

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1952:29
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

Vidgat tillträde till högre studier

Utredning av Folke Schmidt

STOCKHOLM 1952

Statens offentliga utredningar 1952

Kronologisk förteckning

1. 1949 års uppbördssakkunniga. 2. Betänkande med förslag till vissa ändringar i uppbördsförfarandet. Hæggeström. 457 s. **Fi**.
2. Förslag till lag om bankrörelse m. m. Gummesson. 212 s. **Fi**.
3. Löneplan eller kollektivavtal. Kihlström. 99 s. **C**.
4. Nordisk passfrihet. Betänkande nr 1. Beckman. 38 s. **U**.
5. Det yngsta fångvårds klientelet. Av T. Eriksson. Kihlström. 19 s. **Ju**.
6. Betänkande med förslag till allmänt resereglemente m. m. Hæggeström. 173 s. **C**.
7. Allmän folkomröstning. 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 96 s. **Ju**.
8. Folkomröstningsinstitutet i Schweiz. Av E. Håstad. Bilaga 1 till 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 216 s. **Ju**.
9. Folkomröstningsinstitutet i Förenta staterna. Av E. G. Ohlin. Bilaga 2 till 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 159 s. **Ju**.
10. Sjömännens sjukförsäkring. Appelberg, Uppsala. 152 s. **H**.
11. Yttranden m. m. över 1950 års långtidsutrednings betänkande. Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. Beckman. 66 s. **Fi**.
12. 1944 års nykterhetskommitté. 3. Undervisning, folkupplysning och forskning på alkoholfrågans område. Victor Petterson. 95 s. **Fi**.
13. Betänkande angående vissa fiskerättsliga förhållanden inom lappmarkerna samt tillgodogörandet av fisket i kronovatnen därstädes och i Jämtlands län m. m. Marcus. 246 s., 1 karta. **Jo**.
14. Förslag till kommunallag m. m. Kommunallagskommitténs betänkande. 3. Kihlström. 447 s. **I**.
15. Barrskogstillgångarna och skogsindustriens råvaruförsörjning. Beckman. 135 s. **H**.
- 16—17. Tull- och valutalättnader i resandetrafiken mellan de nordiska länderna. Betänkanden nr 2 och 3. Gernandt. 31 resp. 15 s. **U**.
18. Folkomröstningsinstitutet utanför Schweiz och Förenta staterna. Bilaga 3 till 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 88 s. **Ju**.
19. Semester åt husmödrar, lantbrukare m. fl. Gernandt. 53 s. **S**.
20. Busslinjeutredningen. 1. Betänkande med förslag till beräkning av tilläggsvärde (goodwill) för bussföretag m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 163 s. **K**.
21. Räjongplan för fångvården. Gernandt. 67 s. **Ju**.
22. Betänkande angående hälso- och sjukvården vid krig och andra utomordentliga förhållanden. Gummesson. 219 s. **I**.
23. Bokutredningen. Kihlström. 310 s. **E**.
24. Betänkande med förslag till allmän förfogandelag och allmän ranoneringslag. Katalog och Tidskriftstryck. 276 s. **H**.
25. Zonexpropriationsutredningen. Betänkande med förslag till vissa ändringar i byggnadslagstiftningen. Sydsvenska Dagbladet, Malmö. 186 s. **Ju**.
26. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser rörande vägföreningar m. m. Appelberg, Uppsala. 135 s. **K**.
27. Betänkande med förslag till förbättrade kommunikationer i Härjedalen och nordvästra Hälsingland. Beckman. 542 s. **K**.
28. Lagberedningens förslag till ny lagstiftning om tomt-rätt m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 115 s. **Ju**.
29. Vidgat tillträde till högre studier. Av F. Schmidt. Gernandt. 237 s. **E**.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E = ecklesiastikdepartementet. Jo = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1952:29

EKKLESIASTIKDEPARTEMENTET

Vidgat tillträde
till högre studier

Utredning av Folke Schmidt

GERNANDTS BOKTRYCKERI
STOCKHOLM 1952

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
50 EAST LEXINGTON AVENUE

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
50 EAST LEXINGTON AVENUE

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

Innehåll

Skrivelse till departementschefen	5
<i>Första kapitlet</i>	
Inledning	9
<i>Andra kapitlet</i>	
Allmänna problemställningar	13
<i>Tredje kapitlet</i>	
Översikt över inträdesvillkoren vid högre läroanstalter	25
<i>Fjärde kapitlet</i>	
Dispenspraxis	33
<i>Femte kapitlet</i>	
Utländska förhållanden	41
<i>Sjätte kapitlet</i>	
Synpunkter på tillträdesvillkoren	46
<i>Sjunde kapitlet</i>	
Studentlikställda	59
1. Folkskollärare med fyraårig utbildning	60
2. Gymnasieingenjörer	72
3. Examinerade från Vilans specialgymnasium	80
4. Examinerade från försvarets läroverk	85
5. Civilekonomer	89
6. Examinerade från distriktsåklagarkurs	92
7. Socionomer	95
8. Examinerade från högre lärarinneseminarium	106
9. Personer som eljest utan studentexamen avlagt högre examen	107
Speciella frågor	108
<i>Åttonde kapitlet</i>	
Kategorier för vilka dispensprövning bör tillämpas	112
<i>Nionde kapitlet</i>	
Dispensnämnden vid kanslersämbetet	126
<i>Tionde kapitlet</i>	
De tekniska högskolorna	147
<i>Elfte kapitlet</i>	
Lantbruks-, skogs- och veterinärhögskolorna. Alnarpsinstitutets högre mejerikurs	155

<i>Tolfte kapitlet</i>	
Handelshögskolorna	164
<i>Trettonde kapitlet</i>	
Förslaget angående gymnasium för vuxna	165
<i>Fjortonde kapitlet</i>	
Kompletteringsgymnasier	172
<i>Femtonde kapitlet</i>	
Förstudiernas finansiering	186
<i>Sextonde kapitlet</i>	
Särskild prövning enligt fordringarna i det tekniska gymnasiets ingenjörsexamen	190
<i>Sjuttonde kapitlet</i>	
Sammanfattning och kostnadsberäkning	192
<i>Särskilda yttranden</i>	198
<i>Bilaga 1</i>	
Utkast till kungörelse om tillträde till högre studier för folkskollärare, gymnasienginejörer m. fl.	203
<i>Bilaga 2</i>	
Utkast till kungörelse angående ändring i vissa delar av statuterna den 28 januari 1916 (nr 66) för universiteten i Uppsala och Lund	206
<i>Bilaga 3</i>	
Utkast till kungörelse angående ändrad lydelse av 39 § stadgan den 30 juni 1944 (nr 572) för tandläkarinstitutet	208
<i>Bilaga 4</i>	
Utkast till kungörelse angående ändring av stadgarna den 30 juni 1947 (nr 488) för de tekniska högskolorna	209
<i>Bilaga 5</i>	
Utkast angående några huvudpunkter i instruktion för kompletteringsgymnasium	211
<i>Bilaga 6</i>	
Universitetens och högskolornas rekryteringsreserv. En undersökning av Ejnar Neymark	212

Till Statsrådet

och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet

Undertecknad utredningsman överlämnar detta betänkande och anför vördsamt följande:

Kungl. Maj:t bemyndigade den 22 juni 1950 chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla en utredningsman för att verkställa utredning rörande villkoren för tillträde till högre utbildning för personer utan studentexamen.

Med anledning härav tillkallade departementschefen den 29 juni 1950 såsom utredningsman undertecknad Folke Schmidt, nu professor vid Stockholms högskola.

Den 29 september 1950 uppdrog departementschefen åt byråchefen i arbetsmarknadsstyrelsen filosofie licentiaten Ejnar Neymark att tills vidare tjänstgöra såsom expert och sekreterare vid utredningsarbetet.

Utredningen har benämnts utredningen om vidgat tillträde till högre studier.

Att såsom experter biträda mig vid utredningsarbetet kallade departementschefen den 24 september 1951 läraren vid socialinstitutet i Stockholm politices magistern Marja Almqvist, ombudsmannen i Sveriges folkskolläraryrkeförbund folkskolläraren Gustaf Bodestam, direktören teknologie doktorn Karl-Erik Gabriel Eriksson, Västerås, professorn vid Stockholms högskola Gunnar Heckscher, professorn vid Göteborgs högskola Ture Gustaf Johannisson, Göteborg, numera rektor vid högre allmänna läroverket i Kalmar Carl Erik Nordenskjöld, rektor vid högre tekniska läroverket i Stockholm Axel Nordhult, prorektorn vid Karolinska mediko-kirurgiska institutet Bror Anders Rexed, professorn vid handelshögskolan i Stockholm Knut Rodhe samt rektor vid tekniska högskolan i Stockholm professorn Ragnar Woxén.

Samma dag beviljades Neymark begärt entledigande från uppdraget som sekreterare, räknat från och med den 15 september 1951. Från sistnämnda datum har Neymark tjänstgjort såsom expert.

Den 24 september 1951 förordnade departementschefen konsulenten hos arbetsmarknadsstyrelsen filosofie magistern Henry Björinder att räknat från och med den 15 september tjänstgöra som utredningens sekreterare.

Genom skrivelse den 10 december 1951 hemställde undertecknad dels om bemyndigande att utarbeta förslag till kompletteringsgymnasier, dels om tillkallande av särskild expert att biträda mig vid utarbetande av nämnda förslag. Den 28 december 1951 bifölls min framställning och tillkallades som särskild expert lektorn vid högre allmänna läroverket för gossar på Södermalm, docenten Ivar Elvers.

För att tagas under övervägande i samband med utredningsuppdraget överlämnades från ecklesiastikdepartementet den 29 augusti 1950 en skrivelse från skolöverstyrelsen föranledd av en framställning från kollegiet vid folkskoleseminariet för manliga elever i Göteborg om ändring av kungörelsen den 21 juni 1940 angående studentexamen för folkskollärare. Kollegiet hade begärt, att skolöverstyrelsen hos Kungl. Maj:t skulle hemställa om sådan ändring av bestämmelserna i sagda kungörelse, att folkskollärare, som avlagt vederbörliga prov för behörighet att undervisa i främmande språk i folkskolan i enlighet med kungörelsen den 18 april 1947 (SF 1947 nr 149), måtte bli befriad från skyldigheten att för avläggande av studentexamen genomgå skriftlig och muntlig prövning beträffande det språk, i vilket nyssnämnda behörighet förvärvats, för det fall att språket ifråga avsågs ingå i studentexamen. Framställningen hade tillstyrkts av styrelserna för Sveriges folkskolläraryförbund och Sveriges folkskollärarynneförbund.

Undertecknad förklarade i skrivelse den 28 maj 1951 till vederbörande tjänsteman i ecklesiastikdepartementet (kanslirådet L. Häggqvist), att en författningsändring i angiven riktning låg helt i linje med de förslag jag skulle komma att framlägga. Ingen olägenhet var därför förenad med en omedelbar ändring av den ifrågasatta bestämmelsen i kungörelsen angående studentexamen för folkskollärare. Enighet rådde på denna punkt.

Den ifrågasatta författningsändringen företogs genom kungörelse den 29 juni 1951 (SF 1951 nr 519).

Den 11 november 1950 överlämnades från ecklesiastikdepartementet för att tagas under övervägande vid fullgörande av utredningsuppdraget en framställning till Konungen från Föreningen Diplomerade från socialinstitutet angående rätt för föreningens medlemmar att avlägga akademisk examen. Över framställningen hade yttranden avgivits av universitetskanslern, av universitetsmyndigheterna i Uppsala och Lund samt av Stockholms högskola. Ärendet är utförligt behandlat i detta betänkande.

Genom skrivelse den 8 februari 1952 anmodades undertecknad att inkomma med underdånigt utlåtande till Konungen över skolöverstyrelsens förslag till inrättande av ett Statens läroverk för vuxna. Utlåtandet avgavs den 9 april 1952, sedan ärendet behandlats vid sammanträden med expertkretsen. De vid ärendets slutliga behandling deltagande experterna, nämligen herrar Bodestam, Eriksson, Johannisson, Neymark, Nordhult, Rexed och Woxén samt fröken Almqvist, förklarade sig kunna i huvudsak ge sin anslutning till utlåtandet. Huvuddelarna av mitt utlåtande återges i detta betänkande.

För utredningens räkning har två specialundersökningar verkställts. Byråchefen Ejnar Neymark har företagit en utredning om rekryteringsreserven för de högre läroanstalterna. Undersökningen är fogad som bilaga till betänkandet. Vidare har en särskild undersökning företagits angående Kungl. Maj:ts och kanslersämbetets praxis vid bedömningen av dispensansökningar avseende befrielse från studentexamenskravet för tillträde till högre studier. För detta ändamål erhöll juris kandidaten Carl Kurtz den 30 januari 1951 uppdraget att biträda undertecknad med att genomgå hos ecklesiastikdepartementet och universitetskanslersämbetet förvarade akter i vissa dispensärenden avseende åren 1946—1951.

Med utrikesdepartementets bistånd har undertecknad vidare inhämtat skriftliga uppgifter angående tillträdet till universitet och motsvarande läroanstalter utomlands. Förfrågningarna har avsett bl. a. dels de allmänna metoderna för

antagning av studerande vid högre läroanstalter, dels de speciella principer, efter vilka tillträde beviljas åt sökande utan studentexamen. Denna undersökning har begränsats till de europeiska länder, som i fråga om kulturell utveckling är mest jämförbara med vårt land. Resultatet redovisas i betänkandet.

Under utredningsarbetet har undertecknad tagit kontakt med ett stort antal representanter för universitet och högskolor, skolmyndigheter, intresseorganisationer och elevkårer. I den utsträckning, som ansetts erforderlig, redovisas i framställningen synpunkter och meningar, som framkommit vid dessa konferenser.

Vid utarbetande av betänkandet har samråd skett med expertkretsen. Sex sammanträden har hållits. Därutöver har experterna enskilt anlitats för samråd och överläggning. Experterna har dels särskilt granskat de avsnitt av betänkandet, som berört deras verksamhetsfält, dels angivit sin ståndpunkt beträffande allmänna gemensamma frågor.

Herrar BODESTAM, ERIKSSON, HECKSCHER, NEYMARK, NORDENSKJÖLD, NORDHULT, REXED, RODHE och WOXÉN samt fröken ALMQVIST har uttalat sin *anslutning till de allmänna grundsatserna i utredningsmannens förslag om likställdhet för kvalificerade grupper, ändrad ordning för dispensprövningen samt om kostnadsfri kompletteringsundervisning och nya former för prövning av skolkunskaper.*

Herr Nordenskjöld har därjämte i en detaljfråga angivit ett särskilt yttrande. Herr JOHANNISSON har angivit sin ståndpunkt i särskilt yttrande.

Undertecknad anmäler, att uppdraget nu är fullgjort, och hemställer vördsam, att Herr Statsrådet ville föreslå Kungl. Maj:t

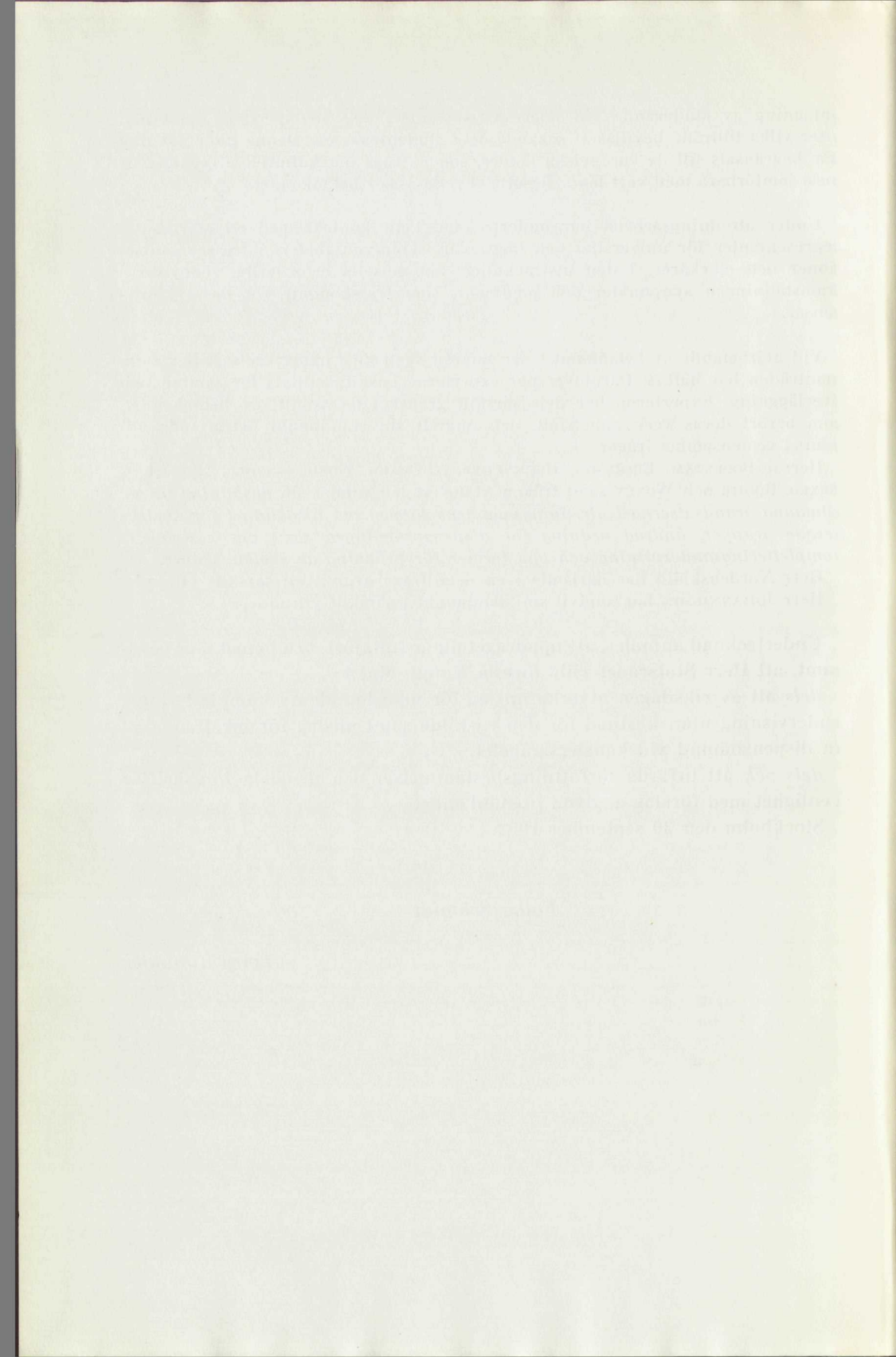
dels att av riksdagen utverka anslag för anordnande av kompletteringsundervisning utan kostnad för den enskilde samt anslag för inrättande av en dispensnämnd vid kanslersämbetet,

dels ock att utfärda författningsbestämmelser och meddela föreskrifter i enlighet med förslag angivna i betänkandet.

Stockholm den 30 september 1952.

Folke Schmidt

Henry Björinder

Inledning

Utredningsuppdraget

Direktiven för utredningen återfinnes i statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 22 juni 1950. Efter gemensam beredning med cheferna för jordbruks- och handelsdepartementen anförde dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Weijne, följande:

Studentexamen är det vanliga villkoret för tillträde till högre utbildning. Vid statsuniversiteten är studentexamen förutsättning för inskrivning. Vid Stockholms och Göteborgs högskolor må inskrivas även den som icke är student, men studentexamen är även här en förutsättning för studier, som avse akademisk examen.

Vid flera högskolor tillämpas dock redan nu en ordning, som medger tillträde till högre utbildning även för den som icke har avlagt studentexamen. Till de tekniska högskolorna kan sålunda inträde beviljas den som erhållit avgångsbetyg från statens tekniska läroverk eller tekniska gymnasier eller från handelsgymnasium, som står under statens överinseende. Inträde kan också beviljas den som icke har någon formell skolorunderbyggnad men som under praktisk verksamhet visat sig äga framstående anlag för de tekniska yrkena. Den inträdessökande behöver styrka förhållanden endast i vissa skolämnen. Även vid handelshögskolorna kan intagas den som icke har formell skolkompetens. Socialinstituten äro slutligen exempel på läroanstalter, som meddela vetenskaplig undervisning men som i vidsträckt omfattning rekrytera sina elever bland icke-studenter. Jag erinrar även om att de som avlagt folkskollärorexamen numera under vissa villkor äga tillträde till universitet och högskolor.

Genom dispens kan dessutom befrielse

vinnas från kravet på studentexamen som villkor för inskrivning vid statsuniversiteten eller för avläggande av examina vid universiteten och vid Stockholms och Göteborgs högskolor. Dispens beviljas från fall till fall och avser i allmänhet endast behörighet att avlägga viss examen. Till dispensen knytes ofta villkor, att den sökande skall visa sig äga kunskaper motsvarande studentexamen i vissa ämnen. Enligt kungl. brev den 30 december 1947 har till universitetskanslern överflyttats beslutanderätten i frågor om dispens för svenska undersåtar. Bemyndigandet avser flertalet föreskrifter i stadgarna för teologiska, juridiska, medicinska, filosofiska och statsvetenskapliga examina.

Kravet på studentexamen har uppställts för att vinna garanti för att de studerande vid universitet och högskolor ha de nödvändiga förhållanden för att bedriva högre studier. Dessa garantier äro givetvis nödvändiga, men det kan samtidigt icke förnekas, att kravet på avlagd studentexamen utestänger många med studiebegåvning och goda kunskaper, som av olika skäl icke haft tillfälle att följa skolan genom gymnasiet. Väl har var och en möjlighet att avlägga studentexamen som privatist, men de långa förstudierna i ett stort antal skolämnen verka ofta avskräckande, särskilt för dem som redan nått mogen ålder.

Det nu berörda spørsmålet får en särskild aktualitet, emedan det för närvarande på ett flertal områden råder brist på akademiskt utbildad arbetskraft. Från samhällets synpunkt torde det därför vara ett intresse att begåvade personer under vissa förutsättningar kunna få tillträde till högre utbildning, även om de icke skulle ha en föregående skolutbildning som helt motsvarar studentexamen. Detta gäller särskilt under övergångsperioden, innan skolreformen hunnit tillföra gym-

nasierna nya grupper av ungdomar. Att skapa vidgade möjligheter för personer utan formell skolkompetens att bedriva högre studier vore en åtgärd helt i linje med statsmakternas strävanden att på olika sätt bredda rekryteringsbasen till de högre utbildningsanstalterna. En utredning rörande villkor för tillträde till högre utbildning för personer, som icke avlagt studentexamen och som uppnått högre ålder än den för gymnasiestudier normala, synes därför böra företagas. Uppdraget torde böra lämnas åt särskild utredningsman.

Utredningsmannen bör i första hand taga ställning till frågan, om man i fortsättningen skall gå fram på de individuella dispensernas väg eller om man skall ge särskilt kvalificerade grupper generell rätt att under vissa bestämda villkor avlägga akademisk examen. Jag erinrar om att Föreningen diplomerade från socialinstituten i skrivelse till Kungl. Maj:t den 1 juni 1949 hemställt om fastställande av sådana bestämda villkor för dem som diplomerats från socialinstituten. Skulle det visa sig olämpligt eller omöjligt att fastställa bestämda villkor för avläggande av akademisk examen, bör utredningsmannen framlägga anvisningar rörande de allmänna principer och de normer som böra läggas till grund för prövningen av den sökandes lämplighet. Härvid torde som en allmän grundsats böra gälla, att frågan om en person skall anses behörlig att avlägga viss examen avgöres, innan han börjar sina studier eller efter en kortare provtid.

Utredningen bör i första hand avse rätten att avlägga teologiska, juridiska, medicinska, filosofiska och statsvetenskapliga examina. Utredningen bör emellertid icke begränsas härtill utan jämväl avse en översyn av bestämmelserna om inträde till alla högskolor, där studentexamen är det vanliga inträdesvillkoret.

Utredningsmannen torde böra söka kontakt med representanter för universitet och högskolor i syfte att för varje utbildningslinje utreda vad som fordras i förkunskaper, för att en person skall kunna tillgodogöra sig undervisningen. Särskild uppmärksamhet bör därvid ägnas kravet på språkkunskaper. Frågan i vad mån man bör uppställa krav på kunskaper motsvarande studentexamen i vissa allmänorienterande ämnen bör likaledes särskilt övervägas.

Det bör vidare utredas, huruvida den nuvarande ordningen för dispensprövning vid kanslersämbetet bör behållas eller om prövningen i stället bör anförtros åt en särskild nämnd eller vilken anordning som eljest kan anses som den mest ändamålsenliga.

Utredningsuppdraget bör icke omfatta frågan om villkoren för utläningar att bedriva studier vid svenska universitet och högskolor.

Det bör slutligen stå utredningsmannen fritt att föreslå provisoriska lösningar för särskilda grupper av studerande i avvaktan på realiserandet av en mera allmän reform.

Avgränsning av undersökningsområdet

Utredningsmannens uppgift är att utreda villkoren för tillträde till högre studier för svenska medborgare utan studentexamen.

Undersökningen avser i första hand *de stalliga högre läroanstalterna*, nämligen

Uppsala universitet
Lunds universitet
Karolinska mediko-kirurgiska institutet
Medicinska högskolan i Göteborg
Tandläkarhögskolan i Stockholm
Tandläkarhögskolan i Malmö
Tekniska högskolan i Stockholm
Chalmers tekniska högskola
Farmaceutiska institutet
Lantbrukshögskolan
Skogshögskolan
Veterinärhögskolan
Högre mejerikursen vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut.

Utredningen omfattar jämväl *Stockholms och Göteborgs högskolor*. Dessa är privata institutioner. Staten bekostar huvudparten av verksamheten. Stockholms högskolas ställning regleras i ett triangelvital den 12 januari 1948 mellan Kungl. Maj:t, Stockholms stad och

Stockholms högskola. Avtalet trädde i kraft den 1 juli 1949. Där angives att Kungl. Maj:t äger meddela de föreskrifter i fråga om högskolans organisation och verksamhet, som Kungl. Maj:t finner erforderliga eller lämpliga. Ett avtal innehållande en likartad bestämmelse är slutet den 19 januari 1948 mellan Kungl. Maj:t, Göteborgs stad och Göteborgs högskola. Även detta avtal trädde i kraft den 1 juli 1949.

Handelshögskolorna i Stockholm och Göteborg intager en friare ställning. Kungl. Maj:t har icke meddelat några föreskrifter rörande deras verksamhet. Grundstadgarna för båda högskolorna är fastställda av Kungl. Maj:t. Handelshögskolorna åtnjuter ett årligt statsbidrag, som budgetåret 1951—52 uppgick till 100.000 kronor för handelshögskolan i Stockholm och 90.000 kronor för handelshögskolan i Göteborg. En del av dessa belopp skulle användas för att bereda friplatser eller nedsättning av avgifter för studerande. Det kan vidare nämnas att direktionsordföranden (styrelseordföranden) samt en revisor vid varje högskola utses av Kungl. Maj:t. Professorsbefattningarna tillsättes efter i huvudsak samma grunder som vid universiteten och övriga högskolor; utnämningarna fastställs av Kungl. Maj:t. De båda högskolorna har av Kungl. Maj:t erhållit fastställelse av sina examensstadgor.

Med hänsyn till handelshögskolornas särställning har utredningsmannen förutsatt, att inträdesvillkoren icke skall regleras genom bestämmelser utfärdade av Kungl. Maj:t. Som angives i tolfte kapitlet förordar utredningsmannen, att förhandlingar upptages med handelshögskolorna angående tillämpningen av inträdesvillkoren för personer utan studentexamen.

Gymnastiska centralinstitutet är en

statlig läroanstalt. Vid gymnastiklärarlinjen är i motsats till vad som gäller vid sjukgymnastlinjen studentexamen det normala inträdesvillkoret. Under femårsperioden 1945—1949 hade 94 % av antagna manliga elever och 92 % av antagna kvinnliga elever avlagt studentexamen. Vårterminen 1951 hade 97,4 % av de manliga och 97 % av de kvinnliga eleverna studentexamen. De återstående få procenten tillhörde de övriga grupper, som enligt institutets stadga är formellt inträdesberättigade, nämligen folkskollärare med vissa kvalificerade betyg, personer med examen från högre lärarinneseminarium samt personer med normalskolekompetens eller realexamen jämte studentkunskaper i fysik, kemi och biologi.

Frågan om centralinstitutets framtida uppgifter samt inträdesvillkoren för gymnastiklärarlinjen har nyligen varit föremål för utredning (SOU 1951: 59) och är för närvarande beroende av Kungl. Maj:ts prövning. Utredningen bygger på ett tidigare förslag, att sjukgymnastutbildningen skall avskiljas till en särskild skola. Gymnastiska centralinstitutet, som alltjämt skulle ansvara för gymnastiklärarutbildningen, skulle få en mera högskolemässig karaktär och samordnas med Stockholms högskola. Med hänsyn till dessa omständigheter har frågan om en revision av inträdesvillkoren lämnats utanför utredningen. Skulle den föreslagna omorganisationen av gymnastiklärarutbildningen komma till stånd och studentexamen göras till inträdesvillkor, förutsätter utredningsmannen att de nya inträdesbestämmelserna utformas i enlighet med förslagen i detta betänkande. I en detalj har dock utredningsmannen förordat en ändring avsedd att genomföras omedelbart. Denna rör folkskollärares behörighet till in-

träde. Frågan behandlas i sjunde kapitlet, första avsnittet.

Antagningen till landsfiskalsbanan (distriktsåklagarutbildning) sker genom en särskild för hela riket gemensam antagningsnämnd. Samtidigt som nämnden vid urvalet av sökande fäster stor vikt vid dessas intellektuella förutsättningar för högre studier, anlägger den med hänsyn till yrkets art även andra synpunkter på rekryteringen. Utredningsmannen har under hand inhämtat, att 1948 års polisutbildnings-

kommitté kommer att ingå på frågan om antagningsvillkoren. Frågor rörande tillträde till denna studiebana har lämnats utanför denna utredning.

Till slut må påpekas, att undersökningen endast avsett sådan utbildning, som brukar anses likartad med universitetsutbildning. Utanför utredningen faller därför exempelvis den militära utbildningen, de statliga verkens kurser samt utbildning vid musikhögskolan och konsthögskolan.

Allmänna problemställningar

Av departementschefens yttrande till statsrådsprotokollet framgår, att det framförallt är två synpunkter, som varit bestämmande för Kungl. Maj:ts beslut angående denna utredning.

Den som först vid mogen ålder inriktar sig på akademiska studier, har stora svårigheter att möta, om han inte i yngre dagar gått genom gymnasiet till studentexamen. För den vuxne är vägen till studentexamen inte lika väl tillrättalagd som för den unge. Regelrätta skolstudier bjuder ofta emot även för den, som har studiebegåvning och studieintresse. Tvånget att samtidigt förtjäna till uppehållet kan betyda, att studierna helt eller delvis måste läggas till kvällstid och annan fritid. En fullständig studentexamen är för den äldre måhända inte heller en lika nödvändig förutsättning för akademiska studier. Att för personer i mogen ålder underlätta tillträdet till högre studier vore en åtgärd helt i linje med statsmakernas strävan att på olika sätt bredda rekryteringsbasen för de högre utbildningsanstalterna. Detta skulle vara befogat inte minst under övergångsperioden, innan skolreformen hunnit tillföra gymnasierna nya grupper av ungdomar.

Dessa personer, som först vid mogen ålder börjat sina studier, skulle utgöra ett värdefullt nytillskott på de akademiska studiebanorna. Det behov av akademiskt utbildad arbetskraft, som gör sig gällande på flera yrkesområden,

kan knappast tillgodoses enbart med studenter, som gått den vanliga vägen genom gymnasiet.

Individuella aspekten

Enligt våra demokratiska värderingar är människan-individen ändamålet, aldrig som i en diktatur bara ett medel. Vi anser, att individen inom samhällets ram bör få fritt välja den verksamhet, som överensstämmer med hans intressen och förutsättningar. Individens fria yrkesval beror av möjligheten till utbildning. I ett fritt samhälle bör — för att anknyta till Förenta Nationernas förklaring om de mänskliga rättigheterna den 10 december 1948 — ”yrkesundervisning och teknisk undervisning vara allmänt tillgänglig och den högre undervisningen stå öppen i lika mån för alla på grundval av deras duglighet”. (“Technical and professional education shall be made generally available and higher education shall be equally accessible to all on the basis of merit”).

I vårt land har naturligt nog uppmärksamheten i första hand varit inriktad på uppgiften att bryta gymnasiernas isolering och göra den normala vägen till högre utbildning över studentexamen tillgänglig för de unga utan avseende på ekonomisk ställning eller social bakgrund. Det är dock många, som i sin ungdom kommit att följa andra vägar, trots att de är teoretiskt begåvade, och nu skulle ha intresse för högre studier. Skälen härför kan ha va-

rit ekonomiska, sociala eller rent personliga. Att en person inte i vanlig ordning i ungdomen haft förmånen att gå genom gymnasiet till studentexamen, bör inte avstånga honom från högre utbildning. Olika åtgärder att vidga tillträdet till högre studier för personer i mogen ålder kan sägas vara en *skolreform för vuxna*, vilken utgör ett motstycke, om ock i blygsam skala, till den stora skolreform, som syftar till att lösa ungdomens utbildningsproblem.

Det svenska undervisningsväsendet är rikt förgrenat. Vid sidan av de teoretiska utbildningslinjerna finnes en mångfald mera allmänbildande eller mera fackligt inriktade. Varje utbildning har sitt eget självständiga slutmål. Det bör dock i svenskt undervisningsväsen inte finnas några återvändsgränder, utan från skilda utbildningsvägar bör stigar föra vidare åt olika håll. Den som har en kvalificerad utbildning av annan art än gymnasiets, bör inte tvingas att starta på nytt, om han skulle vilja inrikta sig på högre studier. Förberedelserna för den högre utbildningen bör knyta an, där den tidigare utbildningen slutat. Individens bör från sin tidigare utbildning kunna utnyttja vad som kan ha värde som grundval för de fortsatta högre studierna.

Att den enskilde kommer till den plats i livet, där han bäst kan utnyttja sin begåvning och sina övriga förutsättningar, ger honom en känsla av tillfredsställelse. Att så blir fallet, är också ett samhällsintresse från den synpunkten, att den enskilde då kan väntas göra en större arbetsinsats än eljest.

I den student-sociala utredningens betänkande (SOU 1948: 42) påvisas, i vilken väsentlig grad urvalet vid övergång till gymnasiala eller högre studier är beroende av sådana yttre faktorer

som ekonomisk bärkraft, social ställning och bostadsortens geografiska belägenhet. Trots de åtgärder statsmakterna under senare år vidtagit i syfte att underlätta individens fria väg till utbildning, är rekryteringen till den högre undervisningen alltjämt mycket ojämnt fördelad på socialklasserna. Förhållandet skall strax belysas närmare i samband med en redogörelse för resultaten av en undersökning angående högskolornas rekryteringsreserver, vilken utredningen låtit verkställa.

Utredningsmannen vill understryka en faktor, som har särskild betydelse, när det gäller de vuxnas tillträde till högre studier. Vid sidan av ekonomiska, sociala och geografiska hinder, finnes — vilket också påpekas av student-sociala utredningen — psykologiska och traditionsbetingade barriärer, som avstänger många från att i ungdomen söka sig till gymnasierna. Föräldrarna och omgivningen kan vara likgiltiga eller oförstående för tanken, att den unge skall skaffa sig en lång och mödosam teoretisk utbildning. Det är naturligtast, att den unge stannar i sina föräldrars sociala miljö. I arbetar- eller bondemiljö är det därför inte så vanligt, att man uppställer högre studier som mål för barnens utbildning, även när de ekonomiska förutsättningarna är förhållandevis goda.

Antag att den unge ensam skulle ha valet. Det är inte säkert, att han skulle våga följa sin innersta önskan. En ung person kan sällan själv bedöma sina förutsättningar för högre studier. Skjuttes han inte fram av sin omgivning, ligger det närmast till hands, att han tar sin utbildning i etapper. Han fullbordar först en kortare yrkesutbildning, som ger honom möjligheter att förtjäna sitt uppehälle. Känner han, att krafterna räcker, kan det tänkas, att

han inriktar sig på en ny etapp, om tillfället står öppet.

I detta sammanhang bör uppmärksamheten riktas på ytterligare ett par omständigheter, som understryker vikten av att i möjligaste mån undanröja formella hinder på utbildningens område. Det är inte helt ovanligt, att unga personer — särskilt i pubertetsåren — har svårt att anpassa sig efter skolans ordning och därför avbryter sin skolgång. I de fall då svårigheterna inte berott på bristande studiebegåvning, torde dessa personer senare i livet ofta ångra, att de inte fortsatte skolarbetet. Detta kommer att kännas som en särskild belastning, om den enskilde kommit på en bana, där högre utbildning uppställs som krav för avancemang. I huvudsak detsamma torde gälla för de s. k. senväckta begåvningarna.

Som en följd av skolreformens genomförande, vidgat studentsocialt stöd och andra åtgärder för utbildningens demokratisering kommer hindren i framtiden sannolikt inte att vara lika stora som för närvarande. Många av utbildningshindren för de unga är dock av den art, att de inte kan väntas bli undanröjda. Säkerligen kommer det därför alltid att finnas ett betydande antal personer i mogen ålder, som trots teoretisk begåvning och fallenhet för högre studier inte fått den för högre utbildning nödvändiga skolunderbyggnaden. Problemet att jämna vägen till högre utbildning för personer i mogen ålder kommer att bestå, även sedan skolreformen och andra liknande åtgärder blivit fullt genomförda.

Utredningsmannen har sökt kontakt med och intervjuat en rad personer, som i vuxen ålder börjat sina förberedelser för högre studier. De flesta har varit elever vid skilda skolor eller dis-

pensstuderande. Tanken har varit att få en uppfattning om några av de faktorer som gör, att folk med begåvning och lust att nå akademiska yrken ändå är obenägna att begagna de möjligheter, som nu står till buds.

Att det innebär stora *ekonomiska uppoffringar* och försakelser att vid mogen ålder ta en studentexamen, har genomgående betonats vid dessa intervjuer. Man bör hålla i minnet, att det här rör sig om personer, som hunnit rota sig i arbetslivet och som också ofta bildat familj och har försörjningsplikt. En polisman, som vill läsa juridik, uttryckte saken så: "De ekonomiska problemen verkar hämmande på ens studieambition. Har man en familj att försörja, tänker man sig för två gånger, innan man börjar med årslånga studier. Skiftestjänsten fordrar ett hem. Därför gifter man sig. Studierna fordrar pengar, men det gör familjen också, och lönen är låg."

Den vuxne, som inriktar sig på högre studier, måste anslå fritiden, helt eller till väsentlig del, till studier, som endast är av förberedande slag. Studier under fritiden skapar *trötthet* och föranleder *försakelse av personliga intressen* och *avspärrning från socialt umgänge*. Avspärrningen blir påfrestande inte bara för den studerande själv utan, om han är gift, för hela familjen. Att "det är svårt att förmå sig börja studera — och studera på lång sikt — vid mogen ålder" (sagt av f. d. verkstadsarbetare) är lätt att förstå, "särskilt om det arbete man har på dagen är krävande".

Mycket ofta har framkommit, att de som redan har en teoretisk utbildning av kvalificerat slag, låt vara inte det allmänna gymnasiets, betraktar kravet på *studentexamen som en onödig formalitet*. "Det tar emot på olika sätt, när

det fordras, att man skall plugga in allehanda oväsentliga detaljer och ämnen, som ligger helt vid sidan om ens studielinje. Man vill gå rakt på målet. Vi äldre har inte tid att satsa på sådant, som inte är av central betydelse" (sagt av fackskoleingenjör, som vill bli civilingenjör). Att studentexamensstudierna stundom betecknas som "en onödig och olustig omväg", får ses som ett uttryck för stark målmedvetenhet och önskan att snarast få börja med huvudstudierna. Det är inte att förundra sig över att vuxna personer i denna situation förutsätter som självklart, att de förberedelser som kräves av dem skall ge ett omedelbart utbyte i form av ökade kunskaper på det egna fackområdet, men att de har svårt att förstå meningen med övriga kompletteringskrav. "Hur mycket tid läggs inte ner på rent onödiga kompletteringsstudier?" frågade retoriskt en dispensstuderande, som redan avlagt sin akademiska examen. Han ville hävda, att "studentexamen som formell urvalsgrund är enormt över-skattad" och att "det är nödtvång att luckra upp formalismen".

En synpunkt, som ideligen understruktits vid samtalen, är *bristen på undervisning tillrättalagd för vuxna*. Många har lovordat korrespondensundervisningen. Den ger möjlighet till ett individuellt studietempo, individen fostras till självständigt studiearbete. Korrespondensmetoden passar emellertid inte alla människor. Många saknar stimulansen av umgänget med kamrater, som håller på med samma studier. "Muntlig undervisning ger fortare resultat." Korrespondenskurserna betecknas inte så sällan som "mycket breda", "för tidsödande", "alltför grundliga", "mastiga", "utsugande" och "helt utpumpande". En kriminalkonstapel, som i det närmaste fullbordat en gymnasie-

kurs per korrespondens, yttrade: "När jag nu blir färdig, måste jag ha en tidsfrihet. Korrespondensstudier kan nog vara effektiva och bra som en plattform för högskolestudier, men ett gymnasium för vuxna vore mycket välkommet." Överhuvud taget har tanken på en undervisning särskilt anordnad för att på rationellaste sätt ge den erforderliga underbyggnaden för högre studier ständigt återkommit. Några har uttalat, att en kombination av muntlig undervisning och korrespondensundervisning vore bäst.

Känslan av osäkerhet är för de flesta en svår belastning. Man har *svårt att bedöma sina egna förutsättningar*, man *vet inte, hur man skall lägga sina förberedande studier*, man är *oviss om man överhuvud blir mottagen på den avsedda studiebanan*. Det är följaktligen fråga om bristen på studierådgivning. En institutingenjör, som efter självständiga studier vunnit inträde vid teknisk högskola, uttryckte saken sålunda: "Det borde finnas en central upplysningsinstans, som kunde klargöra möjligheterna för en. Själva ovissheten, som man ständigt plågas av, när man studerar så där på vinst och förlust, som en annan fått göra, innebär en svår press". Okunnighet om hur man bäst skall organisera sina studier för att billigast och snabbast nå sitt mål medför, att åtskilliga gör dyrköpta erfarenheter: "Hade jag vetat vad jag nu vet, skulle jag ha lagt upp mina studier på ett helt annat sätt och vunnit avsevärt med tid".

Slutligen skall nämnas, att ett visst psykologiskt motstånd mot det *skolmässiga examinationssystemet* kan spåras särskilt hos dem, som redan har en kvalificerad yrkesutbildning eller som skapat sig en ställning i samhällslivet. Lärarattityden vid tentamen kan uppfat-

tas som mindre lämplig, när det gäller mogna människor. Detta kommer till uttryck i yttranden som: "Det fordras stor självövertvinnelse för att sätta sig på skolbänken igen och ställa in sig på att bli förhörd av lärare, som är vana att förhöra tonåringar".

I detta sammanhang kan det vara skäl att nämna en uppfattning, som utredningsmanen ofta mött, då han i olika kretsar tagit upp problemet om åtgärder för att underlätta tillträdet till högre studier för personer i mogen ålder. Man säger sig, att personer med teoretisk begåvning inte bör ha några svårigheter att avlägga studentexamen som privatister. Kravet på en fullständig studentexamen kunde därför inte gärna verka avskräckande, särskilt som redan möjligheter öppnats att avlägga examen i etapper och att till slutprövning medtaga endast fyra ämnen. Den som hävdar en sådan ståndpunkt har emellertid, som de anförda intervjuutalandena visar, i väsentlig grad felbedömt det faktiska läget. De ekonomiska och psykologiska hindren är så stora, att det skulle te sig orimligt att ställa samma inträdesvillkor för de äldre som för ungdomarna. Vill man vidga tillträdet till högre studier för dem som nått mogen ålder, måste urvalet av de studiebegåvade ske efter delvis andra principer än dem som tillämpas för personer, som i sin ungdom haft förmånen att gå genom gymnasiet till studentexamen.

Arbetsmarknadsaspekten

I olika sammanhang har de senare åren publicerats siffror om antalet studenter vid universitet och högskolor i skilda länder. Slutsatserna av de jämförelser som gjorts på grundval av olika material är samstämmiga; det torde

finnas fog för antagandet, att räknat per 1.000 invånare antalet studerande vid högre läroanstalter i vårt land är lägre än i flertalet västeuropeiska länder, inberäknat de nordiska grannländerna. Betydelsen av dylika jämförelser är dock begränsad. Ofta rör man sig med osäkra siffror, vilket bl. a. sammanhänger med svårigheten att bestämma, vad som skall anses som högre utbildningsanstalter.

Tillgången på personer med studentexamen har i vårt land under senare år icke svarat mot efterfrågan. Rekryteringssvårigheter har därför uppkommit på flera områden.

Den knapphet på kvalificerad arbetskraft, som för närvarande gör sig gällande, torde i viss mån kunna föras tillbaka på befolkningsutvecklingen. Den väsentligaste orsaken torde dock vara den allmänna standardhöjningen i landet. Den tekniska, ekonomiska och sociala utvecklingen kräver en större insats av högskoleutbildad arbetskraft än tidigare. Med den stigande materiella standarden har följt större anspråk på det kulturella området, icke minst på undervisningens och utbildningens områden. En fortsatt utveckling kan komma att äventyras av brist på personer med erforderlig högre utbildning.

Här skall inte göras någon analys av den aktuella arbetsmarknadssituationen. Det kan dock vara på sin plats att antydningensvis beröra en del betydelsefullare områden, som rekryteras med högskoleutbildade.

Särskilt aktuellt är *undervisningens område*. Frågan om lärarbristen vid de högre skolorna har varit föremål för behandling vid årets riksdag. Det må vara nog att anföra, att nyrekryteringsbehovet för sexårsperioden 1951—1956 beräknas till 4.680 ämneslärare i teoretiska ämnen, varav 37 % skulle avse de

naturvetenskapliga ämnesgrupperna. Till denna siffra bör läggas det nuvarande lärarunderskottet, som läsåret 1950/51 uppgick till omkring 550. Ser man dessa siffror i relation till den årliga magisterexaminationen, som 1950 var 268, framstår problemet i bjärt belysning. Det är också att märka, att endast omkring 70 % av de utexaminerade filosofie magistrarna beräknas ägna sig åt lärarbanan. Även om de mycket goda konjunkturerna på läroverkslärarbanan och den förestående löneregleringen för denna lärargrupp kommer att verka stimulerande på rekryteringen, torde tillskottet ej bli tillräckligt. Dessutom bör den synpunkten understrykas, att om man ökar rekryteringen på ett område mera väsentligt, nya bristsituationer kan väntas uppstå på andra områden. Såsom strax skall visas är nämligen förhållandet det, att någon nämnvärd reserv inte finns att ta ifrån. Lösningen måste därför ligga i att på olika vägar söka vidga tillträdet till vederbörande högre läroanstalter.

Det råder brist på *civilingenjörer* inom flertalet fack. Även om denna brist delvis är betingad av de senaste årens gynnsamma konjunkturläge, kan den väntas bli bestående under de närmaste åren. Efterfrågan är stark icke bara på det privata näringslivets område utan även på de statliga och kommunala sektorerna av arbetsmarknaden. Det är allmänt omvittnat, att de statliga verken har uppenbara svårigheter att få kvalificerade sökande till sina ingenjörsbefattningar. Behovet av *arkitekter* ökar, om man skall tillgodose kraven på en fortsatt utbyggnad av länsarkitektväsendet och en rationell byggnadsplanering i städer och kommuner.

Det föreligger ett underskott på *läkare*. Detta gäller särskilt inom vissa grenar, såsom sinnessjukvården och tu-

berkulosvården. En stor procent (mer än 1/3) av de fasta tjänsterna vid de statliga sinnessjukhusen uppehålls för närvarande med vikarier av olika slag, däribland utläningar som sökt tillfällig tjänstgöring här i landet. Svårigheterna att få kompetenta vikarier är betydande. Planer på ökad examinationskapacitet vid de medicinska utbildningsanstalterna har varit på tal. Vad *tandläkarna* beträffar kan erinras om att det stora folktandvårdsprogrammet ännu inte är på långt när genomfört. Utbyggnaden är till stor del beroende av tillgången på tandläkare. Inrättandet av ytterligare en tandläkarhögskola är under diskussion.

Knappheten på *präster* har börjat göra sig alltmer kännbar, speciellt inom vissa stift. Att döma av de låga inskrivningssiffrorna vid de teologiska fakulteterna, torde situationen sannolikt ganska snart komma att förvärras.

Sedan några år har behovet av ytterligare *apotekspersonal* varit betydande och antagningen av studenter till apotekselever inom grupp B (d. v. s. den kortare utbildningen) har varit avsevärt större än normalt. Däremot har en viss återhållsamhet iakttagits vid antagning av elever inom grupp A (den längre utbildningen).

Beträffande *civilekonomer* råder för närvarande en efterfrågan, som någorlunda motsvaras av tillgången. Även om vissa av civilekonomernas arbetsområden är känsliga för import- och exportkonjunkturerna, kan detta ingalunda sägas gälla generellt. En stor del av civilekonomkåren är specialiserad på det redovisningstekniska och administrativa området. Statlig och kommunal förvaltning har i allt större utsträckning tagit civilekonomer i anspråk för utrednings- och organisationsuppgifter samt för kameralt arbete.

På vissa andra akademiska yrkesområden råder för närvarande knapphet på utbildade utan att det är fråga om någon direkt bristsituation. Detta gäller exempelvis bibliotekarier och agronomer. På ytterligare andra områden synes råda balans mellan tillgång och efterfrågan. Sistnämnda torde för närvarande gälla i fråga om jägmästare, politices magistrar och veterinärer.

På juristbanan synes arbetsmarknaden vara mättad, vilket visar sig i svårigheter att anvisa alla nyexaminerade tingstjänstgöring. Inskrivningssiffrorna vid jur. fak. har de senare åren varit osedvanligt höga.

Det bör i detta sammanhang inte förbises, att framkomstmöjligheterna är gynnsamma även på banor, som inte kräver högskoleutbildning men som ändå sedan gammalt helt eller delvis rekryteras med studenter. Detta gäller bland annat de statliga verkens högre utbildningslinjer samt officersbanorna. Till officersutbildning särskilt inom armén och kustartilleriet skulle man önska mottaga väsentligt fler sökande med studentexamen än som anmält sig de senare åren.

Tillgången på folkskollärare — något mer än hälften av de yngre har studentexamen — är icke heller tillfredsställande. I sina petita rörande folkskoleseminarierna för budgetåret 1952/53 har skolöverstyrelsen angivit, att folkskolläraryrkesbristen höstterminen 1950 uppgick till omkring 600. Enligt beräkningarna kommer dock bristen att minska (för läsåret 1952/53 uppskattas den till drygt 400). Om skolöverstyrelsens prognoser visar sig riktiga, skulle ett jämviktsläge uppnås 1956, varefter man skulle kunna minska den nuvarande seminarieexaminationen. Det bör emellertid framhållas, att överstyrelsen vid sin bedömning av utvecklingen inte kunnat ta

hänsyn till den verkan, som kan uppstå av beslutet vid årets riksdag, att folkskollärare med partiell akademisk utbildning skall vara behörig att undervisa i högre skolor. Det kan ännu icke avgöras, om cirkulationen av lärare från folkskolan till läroverken kommer att få någon större omfattning. Skulle så bli fallet, torde bristsituationen i folkskolan ytterligare förvärras och förlängas.

Det sagda må vara tillräckligt för att visa, att efterfrågan på kvalificerad arbetskraft inom åtskilliga områden ej motsvaras av tillgången. Kraven på ökad examination vid vederbörande högre utbildningsanstalter kan svåriligen tillgodoses inom ramen för den nuvarande studentexaminationen. Tid efter annan har det under senare år visserligen gjorts gällande, att tillströmningen till vissa högre studiebanor varit och eventuellt fortfarande är något större än som från arbetsmarknadssynpunkt är önskvärt. Snarast har det då varit fråga om företeelser av övergående natur, vilka kan betecknas som bristande anpassning till den givna situationen. Något tecken på att läget på den intellektuella arbetsmarknaden i stort skulle motivera en restriktivare hållning från de högre läroanstalternas sida, kan inte iakttagas för närvarande.

Dessa bedömningar av den akademiska arbetsmarknaden är dock osäkra. Utvecklingen kan endast angivas på grundval av noggranna statistiska undersökningar utförda med ledning av uppgifter rörande den intellektuella arbetsmarknadens behov och tillgången på yrkesutövare. Ännu har emellertid inte några åtgärder vidtagits för att förverkliga det förslag om "prognosinstitut" för intellektuell arbetskraft, som framlades av den studentsociala utredningen den 20 september 1947. Frågan

torde komma att upptagas till förnyat bedömande av 1949 års arbetskraftsutredning.

Här bör angivas, att frågan om brist eller överflöd på akademisk arbetskraft dock inte kan vara ensamt bestämmande. Problemet har också en kvalitativ sida. Skulle de som börjar sina studier först vid mogen ålder representera en intellektuell elit och vara jämförbara med de bästa bland studenterna, utgör de för samhället ett värdefullt nytillskott, även om de skulle tränga undan några formellt kvalificerade med svagare utrustning. Även i ett fall då förutsättningarna med hänsyn till teoretisk begåvning skulle vara lika, kan det tänkas vara av värde att medge tillträde för den som sökt sig fram på andra vägar än de normala. Ett mindretal som har särskilda fackkunskaper och praktiska erfarenheter från andra miljöer kan tillföra den akademiska yrkesgruppen nya impulser.

Rekryteringsreserver

För utredningens räkning har byråchefen i arbetsmarknadsstyrelsen, fil. lic. Ejnar Neymark företagit en särskild undersökning angående storleken av de rekryteringsreserver, som kan komma ifråga för de högre läroanstalterna. Undersökningen är fogad som bilaga 6 till betänkandet. Här göres en sammanfattning av diskussionerna och slutsatserna.

Neymark har indelat sin undersökning i två avsnitt. Först behandlas frågan, huruvida den nuvarande studentexaminationen erbjuder någon rekryteringsreserv för de högre läroanstalterna. Därefter upptages problemet, vilken universitets- och högskolereserv, som kan finnas inom den stora gruppen icke-studenter.

Antalet avlagda studentexamina per år var under 1930- och början av 1940-

talen i ständigt stigande. År 1944 uppgick siffran till 4.204. Under senare hälften av 1940-talet stagnerade utvecklingen för att under de sistförflutna tre åren åter stiga. Antalet nyexaminerade studenter var 1951 4.428.

Det är att märka, att ökningen framförallt ligger på den kvinnliga sidan. År 1930 utgjorde studenterna 21 % av årskullen examinerade, medan de år 1951 utgjorde 41 %. Siffrorna för den manliga studentexaminationen har hållit sig på ungefär samma nivå under hela det senaste decenniet (högsta siffran, 2.673, registrerades år 1944), medan antalet studentexamina på den kvinnliga sidan ökat från 1.252 år 1941 till 1.830 år 1951.

Stagnationen under 1940-talet särskilt på den manliga sidan tolkar Neymark som en följd av befolkningsutvecklingen. De födelsekullar, som studentexaminationen under senare år haft att bygga på, är betydligt mindre än motsvarande årskullar på 1930-talet och början av 1940-talet. En bidragande orsak till stagnationen torde också vara den ökade utbildningskapaciteten vid de fackgymnasiala eller motsvarande läroanstalterna.

Tillströmningen till gymnasierna kommer med all sannolikhet efterhand att bli starkare, konstaterar Neymark, detta inte minst med hänsyn till att antalet ungdomar i 15-16-17 års ålder för varje år kommer att stiga särskilt mot slutet av 1950-talet. Först fram på 1960-talet blir det åter fråga om en fallande kurva. Det är dock inte sagt att tillströmningen kommer att stiga i proportion till årskullarnas tillväxt. Dels torde andra utbildningslinjer, som liksom de allmänna gymnasierna bygger på realexamensnivån, komma att konkurrera om ungdomskullarna, dels kommer sannolikt den erforderliga utbygg-

naden av gymnasieorganisationen att hindras av bl. a. lärarbrist och byggnadssvårigheter. Slutsatsen är, att studentexaminationen fr. o. m. mitten av 1950-talet och särskilt under första hälften av 1960-talet sannolikt kommer att öka men inte alls i proportion till ifrågasatt årskullars storlek. Efter 1965 torde en stagnation återigen vara att emotse.

Neymark har undersökt, hur många elever som år 1951 nyinskrivits på högre utbildningslinjer. Han skiljer därvid på dels *akademiska studiebanor* (omfattande universitet, högskolor och fackhögskolor), dels *icke-akademiska studentbanor* (omfattande andra utbildningsvägar, som har studentexamen som normalt tillträdeskrav). Beträffande detaljerna hänvisas till bilaga 6.

På de akademiska studiebanorna nyinskrivs 1951 sammanlagt 3.544 elever, varav 2.489 manliga och 1.055 kvinnliga. Cirka 300 av dessa personer hade annan förutbildning än egentlig studentexamen, t. ex. begränsad studentexamen från försvarets läroverk eller avgångsexamen från Vilans specialgymnasium, tekniskt gymnasium eller handelsgymnasium. De akademiska banorna absorberade sålunda 1951 i runt tal 3.200 studenter.

De icke-akademiska studentbanorna, varav de största är folkskoleseminariernas 2-åriga linje, de statliga verkens högre utbildningskurser och officersbanan, lade 1951 beslag på cirka 1.300 studenter.

Genom summering av dessa båda rekryteringssiffror och efter en viss reducering med hänsyn till den risk för dubbelräkning, som summeringen medför, kommer Neymark fram till att ca 3.000 manliga och 1.400 kvinnliga eller sammanlagt 4.400 personer med stu-

dentexamen nämnda år nyinskrivits eller nyantagits på akademiska studiebanor och icke-akademiska studentbanor. Denna siffra motsvarar ungefär antalet examinerade studenter, som de senaste åren varit omkring 4.400 per år.

Antalet manliga studenter, som år 1951 absorberats av de nämnda studentbanorna (ca 3.000), överstiger avsevärt det antal manliga studenter, som exempelvis de senaste fem årens studentkullar i genomsnitt kan erbjuda (ca 2.600).

Detta skulle — under förutsättning att de angivna inskrivnings- och antagningssiffrorna är någorlunda riktiga — betyda, att studentrekryteringen 1951 i relativt stor utsträckning byggt på tillskott från tidigare studentårgångar, i synnerhet i vad det gäller den manliga sidan. Ett sådant förhållande måste vidare förutsättas av den grunden, att utrymme måste beräknas även för ett visst antal studenter, som valt utbildningsvägar, vilka inte kräver studentexamen. En viss procent av varje årskull studenter torde också söka sig direkt ut på arbetsmarknaden utan något större mått av fackutbildning.

Att säkert fastställa hur stor den studentgrupp är, som för närvarande varje år ägnar sig åt andra yrkes- och utbildningsvägar än de typiska studentbanorna, skulle kräva en mycket detaljerad utredning. Neymark kan emellertid av sitt material konstatera, att denna grupp sannolikt är relativt liten, i varje fall på den manliga sidan. Under alla förhållanden torde gruppen vara betydligt mindre än den som framträdde i Mobergs och Quensels fördelningssiffror för 1943 års studenter, dvs. 19 % av de manliga och 47 % av de kvinnliga studenterna. Därtill kommer, att den verkliga restgruppen förmodligen till ganska stor del utgöres av studenter, vilkas håg

och fallenhet pekar i annan riktning än mot akademiska studier.

Neymark räknar med en viss rekryteringsreserv bland de kvinnliga studenterna. Denna reserv torde emellertid icke kunna få någon direkt betydelse annat än på vissa studiebanor.

Nyss har angivits, att under år 1951 sammanlagt cirka 300 personer utan studentexamen inskrevs som studerande vid akademiska läroanstalter. Siffran synes ganska blygsam, särskilt som mer än hälften av gruppen ifråga gick till de tekniska högskolorna och handels-högskolorna. På ett flertal akademiska studielinjer är tillskottet av icke-studenter minimalt.

I det andra avsnittet av sin undersökning ställer Neymark frågan, hur stor del av gruppen icke-studenter som kan anses ha en studiebegåvning i nivå med de akademiska studiebanornas fordringar.

Att det måste finnas åtskilliga studiebegåvningar inom den stora gruppen icke-studenter, kan man sluta sig till redan av det faktum, att studenternas fördelning på socialgrupperna är synnerligen disproportionerlig. Olika undersökningar har visat, att av studenterna endast en relativt liten procent kommer från "lägre" socialgrupper och att antalet studenter i lägre socialgrupper procentuellt sett är mycket litet i förhållande till den studentprocent, som övriga socialgrupper kan uppvisa. Studentsociala utredningen konstaterade, att 50,6 % av studenterna kom från socialgrupp I, 42 % från socialgrupp II och blott 7,4 % från socialgrupp III (klassificeringen enligt valstatistiken). Moberg och Quensel verkställde åt 1945 års universitetsberedning en motsvarande undersökning, varvid dock en annan socialgruppsindelning användes.

Beräkningen enligt "alternativ B", som mest motsvarar valstatistikens indelning, visade för de manliga studenternas vidkommande följande fördelning: 32 % från socialgrupp I, 56 % från socialgrupp II och 10 % från socialgrupp III. För de kvinnliga var motsvarande sifferserie 33, 56 och 8 %. Enligt en av Neymark verkställd samlingsundersökning (se nedan) avseende den studentfårgång, som föddes 1928, hade de tre socialgrupperna A, G och H enligt Wicksells och Larssons indelning, dvs. lantbrukare, lägre tjänstemän, hantverkare och arbetare, som tillhoppa representerar med än 4/5 av den yrkesverksamma befolkningen, tillsammans inte producerat mer än cirka 1/3 av studenterna.

Även om antalet begåvade av olika skäl kan antagas vara procentuellt lägre inom socialgrupp III (socialgrupperna A, G och H) än inom socialgrupp II och särskilt inom socialgrupp I, kan detta förhållande inte motivera en disproportion av nämnda slag. Tvärtom bör socialgrupp III tack vare sin numerära överlägsenhet kunna uppvisa dubbelt eller kanske tredubbelt så många begåvningar som socialgrupp I.

Efter att ha redogjort för vissa senare undersökningar angående "den potentiella realexamensreserven" och "den potentiella studentexamensreserven", vilka båda synes vara av betydligt större storleksordning än man hittills föreställt sig, övergår Neymark till frågan om den s. k. aktuella studentexamensreserven. Med ledning av testresultat från de senare årens militärinskrivningar har Husén konstaterat, att 12—14 % av varje åldersklass uppvisar högre intellektuell prestationsförmåga än de 10 sämsta procenten av studenterna. År 1947 utgjorde de manliga studenterna ungefär 6 % av samtliga ynglingar i

20-årsåldern. Den aktuella manliga studentexamensreserven inom åldersklassen 1947 var således, konstaterar Neymark, ungefär lika stor som 1947 års manliga studentkull.

Samma år utgjorde de kvinnliga studenterna 3,4 % av samtliga kvinnliga 20-åringar. Under förutsättning att det även inom den kvinnliga hälften av ifrågavarande årskull fanns 12 % med testresultat över lägsta decilvärdet för studenterna, var den aktuella kvinnliga studentexamensreserven nästan 9 %, dvs. 2½—3 gånger så stor som 1947 års kvinnliga studentkull.

Neymark har för utredningen företagit en egen samplingsundersökning av åldersklassen 1948. Materialet, som i annat undersökningssyfte insamlats för arbetsmarknadsstyrelsens räkning, omfattar drygt 4.300 personer (var 10:e av samtliga manliga 20-åringar). Förutom intelligenskvotsvärden och andra uppgifter från inskrivningsförrättningen föreligger upplysningar lämnade av de ifrågavarande personerna själva beträffande deras yrkes- och utbildningssträvanden, inställning till arbetet samt framtidsplaner. De sålunda erhållna personupplysningarna har i de flesta fall varit tillräckliga för att möjliggöra även en noggrann gruppering efter vars och ens skolutbildningsnivå, med hänsyn tagen inte endast till den grundläggande skolbildningen utan också till kompletterande sådan och till teoretisk skolning i samband med yrkesutbildning.

Undersökningen visade, att ungefär 5 % (eller ca 2.000—2.500 per årskull) av samtliga manliga 20-åringar utan studentexamen kan sägas ligga i nivå med eller högre än medelstudenten i intellektuellt avseende.

Det är av intresse att se, vilka utbildningskategorier denna elitgrupp repre-

senterar. Neymark uppdelade den i följande sex kategorier:

- I. Folkskola utan påbyggnad
- II. Folkskola med någon påbyggnad (allmänbildande kurser, folkhögskola o. d.)
- III. Realexamen
- IV. Realexamen med någon påbyggnad
- V. Studier för examen delvis jämförbar med studentexamen
- VI. Studier för studentexamen

Det visade sig, att inte mindre än 86 % av elitgruppen hade någon form av teoretisk skolning över folkskolenivån. 60 % hade realexamen eller mer, och 44 % hade skaffat sig en skolutbildning, som antingen redan var direkt jämförbar med studentexamen eller skulle kunna bli det efter komplettering i vissa ämnen.

Tar man hänsyn till den ökning av intelligenskvotsvärdena vilken, enligt vad vissa undersökningar visat, följer av teoretisk skolning, skulle antalet manliga icke-studenter med en begåvningsnivå i paritet med medelstudentens eller därutöver stiga ytterligare. Det är emellertid oklart, i vilken utsträckning denna effekt gäller även för personer i 20-årsåldern och uppåt.

Vid sidan av de minst 2.000 manliga inom varje årskull i 20-årsåldern har man sannolikt att räkna med åtminstone lika många, förmodligen fler kvinnliga icke-studenter, som i fråga om teoretisk begåvning ligger i nivå med eller högre än "medelstudenten".

Å andra sidan får man naturligtvis inte förutsätta, att hela den grupp, som här betecknats som rekryteringsreserv, lämpar sig för högre studier. Som Neymark också framhåller, är framgång i sådana studier beroende även av andra begåvningskomponenter än dem, som mätes med testmetoder av det slag, som kommit till användning vid den ifråga-

varande begåvningsbedömningen. Sådana egenskaper som ambition, kunskapsintresse och förmåga att anpassa sig till studiearbete och studiemiljö kan icke bedömas av testresultaten.

Man kan inte heller utgå från att alla personer med mycket höga intelligenskvotvärden också har intresse för teoretiska studier. En mångfald exempel (bl. a. i Neymarks undersökningsmaterial) visar, att studieintresset kan vara skäligen minimalt även på högre begåvningsnivåer. Den intellektuella förmågan har kanske på ett tidigt stadium blivit intresseförankrad i mera praktisk verksamhet.

Med hänsyn till sådana faktorer måste siffran 5 % av varje årskull reduceras åtskilligt, när det gäller att besvara frågan, hur många icke-studenter som kan tänkas vara både lämpade och intresserade för högre studier. I realiteten kanske man bara kan räkna med en mindre del av de 5 procenten. Även om man

räknar med en avsevärt lägre siffra, t. ex. med bara en av de fem procenten, kommer gruppen i fråga ändå att framstå som en betydelsefull rekryteringsreserv för universitet och högskolor — av betydelse också i kvalitativt hänseende.

Vad ovan sagts om intresseinriktningens betydelse vid övergång till högre studier, ger anledning att understryka, att det knappast kan finnas någon risk för "intellektuell utarmning" av de icke-akademiska yrkena. I alla lägen — oavsett hur goda möjligheter till högre utbildning som erbjuder sig för den enskilde — torde det komma att finnas ett stort antal personer med relativt hög begåvning, vilka väljer den praktiska arbetsinsatsen framför det teoretiska studiet. De farhågor för det motsatta förhållandet, vilka stundom kommit till uttryck i debatten, synes inte vara befogade.

Översikt över inträdesvillkoren vid högre läroanstalter

Avsikten är att här ge en redogörelse för vilka examina som ger kompetens för tillträde till högre studier. De villkor i fråga om studentkunskaper eller andra skolkunskaper i olika läroämnen, som finns särskilt nämnda i examensstadgor, i kursfordringarna för en del universitetsämnen eller i de särskilda högskolornas stadgar, är sålunda i detta sammanhang av underordnad betydelse. I framställningen förbigås de villkor om praktik, som vid några specialhögskolor kräves för inträde utöver studentexamen eller annan examen.

Först skall behandlas de föreskrifter som gäller universiteten och de läroanstalter, som meddelar undervisning inom samma läroområde som universitetet.

Inträdesvillkoren för *universiteten i Uppsala och Lund* anges i universitetstatuterna § 88. Studentexamen är — frånsett vissa fall som här saknar intresse — villkor för inskrivning. Som senare påpekas har dock enligt särskilda författningar personer, som avlagt vissa andra examina, tillagts likställdhet.

Kravet på studentexamen återkommer, delvis i mera indirekt form, i de olika examensstadgorna. Som exempel må anföras, att enligt stadgan angående juridiska examina behörighet att avlägga juris kandidatexamen tillkommer den, som vid avlagd studentexamen eller fyllnadsprövning till samma examen erhållit vitsord om minst god-

kända insikter i vissa skolämnena. Liknande föreskrifter upptages i stadgan angående statsvetenskaplig examen samt i det avsnitt av stadgan angående filosofiska examina, som avser teologisk-filosofisk examen. I stadgan angående medicinska examina anges, att studerande som vill delta i undervisningskurs eller övning, som för medicinsk examen är stadgad, är skyldig att inskriva sig i medicinsk fakultet (eller vid karolinska institutet) och därvid förete bevis, att han vid avlagd studentexamen eller fyllnadsprövning till samma examen erhållit vitsord om minst godkända insikter i vissa skolämnena. Stadgan angående filosofiska examina förskriver vidare, att behörighet att avlägga filosofisk ämbetsexamen (filosofie kandidatexamen) tillkommer envar, som avlagt studentexamen.

I stadgarna för *karolinska mediko-kirurgiska institutet* finnes en föreskrift av i huvudsak samma innehåll som den nyss anförda bestämmelsen i stadgan angående medicinska examina. För *medicinska högskolan i Göteborg* är stadgar ännu inte utfärdade. Enligt kungl. brev den 30 juni 1948 skall stadgarna för karolinska mediko-kirurgiska institutet i tillämpliga delar lända till efterrättelse, där dessa icke står i strid med eljest meddelade bestämmelser.

För *Stockholms högskola* upptages inträdesvillkoren i högskolans grundstadgar, som kompletteras av dess ordningsstadga, för *Göteborgs högskola* i

högskolans statuter. Reglerna om inskrivning är friare. Icke-studenter kan under vissa betingelser inskrivas för att bedriva studier. Man kan tala om en *lokal dispensgivning*. Rätten att meddela examina beror emellertid på särskilda kungliga resolutioner. I varje resolution angives, att i tillämpliga delar skall gälla vad i universitetsstatuterna eller eljest är föreskrivet angående de examina resolutionen åsyftar. *Examensstadgornas behörighetsvillkor* gäller således även studerande vid Stockholms och Göteborgs högskolor, så snart studiet avser en examen. Här föreligger en motsättning, som givit upphov till flera svårigheter. Framställningen återknyter senare till frågan om den ställning, som tillkommer studerande med lokal dispens.

Genom två särskilda författningar från senare år har vissa examina likställts med studentexamen. Den ena författningen avser avgångsexamen vid högre lärarinneseminariet. Kungörelsen den 21 juni 1940 (nr 560) ang. behörighet för den, som undergått avgångsexamen vid högre lärarinneseminarium, att inskrivas vid universitet och högskolor samt där avlägga examen lyder:

Den som vid högre lärarinneseminariet undergått godkänd avgångsexamen enligt i sådant hänseende gällande bestämmelser eller som från enskilt högre lärarinneseminarium erhållit motsvarande avgångsbetyg, må utan ytterligare prövning inskrivas såsom studerande vid universitet och högskolor samt där avlägga examen, allt i överensstämmelse med vad som är stadgat om den, som avlagt studentexamen.

Den andra författningen avser avgångsexamen från tekniskt gymnasium. Likställdheten är dock begränsad till att avse matematisk-naturvetenskapliga studier och förutsätter, att den enskilde kan styrka visst mått av kunskaper i

ämnena engelska, tyska och franska. Kungörelsen den 21 juni 1946 (nr 320) angående behörighet för den, som undergått avgångsexamen vid tekniskt gymnasium (gymnasiets ingenjörsexamen), att inskrivas vid universitet och där avlägga examen m. m. lyder:

Den som vid statligt tekniskt gymnasium såsom gymnasiets egen lärjunge undergått godkänd avgångsexamen (gymnasiets ingenjörsexamen) enligt i sådant hänseende gällande bestämmelser, må inskrivas såsom studerande vid universitet och där avlägga examen i ämnen, tillhörande filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion, dock under villkor, att han i sin avgångsexamen vid gymnasiet har minst godkända betyg i tyska och engelska språken samt därjämte styrkt sig äga insikter i franska språket, motsvarande minst betyget godkänd i realexamen.

Vad sålunda stadgats angående rätt att avlägga examen vid universitet skall gälla även beträffande avläggande av examen vid Stockholms högskola i ämnen, tillhörande högskolans matematisk-naturvetenskapliga avdelning, dock under förutsättning att rätt att anställa filosofiska examina i dessa ämnen blivit högskolan av Kungl. Maj:t beviljad.

Att i 1946 års kungörelse ingenting stadgats beträffande studier vid Göteborgs högskola, torde sammanhånga med att endast några enstaka naturvetenskapliga ämnen är företrädda vid högskolan.

Som nyss angavs har Stockholms och Göteborgs högskolor möjlighet att inskriva som studerande även personer utan studentexamen eller annan examen som ger formell kompetens.

Enligt Stockholms högskolas grundstadgar § 23 första stycket äger välfrejd man eller kvinna, som avlagt mogenhetsexamen, vinna inträde som lärjunge. Andra stycket samma stadgande uttalar, att även den som inte avlagt sådan examen kan vinna inträde vid

högskolan som lärjunge, därest han, på sätt i ordningsstadgan föreskrives, visar sig hava nöjaktig underbyggnad i något av högskolans läroämnen. Ordningsstadgan § 23 andra stycket lyder:

Annan (än person med studentexamen), som vill vinna inträde såsom lärjunge, har att förete intyg från huvudläraren i något av högskolans läroämnen, att han äger nödiga förstudier för att följa undervisningen i detta ämne.

Den som en gång inskrivits anses vara oförhindrad att studera nya ämnen inom samma fakultet utan att behöva för varje ämne på nytt förete ett intyg om sin förmåga att följa undervisningen.

Ingen föreskrift har givits om hur den sökandes studieförutsättningar skall prövas. Frågan på vilka grunder intyg skall utfärdas beror helt på den enskilde lärarens fria skön. Det torde inte kunna förnekas, att vissa lärare är mer generösa än andra med att utfärda intyg. Inom den juridiska fakulteten har man på grund av mera allmänna överväganden ställt sig avvisande mot att antaga elever i denna ordning.

Någon särskild matrikel föres icke över personer, som inskrivits med stöd av ordningsstadgan § 23 andra stycket. Uppskattningsvis utgör antalet nyinskrivna varje år 25—30.

Personer som erhållit en sådan lokal dispens, har ansetts äga rätt inte bara att följa undervisningen utan även att få sina kunskaper prövade i tentamen. De för universiteten gällande kompetensvillkoren blir emellertid aktuella, så snart studiet skall avse en examen.

Enligt stadgad praxis, som lär vara grundad på en anmaning från ekle-siastikdepartementet i början av 1920-talet, ges inte intyg om avlagda kunskapsprov som refererar till kunskapsfordringarna i akademisk examen. Det skulle följaktligen anses felaktigt, om

en professor gav en lärjunge tillhörande denna kategori ett intyg utsä-gande, att lärjungen ägde i visst ämne exempelvis kunskaper motsvarande betyget Med berömd godkänd i filosofie kandidatexamen.

Den motsättning, som ligger däri, att den studerande har rätt att få sina kunskaper prövade men att han inte äger att få ett egentligt examensvitsord, har humanistiska och matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna tid efter annan sökt lösa på olika sätt. Sålunda har intyg utfärdats, som ger upplysning om kursfordringarna i tentamen. Ett exempel på sådant intyg är följande:

Studerande ..... som utan avlagd svensk studentexamen jämlikt högskolans ordningsstadga § 23 st. 2 inskrivits vid Stockholms högskola, har vid denna dag företagen prövning i ..... visat sig äga (goda, mycket goda etc.) kunskaper i huvudsak omfattande .....

Vidare har förekommit mera refererande intyg utmynnande i en graderad betygsättning, bl. a. av följande typ:

Härmed intygas, att N. N., som, ehuru han icke avlagt mogenhetsexamen, med särskilt tillstånd inskrivits vid Stockholms högskolas humanistiska fakultet och där sedan höstterminen (vårterminen) ..... idkat studier i (ex. engelska språket), vid den prövning av hans insikter, som jag med honom företagit, befunnits äga (goda, mycket goda, synnerligen goda, mycket gedigna, synnerligen gedigna, utmärkta etc.) kunskaper i detta ämne; såväl i fråga om ämnets teoretiska delar (fonetik, grammatik, språkhistoria, litteraturhistoria) som i fråga om förmågan att läsa och till svenska översätta (ex. engelsk) text, att översätta svenska till (ex. engelska) och att i tal och skrift använda det (ex. engelska) språket.

Han har även ådagalagt (gott, mycket gott) omdöme och (god, mycket god) förmåga att självständigt bedriva akademiska studier.

Enligt beslut den 18 februari 1950 av humanistiska fakulteten utfärdar tenta-

tor dels intyg till den studerande om att han avlagt tentamen, varöver vitsord avlämnats till högskolans kansli, dels intyg till kansliet i vilket betyget meddelas. Det senare intyget förvaras i kansliet till säkerhet för den studerande, därest examinator av en eller annan anledning icke skulle vara i stånd att skriva in betyg i tentamensboken, när den studerande erhållit dispens för sin examen av universitetskanslern. Det intyg, som tillställs den tenderade, kan ha följande formulering:

Härmed får jag intyga, att N. N. denna dag för mig avlagt tentamen i ämnet statskunskap. Enligt vid högskolan gällande föreskrifter är jag förhindrad att vitsorda denna med angivande av visst betyg, men jag står vid anfordran gärna till tjänst med muntliga upplysningar.

Till högskolans kansli avlämnas ett intyg av exempelvis denna typ:

Härmed får jag meddela, att ..... denna dag för mig avlagt en tentamen i ämnet statskunskap, vilken när han inskrivits som studerande vid högskolan kommer att vitsordas med betyget .....

Även vid Göteborgs högskola kan uppkomma ett motsvarande läge. Enligt högskolans statuter § 17 andra stycket kan även den som inte har studentexamen vinna inträde som studerande, om högskolans styrelse av särskilda anledningar prövar skäligen medge ett sådant undantag. Dispensgivaren är här styrelsen och inte som vid Stockholms högskola den enskilde läraren. Styrelsen för Göteborgs högskola har åtminstone under senare år varit återhållsam i sin dispensgivning och sökt undvika att medge inskrivning av personer, som inte kan väntas erhålla examensdispens av universitetskanslern. De problem, som sammanhänger med den antydda dubbelheten, har därför inte aktualiserats vid Göteborgs högskola i samma utsträckning som vid Stockholms högskola.

I stadgan den 30 juni 1944 för tandläkarinstitutet (numera *tandläkarhögskolan i Stockholm*) föreskrives, att den som önskar begagna sig av undervisningen, skall förete betyg över godkänd studentexamen. Stadga för *tandläkarhögskolan i Malmö* har ännu inte givits. Enligt provisoriska bestämmelser den 26 september 1947 rörande organisationen av tandläkarinstitutet i Stockholm och Malmö skall stadgan för tandläkarinstitutet i tillämpliga delar lända till efterrättelse, där detta inte står i strid med eljest meddelade bestämmelser.

För inträde som *ordinarie studerande* vid de *tekniska högskolorna* godtages flera olika grundläggande examina. Vid sidan av studentexamen ger även avgångsbetyg från statligt tekniskt gymnasium eller från annan jämställd eller högre teknisk läroanstalt inträdeskompetens. Detsamma gäller även avgångsbetyg från handelshögskola eller från något under statens inseeende stående handelsgymnasium. I samtliga fall gäller, att kunskaper skall styrkas i ämnen matematik (allmän kurs och specialkurs), fysik, kemi och teckning motsvarande realgymnasiets eller det tekniska gymnasiets fordringar.

Tillträde kan emellertid enligt stadgarna även beviljas sökande utan dylik formell skolkompetens, nämligen den som "genom intyg om praktisk verksamhet utövad efter fyllda 18 år under minst två år, visar sig äga framstående anlag för något av de yrken, för vilka högskolan giver utbildning". En förutsättning för att sådan sökande skall kunna antagas är dock, att han genom intyg, som av kollegienämnden godkännes, styrker sig äga kunskaper och färdighet, motsvarande vad därutinnan fordras för sökande med studentexamen eller avgångsbetyg från tekniskt gymna-

sium i matematik, fysik, kemi och teckning samt i svenska språket och två främmande levande språk, däribland engelska eller tyska.

Antalet antagna på grundval av intyg om "framstående anlag" jämte kompletteringsbetyg har vid tekniska högskolan i Stockholm varit icke obetydligt.

Vid sidan av ordinarie studerande mottager de tekniska högskolorna också *specialstuderande* och *extra studerande*. De specialstuderande följer undervisningen i ett eller flera ämnen med rätt att i dessa ämnen erhålla kunskapsbetyg. Tillträdet är inte beroende av någon formell skolkompetens. Behörighet tillkommer — förutom den som avlagt examen vid universitet, högskola eller annan högre läroanstalt — person som inom något industriellt eller tekniskt yrke efter fyllda 18 år utövat minst två års väl vitsordad praktisk verksamhet av beskaffenhet att av rektor godkännas. Därjämte fordras, att den sökande styrker sig äga det kunskapsmått, som rektor finner vara behövt för de avsedda studierna. De extra studerande följer undervisningen i ett eller flera läroämnen men kan inte erhålla kunskapsbetyg. Inte heller här uppställs några formella kompetenskrav. Som extra studerande kan antagas den som önskar tillgodogöra sig viss del av undervisningen och därtill anses äga nöjaktiga förutsättningar.

För inträde vid *farmaceutiska institutet* kräves att den sökande undergått elevutbildning på apotek. Antagning som apotekselev förutsätter studentexamen.

Vid *lantbrukshögskolan* fordras för antagning som *ordinarie studerande* antingen studentexamen eller avgångsbetyg från Vilans specialgymnasium för lantbruks-, mejeri- och skogsstuderande. Vilanstudenterna utgör ett be-

tydande inslag i varje årskull inskrivna.

Vid lantbrukshögskolan antages även *specialstuderande*, som följer undervisningen i ett eller flera läroämnen med rätt att erhålla intyg om sina kunskaper.

Som specialstuderande må antagas den som prövas äga erforderliga förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen.

Behörig att antagas som *ordinarie studerande* vid *skogshögskolan* är förutom person med studentexamen den, som avlagt ingenjörsexamen vid statligt tekniskt gymnasium eller som erhållit avgångsbetyg från Vilans specialgymnasium. Samma behörighet äger den, som avlagt realexamen eller styrkt sig äga däremot svarande kunskaper samt därjämte i stadgad ordning undergått särskild prövning enligt fordringarna för studentexamen med minst betyget Godkänd i matematik, fysik, kemi, biologi med hälsolära och svensk skrivning samt tyska eller engelska språket, beträffande matematik (allmän kurs och specialkurs), fysik och kemi enligt fordringarna å realgymnasiet.

Frånsett Vilanstudenterna synes endast få sökande utan studentexamen ha vunnit inträde som ordinarie studerande under senare år.

Vid skoghögskolan mottages också *specialstuderande* och *extra studerande* efter likartade grunder som dem som gäller vid tekniska högskolorna.

Den som vill vinna inträde vid *veterinärhögskolan*, skall förete betyg över studentexamen.

Villkor för inträde som ordinarie elev vid *högre mejerikursen* vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut är att ha avlagt studentexamen, avgångsexamen från tekniskt gymnasium eller att ha förvärvat avgångsbetyg från Vilans specialgymnasium.

Vid högre mejerikursen kan också antagas *specialelever* och *hospitanter*. Med specialelever avses i likhet med vad som gäller vid vissa fackhögskolor, elever vilka följer undervisningen i ett eller flera ämnen med rätt att erhålla betyg över sina kunskaper. För att antagas som specialelev kräves icke heller i detta fall formell kompetens. Eleven skall prövas äga erforderliga förutsättningar för att tillgodogöra sig undervisningen. Hospitanterna utgör en motsvarighet till extra studerande vid vissa fackhögskolor.

Behörighet för inträde vid *handels-högskolorna i Stockholm och Göteborg* tillkommer den som avlagt studentexamen eller erhållit godkänt avgångsbetyg från handelsgymnasium eller tekniskt gymnasium. Även den som inte uppfyller dessa inträdesfordringar, kan vinna inträde med eller utan villkor om särskild efterprövning, därest lärarrådet finner, att han äger nödiga förutsättningar att med gagn följa undervisningen.

Sistnämnda stadgande har vid handelshögskolan i Stockholm fått särskild betydelse. Undersökningen av en persons förutsättningar att med gagn följa undervisningen verkställes i regel så, att sökanden på prov får följa undervisningen vid högskolan. Sådan studerande betecknas som exspektanselev. Visar sig exspektanseleven kunna tillgodogöra sig undervisningen, antages han — i regel mot första läsårets slut — som ordinarie elev. En kortfattad redogörelse för denna intagningsmetod lämnas å sid. 90.

Ehuru intet formellt hinder finnes för en motsvarande ordning vid handelshögskolan i Göteborg, tillämpas exspektanselevsystemet för närvarande icke vid denna högskola.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att om man bortser från avgångsexamen vid högre lärarinneseminarium, som inte längre är särskilt aktuell, studentexamen är förutsättning för teologisk, juridisk, medicinsk och humanistisk examen liksom för utbildning vid tandläkarhögskola, farmaceutiska institutet och veterinärhögskolan. Med avgångsexamen från tekniskt gymnasium kan inträde vinnas vid matematisk-naturvetenskaplig fakultet, teknisk högskola, skogshögskolan, högre mejerikursen samt handelshögskola. Examen från Vilans specialgymnasium ger formell behörighet för inträde vid lantbrukshögskolan, skogshögskolan samt högre mejerikursen. Avgångsbetyg vid handelsgymnasium berättigar till inträde vid handelshögskola samt, om den kompletteras på visst sätt, vid teknisk högskola.

I detta sammanhang bör nämnas, att den som avlagt folkskollärarexamen enligt kungörelsen den 21 juni 1940 (nr 559) ang. studentexamen för folkskollärare har möjlighet att i särskild ordning avlägga studentexamen. En närmare redogörelse beträffande studentexamen för folkskollärare ges å sid. 66.

Det är emellertid inte nog att konstatera att studentexamen som sådan är det normala kvalifikationskravet för tillträde till högre studier. Därtill kommer problemet med inträdesspär. Vid ett stort antal högre läroanstalter är utbildningskapaciteten begränsad på grund av otillräcklig tillgång på lokaler och lärarkrafter. Någon gång har även arbetsmarknadssituationen motiverat en begränsad intagning.

Som exempel på högre utbildningsanstalter med inträdesspär kan nämnas de medicinska fakulteterna och läroanstalterna, tandläkarhögskolorna, de tekniska högskolorna, lantbrukshögsko-

lan, skogshögskolan, veterinärhögskolan samt handelshögskolorna. Även vid antagning till apotekarbanan förekommer spärr. Tillträdet till vissa ämnesstudier vid matematisk-naturvetenskaplig sektion är likaså spärrat. Sålunda förekommer gallring i ämnena fysik, kemi, botanik och zoologi. Tillträdet är däremot fritt till teologiska, juridiska, humanistiska och statsvetenskapliga studier samt ett antal matematisk-naturvetenskapliga ämnen.

På de s. k. spärrade utbildningsvägarna råder ofta hård konkurrens om de tillgängliga platserna vid antagnings-tillfällena. Urvalet av sökande sker efter olika normer. Vanligen poängvärderas de sökandes meriter efter stundom mycket detaljerade värderingssystem. Hänsyn tages till skolmeriter och i flera fall även till praktik. För de manliga sökande tillgodoräknas därtill i vissa fall militärtjänstgöring med visst poängvärde. Ett exempel på ett dylikt poängberäkningssystem erbjuder de av universitetskanslern den 9 dec. 1938 utfärdade bestämmelserna rörande tillträde till de för medicine studerande anordnade s. k. nybörjarkurserna. Rörande bestämmelsernas närmare innehåll hänvisas till 1948 års läkarutbildningskommittés betänkande (SOU 1951:4) s. 24 ff. och s. 69 ff.

De sökande uppföres i en turordning med hänsyn till sin poängsumma. Det tillgängliga antalet elevplatser besättes med de i turordningen bäst placerade sökandena.

På vissa håll har man under senare år på prov använt även psykologiska testmetoder för att skilja de sökande åt.

På några studiebanor anordnas särskilda kunskapsprov för att sovra bland de sökande.

Där man använder systemet med poängberäkning efter ansökningshand-

lingarna, kan poängsumman för den som antagits till den sista lediga platsen betecknas som intagningsgränsen. De som ligger under denna gräns, blir inte antagna vid det ifrågavarande tillfället, även om de till fullo uppfyller de formella inträdesvillkoren. Det finns flera exempel på studiebanor, där intagningsgränsen ligger vid en genomsnittlig AB-nivå i studentbetyget.

På grund av att de faktiska betygskraven vid flertalet spärrade läroanstalter är höga, har det blivit mycket vanligt att konkurrenskomplettera, dvs. genom fyllnadsprövning höja examensvitsord (eller skaffa sig vitsord i icke-obligatoriskt ämne), för att i möjligaste mån vara försäkrad om att komma ovan intagningsgränsen. Läkarutbildningskommittén har sålunda i sitt betänkande (SOU 1951:4) påvisat, att av de sökande till medicinska nybörjarkurser åren 1944—1949 hade i genomsnitt inte mindre än 65 % konkurrenskompletterat.

Det kan vara på sin plats att framhålla, att sådana kompletteringsbetyg värderas mycket olika vid de högre läroanstalterna. En tendens att tillmäta konkurrenskompletteringar mindre vikt än examensvitsord är dock tydligt märkbar. Vid tandläkarhögskolorna och handelshögskolan i Stockholm tages ingen hänsyn till det fall, då den sökande genom fyllnadsprövning höjt ett tidigare betyg. Vid andra läroanstalter tillgodoräknas sådant betyg med ett reducerat värde, såsom vid handelshögskolan i Göteborg med halv poäng, vid de tekniska högskolorna med 8/10 av höjningen vid den första kompletteringen. Vid skogshögskolan ger en höjning av 1 betygsenhet 0 poäng, 2 betygsenheter $\frac{1}{2}$ poäng, 3 betygsenheter 1 poäng och 4 betygsenheter $1\frac{1}{2}$ poäng. Vid antagning till apotekarbanan till-

godoräknas konkurrenskompletteringar i de viktigaste ämnena med i det närmaste full poäng, i andra åter med halv poäng eller ingen poäng alls. Vid några läroanstalter, såsom lantbrukshögskolan och veterinärhögskolan, ger höjda betyg full poäng.

Även ifråga om kompetenskomplettering, dvs. fyllnadsprövning i ämne som är obligatoriskt för tillträde till viss utbildning men som icke ingått (eller som med underkänt betyg ingått) i sö-

kandens examen, tillämpas vitt skilda tillgodoräkningsregler. Vid flera läroanstalter värderas även sådana betyg efter en reducerad skala. Exemplifiering torde inte vara erforderlig.

Vad här sagts angående tillgodoräkning av kompletteringsbetyg bör endast betraktas som en schematisk framställning. En exakt redogörelse skulle kräva en detaljerad beskrivning av anknäpningsprinciperna i deras helhet.

Dispenspraxis

Utredningsmannen har låtit verkställa en särskild undersökning rörande dispenspraxis vid de högre utbildningsanstalter, som sorterar under kanslersämbetet, nämligen Uppsala och Lunds universitet, karolinska mediko-kirurgiska institutet, medicinska högskolan i Göteborg, Stockholms och Göteborgs högskolor samt tandläkarhögskolorna i Stockholm och Malmö.

Krav på studentexamen möter dels som villkor för inskrivning i universitetsstatuterna och i vederbörande högskolestadgor, dels som villkor för avläggande av examen i de olika examensstadgorna. Ursprungligen låg avgörandet i dispensärenden hos Kungl. Maj:t. Enligt Kungl. brev den 30 december 1947 överflyttades till universitetskanslern beslutanderätten i frågor om dispens för svenska undersåtar från de i gällande stadgar angående teologiska, juridiska, medicinska, filosofiska och statsvetenskapliga examina givna föreskrifterna angående

- a) rätt att inskrivas i fakultet samt att avlägga examina,
- b) skyldighet att genomgå kurser och övningar, samt
- c) ämnen i filosofisk ämbetsexamen, filosofie kandidatexamen, statsvetenskaplig-filosofisk examen och filosofie licentiatexamen,

med rätt för kanslern att därvid meddela de villkor, som må finnas erforderliga.

I universitetsstatuterna tillades en fö-

reskrift om att kanslern ägde medgiva svensk undersåte, som icke avlagt studentexamen, rätt att inskrivas ävensom bestämma villkor för sådan inskrivning. En motsvarande föreskrift infördes i stadgarna för karolinska mediko-kirurgiska institutet och i stadgan för tandläkarinstitutet. Genom författningsändringar av den 26 januari 1951 för-lades även dispensprövningen rörande utlännningar till kanslersämbetet. Finner kanslern beträffande utlännning särskilda förhållanden föreligga, skall kanslern likväl hänskjuta ärendet till Kungl. Maj:t för prövning och avgörande.

Undersökningen har avsett befrielse från kravet på studentexamen och gällt de dispensärenden, som avgjorts på ansökan av svenska medborgare under åren 1946—1951. Antalet sådana ärenden var 1946: 53, 1947: 33, 1948: 61, 1949: 65, 1950: 115 och 1951: 124. Som framgår av dessa siffror, har antalet ärenden kraftigt stigit under de sista åren.

Sökande kan genom besvär över universitetskanslerns beslut bringa sitt ärende under Kungl. Maj:ts prövning. Under åren 1948—1951 har Kungl. Maj:t avgjort 12 dispensärenden av den typ undersökningen omfattat.

Vid undersökningen har utnyttjats hos ecklesiastikdepartementet förvarade sakregister, akter och koncept, hos universitetskanslersämbetet: sakregister, föredragningslista, koncept och ad acta-handlingar.

I den skriftliga dispensansökan brukar åberopas de omständigheter, som anses kunna stöda ett bifall, samt bifogas olika intyg, främst betyg om vunen teoretisk utbildning samt över praktik, som kan antas ha värde för den blivande verksamheten. Sökanden åberopar inte så sällan, att han anser sig ha särskild fallenhet för studier, ett påstående som stundom stödes med intyg av universitetslärare eller andra personer med erkänt omdöme och anseende.

Innan ansökan avgöres inhämtas yttrande av universitets- och högskolemyndigheter. Vid den tidpunkt, då avgörandet låg hos Kungl. Maj:t, brukade yttrande infordras, när det gällde studier vid statsuniversitet, från vederbörande fakultet och det mindre konsistoriet vid det universitet, där sökanden avsåg att bedriva sina studier, ävensom från universitetskanslersämbetet. Vid ansökan om rätt att avlägga examen vid Stockholms eller Göteborgs högskolor infordrades, sedan yttrande avgivits av högskolemyndigheten, dessutom yttrande från vederbörlig fakultet och det mindre akademiska konsistoriet vid Uppsala universitet. Samma principer rörande infordrande av remissyttranden har följts av universitetskanslern. Systemet att som en kontrollåtgärd remittera en ansökan avseende Stockholms eller Göteborgs högskolor även till Uppsala universitet har dock helt nyligen avskaffats.

Grundvalen för handläggning av dispensansökan är handlingarna i ärendet. Universitets- och högskolemyndigheter avger sina yttranden med ledning av aktens innehåll, och på samma material söker universitetskanslern skapa sig ett omdöme om sökandens allmänna förutsättningar för studier. Vissa ansatser till en uppluckring av det rent skrift-

liga förfarandet kan dock iakttagas. Det förekommer inte så sällan, att sökanden erhåller närmare vägledning om vilka omständigheter han bör åberopa. Det kan också hända, att initiativ till personlig kontakt tages från myndighetens sida, t. ex. genom att föredraganden anmodar sökanden att närmare precisera, för vilken examen eller inom vilket ämnesområde han avser att bedriva studier. Sökande anses oförhindrad att efter hand komplettera sin ansökan, även om detta skulle behöva föranleda infordrande av nytt yttrande. Det föreligger inte heller något hinder, att sökanden återkommer med ny ansökan. Denna blir föremål för materiell prövning, även om sökanden skulle upprepa, vad som redan anförts. Att dispensansökan blivit avgjord av universitetskanslern, hindrar inte att nya omständigheter må anföras och komma under beaktande, då ärendet efter besvär prövas av Kungl. Maj:t.

Tiden för behandling av ett dispensärende synes i allmänhet ha utgjort 2—6 månader. Att även enkla ärenden förorsakar tidsutdräkt, sammanhänger med systemet att infordra yttrande. Särskilt långt har dröjsmålet varit, när yttrande inhämtats från flera orter. Akten dupliceras inte utan sändes från den ena myndigheten till den andra. Det kan ofta dröja särskilt länge, innan fakultetsyttrande avgives, beroende på tidrymden mellan de ordinarie fakultetssammanträdena. Sedan ärendet förberetts genom inhämtande av remissyttranden, sker som regel föredragning omedelbart inför universitetskanslern. Något uppskov föranledes således inte av ärendets balansering.

Vid dispens från kravet på studentexamen följer universitetskanslern principen, att sökanden i officiell ordning skall styrka kunskaper, vilka kan ersätta

studentexamen som bevis om den allmänbildning, som är förutsättningen för de akademiska studierna. Särskilt har avseende fästs vid kunskaper i moderna språk och, när ansökan gällt ämbetsexamen, i historia med samhällslära. Det vill synas, som om kanslern endast under särskilda förhållanden är benägen att medge dispens åt personer med svaga skolbetyg — t. ex. i realexamen eller vid avgång från någon gymnasiering. År 1951 gavs under hänvisning till de särskilda omständigheterna i fallet dispens för juris kandidatexamen åt en person, som kompletterat sitt avgångsbetyg från andra ringen av treårigt gymnasium med goda fyllnadsbetyg i tre moderna språk och filosofi och som hade meriterande praktik. Som villkor uppställdes krav på vissa ytterligare kompletteringar. Ett annat fall från 1951, där dispens beviljades, avsåg teologisk-filosofisk examen. Sökandens meritering var i detta fall betydligt svagare. Den omständigheten, att sökanden erhållit utmärkta vitsord under tidigare utbildning, kan någon gång medföra, att dispens beviljas på lindrigare villkor än eljest. Särskilt gäller detta sökande med examen från handelshögskola, socialinstitut eller annan särskilt kvalificerad utbildning.

Till dispens knytes ofta villkor, att sökanden före avläggande av tentamen i ämne, som ingår i den avsedda examen, styrker sig ha kompletterat sina kunskaper. Vanligen är det fråga om krav, att han i vissa ämnen skall undergå särskild prövning enligt fordringarna för studentexamen.

Sökande måste, om hans ansökan ej helt skall avslås, kunna styrka, att han har en tidigare utbildning, som åtminstone till viss del får antagas motsvara studentexamen. Man medger således inte dispens, om det skulle vara nöd-

vändigt att kräva komplettering i ett större antal ämnen. Det har dock förekommit, att komplettering medgivits i ända till fyra eller fem ämnen. I dessa fall har sökanden emellertid haft en specialutbildning, som har varit av sådant värde för den kommande verksamheten, att dispens ansetts önskvärd trots större luckor i förhandsutbildningen.

Dispensansökan prövas individuellt. Rörande vissa typer av ärenden kan man dock tala om fast praxis. När Kungl. Maj:t eller universitetskanslern önskar särskilt markera, att ett avgörande inte får anses som prejudicerande, brukar resolutionen uttala, att dispens medgivits med hänsyn till i ärendet föreliggande särskilda omständigheter. Hänsyn kan därvid ha tagits till sökandens insatser i det offentliga livet, praktisk tjänstgöring eller särskilt omfattande specialutbildning. Det vill förefalla, som om stundom någon betydelse även tillmättes omständigheten, att sökanden är äldre än studenter i allmänhet. Man kan spåra en viss förståelse för synpunkten, att den som nått mogen ålder är mera ovillig än den yngre att underkasta sig formella prov. Detta synes dock ha skett endast i fall, då sökandes förutvarande teoretiska utbildning ligger nära i tiden eller sökanden ändå kan antagas ha hållit sina teoretiska förkunskaper aktuella.

Principen om individuell prövning betyder att kanslern har frihet att vägra dispens, även om sökanden har en formell meritering, som motsvarar vad som godtagits i tidigare avgöranden. Det kan därför inte sägas, att viss utbildning ger formell rätt till inskrivning eller till att avlägga viss examen, även om dispens är vanlig i liknande fall. Denna reservation är en praktisk realitet och bör hållas i minnet vid läsningen av den följande redogörelsen, hur

olika slag av förhandsutbildning behandlas i praxis.

Vid bedömningen av sökandens teoretiska förkunskaper tages i första hand hänsyn till officiella vitsord, såsom examina vid statliga eller statskontrollerade undervisningsanstalter, särskilda prov i vissa ämnen enligt fordringarna för studentexamen eller för realexamen. Där emot fästes mindre avseende vid intyg, som utfärdats av enskilda universitets- eller läroverkslärare, av korrespondensinstitut eller av andra privata läroanstalter. Som allmänt krav torde gälla, att förstahandsutbildningen inte får ligga alltför långt tillbaka i tiden. I yttrande över en dispensansökan från år 1946 har sålunda som skäl för avstyrkande bl. a. anförts den långa tid, som förflutit sedan sökanden bedrev studier. Tidigare praktisk verksamhet beaktas endast i undantagsfall. Har sökanden haft en verksamhet av den art, som i allmänhet förutsätter studentexamens bildningsnivå, har detta dock inte varit utan inflytande vid ärendets bedömande.

Helt allmänt kan sägas, att universitets- och högskolemyndigheterna fäster stort avseende vid de formella meriterna. Man är angelägen om att ha garantier för att de studerande skall äga nödiga förkunskaper och tillräcklig studiebegåvning. Då det gällt tillträde till spärrade utbildningsvägar, har även en annan synpunkt kommit att påverka bedömandet. I ett flertal fall har medicinsk fakultet eller tandläkarhögskola i sina avstyrkande yttranden hänvisat till att ett stort antal sökande med full behörighet årligen måst avvisas.

Förhållandena gestaltar sig något annorlunda vid Uppsala och Lunds universitet än vid Stockholms och Göteborgs högskolor. Vid statsuniversiteten är studentexamen (eller viss annan examen) förutsättning redan för inskriv-

ning. Vid Stockholms högskola har även den, som inte avlagt någon av ovan nämnda examina, möjlighet att bli inskriven, om han kan förete intyg från huvudläraren i något av högskolans läroämnen, att han har tillräckliga förkunskaper för att följa undervisningen i detta ämne. En liknande bestämmelse gäller för Göteborgs högskola. Studentexamensvillkoret blir sålunda vid Stockholms och Göteborgs högskolor aktuellt först vid studier, som skall föra till en akademisk examen. Det har inte varit ovanligt, att icke-studenter fått tillfälle att tentera i liknande ordning som övriga studerande. I ärende om dispens har sökande, som inskrivits vid Stockholms eller Göteborgs högskolor, därför stundom till stöd för sin ansökan kunnat åberopa, att han redan påbörjat sina studier och måhända även tenterat i flertalet av de ämnen, som han avser att medtaga i sin examen. Det förefaller, som om Kungl. Maj:t vid prövning av besvärssärenden inte underlåtit att taga hänsyn till dylika särskilda omständigheter. För en icke-student kan det därför te sig gynnsammare att börja sina studier i Stockholm eller Göteborg än i Uppsala eller Lund.

Undersökningen har avsett att utreda, hur dispensmyndigheten bedömer olika slag av förhandsutbildning.

Som grundval för dispens godtages *utländsk akademisk examen*; detsamma gäller *utländsk studentexamen* i fall, då denna antages ha samma svårighetsgrad som svensk studentexamen. Avser dispensen ämbetsexamen, uppställs villkor om studentkunskaper i svensk historia samt, när så anses lämpligt, jämväl i svenska språket.

Frågan om förutsättningarna för *folkskollärares* tillträde till akademiska studier har ansetts löst genom föreskrif-

terna i Kungl. kungörelsen den 21 juni 1940 angående studentexamen för folkskollärare. Endast i några få undantagsfall har dispens medgivits från i kungörelsen uppställda villkor. Sökanden har då kunnat åberopa omständigheter av stor tyngd. Så hade i ett fall från år 1948 sökanden begränsad studentexamen som skolunderbyggnad. I ett annat fall från samma år kunde sökanden åberopa, att han faktiskt tenerat och erhållit goda vitsord i flertalet av de ämnen, som han skulle medtaga i sin examen. Dispens medgavs då "med hänsyn till sökandens studier och tentamina samt förekomna särskilda omständigheter i övrigt". Ytterligare må anföras ett fall från 1951. Sedan sökanden klagat hos Kungl. Maj:t över kanslerns avslag, infordrades kanslerns yttrande. Kanslern uttalade, att klagandens förutsättningar för akademiska studier ingalunda var svaga. 1940 års kungörelse hade emellertid dittills ansetts normgivande, och frågan om folkskollärares tillträde till universiteten var föremål för särskild utredning, vars resultat icke syntes böra föregripas genom beslut i ett enskilt fall. Kungl. Maj:t beviljade dispensen med "avseende å föreliggande särskilda omständigheter".

Rörande *avgångsexamen från tekniskt gymnasium* har givits särskilda föreskrifter. Enligt Kungl. kungörelsen den 21 juni 1946 medför sådan examen behörighet att inskrivas vid universitet och där avlägga examen i ämnen, tillhörande filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion, dock på det villkoret, att sökanden i sin avgångsexamen vid gymnasiet har minst godkända betyg i tyska och engelska språken samt därjämte styrkt sig äga insikter i franska språket, motsvarande minst betyget Godkänd i realexamen. För studier utanför den matematisk-

naturvetenskapliga ämneskretsen erfordras däremot dispens. Skulle en gymnasieingenjör önska att utfylla en filosofisk examen med sådana humanistiska ämnen, som ligger nära de naturvetenskapliga, ges normalt dispens utan uppställande av ytterligare villkor. Andra fall har bedömts strängare. Gymnasieingenjörer med formell kompetens för naturvetenskapliga studier har tidigare vägrats dispens för medicinska studier. Under år 1951 inhämtade universitetskanslern med anledning av två dispensansökningar upplysningar från överstyrelsen för yrkesutbildning angående omfattningen av lärokurserna vid tekniskt gymnasium. Dispens beviljades för medicinska studier på villkor om studentkunskaper i modersmålet, historia med samhällslära och engelska. För den ene tillkom villkor om studentkunskaper i biologi med hälsolära, medan detta villkor för den andre icke ansågs erforderligt med hänsyn till att han företett intyg om komplettering.

Den, som avgått med *examen från specialgymnasiet Vilan*, har från universitetens synpunkt en utbildning, som är likvärdig med gymnasieingenjörens, men någon allmän föreskrift finnes inte. Efter ansökan medgives dock i praxis dispens på villkor motsvarande dem som gäller gymnasieingenjörer. Till jämförelse med vad som nyss anförts, kan även noteras, att en ansökan om tillträde till tandläkarhögskola från 1950 avslagits, oaktat sökanden hade goda betyg i de matematisk-naturvetenskapliga ämnena.

Har sökanden avlagt *begränsad studentexamen vid försvarets läroverk*, erhåller han som regel dispens utan särskilda villkor för studier av ämnen, där den begränsade studentexamen kan antagas utgöra en lämplig grundval. I de flesta fall har ansökningarna gällt filo-

sofiska examina, men några dispensfall har även avsett juridisk, medicinsk eller odontologisk examen. Huruvida komplettering krävts i vissa ämnen, synes främst ha varit beroende på studieriktningen och tidigare verksamhet. Med begränsad studentexamen från försvarrets läroverk har jämställts den begränsade studentexamen, som enligt den tidigare ordningen avlagts vid arméns underofficersskola. Här har måhända bedömningen varit något strängare.

En stor grupp av dispens sökande utgöres av personer, som diplomerats vid *socialinstitut*. Ansökningarna har under senare år i allmänhet gällt filosofie kandidatexamen i samhällsvetenskapliga ämnen eller i psykologi, pedagogik eller filosofi, statsvetenskaplig-filosofisk examen eller statsvetenskaplig-juridisk examen eller juris kandidatexamen. Kan sökanden antagas ha studieförutsättningar, synes universitetskanslern inte tveka att bevilja dispens. Som regel uppställs då som villkor för dispens, avseende filosofie kandidatexamen eller statsvetenskaplig-filosofisk examen eller statsvetenskaplig-juridisk examen, studentkunskaper i historia med samhällslära samt språkkunskaper. I vissa fall har kanslern stannat vid krav på studentkunskaper i ett modernt främmande språk. Sökanden har då haft en skolunderbyggnad, som inneburit kunskaper i flera språk, eller ådagalagt särskild studielämplighet. I andra fall har kanslern krävt studentkunskaper i två främmande levande språk, dock att någon gång kravet beträffande det andra språket begränsats till att svara mot fordringarna i realexamen. För juris kandidatexamen uppställs i regel som villkor för dispens studentkunskaper i historia med samhällslära ävensom antingen latin och ett levande främmande språk eller två levande främmande

språk. Som ytterligare villkor kan därjämte förekomma krav på studentkunskaper i filosofi. Vad nu sagts har närmast tillämpning på personer med examen efter den nya ordning, som genomfördes i anslutning till socialutbildningssakkunnigas förslag av år 1944 (SOU 1944: 29). Några av de undersökta dispensärendena har avsett sökande med examen enligt den äldre ordningen. Bifall synes i dessa fall ha betingats av att det tydligt framgått, att den sökande haft särskilda studieförutsättningar.

Ett flertal ärenden rörande dispens för personer med diplom från *socialinstitut* har efter besvär bragts under Kungl. Maj:ts prövning. Kungl. Maj:t har några gånger ändrat kanslerns beslut och medgivit dispens på lindrigare villkor än de ovan redovisade eller också befriat från villkor. I Kungl. Maj:ts beslut har då åberopats föreliggande särskilda omständigheter.

En icke-student, som diplomerats från *handelhögskola*, kan påräkna dispens för samhällsvetenskapliga studier under villkor av studentkunskaper i historia. Avser ansökan juris kandidatexamen, tillkommer studentkunskaper i filosofi, vilket betingas av den juridiska examensstadgans allmänna krav i detta hänseende. Däremot har i undersökta ärenden sökande inte behövt prestera de kunskaper i latin, som stadgan förutsätter. Framhållas bör, att kravet på studentbetyg i vissa ämnen ej gäller "den som avlagt examen inom annan fakultet". Nämnda eftergift kan också ses i sammanhang med kanslerns praxis att befria realstudenter med goda kunskaper i moderna språk från kravet på latin som villkor för juridiska studier, när sökandens allmänna betygsstandard är tillfredsställande.

För studier till *distriktsåklagarexa-*

men kräves studentexamen. Detsamma gällde i princip landsfiskalsexamen. Ansökningar avseende distriktsåklagarkursen prövas av en särskild antagningsnämnd. För dispens har nämnden ansett sig böra kräva dels en viss studiebegåvning och dels ett sådant mått av allmänbildning, att eleven skall kunna följa och tillgodogöra sig distriktsåklagarkursens undervisning. Sökandens allmänbildning har ansetts böra styrkas genom avläggande av prov för studentexamen i några huvudämnen. Distriktsåklagarexamen (landsfiskalsexamen) har trots de stränga inträdesvillkoren inte ansetts som en tillräcklig grundval för universitetsstudier. Personer med sådan examen kan påräkna dispens från kravet på studentexamen endast under särskilda omständigheter och då på vissa villkor. I ett fall då sökande med landsfiskalsexamen medgavs att avlägga juris kandidatexamen, knöts till dispensens villkor om studentkunskaper i historia, filosofi samt ettdera av tyska, engelska och franska språken.

Det gemensamma för ovan angivna fall har varit, att sökanden haft en förutbildning som, låt vara inom en begränsad sfär, fört till ett kunskapsmått, som motsvarar studentexamens nivå, eller bedrivit studier som i ett eller annat hänseende är jämförliga med akademiska studier. Har sökandens förhandsstudier inte varit från teoretisk synpunkt lika krävande, kan han knappast påräkna dispens.

Möjligheterna för *småskollärarinnor* att vinna tillträde till högre studier är mycket begränsade. I två fall har dispens medgivits på villkor om studentkunskaper i två främmande levande språk. I det ena fallet kunde sökanden emellertid åberopa, att hon genomgått

3:dje ringen av fyraårigt latingymnasium. I det andra fallet hade sökanden vid sidan av småskolläraryrkeexamen även handelsutbildning.

Det har i regel inte ansetts möjligt att ge dispens åt sökande med avgångsbetyg från *handelsgymnasium*. I det begränsade antalet fall, då dispens medgivits, har i resolutionen vanligen åberopats föreliggande särskilda omständigheter. Det har t. ex. varit fråga om ansökan att få avlägga juris kandidatexamen från en person, som haft kvalificerad, väl vitsordad tjänstgöring vid svensk beskickning eller på advokatbyrå. Krav har uppställts på kompletteringar i olika ämnen.

Under de senare åren har universitetskanslern mildrat sin praxis. I ett mindre antal fall har sökande med utmärkta betyg från handelsgymnasium beviljats dispens för avläggande av filosofie kandidatexamen, företrädesvis i språk och samhällsvetenskapliga ämnen. Som villkor har uppställts studentkunskaper i modersmålet och historia med samhällslära samt som regel, i de fall då ansökningen inte avsett språkämnen, jämväl studentkunskaper i två moderna språk.

Som regel har det ej funnits möjligt att medge dispens för sökande med avgångsbetyg från *teknisk fackskola*. Den avgörande synpunkten torde ha varit, att studierna vid teknisk fackskola inte garanterar samma allmänna förkunskaper som studier vid tekniskt gymnasium. Särskilt torde avseende ha fäst vid skillnaderna i språkkunskaper. I de sällsynta fall, då dispens medgivits, har således villkoren främst gällt studentkunskaper i språk.

Ej heller synes betydelse ha tillmätts utbildning vid privata tekniska skolor. Tankegången torde ha varit, att myndigheten inte har möjlighet att bedöma

utbildningens värde och att garantier saknas för en tillräcklig allmän bildningsgrundval.

Några ansökningar har rört personer med *sjökaptensexamen*. I ett fall, där rätt medgavs att avlägga juris kandidatexamen, hade sökanden privata intyg om studentkunskaper i flera ämnen; i ett annat fall, där dispens gällde samma examen, kunde sökanden därjämte åberopa kompetens som navigationslärare. I ett tredje fall, där dispens medgavs för filosofie kandidatexamen i naturvetenskapliga ämnen, hade sökanden undergått särskild prövning för studentexamen å realgymnasium i flera ämnen.

I ett fall har en person med avgångsbetyg från *högre trädgårdskursen* vid Alnarp ansökt om dispens för filosofie kandidatexamen i matematisk-naturvetenskapliga ämnen. Framställningen blev ej bifallen, trots att sökanden kunde uppvisa positiva resultat från studier vid Göteborgs högskolas botaniska institution och vid botaniska museet i Lund.

En heterogen grupp är sökande med frikyrklig *präst- eller missionsutbildning*. I de fall, då dispens medgivits, har denna i allmänhet gällt humanis-

tiska ämnen. Förutsättningen för bifall har varit, att sökanden genom sin tidigare utbildning förvärvat grundliga humanistiska insikter.

I några fall har dispens sökts av personer med lägre *polisutbildning*. Konstapel- eller överkonstapelkurser har inte ansetts som tillräcklig grundval. I ett fall, då dispens på vissa villkor medgavs, förelåg särskilda omständigheter. Sökanden hade vid aftongymnasium inhämtat 2:a ringens kurs samt kunde uppvisa studentkunskaper i ett flertal ämnen.

Normalskolekompetens förvärvad vid avgång från flickskola, har inte ansetts medföra behörighet för tillträde till högre studier. Har sökanden därutöver kunnat åberopa kvalificerad praktik, längre utlandsvistelse eller andra liknande omständigheter, har dispens någons gång medgivits. Sålunda fick i ett fall från 1948 en sökande rätt att bedriva juridiska studier på villkor om studentkunskaper i historia med samhällslära och filosofi. Sökanden, som hade höga avgångsbetyg i moderna språk, hade under mer än tio år varit anställd på advokatkontor och kunde ytterligare åberopa, att hon bedrivit språkstudier i England.

Utländska förhållanden

För att erhålla kännedom om hur villkoren för tillträde till högre studier utformats i de västeuropeiska länder, som i fråga om kulturell utveckling är mest jämförbara med Sverige, har utredningsmannen med bistånd av utrikesdepartementet gjort förfrågningar i ett antal länder. Frågorna har avsett dels de allmänna metoderna för antagning av elever vid högre läroanstalter, dels de speciella principerna för antagning av sökande utan studentexamen (motsvarande). Vidare har uppgifter begärts angående omfattningen av rekryteringen av studerande utan formell skolkompetens, erfarenheter av sådana studerandes förmåga att genomföra högre studier samt angående planerade eller nyligen vidtagna reformåtgärder i syfte att öka tillträdesmöjligheterna för personer utan samma grundläggande skolutbildning som studenterna i allmänhet.

Svar har ingått från Belgien, Danmark, England, Finland, Frankrike, Island, Italien, Nederländerna, Norge, Schweiz, Västtyskland och Österrike.

Det synes inte nödvändigt att här referera samtliga svar. Detta sammandrag berör endast de förhållanden, som syntts vara av direkt intresse för utredningen.

Danmark

Vid sidan av personer med studentexamen (*studentereksamen*) mottages i Danmark till vissa högre studier även

personer med annan förutbildning. Av särskilt intresse är den s. k. *adgangseksamen til civilingeniørstudiet, det farmaceutiske studium og tandlægestudiet*. För behörighet att avlägga denna tillträdesexamen kräves realexamen eller motsvarande utbildning med lägst betyget "godt" i genomsnitt samt lägst samma betyg i dansk skrivning. I realexamen (motsvarande) skall ingå ämnen engelska, tyska och franska. Adgangseksamen omfattar ämnena matematik, fysik, kemi och naturhistoria (dvs. biologi och fysiologi) enligt fordringarna på den matematisk-naturvetenskapliga gymnasielinjen. Som framgår av examens benämning ger den behörighet för tillträde till tekniska högskolan, farmaceutiska högskolan och tandläkarhögskolan.

Adgangseksamen ger i och för sig inte behörighet till inskrivning vid universitet. Därtill kräves en tilläggsprövning (*tillægsprøve*), varefter den examinerade uppnår samma behörighet som personer med studentexamen på matematisk-naturvetenskaplig linje.

När det gäller meritering för inträde vid tekniska högskolan, synes adgangseksamen ha stor betydelse. Av 385 antagna studerande 1951 hade 280 studentexamen, 100 adgangseksamen och fem annan utbildning (av teknisk eller militär art). Procentalet antagna med adgangseksamen vid farmaceutiska högskolan brukar uppgå till högst 8 %. Vid intagningen till tandläkarhögsko-

lan har denna examen haft väsentligt mindre betydelse.

Det framhålles, att någon skillnad i examensresultat icke synes föreligga mellan studentgruppen och övriga, ehuru några bestämda uttalanden inte låter sig göra utan noggrann undersökning. Vad beträffar den farmaceutiska högskolan påpekas, att icke-studenterna under senare år uppvisat bättre studieresultat än studenterna, vilket uppges kunna bero på att fordringarna i adgangsexamen år 1940 skärptes och att sovringen sedan dess varit sträng.

England

Sedan 1951 anordnas i England en examen, vitsordad med ett *General Certificate of Education*, som — under förutsättning att examen haft nedan angivna innehåll — ger rätt till inträde vid samtliga universitet. Examen kan avläggas av alla, oberoende av om de bevistat högre läroverk eller inte. Åldersgränsen är satt till 16 år.

Antal ämnen och ämneskombinationer i examen är valfria. För att examen skall grunda kompetens för universitetsstudier, fordras emellertid att i examen ingått engelska språket samt antingen fyra eller fem ytterligare ämnen, varav dels ett främmande språk, dels antingen matematik eller ett naturvetenskapligt ämne. I minst två av ämnena skall kvalificerade kunskaper ådagaläggas (must be passed at the advanced level). För att examen omfattande endast fyra ämnen utöver engelska språket skall godtagas som kompetensgrundande, kräves att sökanden ådagalagt kvalificerade kunskaper i två ämnen vid ett och samma examenstillfälle samt motsvarande kunskaper i ytterligare ett ämne.

Vissa avvikelser från de sagda inträdesvillkoren förekommer. De viktigaste

är, att Oxforduniversitetet uppställer krav på kunskaper i två främmande språk, varav ett skall vara latin eller grekiska, under det att i Cambridge kräves latin eller grekiska jämte ytterligare ett språk, vilket sistnämnda dock kan utbytas mot två andra ämnen.

Tillträde till universitet kan vinnas även på andra vägar, t. ex. inträdesexamen (university entrance examination, matriculation examination). Dessutom kan sökande till vissa universitet vinna inträde efter en särskild examen för vuxna (*examination for candidates of mature age*). Denna är avsedd för sökande, som fyllt 23 år och som inte haft tillfälle att på normala vägar söka sig till högre studier men som visar sig äga mer än vanliga förutsättningar därför. På dessa examinander ställes inte lika stränga skolmässiga krav som på dem som inskrives på övriga kvalifikationsgrunder. Den som misslyckats i examen tillåtes endast i undantagsfall undergå förnyad prövning.

Det hade varit av intresse att ge en närmare redogörelse för denna examen för vuxna, men några detaljuppgifter har inte meddelats. Antalet inskrivna med sådan examen utgör emellertid enligt vad som angivits endast en mycket liten del av totalantalet. Vidare uppges, att det inte finns anledning att antaga att dessa personers studieresultat skulle vara sämre än övriga studerandes.

Nederländerna

Den normala kvalifikationsvägen för inträde vid högre läroanstalter är gymnasiestudier. Det finns likväl en bestämmelse, att en icke-student som uppnått minst 30 års ålder i s. k. *specialfall* kan medgivas tillträde, såvitt den fakultet, där han önskar avlägga examen, förklarar att han har tillfredsställande allmänbildning och studielämplig-

het för den bana han avser. Tillämpningen av denna bestämmelse har utformats på följande sätt.

Ansökan ställes till undervisningsministeriet, som först remitterar den till en särskild nämnd för prövning, huruvida det är fråga om ett s. k. specialfall. För bedömningen av denna fråga tages skilda faktorer i beaktande, t. ex. sökandens allmänna meriter, eventuellt utgivna publikationer, studiebegåvning, intressen, energi samt omständigheter, som mot sökandens vilja hindrat honom att avlägga studentexamen. Om ministeriet på grundval av nämndens utlåtande bedömer sökanden vara ett s. k. specialfall, begäres yttrande från den fakultet, där sökanden önskar avlägga sin examen. Detta yttrande skall avse hans allmänbildning och lämplighet för den ifrågavarande studiebanan. Fakulteten har frihet att fastställa särskilda kompletteringsvillkor. Om fakultetens yttrande är positivt, beviljas sökanden av ministeriet rätt att avlägga examen.

Antalet ansökningar enligt den beskrivna ordningen uppgår till cirka 250 per år, varav i runt tal 100 brukar beviljas. Fördelningen mellan de olika studieriktningarna uppskattas enligt följande:

teol. fak.	4
jur. fak.	30
med. fak.	4
mat.-nat. fak.	4
fil. fak. (humanistisk) ...	30
ekon. studier	10
tekn. studier	10
socialvetensk. studier	8

I fråga om studieresultatet uttalas endast helt allmänt den erfarenheten, att i de fall icke-studenter avbrutit sina studier i förtid har detta skett av extraordinära skäl.

Norge

De norska bestämmelserna angående tillträde till högre studier överensstäm-

mer i stort sett med de svenska. Endast några detaljfrågor skall beröras.

Examen från Norges handelshögskola (økonomisk embetsexamen) ger behörighet att utan ytterligare prövning inskriva sig vid universitetet i Oslo. Detta innebär, att personer med "hovedkarakter Meget godt" i avgångsbetyg från 2-årigt handelsgymnasium efter ekonomisk ämbetsexamen likställas med dem som avlagt studentexamen vid tillträde till universitetet.

Vad beträffar tillträdet till Norges lantbrukshögskola kan nämnas, att krav uppställs på dels praktik, dels viss teoretisk fackutbildning, dels ett visst mått av allmänbildning. Sistnämnda fordran anses uppfylld — förutom av den som avlagt studentexamen — även av den som undergått prövning i norsk skrivning och matematik (skriftligt prov) enligt fordringarna för studentexamen samt i tyska och engelska enligt fordringarna i realexamen (middelskoleprøve). För sökande tillhörande sistnämnda kategori anordnar högskolan speciella 1-åriga förberedelsekurser.

Antalet antagna icke-studenter vid lantbrukshögskolan har under de senaste sex åren varierat mellan 19—40 % av totalantalet antagna per år. Det uppges, att högskolans lärare har det bestämda intrycket, att studerande utan studentexamen genomfört studiet med i stort sett lika gott resultat som övriga studerande.

Västtyskland

Förutom olika former av studentexamen (Reifeprüfung) finnes tre möjligheter att kvalificera sig för inträde vid högre läroanstalter.

1. *Avgångsbetyg från erkända fackskolor* (anerkante Fachschulen) medför behörighet att bedriva högre studi-

er i linje med den föregående utbildningen. En förutsättning är dock, att sökanden genomgått examen med kvalificerade vitsord.

2. *Begränsad studentexamen* (Sonderreifeprüfung) godtages för tillträde till vissa högre studier. Prövningen är både skriftlig och muntlig och omfattar dels grundläggande ämnen, dels fackämnen varierande alltefter det avsedda högre studiet. Kunskapsfordringarna är desamma som i studentexamen. De grundläggande ämnena är tyska, historia och geografi. Följande fackämnen tillkommer:

för ekonomiska studier: ett främmande språk och finansmatematik (eller bokföring och handelsräkning eller matematik);

för jordbruks-, trädgårds- eller bryggeristudier: biologi och kemi;

för skogsbruksstudier: matematik och fysik;

för kemiska och tekniska studier: matematik, fysik och kemi.

3. *Begåvningsprövning* (Begabtenprüfung) användes i viss utsträckning som ett urvalsinstrument vid antagning av studerande till högre läroanstalter. Prövningen karakteriseras på följande sätt:

Sökanden skall med avseende på personlighet och intellektuell kapacitet vara speciellt lämpad för vetenskapliga studier och besitta en viss grad av allmänbildning, omdömesförmåga och tankeförmåga. Han måste vidare ha utmärkt sig i sitt yrke eller inom det ämnesområde han önskar studera samt ha varit förhindrad att avlägga studentexamen eller begränsad studentexamen. Han skall ha fyllt 25 år.

Personer, som kan antagas äga dessa kvalifikationer, underkastas en skriftlig och muntlig prövning inför en särskild nämnd. Prövningen består av två skrift-

liga arbeten, dels ett arbete över ett allmänt ämne, dels ett arbete över ett fackämne berörande den valda studieriktningen. Vidare anställs muntlig prövning avseende sökandens allmänbildning och fakkunskaper under hänsynstagande till andlig mognad, tanke- och omdömesförmåga, förståelse för intellektuella frågeställningar samt vana vid modersmålets muntliga och skriftliga behandling. Psykologiska testmetoder användes inte.

Godkänt prov av detta slag berättigar till studium vid samtliga högre tyska läroanstalter samt till avläggande av examina inom ett av examensnämnden angivet fackområde.

Det påpekas, att enstaka västtyska stater de senaste åren utformat begåvningsprövningen något annorlunda än som här skisserats. Grundprinciperna är emellertid desamma.

Sammanfattningsvis uttalas beträffande de tre angivna prövningformerna, att en kvalificerad fackskoleexamen icke garanterar samma mått av allmänbildning som studentexamen, att den begränsade studentexamen ger garantier för studentkunskaper endast i prövningsämnena samt att vid begåvningsprövningen avseende fästes vid allmänbildningsnivån, även om fordringarna inte motsvarar studentexamens; inom det valda studieområdet skall djupgående kunskaper ådagaläggas, under det att andra ämnen, som i skolan är föremål för intensivt studium, inte spelar någon roll vid prövningen.

Någon statistik utvisande frekvensen av rekryteringen på dessa specialvägar har inte erhållits. Det konstateras dock, att det i alla tre fallen rör sig om förhållandevis ringa antal. Begåvningsprövningen antages uppvisa den lägsta siffran.

Man har goda erfarenheter av de personer, som rekryterats genom begåvningsprövning; de karakteriseras som högt begåvade personer med god allmänbildning, vilka även på högskolorna tillhör det övre skiktet bland de studerande och vanligen avlägger sina examina med höga betyg. Mindre goda erfarenheter har man av dem, som genomgått erkända fackskolor. Deras allmänna bildningsnivå bedöms inte som lika hög, och deras tidigare snävare fackinriktning gör dem mindre lämpade för akademisk utbildning. Därför har man på sina håll frångått denna rekryteringsväg, på andra håll utsändes från högskolornas lärarråd representanter till vissa erkända fackskolors examensprövningar. Dessa representanter bedömer de särskilt kvalificerade examinandernas lämplighet för högre studier samt gör anteckning därom i avgångsbetyget.

Österrike

Principiellt är avgångsexamen från gymnasium eller motsvarande läroanstalter (Gymnasium, Realgymnasium, Realschule, Frauen-Oberschule) villkor för universitets- och högskolestudier. Avgångsbetyg från yrkesbetonade gymnasiala skolor (Fachmittelschulen: Handelsakademie, Lehrerbildungsanstalten, Technisch-gewerbliche Lehranstalten, Land- und Forstwirtschaftliche Mittelschulen) berättigar till inskrivning endast vid de högre läroanstalter, som ligger i linje med den tidigare utbildningen.

Personer, som inte genomgått någon

av de nämnda skolformerna, kan undergå en särskild inträdesprövning (*Berufsreifeprüfung*). För att få tillträde till prövningen får sökanden dock inte vara yngre än 25 år och inte äldre än 45 år. Han måste styrka, att han är verksam i ett yrke, som har anknytning till det planerade högre studiet, samt att han i yrket gjort goda insatser eller att han bedrivit framgångsrika studier på ifrågavarande område.

Vid prövningen skall examinandan vid muntligt förhör ådagalägga tillräcklig kunskap om Österrikes historia och geografi. Han skall vidare visa sig ha förmåga att skriva en uppsats över ett allmänt ämne på ett klanderfritt språk och med klar tankegång. Ytterligare kräves, att han skall kunna lämna en grundlig och insiktsfull muntlig redogörelse för några lästa verk (skönlitterära eller vetenskapliga) avseende det valda studieområdet.

Beträffande sin fackutbildning skall examinandan ådagalägga grundliga och om självständigt tänkande vittnande kunskaper på minst två områden, som faller inom ramen för det valda högre studiet eller dess tillämpning i ett yrke. Denna kunskapsprövning är dels skriftlig, dels muntlig. Ett fackämne hämtat från ett av de nämnda kunskapsområdena skall behandlas i en uppsats. I övrigt sker prövningen genom att sökanden skriftligt besvarar ett antal frågor samt undergår ett muntligt förhör.

Berufsreifeprüfung genomgås endast av ett ringa antal, uppskattningsvis 20—30 per år. Misslyckanden i provet är förhållandevis sällsynta.

Synpunkter på tillträdesvillkoren

När studentexamen genom 1862 års stadga första gången förlades till läroverken, var den bestämmande synpunkten universitetens intresse, att de studerande skulle ha de nödvändiga förutsättningarna för högre studier. En enhetlig mogenhetsprövning under censorskontroll fick ersätta de tidigare inträdesprövningarna vid universiteten, och godkänd examen vid läroverk berättigade till omedelbart inträde. Studentexamen har bibehållit denna uppgift som inträdesexamen, även om synpunkten av allmän medborgerlig fostran efter hand kommit att tillmätas allt större betydelse.

Enligt 1862 års stadga skedde avgångsexamen på två linjer, latinlinjen och reallinjen. Senare har den fackliga specialiseringen drivits längre genom att möjlighet öppnats till flera ämneskombinationer. För universiteten och högskolorna har dock kunskaperna i själva fackelementet inte varit det enda utslagsgivande. Studentexamen har, vilken ämneskombination som än ingått i examen, givit något av väsentligt värde för alla högre studier.

Modersmålet är ett huvudmoment i studentexamen. Undervisningen i detta ämne siktar bl. a. till att öva lärjungens förmåga att koncist och klart uttrycka sig i tal och skrift.

Studentexamen har ansetts garantera något av den insikt på andra områden än det egna facket, vilken föres under namnet allmänbildning. Ett väsentligt

värde ligger i att den enskilde har en överblick över det kulturliv, som hans fackarbete skall tjäna. En stor del av studieschemat har ägnats vår historia och förhållandena i andra länder.

Kunskaper i främmande levande språk är ett nödvändigt instrument för den som vill använda den vetenskapliga litteraturen inom ett fack. Att studenterna har goda språkkunskaper, är också en förutsättning för att vi skall kunna upprätthålla ett internationellt kulturutbyte.

Studentexamensvillkoret bör emellertid ses även från andra synpunkter än kravet på förkunskaper.

Det kräves intellektuell kapacitet för att följa abstrakta tankegångar och att hålla samman ett stort antal skilda fakta. Det är därför gynnsamt, om universitet och högskolor kan rekryteras med personer, vilkas teoretiska begåvning ligger över genomsnittet. Under skolgången sker en fortgående sovring och många svaga skiljes ut. Genom de standardiserade studentskrivningarna och censorskontrollen säkerställs, att minimivån blir densamma över hela landet.

Skolarbetet är värdefullt bland annat därför att det ger den enskilde intellektuell träning. Samtidigt med att han inhämtar nytt kunskapsstoff, övas inte bara den receptiva sidan av hans begåvning. Han lär sig också att utnyttja sina kunskaper, att se sambandet mellan olika företeelser, han får med and-

ra ord skolning att tänka. Gymnasiets uppgift att ge en allmän intellektuell träning framhålles starkt av 1946 års skolkommission. Den menar, att "viktigare än att inhämta kunskaper på en mångfald områden är att uppodla förmågan att inhämta kunskap, där sådan visar sig behöfvlig. Intellektuell skolning, förståndssträning, siktande mot omdömet's mognad och förmåga av fruktbarande självstudier är gymnasiets främsta uppgift".

Det regelbundna studiearbetet i skolan under täta kunskapskontroller ger individen praktisk studievana och ökar hans förmåga att koncentrera sig under intellektuellt arbete.

För framgång vid högre studier är också individens intresse och ambition väsentliga faktorer. Det är dock inte lätt att säga, huruvida kravet på studentexamen ger några bestämda garantier i detta hänseende.

Om sålunda studentexamen genomsnittligt sett ger en garanti för att individen har förutsättningar för högre studier, är därmed ej sagt, att alla som avlagt studentexamen har dessa förutsättningar. Även inom en studentklass är spännvidden stor mellan de bäst utrustade och de svagare. De akademiska lärarna menar i allmänhet, att minimistandarden är låg. Man betraktar det som naturligt, att många av dem som börjat vid universiteten och högskolorna, snart avbryter sina studier, därför att de funnit att svårigheterna är övermäktiga. Erfarenheten visar dock, att den som har stark ambition inte sällan lyckas fullfölja sina studier, trots att hans teoretiska begåvning ligger avsevärt under genomsnittet för studenterna. För samhället är detta knappast lyckligt. Man har anledning att antaga, att de svagast begåvade bland studenterna, när de efter examen placeras på

olika poster, har svårt att motsvara de krav man ställer på akademiskt utbildade.

Att studentexamen uppställles som tillträdesvillkor, ger således inte någon säkerhet för en fullgod rekrytering av de akademiska yrkena.

Det är säkerligen riktigt att betrakta studentexamen som den normala vägen till högre studier. Som framhållits i andra kapitlet bör denna väg dock inte vara den enda möjliga. Den omständigheten att en person inte i sin ungdom fått en gymnasieutbildning, bör inte för framtiden vara ett väsentligt hinder för honom att välja en teoretisk bana, om han har de personliga förutsättningarna härför. Studenterna representerar inte ensamma den intellektuella eliten. Det kan med säkerhet sägas, att vi utanför deras krets finner ett stort antal med förmåga fullt likvärdig med studenternas genomsnitt. Bland dessa bör universiteten och högskolorna kunna rekrytera ett värdefullt tillskott av lärjungar.

Vi får inte heller glömma, att de akademiskt utbildade i sin dagliga gärning väsentligen möter praktiska uppgifter. Det bästa samspelet mellan teori och praktik gynnas måhända inte alltid av en ordning, där den enskilde under sina unga år ägnar sig enbart åt teoretiska studier för att möta de praktiska problemen först vid mogen ålder. Den som under sin ungdom i stället haft praktiskt arbete, har ofta särskilda förutsättningar att efter avslutade teoretiska studier bli en god yrkesman. Det kan också vara väsentligt, att han från arbetslivet hämtat kunskaper om människors föreställningssätt och värderingar.

De flesta torde vara ense om att den intellektuella standarden hos de akademiskt utbildade bör hållas uppe. Utred-

ningsmannen är självfallet av samma mening. De nya grupper, som skall beredas tillträde, får inte ha sämre förutsättningar för högre studier än genomsnittet bland dem som tagit studentexamen i vanlig ordning. Intresset att standarden skall hållas uppe, är inte oförenligt med olika åtgärder att jämna vägen för personer utan studentexamen.

Närmast skall här diskuteras kraven på förkunskaper. Samtidigt skall beaktas, i vad mån krav på förkunskaper i ett visst ämne kan antagas utgöra en garanti för att den enskilde också i andra hänseenden har förutsättningar för högre studier.

En fullständig studentexamen bör inte vara ett nödvändigt villkor. Gymnasiets bildningsmål har bestämts även av andra grunder än den, att gymnasiet skall tjäna att förbereda eleverna för högre studier. En del av kunskapsstoffet är mer, en del mindre väsentligt från universitetens och högskolornas synpunkt. Skolan kan för övrigt aldrig ge alla nödvändiga förkunskaper. Den som vid universitet studerar ett ämne, måste ständigt skaffa sig nya kunskaper utanför sitt eget fack, hur grundliga hans förberedelser än har varit.

Den som inriktar sig på högre studier först vid mogen ålder, har även andra hinder att övervinna. Tvånget att samtidigt förtjäna till uppehållet gör, att tiden till förberedelsearbetet blir knapp. Den som kommer från yrkeslivet, kan sägas ha gått en omväg i jämförelse med den som tagit studentexamen efter gymnasiestudier i vanlig ordning. Hans sammanlagda utbildningstid blir oftast längre.

Önskan att hjälpa den enskilde får dock inte leda till eftergifter beträffande den akademiska utbildningen som sådan. Utgångspunkten har varit, att

studiefordringar och examenskrav vid universitet och högskolor skall vara desamma för alla. En annan sak är att medge tillträde även åt den som inte har samma bredd på sina förkunskaper som studenterna i allmänhet. Metoden att för vuxna nöja sig med att kräva förkunskaper endast i ett begränsat antal ämnen är, som framgår av femte kapitlet, prövad i flera västeuropeiska länder. Här skall särskilt nämnas den danska "adgangseksamen", den engelska "examination for candidates of mature age" och den tyska "Sonderreifeprüfung". De upplysningar, som erhållits om erfarenheterna av sådana prövningar, går i positiv riktning.

Vid avvägningen av kraven på förkunskaper kan man inte heller helt bortse från att det för den äldre kan vara svårare än för den yngre att prestera prov på minneskunskaper. Att den äldre har en mer begränsad fond av aktuella skolkunskaper, behöver inte betyda att han har sämre förutsättningar för studiearbete. Ofta har han i stället större mognad, förmåga att utnyttja sina resurser. Det är då mindre risk att överlåta åt individen att på eget ansvar efter hand komplettera nödvändiga stödkunskaper.

Som en allmän riktpunkt bör gälla, att kraven på förkunskaper bör bestämmas med hänsyn till vad som kräves för en grundläggande akademisk examen. I denna inledande diskussion beröres icke frågan om förkunskaper för fortsatta vetenskapliga studier.

Förmåga att i tal och särskilt i skrift behandla det *svenska språket* är av största betydelse. Av den som skall gå vidare till högre studier måste man fordra, att han kan klart och redigt uttrycka sina tankar och redogöra för sina iakttagelser. Detta innebär inte ba-

ra en lärbar färdighet utan förutsätter även teoretisk begåvning. Det räcker inte att grammatiskt och stilistiskt behärska uttrycksmedlet. Det gäller också att målmedvetet genomföra en tankegång, att visa förmåga av kritik och sinne för sammanhang.

De som utan studentexamen siktar till en akademisk utbildning, bör i fråga om svensk skrivning ha uppnått studentexamensnivån. Utredningsmannen betraktar för sin del detta krav som det viktigaste. Både då det gäller att pröva frågan om vissa gruppers likställdhet med dem som avlagt studentexamen och då det gäller individuell bedömning av dispensökandes tillträde till högre utbildning bör den primära frågan vara behandlingen av det egna språket. Utan kännedom om sökanden har tillfredsställande förmåga att skriva svenska, torde det inte vara möjligt att ta ställning till om inträde vid universitet eller högskola skall beviljas.

I själva verket är detta ett begåvningskrav mera än ett kunskapskrav. Att en person kan skriva en god studentuppsats om ett ämne, som han sakligt behärskar, utan att bakom sig ha annan skolutbildning är folkskolans eller folkhögskolans, är otvivelaktigt ett bevis på teoretisk begåvning. Härmed är dock inte sagt, att varje person med hög teoretisk begåvning består ett sådant prov utan föregående systematiska studier. Det förekommer specialbegåvningar, som har särskilda svårigheter med det språkliga.

Den som skall bedriva högre studier får inte sakna *historiska kunskaper*. Den historiska orienteringen meddelas på gymnasiet främst genom ämnet historia med samhällslära, den litteraturhistoriska kursen i ämnet modersmålet samt de religions- och kyrkohistoriska

delarna av ämnet kristendomskunskap. Att individen fått sinnet öppnat för det historiska betraktelsesättet, är viktigare än att han samlat en fond av kunskaper. Ett krav att den akademiskt utbildade skall ha någon historisk skolning, är väsentligt särskilt från synpunkterna att föra vidare det gemensamma kulturarvet, att ge perspektiv på det egna fackstudiet samt förståelse för att människorna har olika betingelser och målsättningar. Betraktat från denna utgångspunkt blir den historiska orienteringen i stort sett lika värdefull och önskvärd på varje utbildningslinje, även de rent matematiskt och tekniskt inriktade.

För den som utan formell studentexamen skall medges tillträde till högre studier, bör enligt utredningsmannens uppfattning gälla, att han skall ha kunskaper i ämnet historia med samhällslära. Som regel torde man böra fordra ett kunskapsmått motsvarande fordringarna i studentexamen. I vissa fall kan man dock tänka sig ett något mindre mått. Sålunda har utredningsmannen i sitt förslag tagit hänsyn till det faktiska förhållandet, att på det tekniska gymnasiets schema kan beredas utrymme endast för en begränsad historiekurs.

Kravet att studerande vid universitet och högskolor skall äga kunskaper i flera *främmande levande språk* har i olika sammanhang framförts med eftertryck.

På det allmänna gymnasiet är engelska, franska och tyska obligatoriska läroämnen. Franska är fast ämne på latinlinjen och engelska på reallinjen. Ett språk föres således alltid fram till studentexamen. Om ytterligare språk medtages i examen, sker detta efter fritt val och blir beroende av den val-

da tillvalsgruppen. Det kan eventuellt också ske i form av ett tilläggsämne. Den som har endast ett främmande levande språk i studentexamen, har emellertid studerat de två övriga till bortvalsnivån.

Det kan framhållas, att den som i studentexamen endast medtagit ett främmande språk, under vissa förutsättningar kan bli underkänd i detta språk utan att examen äventyras. I läroverksstadgan § 105 mom. 2 stadgas härom:

Lärjunge, som i den muntliga prövningen erhållit lägst vitsordet Godkänd i samtliga i hans ämnesgrupp ingående ämnen utom ett, må kunna i examen godkännas, under förutsättning dels att han i läroämnena, däri inbegripna svensk skrivning och tilläggsämne, äger en compensation i vitsord över Godkänd, uppgående till sammanlagt minst två betygsheter, varav lägst vitsordet Med beröm godkänd i ett ämne, dels ock att minst två tredjedelar av de lärare, som under terminen undervisat honom i läroämnena, och mer än halva antalet censorer finna honom på grund av hans allmänna ståndpunkt böra godkännas; dock att lärjunge, som till examen anmält endast ett främmande levande språk och i detta erhållit vitsordet Icke godkänd, må kunna i examen godkännas, allenast under förutsättning att han vid flyttning till näst högsta årsklassen eller vid motsvarande prövning erhållit lägst vitsordet Godkänd i de båda främmande levande språk, som icke ingå i hans examen.

Frågan vilka minimikunskaper som bör fordras av personer utan studentexamen, aktualiserades 1949 av en framställning från Föreningen Diplomerade från socialinstituten. Föreningen hemställde till Konungen att dess medlemmar, eventuellt efter villkor om komplettering i språk, skulle få rätt att inskriva sig vid universitet eller högskola samt att avlägga akademisk examen. Framställningen remitterades för yttrande till universitetsmyndigheterna. I samband med behandlingen av socio-

nomgruppen skall senare detta ärende utförligt refereras. Här skall emellertid ges en redogörelse för vad de olika myndigheterna anfört beträffande fordringarna på språkkunskaper.

Den filosofiska fakulteten i Uppsala uttalar att "kunskaper motsvarande studentexamen i ett modernt språk jämte fordringarna motsvarande realexamen i ytterligare två moderna språk" måste krävas redan för inskrivning.

Den humanistiska sektionen i Lund anför, att för avläggande av lägre examina inom sektionen (statsvetenskaplig-filosofisk examen och filosofie kandidatexamen) bör uppställas krav på kunskaper motsvarande studentexamen i ett modernt språk samt krav på kunskaper motsvarande realexamen i ytterligare två moderna språk.

Den humanistiska fakulteten vid Stockholms högskola yttrar, att i de fall den tillstyrkt dispensansökningar har såsom villkor för bifall föreslagits, "att vederbörande undergår godkänd fyllnadsprövning i ett modernt språk samt styrker 'nägon förmåga att läsa och förstå' ytterligare ett modernt språk. Med detta uttryck har fakulteten avsett kunskaper ungefär motsvarande fordringarna i realexamen."

— — —

Efter att ha anfört att det enligt fakultetens mening vore självklart, att man vid en generell dispens måste ställa villkoren högre än vid individuell dispens, fortsätter fakulteten: "Tillräckliga språkkunskaper äro alltid erforderliga för att överhuvud taget kunna bedriva akademiska studier. Kraven på dem som diplomerats från socialinstituten kunna icke ställas lägre i detta avseende än i fråga om dem som avlagt studentexamen. Att dessas språkkunskaper ofta äro i knappaste laget för akademiska studier kan icke åberopas som skäl för att sätta kraven på språkkunskaper lägre hos andra som önska driva akademiska studier. Fakulteten anser därför att även diplomerade från socialinstituten före övergången till akademiska studier måste visa kunskaper i alla de tre moderna språken, tyska, engelska och franska. Kunskaperna böra motsvara fordringarna i studentexamen i ett av språken och fordringarna vid flyttning till näst högsta ringen i de båda andra."

Mot fakultetens beslut reserverade sig fem professorer. En av dessa, professor Söderlund, yttrade med instämmande av ytterligare en reservant, professor Tegen, bland annat följande: "Det villkor, som fakultetens majoritet uppställt för beviljande av generell dispens, nämligen (utöver studentkunskaper i historia) insikter i ett levande språk motsvarande fordringarna i studentexamen samt i ytterligare två språk motsvarande fordringarna för flyttning till näst högsta ringen, medför emellertid de facto en skärpning av de krav, som hittills i regel tyckas ha tillämpats vid behandlingen av ifrågasatta dispensansökningar. Med hänsyn till att inlärandet av ett nytt språk innebär mycket stora svårigheter för en person, som redan nått mogen ålder, finns det anledning att befara, att det av fakultetens majoritet tillstyrkta villkoret kan få starkt prohibitiv verkan även då det gäller diplomerade med i övrigt synnerligen goda studieförutsättningar. Av denna anledning synes det mig icke önskvärt, att den ifrågasatta skärpningen av villkoren kommer till stånd. Då det emellertid är av betydelse, icke endast för dessa elevers studier vid högskolan utan också och icke minst för deras möjligheter att efter avlagd examen orientera sig inom sina ämnesområden, att deras språkliga förutsättningar icke äro alltför ensidiga, synes det mig rimligt att utöver studentkunskaper i ett levande språk, kräva färdigheter i ytterligare ett, åtminstone tillräckliga för att vederbörande utan alltför stor svårighet skall kunna tillgodogöra sig en på detta språk skriven text av normal svårighetsgrad."

Professor Håstad, med vilken professor Wedberg instämde, anförde bl. a. följande: "De villkor för en generell dispens, som humanistiska fakultetens majoritet uppställt, te sig emellertid enligt min mening allt annat än ägnade att underlätta de studiehågade socialinstitutselevernars övergång till akademiska studier. I själva verket innebär majoritetens beslut en alldeles omotiverad skärpning av den praxis, som högskolan under senare år städse tillämpat. I stället för att hjälpa socialinstitutets elever över till fortsatta studier skulle beslutet med all sannolikhet delvis få en rent prohibitiv verkan. Fakulteten skulle med visshet komma att precis som nu få en rad ansökningar om individuell

dispens från den generella dispensens språkförordningar. Någon reell vinst ur rationaliseringssynpunkt uppstode ej.

Fakultetens beslut avser att socialinstitutets diplomerade elever (utöver studentbetyg i historia med samhällslära och) i ett modernt språk skola uppfylla vissa fordringar i de bägge resterande stora moderna kulturspråken. Tidigare har högskolan vid behandlingen av dispensansökningar från dessa elever brukat, utöver historia, nöja sig med studentbetyg i ett av de moderna språken och nöjaktig förmåga att förstå ytterligare ett av dem. Hur önskvärt det än i och för sig skulle vara att alla filosofie kandidater och politices magistrar oavsett deras proveniens besitta kunskaper i alla de tre aktuella språken, får man emellertid inte förbise det faktum, att många studenter — helst om de för flera år sedan avlagt mogenhetsexamen — trots formella betyg ha de största svårigheter att läsa kursböcker på alla de tre moderna språken; trots att franskan sedan över ett tiotal år tillbaka fått en mera gynnad ställning i gymnasiet än tidigare är det sålunda ej ovanligt att studenterna förklara sig ha glömt bort detta språk eller vara ur stånd att läsa det. Det väsentliga är, att de samhälls- vetenskapliga studiekurserna för filosofie kandidat- och politices magisterexamina numera med hänsyn till den ofta rikliga svenska eller skandinaviska litteraturen kunna inläsas nöjaktigt även av elever, som blott behärska ett världsspråk och helst då engelska. Att aktuellt fordra tre språk av socialinstitutets elever vore delvis att ställa strängare krav på dem än på studenterna och kan inte heller motiveras med någon praktisk nödvändighet. Kravet på tre språk blir så mycket svårare att uppfylla, som dessa språkprov enligt fakultetens plan skola avläggas alla på en gång och innan den första tentamen i något av examensämnena göres. Även i detta hänseende skulle en försämring åstadkommas, eftersom man därigenom skulle hindra socialinstitutens diplomerade elever att såsom hittills samtidigt med studierna i examensämnena inhämta de nödiga språkinsikterna.

I likhet med vad professor Gunnar Heckscher hävdade i den kommitté, som fakulteten för ärendets beredning tillsatt, anser jag vad språken beträffar att fordringarna böra kunna inskränkas till stu-

dentbetyg i ett av de moderna språken. Jag har likväl hyst en viss tvekan i denna fråga. Det kan nämligen tänkas att en filosofie kandidat- eller politics magisterexamen, avlagt enligt denna generella dispens med endast ett språk, kommer att deklassera dessa examina och således bli ett handicap för de examinerade i konkurrens med dem, som avlagt motsvarande examina på basis av studentexamen. Särskilt om vederbörande skulle vilja in i den centrala förvaltningen eller få utredningsuppdrag måste en begränsad språkkunskap vara till hinders. Det bör emellertid anmärkas att många av socialinstitutens icke studenter, t. ex. de som komma från realskolor och handelsskolor eller gått ett eller annat år i gymnasium, ha vissa kunskaper i åtminstone ett par språk; de som skulle "drabbas" av en stipulation om minst två språk komma följaktligen att främst bli arbetare eller jordbrukarsöner, vilka före inträdet i socialinstitutet ej haft någon språkundervisning men som likväl i den mån de bestått prövningarna in i socialinstitutet torde representera ett utmärkt intellektuellt urval. Vidare bör det framhållas att flera av dem, som skulle komma att avlägga filosofie kandidat- eller politics-magisterexamen, kunna antas gå till sådana tjänster, för vilka kännedom om svenska samhällsförhållanden är det utslagsgivande och något direkt behov av språkkunskaper inte kan tänkas uppstå. En ambitiös filosofie kandidat eller politics magister, som däremot finner att hans tjänst fordrar eller att hans avancemang är beroende av vidgade språkkunskaper, får i allmänhet förutsättas vara angelägen om att efteråt komplettera sin språkliga bildning.

När jag därför anser mig kunna begränsa språkfördringarna till studentkunskaper i ett modernt språk, helst engelska, äro mina huvudskäl *dels* att större krav på språkkunskaper än så inte kunna anses ovillkorligen påkallade för att avlägga ifrågasvarande lägre akademiska examina och *dels* att de säkerligen mycket få, som ej besitta större språkkunskaper än vad som här uppställas som minimifordran, bli i sitt eget intresse nödsakade att efteråt komplettera sina språksiniker, därest de ute i livet skola ha några utsikter att konkurrera om tjänster eller arbetsuppgifter, vilka kräva allsidigare språkkunskaper.

Till sist vill jag betona att min ståndpunkt innebär att rätt till akademiska studier i andra ämnen än de samhällsvetenskapliga måste såsom hittills bli beroende av individuell dispens. Inte heller kan rätt till ämbetsexamen rimligen beviljas utan individuell dispens på villkor varierande alltefter ämneskombination; för en lärare är nämligen förmågan att rätt uttala främmande ord synnerligen väsentlig, och det skulle te sig egendomligt om de elever som denne vore satt att undervisa ägde större språkkunskaper än han själv. Likaså synes det mig otänkbart att rätt att avlägga licentiatexamen i samhällsvetenskapliga ämnen skulle automatiskt följa på den generella dispensen att avlägga lägre examina i dessa ämnen, som här föreslås. För licentandstudier måste förmåga att läsa facklitteratur på alla de tre västerländska världsspråken vara en indispensabel fordran, som i vår internationaliserade tid har starkare accent än någonsin. — — —

Den femte reservanten, professor Heckscher, hävdade likaledes att kravet på språkkunskaper som villkor för generell dispens för socialinstitutens elever borde begränsas till studentkunskaper i ett språk.

Under sina överläggningar med representanter för universitet och högskolor har utredningsmannen haft sin uppmärksamhet särskilt riktad på frågan om förkunskaper i främmande levande språk. Han har inhämtat, att studiet för en grundläggande examen på ett stort antal studiebanor kräver kunskaper i engelska och tyska. På några studiebanor skulle arbetet på en examen sannolikt kunna genomföras med hjälp av ett språk, närmast engelskan, men lärarens frihet att välja den lämpligaste kurslitteraturen skulle då vara kringskuren. Flera professorer har särskilt understrukit, att tyskan återkommer som ett internationellt språk och att det skulle vara kortsynt att enbart döma efter nuläget. Litteratur på franska användes endast i begränsad omfattning, om man bortser från de humanis-

tiska ämnena. Då studenterna har frihet att välja, föredrar de i allmänhet de engelska eller tyska kursböckerna.

Någon gång upptar de obligatoriska kurserna enbart arbeten på svenska eller på något av de nordiska språken. Detta gäller t. ex. studiet för juris kandidatexamen. De akademiska lärarna framhåller emellertid med skärpa, att goda språkkunskaper alltid är nödvändiga för den akademiskt utbildade, om han skall kunna sköta de uppgifter, som möter honom under hans verksamhet.

Utredningsmannen har övervägt vad som bör uppställas som normalkrav beträffande främmande språk för den som utan föregående gymnasieutbildning skall få rätt att bedriva högre studier. Från universitetens och högskolornas synpunkt är det särskilt väsentligt, att de studerande har förmåga att läsa litteratur på främmande språk. Med tanke på kontakterna med utlandet har det stort värde, att den akademiskt utbildade behärskar åtminstone ett språk så långt, att han också kan hjälpligt tala och skriva det. Å andra sidan bör kraven inte ställas lika högt som i studentexamen. Just på denna punkt har man särskilda skäl att ta hänsyn till de svårigheter, som möter en person som börjar sina förberedelser först vid mogen ålder.

I likhet med de ovan citerade akademiska myndigheterna anser utredningsmannen, att *ett språk* — i regel engelska — bör krävas till ett mått som motsvarar *studentexamens fordringar*. Det må erinras om att många personer med studentexamen för fram endast ett språk till denna nivå. Skulle i något enstaka fall särskilda omständigheter tala för att ett något mindre mått av kunskaper bör accepteras i huvudspråket, bör jämkningen från normalkravet

dock vara obetydlig och under alla omständigheter ändå garantera en läsfärdighet motsvarande studentexamens kunskapsmått.

Meningarna går isär i frågan om vad som bör krävas i de två andra språken. Humanistiska fakulteten i Stockholm ville i det anförda yttrandet kräva i det andra och i det tredje språket kunskaper motsvarande fordringarna för flyttning till näst högsta ringen. Detta skulle innebära, att man ställde samma krav som i studentexamen. Filosofiska fakulteten i Uppsala och humanistiska sektionen i Lund menade, att i det andra och tredje språket skulle krävas real-examenskunskaper. En minoritet av två ledamöter inom stockholmsfakulteten föreslog, att man i ett andra språk skulle kräva färdigheten att tillgodogöra sig en text av normal svårighetsgrad, medan den enskilde skulle befrias från att prestera några kunskaper i det tredje språket. Tre ledamöter ville åter nöja sig med att, åtminstone för samhällsvetenskapliga studier, fordra studentkunskaper i ett språk, helst engelska, men ingenting mera.

Som förut antytts bör kraven ställas något lägre än i studentexamen. Utredningsmannen anser det dock inte vara tillräckligt med kunskaper i endast ett språk. Det är riktigt, att inom flera fack de grundläggande studierna kan genomföras med hjälp endast av engelskan. Den som kan läsa åtminstone ytterligare ett språk har dock väsentligt större möjligheter att utnyttja den vetenskapliga litteraturen och att upprätthålla kontakten med utlandet. En annan sak är, att man i individuella fall skulle kunna nöja sig med att kräva endast ett språk, men detta får inte bli regeln för något nämnvärt antal.

Att på sätt förordats av de nämnda akademiska instanserna i Uppsala och

Lund kräva realexamenskunskaper i det andra och det tredje språket, är inte en tillfredsställande lösning. Realexamensstudiet ger inte förmåga att läsa vanlig kurslitteratur utan särskild handledning. Allra minst räcker kunskaperna i franska. För närvarande läses i realskolan franska i två år, sammanlagt 7 veckotimmar. Enligt de nya timplaner som successivt börjat tillämpas från och med läsåret 1950/51 skall franska läsas endast i realskolans högsta klass och ha ett timantal av 3 veckotimmar. En så begränsad kurs kan knappast ha något större värde från synpunkten att ge läskunskaper.

Utredningsmannen har stannat vid att *som allmän princip uppställa kravet på läskunskaper i ett andra språk* och att helt avstå från fordringar rörande det tredje språket.

Beträffande det tyska språket torde det finnas skäl att antaga, att tillfredsställande läskunskaper föreligger vid flyttning till gymnasiet näst högsta ring. Tyska läses i realskolan enligt gällande timplaner i tre klasser. Till sammans med gymnasiet kurs till bortvals-nivån motsvarar studiet en fyraårskurs om sammanlagt 16—18 veckotimmar, beroende på om man räknar med tre- eller fyraårigt gymnasium. Efter timplanerna för det av skolöverstyrelsen föreslagna tredelade gymnasiet blir det sammanlagda veckotimantalet 18 på alla linjer.

I franska har för närvarande realskolans kurs och gymnasiekursen till bortvals-nivån tillsammans 10—11 veckotimmar. Detta är visserligen till timantalet betydligt mindre än kursen i tyska. Man bör dock beakta, att studiet av franska sätter in efter de två övriga språken och att undervisningen därigenom har stöd av dessa. Den som har godkänt betyg i franska vid flyttning

till gymnasiet näst högsta ring torde därför hjälpligt kunna läsa en enklare text, även om svårigheterna är större än när det gäller tyska.

Från och med läsåret 1953/54 kommer undervisningen i franska på realskolan att reduceras till tre veckotimmar i högsta klassen. Skolöverstyrelsen har också vid uppgörande av timplaner för det tredelade gymnasiet tagit hänsyn till detta förhållande. Undervisningen i franska på reallinjen och den allmänna linjen föreslås bli obligatorisk fram till högsta ringen. Då den nya ordningen trätt i kraft, synes det utredningsmannen naturligt att av den, som skall styrka läskunskaper i franska, kräva vitsord om insikter motsvarande fordringarna för flyttning till högsta ringen.

Tidigare har antytts, att huvudspråket för personer, som utan föregående studentexamen avser att idka högre studier, i regel bör vara engelska. Det synes dock olämpligt att fastslå detta som ett krav. Skulle någon föredraga franska eller tyska, bör ingen invändning göras däremot. Likaså bör valet av det andra språket vara fritt. I de fall engelskan kan komma att väljas som andra språk, bör läskunskaper anses vara förhanden vid bortvals-nivån.

Kravet på läskunskaper behöver inte nödvändigt ställas i relation till läroverkens undervisningsplan. Vid läroverken har språkundervisningen ett vidsträcktare syfte än som betingas av intresset att lärjungen skall få ett instrument att förstå utländsk facklitteratur. Övning skall ges också i språkets muntliga och skriftliga bruk. Sett enbart från det högre studiets synpunkt vore det fördelaktigt, om undervisningen främst koncentrerades på uppgiften att utveckla förmågan att läsa. Förutsättningen för en sådan omläggning är dock, att

särskild undervisning kan ordnas för dem som avser att komplettera sina kunskaper för att vinna tillträde till högre studier. Utredningsmannen återkommer till denna fråga i fjortonde kapitlet, som behandlar kompletteringsgymnasier.

Den som skall bedriva högre studier, måste ha en fond av fackkunskaper, en bas på vilken den egentliga fackutbildningen skall bygga. Vad som är fackkunskaper beror helt på studieriktningen. Det är inte möjligt att hänföra en del av studentexamens kunskapsstoff till fackkunskaperna, en annan till den allmänna bildningsbasen. Skolämnet historia med samhällslära är sålunda ett fackämne för den som studerar historia eller samhällsvetenskap, medan det för andra tillhör det allmänna bildningskravet. Med den nuvarande differentieringen på högstadiet kan studenterna ha mycket skiftande ämnesregister i sin studentexamen. Väsentligen beror ämnesregistret på tillvalsgruppen. På latingymnasiet förekommer elva, på realgymnasiet sju tillvalsgrupper.

Även efter tillkomsten av en tredje gymnasielinje, den allmänna linjen, kommer differentieringen att bli betydande. Systemet med fasta ämnen och tillvalsämnen skall visserligen slopas, men inom var och en av de tre linjerna skapas två studiealternativ. Enligt det förslag, som framförts av skolöverstyrelsens majoritet, skulle uppdelningen på tre linjer ske redan från och med första ringen, medan förgreningen av varje linje skulle avse de båda högsta ringarna. Enligt ett annat förslag skulle den allmänna linjen avse endast de två sista studieåren och bestå av en gren från latinlinjen och en gren från reallinjen. På latinlinjen avser man att ha en helklassisk gren med grekiska och en halvklassisk gren, där

eleverna skulle läsa latin samt föra alla de tre moderna språken upp till studentexamen. På reallinjen skulle finnas en gren, som närrast motsvarar nuvarande tillvalsgrupp 7 (specialmatematik, fysik, kemi), och en gren med något mindre matematikkurs men med biologi. Den allmänna linjen skulle uppspaltas i en matematisk gren, där matematikkursen skulle vara densamma som på realgymnasiets biologiska gren, samt en nyspråklig gren. Engelskan skulle vara huvudspråk på alla linjer.

I den mån det högre studiet kräver särskilda fackkunskaper, måste detta krav i lika grad gälla även för den som saknar formell studentkompetens. Dock bör här framhållas, att studentexamensvillkoret som sådant inte innebär någon garanti för att den enskilde har de nödvändiga fackkunskaperna. Detta är förhållandet endast om han har en examen med det rätta ämnesregistret. I annat fall tvingas även studenten att komplettera sina skolkunskaper.

Rätten till inträde vid högre läroanstalter kan inte bestämmas enbart genom att angiva det oundgängliga minimikravet på förkunskaper. Den omständigheten, att en person presterat vissa kunskapsprov, kan visserligen sägas vara ett tecken på att han har förutsättningar för högre studier. Ett gott indicium är förmågan att behandla svenska språket. Som förut framhållits är ett krav i svensk skrivning motsvarande fordringarna i studentexamen mera ett begåvningskrav än ett kunskapskrav.

Vill man göra ett riktigt urval, bör man ta med även andra faktorer vid bedömningen. Det är väsentligt, att den enskilde fått intellektuell träning och vana vid intellektuellt arbete. Det är gynnsamt, att han visat intresse och ambition. Också kunskaper och erfaren-

heter från ett praktiskt livsområde kan vara av betydelse. Att en individ kämpat sig fram till en utbildning eller ställning i konkurrens med andra, kan vara ett skäl att antaga, att han har egenskaper, som kommer att skänka honom framgång även på en studiebana. Det sistnämnda får inte tagas för absolut. Framgång i det praktiska yrkesarbetet förutsätter delvis andra egenskaper än framgång i studiearbete. Den känslige och nervöse, som misslyckats i det praktiska, kan visa sig bli en utmärkt studiemänniska. Många personer får över huvud taget inte en sådan ställning i produktionslivet, att de har möjlighet att visa påtagliga yttre framgångar.

Här har angivits endast några särskilt gripbara faktorer. Även andra synpunkter kan tänkas vara av betydelse. Det är inte heller möjligt att ange några allmänna grundsatser om vilken vikt som bör tillmätas den ena eller den andra av de nämnda faktorerna.

I direktiven för utredningen anges ett huvudproblem vara att taga ställning till frågan, huruvida man i fortsättningen skall gå fram på de individuella dispensernas väg eller om man skall ge särskilt kvalificerade grupper generell rätt att under bestämda villkor avlägga akademisk examen eller examen vid annan högre läroanstalt. Det förtjänar understrykas, att systemet att likställa studenter och andra med ungefär likvärdig utbildning sedan lång tid tillbaka praktiseras vid åtskilliga högre utbildningsanstalter och vid flera av de statliga verkens interna utbildningskurser. Det skulle alltså inte här vara fråga om någon ny idé utan om en utvidgning av redan tillämpade regler, varvid de erfarenheter, som vunnits på olika håll, kan tjäna till ledning.

Metoden med generella regler har be-

stämda fördelar framför de individuella dispensernas väg. Den enskilde får under eget ansvar bedöma sina förutsättningar. De akademiska myndigheterna befrias från bördan att från fall till fall pröva den inträdessökandes förutsättningar. En generell reglering uppfattas av de flesta som mera rättvis än ett system byggt på individuell bedömning, vilket bland annat sammanhänger med den stora vikt, som tillägges den yttre likformigheten.

Att en utbildning likställes med studentexamen som grundval för högre studier, betyder att tillträde ges var och en som genomgått denna utbildning. Universiteten och högskolorna står då — frånsett de s. k. spärrade studiebanorna — öppna både för de bäst och för de svagast begåvade av studenterna. Att även de svagaste utnyttjar möjligheten till högre studier, är likväl inte säkert. Den enskilde avstår kanske självmant, därför att han är medveten om sin egen begränsning. Har han en gång börjat vid universitet eller högskola, avbryter han måhända studierna, när han finner, att han skulle behöva väsentligt längre tid än sina kamrater för att nå examen eller att vissa prov erbjuder oöverstigliga svårigheter. Man får dock räkna med att en eller annan lyckas fullfölja sina studier, trots att han inte håller måttet i fråga om begåvning. Inte heller studentexamen erbjuder i detta hänseende någon fullständig garanti.

Om det inte skall bli fråga om en sänkning av standarden, bör det urvalsinstrument som väljes vara i huvudsak lika effektivt som studentexamensvillkoret. Särskilt väsentligt är att minimikraven för utbildningen inte ställes för lågt. Man kan inte medge generellt tillträde för en grupp, därför att gruppen innehåller många begåvningar, om det

samtidigt i gruppen finns ett avsevärt antal med sämre utrustning än genomsnittsstudenten.

Förut har understrukits, att bredden på kunskapsregistret icke nödvändigt behöver vara lika stor som studentexamens. Det torde dock vara nödvändigt att uppställa som ett minimikrav, att utbildningen åtminstone inom någon ämnessfär motsvarar eller för längre än studentexamen. Utredningsmannen erinrar om att detta varit en vägledande princip vid bedömningen av dispensärenden. Antalet kompletteringar får inte vara så stort, att denna prestation i kunskaphänseende nära nog blir likvärdig med kravet på en fullständig studentexamen.

Det synes angeläget, att den enskilde fått träning i intellektuellt arbete. Utredningsmannen önskar understryka värdet av att den enskilde under en period bedrivit regelbundna studier på ett högt plan, särskilt när han haft förmånen att åtnjuta ledning av kvalificerade lärare. Helt allmänt kan sägas, att en utbildning, som skall likställas med studentexamen som grundval för högre studier, helst bör ha gymnasial karaktär.

De personer, för vilka utredningsmannen avser att föreslå likställdhet, är närmast folkskollärare med fyraårigt seminarium samt personer som genomgått tekniskt gymnasium, Vilans specialgymnasium eller försvarets läroverk, avlagt civilekonomexamen eller distriktsåklagarexamen eller diplomerats från socialinstitut. Utmärkande för dessa är att de fått en fullständig yrkesutbildning. Beträffande Vilanstudenterna är yrkesutbildningen dock av grundläggande art och ligger före gymnasiestudierna. Att de grupper, som tillägges likställdhet, erhållit utbildning för ett yrke, är från flera synpunkter en positiv faktor. Bland dem som kommer att

söka sig till högre studier finner man sannolikt främst de särskilt intresserade och ambitiösa. Man torde knappast komma att möta den situationen, att någon av sina föräldrar eller andra i omgivningen pressas att söka taga en examen, trots att han saknar förutsättningar för högre studier. Det är lättare för en person, som omedelbart kan få ett hyggligt betalt yrkesarbete, att träda tillbaka, om han inte passar för studiearbetet, än för en person, som då står inför tvånget att starta omigen på ett helt nytt område.

När det gäller att avgöra, om en grupp skall medges likställdhet, bör man också vägledas av erfarenheten. Den omständigheten, att en grupp mottagits på en studiebana och där visat sig jämbördig med övriga, kan vara ett starkt skäl att ge den tillträde till nya studiebanor.

Visar utredningen, att en viss grupp uppfyller nödvändiga kvalifikationer, bör man enligt underteknads åsikt öppna alla studiebanor, även om man har anledning att antaga, att medlemmarna av gruppen främst kommer att söka sig till studier, som så att säga ligger i linje med den tidigare utbildningen. Skälen för denna ståndpunkt redovisas i inledningsavsnittet till sjunde kapitlet (sid. 60).

Det kunde synas ligga nära till hands att antaga, att en person med utbildning, som ger honom likställdhet med studenter vid tillträde till högre studier, också bör förklaras vara student. Han skulle anses ha avlagt studentexamen, när han fullgjort de kompletteringar, som föreskrivits. Detta skulle stå i överensstämmelse med vad som nu gäller för folkskollärare med den skillnaden, att kraven på kompletteringar skulle vara mindre stränga. Enligt kungörelsen 21 juni 1940 om studentexamen för

folkskollärare avlägger nämligen folkskollärare studentexamen genom att pröva i ett begränsat antal ämnen. Utredningsmannen vill dock ej förorda en sådan ordning.

Frågan huruvida en person bör förklaras vara student är av underordnad betydelse i förhållande till den väsentliga frågan, hur han skall få tillträde till högre studier. Det finns för övrigt redan exempel på att man följt metoden att enbart ange den faktiska likställdheten. Sålunda föreskrives i kungörelse den 21 juni 1940, att den som avlagt examen vid högre lärarinneseminarium må utan ytterligare prövning inskrivas som studerande vid universitet och högskolor samt där avlägga examen, allt i överensstämmelse med vad som är stadgat om den som avlagt studentexamen. Metoden att förklara nya grupper som studenter skulle för övrigt vara oegentlig med hänsyn till det sätt, på vilket utredningsmannen utformat sitt förslag. En folkskollärare eller en socionom, vilken enligt denna utredning skulle få likställdhet, har inte under sin utbildning haft ett studiemål, som kan jämföras med de nuvarande gymnasielinjernas. Enligt utredningsmannens förslag kommer kraven på kompletteringar inte heller att ställas så, att det inhämtade kunskapsstoffet blir identiskt med vad som anges i fordringarna för studentexamen. Snarast kan man säga, att förslaget att likställa vissa utbildningsanstalter med de allmänna gymnasierna innebär, att man skapar nya gymnasielinjer. Men den väsentliga uppgiften för de flesta av dessa utbildningsanstalter är dock att ge yrkesutbildning och inte att förbereda eleverna till högre studier. Det bör också framhållas, att vid komplettering av ett ämne kunskapsmättet inte nödvändigt behöver bestämmas efter studentexa-

mens normer utan bör, när så är lämpligt, kunna anpassas efter vad som är mest angeläget, när man på kort tid skall förbereda en person för högre studier.

På några akademiska banor måste tillströmningen begränsas. För vissa högskolor har arbetsmarknadspolitiska skäl varit avgörande. I allmänhet beror dock begränsningen på att utbildningsanstalten inte har kapacitet att utbilda alla de sökande. Det nödvändiga urvalet sker med ledning av en poängberäkning, varvid betygen i studentexamen tillmätes väsentlig vikt. Att antalet sökande med formell kompetens överstiger antalet elevplatser, bör i och för sig inte utgöra något hinder att ge tillträde åt icke-studenter. Men kraven måste ställas lika högt som i andra fall. Icke-studenten måste beträffande intellektuell kapacitet och grundläggande fackkunskaper vara minst likvärdig med den student, som har sådana kvalifikationer, att han kan vinna inträde. Nivån bestämmes således icke av studentexamen utan av intagningsgränsen. Man ställs därför inför frågan, i vad mån det är möjligt att jämföra den enes och den andres betygsmeriter eller använda andra schablonmässiga jämförelsegrunder. Har sökanden genomgått en utbildningsanstalt som följer i huvudsak samma betygsprinciper som de allmänna gymnasierna, uppstår inga svårigheter. Är så inte förhållandet, kan betygen likväl tjäna som ledning vid en jämförelse mellan flera sökande inbördes, vilka alla tillhör samma grupp. Den därpå följande jämförelsen med studenterna måste dock ske efter fria normer. Det skall inte förnekas, att det kan bli svårt att undvika ojämnheter. Efterhand som myndigheten samlar erfarenheter torde det likväl bli möjligt att uppställa allmänna riktlinjer till stöd vid bedömningen.

Studentlikställda

Utredningsmannen behandlar i detta kapitel under 1—9 ett antal grupper, som förordas skola tilläggas likställdhet med dem som avlagt studentexamen, i vissa fall dock först efter kompletteringar. I åttonde kapitlet beröres därefter andra grupper, som inte har en utbildning av så kvalificerad art att den ansetts böra ge likställdhet. Det är där fråga om kategorier, för vilka dispensprövning bör tillämpas.

Uppgiften har varit att bedöma hela fältet från enhetliga synpunkter. Som ett allmänt krav för likställdhet har uppställts, att utbildningen skall ha haft gymnasial eller högskolemässig karaktär. Det har synts angeläget att i samtliga fall ha bestämda garantier för att den enskilde äger förmåga att behandla det svenska språket, att han har kunskaper i minst två främmande språk och att han fått någon historisk skolning.

Utredningsmannen har inte ansett sig böra ställa ett generellt krav på en viss minimistandard beträffande det naturvetenskapliga ämnesregistret. En fond av kunskaper även på detta område kan visserligen sägas tillhöra den oundgängliga allmänbildningen. Vad som bör fordras är emellertid inte lätt att fixera. Det har synts riktigast att överlåta åt individen att under eget ansvar komplettera sin utbildning. Utredningsmannen knyter här an till praxis vid dispensprövningen. Personer, som diplomerats från socialinstitut (socio-ner),

har erhållit dispens för juridiska, samhällsvetenskapliga eller humanistiska studier utan några villkor i detta hänseende, även när de — fränsett studierna vid socialinstitutet — inte haft annan skolutbildning än folkskolans eller folkhögskolans.

När det gäller naturvetenskapliga studier utgör denna fråga för övrigt inte något problem. De nödvändiga kompletteringarna tvingas då fram av de föreskrifter om studentkunskaper eller andra skolkunskaper, som upptages i examensstadga, i kursfordringar för de enskilda ämnena eller i stadgar för fackhögskola.

Under utredningsarbetet har två olika alternativ prövats. Det ena skulle vara att för flertalet grupper begränsa likställdheten till att avse just de studieområden, vilka har ett naturligt samband med den tidigare utbildningen, det andra att för samtliga medge likställdhet över hela linjen utan avseende på den tidigare utbildningens inriktning.

Det första alternativet anknyter till de regler, som nu gäller för gymnasieingenjörer, vilka har likställdhet vid tillträde endast till vissa fackhögskolor samt till universitetens naturvetenskapliga sektioner. I fråga om denna kategori skulle ingen förändring vidtagas, och på motsvarande sätt skulle exempelvis socio-ner få rätt att utan dispens avlägga juridiska och statsvetenskapliga examina samt filosofie kan-

didatexamen i sådana humanistiska ämnen, som tillhör eller ansluter till det samhällsvetenskapliga ämnesområdet. En likställighet på alla studiebanor skulle endast tillkomma folkskollärare och andra grupper, som hade en större bredd på sitt ämnesregister. Enligt detta alternativ skulle en gymnasieingenjör, som ville studera juridik, eller en socionom, som ville studera medicin eller moderna språk, fortfarande vara hänvisad till att söka dispens. Denna lösning med likställighet för vissa grupper endast på ett begränsat område skulle ha fördelen, att man undvek risken att de "öppna" fakulteterna — närmast de juridiska och de humanistiska — finge taga hand om studerande, som visat sig mindre lämpliga på sitt eget område och därför ville söka sig till något nytt arbetsfält. Samtidigt skulle man lösa den numerärt betydelsefullaste delen av problemet.

Det andra alternativet, likställighet för samtliga över hela linjen, skulle innebära att dispensvägen inte längre behövde anlitas. Utan tvivel skulle detta innebära en betydande administrativ förenkling. Olägenheterna av att förutbildningen uppvisar brister, kan sannolikt till stor del övervinnas genom kraven på betyg i särskilda skolämnen. En socionom, som exempelvis väljer att läsa medicin eller söka sig in vid en fackhögskola, måste nämligen komplettera ett högst betydande antal ämnen. Detsamma torde bli fallet, om en gymnasieingenjör vill söka sig till ett rent humanistiskt studieområde.

Vid de diskussioner, som utredningsmannen haft med experterna, har såväl utredningsmannen som flera av experterna varit tveksamma, vilken lösning som skulle väljas, ett förhållande, som också återspeglats i det preliminära utkast, som framlagts för expertkretsen.

Utredningsmannen har stannat vid det senare alternativet och förordar således *likställighet över hela linjen för samtliga grupper*, en ståndpunkt som också vunnit anslutning av de experter, som särskilt tagit del i diskussionen av detta problem.

Avgörande för utredningsmannens val har varit hans uppfattning att huvudsaken är, att den föregående utbildningen ger tillräckliga garantier för den allmänna studielämpligheten. Även en student, som inte har det rätta ämnesregistret, tvingas att ägna avsevärd tid åt kompletteringar. En väsentlig synpunkt är också värdet för den enskilde att så långt som möjligt fritt få välja studiebanan. Slutligen torde man kunna räkna med, att personer med sådan erfarenhet och mognad, som här kan påräknas, icke ger sig ut på ett område, för vilket de saknar fallenhet eller nödig bildningsgrundval.

1. Folkskollärare med fyraårig utbildning *Seminarieutbildningen m. m.*

Utbildningen av folkskollärare är fördelad på två linjer, en tvåårig med studentexamen som grundval och en fyraårig i huvudsak rekryterad av personer med realskolekompetens. Antalet intagna på de olika linjerna varierar. Skolöverstyrelsen gör varje år i samband med sina petita en beräkning av lärarbehovet under den närmaste framtiden och föreslår antalet nya klassavdelningar och elever på de olika linjerna. Genom sin anslagstilldelning bestämmer sedan riksdagen ramen för nyintagningen. Under perioden 1942—1951 intogs på den tvååriga linjen 5.366 och på den fyraåriga linjen 5.347 elever.

I de av riksdagen 1950 antagna riktlinjerna för ordnande av vissa lärar-

grupperns egentliga yrkesutbildning har förutsatts, att utbildningen av mellanskollärare — vilken grupp i den nya skolan motsvarar folkskollärarna — skall vara grundad på ett kunskapsmåt i huvudsak motsvarande gymnasiekurs. Den fyraåriga linjen torde dock komma att behållas en tid framåt. I proposition 1950 nr 219 framhöll dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Weijne, att kravet på studentexamen borde genomföras successivt. Förändringar skulle vidtagas först i mån av vunna erfarenheter och under noggrant aktgivande på att begåvningsurvalet i det hela hölles uppe och att landsbygdsungdomen icke genom förhastad indragning av de fyraåriga linjerna komme i försämrat läge.

Nuvarande bestämmelser om folkskollärares utbildning återfinnes i stadgan för folkskoleseminarierna den 18 juni 1937. För intagning till den fyraåriga linjen kräves bl. a. att sökanden före ingången av det år, då inträde önskas, har fyllt 16 men icke 26 år samt undergått vissa godkända inträdesprov. Skolöverstyrelsen medger i viss utsträckning dispens för överåriga men endast i undantagsfall för underåriga. Vad inträdesproven beträffar föreskrives såväl skriftliga som muntliga kunskapsprov samt prov i teckning, sång och slöjd. Sökanden skall provas med avseende på mogenhet och begåvning samt beträffande kunskaper och färdigheter i kristendomskunskap, modersmålet, matematik, historia med samhällslära, geografi, biologi med hälsolära, fysik, kemi, engelska samt i teckning, välskrivning, sång och slöjd. Stadgan fastställer kunskapsfordringarna i varje ämne, huvudsakligen i överensstämmelse med realexamens kunskapsmåt. För inträde fordras godkänt vitsord i samtliga nämnda ämnen, dock att sö-

kande, som blivit underkänd i högst ett läroämne och högst ett övningsämne, må kunna antagas, därest han erhållit godkänt vitsord i modersmålet och matematik.

1946 års skolkommission framförde i skrivelse till Konungen i mars 1947 kritik mot intagningsförfarandet, som då varit i bruk ett 10-tal år. Kommissionen påpekar, att "intagningsförfarandet ger mycket ringa möjlighet att bedöma de sökandes lämplighet för läraryrket, eftersom den prövning, som förekommer, i övervägande grad är en kunskapsprövning". Det syntes kommissionen vidare onödigt att anordna kunskapsprov i alla läroämnena, då den stora majoriteten sökande till 4-årig linje hade avlagt realexamen eller erhållit normalskolekompetens. Kommissionen ansåg det önskvärt, att nya vägar prövades, såtillvida att något slag av lämplighetsprövning infördes samt att kunskapsprövning anordnades endast för de sökande till den fyraåriga linjen, som ej erhållit godkända vitsord i realexamen eller andra därmed likvärdiga vitsord. Då kommissionen icke ansåg det lämpligt, att beslut fattades om en så genomgripande förändring av seminariestadgan, innan försök anställdes, som kunde ge värdefulla erfarenheter för den framtida utformningen av bestämmelserna, hemställde kommissionen, att utan hinder av gällande bestämmelser i seminariestadgan försök måtte få anställas med ett intagningsförfarande i överensstämmelse med förslag, som kommissionen skisserade.

Den av skolkommissionen förordade försöksverksamheten inleddes 1948. Sedan inträdesprövningarna våren 1951 gäller för intagning å alla 4-åriga seminarielinjer följande försöksbestämmelser:

Seminariestadgans krav på kunska-

per i kristendom, modersmålet, matematik, historia med samhällslära, geografi, biologi med hälsolära, fysik, kemi och engelska står fast. Den som avlagt realexamen (eller fyllnadsprövning i denna examen) befrias emellertid från inträdesprov i angivna läroämnen, utom i modersmålet och matematik, i vilka ämnen alla sökande prövas oberoende av skolunderbyggnad. Samma befrielse från inträdesprov ges också den som har normalskolekompetens eller flyttningsbetyg till ring II⁴ eller högre. Även den som flyttats till flickskolans högsta klass (i vissa fall även till den näst högsta klassen), kan befrias från prov i vissa ämnen. Beträffande likvärdigheten av betyg från flickskolans praktiska linje finnes f. n. intet föreskrivet. När det gäller praktisk realexamen kan godkända betyg i vissa teoretiska ämnen ge befrielse från inträdesprov i samma ämnen. Folkskoleseminariets kollegium har vidare en allmän befogenhet att likställa andra vitsord med godkända vitsord i realexamen.

Realexamensbetyget (eller motsvarande) får, om sökande skall befrias från inträdesprövning ej vara äldre än fyra år. Seminariekollegiet kan dock efter dispens godtaga högst sex år gamla betyg.

Lämplighetsprov bestående av en uppsats (av självbiografisk, allmänkulturell eller allmänpedagogisk karaktär) samt av en muntlig framställning (ett eller flera av momenten berättande, logiskt förklarande och beskrivande framställning) är obligatoriska för alla sökande. Vid åtskilliga seminarier förekommer dessutom ett lämplighetsprov omfattande fri sysselsättning med en grupp barn. På några håll anordnas också psykotekniska prov.

Tillströmningen till den fyraåriga

linjen har varit stark. Intagningsstatistiken för år 1950 belyser förhållandena under de senare åren. 2.441 sökande inställde sig till prövning. Av dessa blev 1.965 godkända, men endast 760 eller knappt 40 % kunde antagas. Sovringen var något strängare bland de manliga än bland de kvinnliga sökande. Procenttalet antagna av godkända sökande utgjorde sålunda för de manliga 37 och för de kvinnliga 42. Det hade varit av intresse att redovisa, hur många av de antagna som haft realexamen eller högre skolkompetens, men några uppgifter härom har inte stått att få.

Av lärare vid folkskoleseminarierna vitsordas allmänt, att elevmaterialet på den fyraåriga linjen är gott och att den allmänna standarden är fullt jämförlig med studentlinjens.

Detta antagande vinner stöd av en jämförelse mellan betygsnivån på de olika linjerna. Den följande tabblån visar fördelningen av betygen för samtliga elever, som vårterminen 1950 avgick med folkskolläroexamen. För vissa ämnen sidoställes i tabellen betyg i folkskolläroexamen med betyg i studentexamen. Läsaren bör vara uppmärksam på det förhållandet, att kunskapskraven och betygsnormerna vid folkskoleseminarierna inte fullt överensstämmer med de allmänna gymnasiernas. Det bör också påpekas, att alla elever inte deltagit i undervisningen i samtliga ämnen.

Avbrottsprocenten på den fyraåriga linjen är något lägre än på studentlinjen, men på båda linjerna är den väsentligt lägre än vid de allmänna gymnasierna.

Enligt de tim- och kursplaner, som fastställts i Kungl. kungörelsen den 18 juni 1937 skall undervisningen på den 4-åriga linjen omfatta följande teore-

Betygsfördelning avseende samtliga elever i folkskollärorexamen våren 1950.

	4-årig linje						Studentlinjel
	A	a	AB	Ba	B	Medelbetyg	Medelbetyg
Kristendomskunskap ...	14	136	273	47	1	2,12	2,08
Modersmålet	12	134	249	73	3	2,08	2,00
Matematik	29	96	141	134	70	1,87	(1,59)
Historia m. samh.-lära .	15	121	248	81	6	2,06	(1,72)
Geografi	14	105	292	57	3	2,07	(1,93)
Biologi m. hälsolära ...	17	139	259	53	3	2,12	2,02
Fysik	13	97	251	100	9	2,01	(1,60)
Kemi	18	101	235	102	13	2,01	(1,71)
Engelska	39	89	161	116	62	1,92	(1,69)
Psykologi o. pedagogik .	8	155	251	56	1	2,12	2,16

¹ Siffrorna inom parentes avser betyg givna i studentexamen.

tiska ämnen: kristendomskunskap, modersmålet, matematik, historia med samhällslära, geografi, biologi med hälsolära, fysik, kemi, engelska, psykologi och pedagogik samt biblioteksskötsel. Övningsämnena är teckning, välskrivning, musik, trädgårdsskötsel, slöjd, hushållsgöromål (endast för kvinnliga elever), gymnastik med lek och idrott. Härtill kommer den praktiska lärarutbildningen, som meddelas genom undervisning i metodik och gruppövningar. Vidare skall eleverna beredas tillfälle att delta i frivillig kurs i tyska eller franska samt i vissa övningsämnena.

En jämförelse mellan folkskollärorexamen och studentexamen verkställdes av de sakkunniga, som 1939 framlade förslag angående studentexamen för folkskollärare (SOU 1939:27). De sakkunniga hade att utgå från den alltjämt gällande undervisningsplanen för seminarierna av 1937 samt undervisningsplanen av 1933 för rikets allmänna läroverk, vilken icke heller ändrats på här ifrågavarande punkter. Slutsatserna formulerades på följande sätt:

Vid en dylik jämförelse ha de sakkunniga funnit, att normalt inhämtade lärokurser å seminariet kunna anses mer eller mindre överlägsna respektive lärokurser å (det treåriga) gymnasiet i ämnena kristendomskunskap, geografi, filosofi (mot-svarande seminariets kurs i psykologi och pedagogik) och biologi med hälsolära samt beträffande latinlinjen därjämte i ämnena engelska och matematik. Seminariets undervisning i modersmålet och historia med samhällslära synes ungefär motsvara den å gymnasiet meddelade, och för latinlinjens vidkommande synes en liknande överensstämmelse råda i fråga om ämnena fysik och kemi. I engelska, fysik och kemi torde seminariets kurser kunna jämföras med andra ringens kurs å det 3-åriga gymnasiet reallinje och i matematik med första ringens kurs å samma linje. Beträffande ämnena tyska och franska är givetvis den frivilliga undervisningen å seminariet avgjort underlägsen gymnasiet.

Dessa slutsatser uttrycktes av de sakkunniga "i grov förenkling" i en tabell, varav ett utdrag återges på s. 64. Seminariekursens överlägsenhet över studentkursen betecknas med +, likställdhet med = och underlägsenhet med —.

På grundval av nu angivna jämförelser framlade de sakkunniga förslag

Ä m n e	Seminariekursen jämförd med gymnasiekursen på 3-årig latinlinje	Seminariekursen jämförd med gymnasiekursen på 3-årig reallinje
Kristendoms-kunskap	+	+
Modersmålet	=	=
Latin		
Grekiska		
Tyska	—	—
Engelska	+	— ¹
Franska	—	—
Historia med samhällslära	=	=
Geografi	+	+
Filosofi (psykologi och pedagogik)	+	+
Matematik (å realgymn. allmän kurs)	+	— ²
Biologi med hälsolära	+	+
Fysik	=	— ¹
Kemi	=	— ¹

¹ ungefär = R II³

² ungefär = R I³

till regler beträffande tillgodoräknande av seminariebetyg i studentexamen för folkskollärare.

Efter remissbehandling och överarbetning av förslagen utfärdades den 21 juni 1940 Kungl. kungörelsen angående studentexamen för folkskollärare. Kungörelsens tillgodoräkningsregler ansluter sig i huvudsak till de sakkunnigas uppfattning, dock att folkskollärarnas kunskaper i engelska värderats något lägre. Beträffande vitsord i folkskollärarexamen enligt 1937 års stadga gäller följande:

För studentexamen på *latingymnasiet* må tillgodoräknas erhållna vitsord i kristendoms-kunskap, modersmålet, historia med samhällslära, geografi, psykologi och pedagogik, matematik, biologi med hälsolära, fysik, kemi, teckning, musik och gymnastik med lek och idrott såsom vitsord i studentexamen samt i engelska såsom vitsord vid flyttning till gymnasiets högsta ring.

För studentexamen på *realgymnasiet* må tillgodoräknas erhållna vitsord i kristendoms-kunskap, modersmålet, historia med samhällslära, geografi, psykologi och pedagogik, biologi med hälsolära, teckning, mu-

sik och gymnastik med lek och idrott såsom vitsord i studentexamen samt i engelska, fysik och kemi såsom vitsord vid flyttning till gymnasiets högsta ring.

För studentexamen på det *nyspråkliga lyceet* må tillgodoräknas erhållna vitsord i kristendoms-kunskap, modersmålet, historia (med samhällslära), psykologi och pedagogik, biologi och (med) hälsolära, fysik, teckning, musik och gymnastik med lek och idrott såsom vitsord i studentexamen samt i geografi, matematik och kemi såsom vitsord vid flyttning till lyceets högsta krets.

En folkskollärare får redan genom sin folkskollärarexamen en bredare kunskapsbas än den, som avlägger studentexamen. Enligt de anförda tillgodoräkningsreglerna för han fram nio ämnen till studentexamensnivå på latinlinjen. I studentexamen ingår normalt åtta ämnen (fem fasta ämnen + en tillvalsgrupp om tre ämnen). Den som läser grekiska, har en tillvalsgrupp om två ämnen. Ett tilläggsämne kan dock förekomma oberoende av tillvalsgrupp.

Beträffande språkkunskaperna är folkskollärarna underlägsna dem som

avlagt studentexamen. Under seminariestudierna läses som obligatoriskt ämne endast engelska, och kunskaperna här anses svara mot kraven för flyttning till gymnasiets högsta ring. I bättre läge är de folkskollärare, som avlagt prov för behörighet att undervisa i främmande språk i folkskolan. I de flesta fall avser behörigheten engelska och har således inte givit kunskaper i något nytt språk.

En viss betydelse har den frivilliga språkundervisningen vid seminarierna. Elev kan deltaga i undervisningen i ettdera av tyska och franska språken. Undervisningen i tyska samlar en stor del av eleverna, medan intresset för franska är mindre. Med hänsyn till att endast vissa elever har förkunskaper i tyska eller franska, uppdelas deltagarna i den frivilliga undervisningen i två grupper. Undervisningen startar sålunda för dem, som tidigare inte läst ifrågakärande språk, såsom en nybörjarkurs, under det att undervisningen för dem, som redan har förkunskaper i språket, organiseras som en påbyggnadskurs. Den frivilliga undervisningen för alltså till skilda kunskapsnivåer. Detta kan emellertid inte utläsas av folkskolläraryrket, i vilket det endast angives, att vederbörande deltagit i den frivilliga undervisningen i tyska respektive franska och därvid erhållit visst vitsord. Den frivilliga språkundervisningen omfattar sammanlagt fem veckotimmar. I den mån den byggt på realexamenskunskaper eller motsvarande, synes den innebära ett kunskapsmått motsvarande fordringarna för flyttning till gymnasiets näst högsta ring.

I 1939 års betänkande (SOU 1939: 27) redovisas även den äldre folkskolläraryrket enligt 1914 års seminarieutbildningen enligt 1914 års seminarieutbildning. Det skulle föra för långt att här

gå in på detaljer. De sakkunniga anser, att den äldre utbildningen är i huvudsak likvärdig med utbildningen sådan den gestaltats i 1937 års stadga. Den viktiga skillnaden föreligger dock, att folkskollärare med äldre examen inte i samma utsträckning erhållit undervisning i moderna språk.

Enligt den äldre stadgan var antingen tyska eller engelska språket obligatoriskt ämne i seminariet. Undervisningen omfattade i första klassen 3, i andra 2 och i tredje klassen 1 veckotimme. Huvudmålet var enligt undervisningsplanen att ge färdighet att läsa och riktigt förstå det ifrågakärande språket.

En omständighet, som här bör nämnas, var att kollegiet hade befogenhet att i viss omfattning befria från undervisning. I stadgan föreskrevs, att elev som företedde intyg från någon annan staten tillhörande eller under statens kontroll stående läroanstalt om godkända insikter och färdigheter i visst ämne, vilka av seminariets lärarkollegium prövades fullt motsvara seminariets kurs i ämnet eller viss del av densamma, skulle, om han så önskade, bli befriad från deltagande i undervisningen i det ämne, vitsordet avsåg, till den utsträckning, som av kollegiet bestämdes. Denna föreskrift avsåg bl. a. språkundervisningen och torde stundom ha utnyttjats av de elever, som före inträdet på seminariet avlagt realexamen. Utredningsmannen har inhämtat, att elever, som befriades från språkundervisningen, dock vanligen deltog i densamma under sista eller de två sista åren. Detta var en förutsättning för att eleven skulle erhålla avgångsbetyg i ämnet. Standarden höjdes successivt, allteftersom konkurrensen om elevplatserna skärptes.

Utredningsmannen har kommit till

den uppfattningen, att de som examinerades 1931 eller senare erhöll tillfredsställande förmåga att läsa det främmande språket. Vitsord om godkända insikter från språkundervisningen bör därför från denna tidpunkt kunna tillgodoräknas den enskilde som läskunskaper i språket i fråga.

Enligt kungörelsen den 21 juni 1940 angående studentexamen för folkskollärare kan folkskollärare, som avlagt examen enligt 1914 eller 1937 års stadga förvärva studentexamen genom att pröva i ett begränsat antal ämnen. I korthet gäller, att för examen på *latin-gymnasiet* kräves komplettering i latin och ett av ämnena engelska, tyska och franska; på *realgymnasiet* matematik (allmän kurs) samt ett av de nämnda moderna språken; på det *nyspråkliga lyceet* alla tre moderna språken. Därutöver skall folkskolläraren för examen på latin- eller realgymnasiet i de två främmande levande språk, som inte medtages i examen, styrka kunskaper motsvarande fordringarna för flyttning till gymnasiets näst högsta ring. Genom en ändring av 1940 års kungörelse utfärdades 1951 efter tillstyrkan av utredningsmannen den bestämmelsen, att folkskollärare, som förvärvat behörighet att i folkskolan undervisa i ettdera av eller båda ämnena engelska och tyska, må begränsa sin examen på latin-gymnasiet till latin, på realgymnasiet till matematik (allmän kurs) samt på det nyspråkliga lyceet till franska och, i förekommande fall, det av ämnena engelska och tyska, vari han icke innehar sagda behörighet (kungörelsen den 29 juni 1951).

Frågan om folkskollärarnas tillträde till universiteten har ansetts löst genom föreskrifterna i 1940 års kungörelse angående studentexamen för folkskollärare. Ansökningar om dispens från stu-

dentexamenskravet har som regel inte bifallits av kanslern. I de mycket få fall, då bifall givits, har sökanden kunnat åberopa omständigheter av stort tyngd.

Studentexamenskravet upprätthålles också när det gäller inträde vid fackhögskolorna. I detta sammanhang må omnämnas inträdesvillkoren vid gymnastiska centralinstitutets gymnastiklärarlinje. Enligt institutets stadga kan folkskollärare vinna inträde, om han i sin examen eller i efterprovning erhållit minst betyget Med beröm godkänd i ämnena fysik, kemi och biologi med hälsolära, matematik samt tyska och engelska språken. Att krav uppställts på betyget Med beröm godkänd i en serie ämnen beror sannolikt på att man velat begränsa tillträdet till att avse endast en elit. Det är emellertid anmärkningsvärt, att motsvarande krav på överbetyg inte uppställts beträffande dem som avlagt studentexamen.

Utredningsmannen har haft överläggningar med ett antal folkskollärare, som avlagt studentexamen enligt 1940 års kungörelse. Det framhölls, att kompletteringsstudierna var mycket tidsödande och ofta sträckte sig över fyra eller fem år. Vid bedömandet av tidsförlusten borde man emellertid ta hänsyn till att studiearbetet utfördes vid sidan av den ordinarie tjänsten. Kravet på studentkunskaper i ett levande främmande språk för real- eller latinstudentexamen beredde inte så stora svårigheter. I allmänhet valde de engelska, och här hade de stöd av seminarieundervisningen. Ofta avlade folkskolläraren först behörighetsprov, och enligt nuvarande regler medförde detta befrielse från studentexamensprov i ämnet. Kompletteringarna i ytterligare två språk för betyg enligt fordringarna för flyttning till näst högsta ringen krävde

i allmänhet lika mycket tid som förberedelserna för själva studentexamensproven.

De folkskollärare, med vilka utredningsmannen haft kontakt, har samstämmigt vitsordat, att de nuvarande reglerna om studentexamen för folkskollärare verkade som en spärr för högre studier. De långa förberedelserna i elementära skolämnen avskräckte många studieintresserade. De folkskollärare, som avlagt studentexamen enligt 1940 års kungörelse, är därför ganska få. Den följande tablån visar antalet avlagda examina under hela den tid kungörelsen varit i kraft.

Antal folkskollärare som avlagt studentexamen enligt 1940 års kungörelse intill den 31 december 1951

	På real- linje	På latin- linje	På ny- språklig linje	Totalt
Manliga	80	26	6	112
Kvinnliga	20	6	8	34
Summa	100	32	14	146

Utredningsmannens allmänna synpunkter

Utredningsmannen förordar, att folkskollärare medges tillträde till högre studier på väsentligt liberalare villkor än för närvarande.

I olika sammanhang har framhållits samhällets intresse av att folkskollärare utbildar sig till ämneslärare för att övertaga undervisning på den nya enhetsskolans högstadium. Ämneslärare behövs också i engelska för mellanstadiet. Utredningsmannen hänvisar till det betänkande, som framlagts av läroverkens krisutredning den 6 dec. 1951.

Utan tvekan utgör den fyraåriga seminarieutbildningen en värdefull grundval för högre studier. Den stränga sovringen vid inträdet till folkskole-

seminarierna är en garanti för ett riktigt begåvningsurval. Undervisningen vid seminariet bör ge en intellektuell träning fullt motsvarande den, som ges i de allmänna gymnasier. I själva verket kan det fyraåriga seminariet betraktas som ett pedagogiskt gymnasium i princip fullt likvärdigt med de allmänna gymnasier. Folkskolläraren har en god allmän humanistisk och naturvetenskaplig orientering; endast beträffande språkkunskaperna är han underlägsen studenten, som gått genom det allmänna gymnasiet.

Reglerna om studentexamen för folkskollärare i 1940 års kungörelse bygger på principen, att en folkskollärare skall komplettera i de ämnen, där hans kunskaper är underlägsna studenternas. Faktiskt innebär detta, att man ställt större krav på en folkskollärare än på en student. Som förut påpekats är kunskapsbasen i folkskollärarexamen bredare än i studentexamen, då folkskolläraren läser ett större antal ämnen än studenten. I flera ämnen får han också grundligare kunskaper. Den förut anförda tablån (sid. 64) visar, att en folkskollärare, om man jämför med latinstudenten, har större kunskaper i krisdendom, geografi, filosofi (psykologi och pedagogik), matematik samt biologi med hälsolära. Härtill kommer, att han fått en särskild pedagogisk utbildning, som bör ha ett allmänt värde som stöd för de teoretiska kunskaperna.

Seminariestudierna har givit folkskollärarna en fullt tillräcklig allmänbildning. Kompletteringarna som villkor för likställdhet kan begränsas till att avse nöjaktiga kunskaper i främmande levande språk. Det är en senare fråga, att en folkskollärare för studiet av vissa ämnen kan behöva skaffa sig ytterligare förkunskaper genom att komplettera i reallinjens eller latinlinjens

fackelement. Men även den som avlagt studentexamen står ofta inför en sådan situation. Beträffande dylika fackkompletteringar bör, i anslutning till vad som förut framhållits, folkskolläraren bedömas efter samma regler, som gäller för dem som avlagt studentexamen.

Läroverkens krisutredning

Läroverkens krisutredning har i sitt betänkande den 6 dec. 1951 behandlat frågan om folkskollärares tillträde till universiteten. Förslaget har tillkommit efter samråd med undertecknad och avsluter sig till den väsentliga synpunkten, att kompletteringarna bör avse nöjaktiga kunskaper i främmande språk.

Krisutredningen finner sig inte kunna frångå, att den som skall idka studier vid universitet bör ha kunskaper i ett främmande språk, i allt väsentligt motsvarande fordringarna i huvudspråket i studentexamen. Detta språk synes i regel böra vara engelska, men om tyska eller franska i individuella fall träder i engelskans ställe, synes någon invändning icke vara att göra däremot. Efter att ha erinrat om att seminariebetyget i engelska gäller som vitsord för flyttning till gymnasiets högsta ring, förklarar krisutredningen sig kunna godtaga detta kunskapsmått.

Beträffande tyska bör — på sätt förut sättes i 1940 års kungörelse om studentexamen för folkskollärare — kravet avse vitsord om kunskaper enligt fordringarna för flyttning till näst högsta ringen.

För de folkskollärare, som på grundval av realexamenskunskaper i tyska deltagit i den *frivilliga undervisningen i tyska i seminariet* och kan uppvisa godkänt vitsord från denna undervisning, bör detta vitsord kunna godtagas för inträde vid universitet.

Beträffande franska påpekar krisutredningen att det nuvarande kravet enligt 1940 års kungörelse på kunskaper för flyttning till näst högsta ringen betyder en 3-årig kurs i ämnet med ett sammanlagt veckotimal av 10 (11). För dem, som i normal ordning flyttas till näst högsta ringen från och med läsåret 1955/56, skulle det endast

komma att betyda en 2-årig kurs om sammanlagt 6 veckotimmar.

I fråga om franska framhåller krisutredningen att här skulle utredningen emellertid vara beredd att acceptera en något lägre standard än som fordras som ett minimum av studenterna i allmänhet. Krisutredningen fortsätter: "Att helt eftergiva kravet på insikter i franska anser sig utredningen dock icke kunna göra. Även om detta skulle vara möjligt för studiet av vissa ämnen inom filosofiska fakulteten, gäller det dock om ett mycket stort antal, att kunskaper i franska äro nödvändiga, och det synes dessutom ur skolans synpunkt avgjort olämpligt, att en ämneslärare i realskolan helt saknar kännedom om detta språk. Han bör åtminstone och under alla förhållanden ha förvärvat grundläggande insikter i uttalet av franska och en helt elementär kännedom om språkets allra vanligaste ord och formella byggnad. En folkskollärare, som önskar utbilda sig för tjänstgöring i realskola, skulle med andra ord icke vara betjänt med att alla fordringar på kunskaper i franska eftergivnas." — — "Utredningen skulle, även om det sker med stor tvekan, kunna acceptera fordran på kunskaper motsvarande kursinnehållet i franska i realskolan. Detta betyder för närvarande en 2-årig kurs om 6, från och med 1954 en elementär 1-årig kurs om 3 veckotimmar. Även om en sådan kurs utan vidare påbyggnad endast ger det allra mest elementära, är den dock långt ifrån värdelös, och den ger en utgångspunkt för egen utfyllnad av kunskaperna i ämnet, vilken sedan för studiet av åtskilliga högskoleämnen torde visa sig erforderlig.

De folkskollärare, som kunna förete godkänt vitsord i den frivilliga kursen i franska i seminariet, böra därmed anses ha fyllt fordringarna på kunskaper i franska för inträde vid universitet.

För den som i stället för tyska eller eventuellt engelska läst franska som andra eller första språk kommer krav på realexamenskunskaper i tyska eller engelska att i stället inträda."

Utredningsmannen: de allmänna villkoren för likställdhet

I sjätte kapitlet har gjorts en avvägning av de språkkunskapskrav, vilka bör

uppställas för samtliga kategorier, som skall medges tillträde till högre studier. Riktpunkten här varit, att var och en som vinner tillträde till en högskola, skall ha en sådan språkutbildning, att han kan tillgodogöra sig undervisningen. Kraven har dock ansetts kunna ställas något lägre än vad som gäller för de vanliga studenterna. Hänsyn har därvid huvudsakligen tagits till två omständigheter. Det är angeläget, att den enskilde icke skall behöva ägna alltför lång tid åt kompletteringsstudier. Man måste också beakta, att det för en vuxen är svårare att tillägna sig ett helt nytt språk.

I ett språk — normalt engelska — bör krävas ett kunskapsmått väsentligt motsvarande fordringarna i studentexamen. Därutöver skulle man ställa som villkor nöjaktiga läskunskaper i ett andra språk, tyska eller franska.

I likhet med krisutredningen anser undertecknad, att en folkskollärare med godkänt betyg i engelska i folkskollärarexamen uppfyller kravet beträffande huvudspråket. Kompletteringen skulle således i första hand avse läskunskaper i ett andra språk.

På en punkt är krisutredningen något strängare än som skulle vara betingat av nyss angivna principer. Förslaget förutsätter realexamenskunskaper i ett tredje språk.

Det kan diskuteras, om det är nödvändigt att uppställa ett sådant krav. Realexamenskursen i franska, som efter 1954 kommer att utgöra tre veckotimmar under ett år, kan knappast ge läskunskaper och har därför ett begränsat värde för studiet arbetet vid universitetet. Av krisutredningens uttalande framgår emellertid, att kravet på franska dikterats även av andra hänsyn. En ämneslärare i realskolan bör inte helt sakna kunskaper i franska språket,

och en folkskollärare, som söker utbildta sig för en sådan tjänst, skulle inte vara betjänt med att alla fordringar på kunskaper i franska eftergives.

Undertecknad vill inte förneka att en lärare, som skall stå inför en klass med kritiska ungdomar, bör ha en vidsträckt orientering utanför sitt eget ämne och att han därför helst bör ha åtminstone en gång läst samma ämnen som klassen. Utredningsmannen har haft att bedöma problemet från delvis andra synpunkter än krisutredningen.

Att för en i övrigt så kvalificerad grupp som folkskollärarna skärpa kravet till att omfatta även kunskaper i ett tredje språk och att uppställa detta som ett *tillträdesvillkor*, skulle vara oegentligt. Ett sådant förslag skulle för övrigt innebära en olikhet i behandlingen mellan en folkskollärare och t. ex. en gymnasiingenjör, som genom studier för en filosofisk ämbetsexamen förvärvat lärarkompetens. Därest kunskaper i ett tredje språk emellertid skulle anses erforderliga för tjänstgöring som lärare, bör vitsord om sådana kunskaper uppställas som villkor i annat sammanhang, t. ex. för godkännande i praktisk lärarkurs eller för behörighet att söka tjänst av visst slag.

Undertecknad ansluter sig till krisutredningens förslag, att folkskollärare bör tillgodoräknas vitsord från den frivilliga språkundervisningen som läskunskaper i ett andra språk, därest undervisningen grundats på realexamenskunskaper. Det vore önskvärt, att man för framtiden i folkskolläraryrket angav, huruvida den frivilliga undervisningen byggts på realexamenskunskaper eller gällt nybörjarstadium. En föreskrift härom synes böra införas i seminariestadgan.

Folkskollärare, som avlagt examen enligt 1914 års stadga, är i ett sämre

läge än den som utexaminerats efter 1937 års stadga. I seminarieutbildningen har inte i samma omfattning ingått undervisning i främmande språk. En folkskollärare med äldre examen måste således under alla förhållanden komplettera i språken. Utredningsmannen anser det riktigast att — i anslutning till de allmänna principöverbäganden, som gjorts beträffande kraven på språkkunskaper — i huvudspråket upprätthålla kravet på ett kunskapsmått motsvarande studentexamens. Godkänt vitsord i språkämnen i folkskolläraryxamen bör, som förut nämnts, kunna tillgodoräknas som läskunskaper i språket i fråga, under förutsättning att examen avlagts 1931 eller senare.

Utredningsmannen: befrielse från särskilda villkor

I examensstadgorna uppställs i flera fall krav på studentbetyg i vissa ämnen. Så föreskrives i stadgan angående juridiska examina, att behörighet att avlägga juris kandidatexamen tillkommer den som i studentexamen eller fyllnadsprövning till densamma fått minst godkänt vitsord i historia, filosofi, latin och ett främmande levande språk. Enligt den medicinska examensstadgan skall sökande vid inskrivning som medicine studerande förete bevis, att han vid avlagd studentexamen eller fyllnadsprövning till samma examen erhållit vitsord om minst godkända insikter i biologi samt i matematik å latin- eller realgymnasium, ävensom enahanda vitsord i fysik och kemi å realgymnasium. För behörighet att avlägga teologisk-filosofisk examen förutsättes enligt stadgan angående filosofiska examina studentkunskaper i latin och historia. Stadgan angående statsvetenskapliga examina uppställer som villkor för behörighet

vitsord om minst godkända insikter i historia och minst ett främmande levande språk.

Det är givet, att folkskollärare skall anses ha fullgjort examensstadgas krav på studentkunskaper i visst ämne, när han i ämnet har ett seminariebetyg, som enligt tillgodoräkningsreglerna i 1940 års kungörelse anses som likvärdigt med betyg i studentexamen. Kravet på insikter i historia enligt den juridiska eller den statsvetenskapliga examensstadgan är alltså fullgjort genom folkskolläraryxamen. Detta torde direkt följa av kungörelsen, och någon särskild föreskrift behöver inte utfärdas.

Utredningsmannen förordar, att folkskollärare med godkända insikter i engelska i folkskolläraryxamen också skall anses ha uppfyllt examensstadgornas krav på studentkunskaper i ett främmande levande språk.

En folkskollärare, som avser att läsa juridik, har genom sin folkskolläraryxamen uppfyllt examensstadgans krav på kunskaper i historia och filosofi. Han skulle jämväl anses ha kunskaper i ett främmande levande språk. Kvar står således kravet på latin. Den som önskar läsa medicin, skulle få tillgodoräkna sig folkskolläraryxbetygen i biologi samt i matematik. Det skulle återstå kompletteringar i fysik och kemi. Skulle han välja teologisk-filosofisk examen, har han uppfyllt kravet på kunskaper i historia men får komplettera i latin.

Först må några ord sägas om kravet på kompletteringar för medicinska studier och för teologisk-filosofisk examen. Kunskaper enligt reallinjens fordringar i fysik och kemi utgör för medicinaren den fackliga bas, på vilken han skall bygga vidare under sin universitetsutbildning. Motsvarande kan sägas om kravet på latin för teologisk-filosofisk examen. Någon eftergift i fråga om

dessa krav är därför inte gärna tänkbara.

Fordran på latin för juris kandidatexamen intager en annan ställning. Kunskaper i latin är värdefulla särskilt för de historiskt orienterade delarna av studiet men kan likväl inte anses som oundgängligen nödvändiga. Universitetskanslern ger också enligt fast praxis dispens från latinkravet åt realstudenter med goda språkkunskaper, när sökandens allmänna betygsstandard är tillfredsställande. Folkskollärarnas seminarieutbildning bör utgöra en lämplig grundval för juridiska studier. Basen är bredare och kunskaperna i vissa ämnen, särskilt psykologi och pedagogik, är större än studenternas. Utredningsmannen menar därför, att folkskollärare bör befrias från kravet på komplettering i latin som villkor för behörighet att avlägga juris kandidatexamen.

Till fackhögskolorna bör folkskollärarna också få tillträde på samma villkor, som skulle gälla universitetsstudier i allmänhet. För folkskollärare med examen enligt 1937 års stadga skulle detta betyda, att han hade att komplettera i tyska eller franska enligt fordringarna för flyttning till näst högsta ringen. De krav på kunskaper i främmande språk, som uppställs i vissa fackhögskolestadgor, skulle då anses uppfyllda. Med ledning av tillgodoräkningsreglerna i 1940 års kungörelse hade man sedan att bedöma, om folkskolläraren fullgjort de olika stadgarnas krav på förkunskaper i övrigt i vissa skolämnen.

Föreskriften i stadgarna för gymnasiska centralinstitutet, att folkskollärare skall ha minst betyget Med beröm godkänd i en serie ämnen är omotiverad och bör bortfalla.

Till sist skall diskuteras frågan om 1940 års kungörelse angående studentexamen för folkskollärare kan upphä-

vas, sedan en enklare väg öppnats för folkskollärare till universitet och högskolor. Utredningsmannen anser, att stadgan bör kvarstå tills vidare. Sedan erfarenhet vunnits, huruvida folkskollärare fortfarande anser sig ha gagn av denna möjlighet att avlägga studentexamen, bör frågan upptagas till förnyad prövning. Skulle stadgan upphävas, bör dess tillgodoräkningsregler överföras till en annan författning. Dessa torde nämligen alltjämt få betydelse för bedömande, huruvida folkskollärare uppfyller kraven på studentkunskaper i visst ämne samt för jämförelse mellan folkskollärare och personer med studentexamen vid urvalet bland sökande till spärrade utbildningsvägar.

Utredningsmannens förslag

Folkskollärare med folkskollärarexamen enligt 1937 års seminariestadga likställes med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina under villkor

att han i folkskollärarexamen har vitsord om godkända insikter i engelska språket eller äger studentkunskaper i engelska, tyska eller franska språket, samt

att han äger läskunskaper i ytterligare ett av dessa språk.

Folkskollärare med folkskollärarexamen enligt 1914 års stadga likställes i nämnda hänseende med den som avlagt studentexamen under villkor

att han äger studentkunskaper i engelska, tyska eller franska språket, samt

att han äger läskunskaper i ytterligare ett av dessa språk.

Folkskollärare med examen enligt 1937 års stadga, som erhållit vitsord om godkända insikter från frivillig undervisning vid seminariet i tyska eller

franska, anses, om undervisningen grundats på kunskaper motsvarande fordringarna i realexamen, ha läskunskaper i språket.

Folkskollärare examinerad enligt 1914 års stadga år 1931 eller senare, som erhållit vitsord om godkända insikter från seminarieundervisningen i tyska eller engelska språket, anses ha läskunskaper i språket i fråga.

Folkskollärare, som enligt kungörelsen den 18 april 1947 (nr 149) förvärvat behörighet att undervisa i främmande språk i folkskolan, anses ha förvärvat studentkunskaper i det språk behörigheten avser.

Folkskollärare, som uppfyllt villkoren för likställdhet med den som avlagt studentexamen, är behörig att avlägga juris kandidatexamen och statsvetenskaplig examen utan hinder av de krav på studentkunskaper i vissa ämnen, som uppställas i stadgan angående juridiska examina och i stadgan angående statsvetenskaplig examen.

Folkskollärare äger i övrigt räkna sig till godo vitsord i folkskollärarexamen enligt de grunder, som angives i kungörelsen den 21 juni 1940 (nr 559) angående studentexamen för folkskollärare.

Föreskriften i stadgarna för Gymnastiska centralinstitutet, att folkskollärare skall ha minst betyget Med beröm godkänd i vissa ämnen, ersättes med en föreskrift att han skall ha minst betyget Godkänd i samma ämnen.

2. Gymnaseingenjörer

De statliga högre tekniska läroverken omfattar två skolformer, tekniska gymnasier och tekniska fackskolor. Båda ger en grundläggande teoretisk utbildning i matematiska och naturvetenskapliga ämnen samt en teknisk utbildning. Avgångsexamen betecknas som

gymnasiets eller fackskolans ingenjörsexamen. Gymnasiet lägger större vikt vid den allmänna teorin än fackskolan och ger därjämte merkantila kunskaper. Fackskolan är starkare specialiserad och avser närmast utbildning av arbetsledare, detaljkonstruktörer och laboratoriebiträden. Undervisningen i språk är på gymnasiet väsentligt mera omfattande än vid fackskolan. Gymnasiet knyter an till realskolan och för inträde kräves en kunskapsnivå i ett antal skolämnen motsvarande fordringarna i realexamen. Fackskolan rekryterar sina lärjungar främst bland dem, som redan har fast fot i det praktiska förvärvsarbetet.

Det tekniska gymnasiet utgör en lämplig grundval för högre studier. Gymnasiets ingenjörsexamen har för övrigt redan på ett vidsträckt fält likställts med studentexamen. För fackskoleingenjörerna kan det däremot enligt utredningsmannens åsikt inte bli fråga om att uppställa generella regler, utan tillträde till högre studier bör vara beroende av en dispensprövning från fall till fall. Den fortsatta framställningen i detta kapitel kommer att avse enbart gymnaseingenjörerna. Uppgiften blir att undersöka, vilka jämkningar och tillägg av nuvarande regler som kan anses önskvärda.

De tekniska läroverkens uppgifter och organisation är för närvarande föremål för utredning genom en kommitté, som antagit namnet 1948 års tekniska skolutredning. Enligt sina direktiv har den tekniska skolutredningen bl. a. att undersöka, om icke avgångsexamen från tekniskt gymnasium skulle kunna i princip jämföras med studentexamen i fråga om rätt till inträde vid universitet och fackhögskolor. Den tekniska skolutredningen har likväl i sitt arbete ännu inte tagit ståndpunkt

till frågan om anknytningen mellan de tekniska gymnasierna och de högre utbildningsanstalterna.

Tekniska gymnasier finnes för närvarande på 13 orter i landet. Vid samtliga gymnasier utom ett är undervisningen differentierad på olika linjer, såsom allmänt teknisk, byggnadsteknisk, cellulosateknisk, elektroteknisk, flygteknisk, fägeriteknisk, gjuteriteknisk, kemiskt teknisk, maskinteknisk, merkantilt teknisk, skeppsbyggnadsteknisk, teleteknisk och textilteknisk linje. Flerparten gymnasier har två eller flera linjer. Trots linjedifferentieringen, som möjliggör en viss specialisering på olika tekniska fack, bibehålles målet att ge en allmän teknisk utbildning.

För inträde i första klassen av tekniskt gymnasium gäller enligt stadgan den 6 juni 1919 för tekniska fackskolor och tekniska gymnasier (SF 365/1919) följande fordringar:

- a) att den inträdessökande fyllt 15 år;
- b) att han medelst arbetsbetyg styrker sig ha under minst två månader deltagit i industriellt arbete av den art, att det kan anses vara en god förberedelse för studierna vid gymnasiet;
- c) att han vid anställd provning visar sig äga insikter och färdigheter i svenska språket, tyska och engelska språken, matematik, fysik, kemi och teckning motsvarande fordringarna i realexamen.

Sökande, som avlagt realexamen med godkända betyg i de nämnda ämnena eller som medelst intyg utfärdad av lärare vid allmänt läroverk eller kommunal mellanskola styrker sig äga motsvarande kunskaper i något eller några ämnen, skall vara frikallad från inträdesprovning i ifrågavarande ämnen, såframt betyget eller intyget inte är äldre än två år. Inträdessökande, som inte inhämtat föreskrivna kunskaper i engelska eller tyska men som med hänsyn till allmän mognad och insikter i andra

ämnen kan antagas ha förutsättningar att under sin vistelse vid läroanstalten inhämta de språkkunskaper, som gymnasiet avser att ge, må efter provning av det tekniska läroverkets styrelse antagas som lärjunge.

Antalet sökande till de tekniska gymnasierna har varit större än antalet lediga platser. Från den tekniska skolutredningen har undertecknad under hand inhämtat vissa uppgifter om rekryteringen. År 1950 hade man ungefär 1.400 ansökningar. 950 personer antogs. Siffran om antalet ansökningar är dock ej fullt tillförlitlig. Det förekommer nämligen, att en person söker till flera gymnasier. En riktigare bild av konkurrensen ger uppgiften, att av de godkända sökandena ungefär 80—90 % blivit antagna. Det stora flertalet har realexamen. Sedan mitten av 1930-talet skulle detta gälla 78—87 %. Under de senaste åren har siffran hållit sig kring 85 %. Konkurrensen har medfört att 9/10 av de antagna har längre praktik än den föreskrivna minimitiden. I genomsnitt skulle praktiktiden före inträdet uppgå till 6—12 månader.

Det förtjänar att nämnas, att åldern vid inträdet på tekniskt gymnasium genomgående är något högre än vid inträdet på allmänt gymnasium. Åldersmedianen för de nyintagna har, enligt vad tekniska skolutredningen upplyst, under de senaste åren varierat mellan 18,7 och 19,4. Gymnasieingenjörerna skulle vid avgångsexamen genomsnittligt sett vara 2—3 år äldre än studenterna.

Avbrottsprocenten vid de tekniska gymnasierna är ganska hög. Ungefär en femtedel fullföljer inte sina studier fram till avgångsexamen.

Avgångsexamen från tekniskt gymnasium övervakas och ledes av examensombud förordnade av Kungl. Maj:t. Bland dessa personer återfinnes profes-

sorer och docenter vid universitet och de tekniska högskolorna samt högskoleutbildade chefstjänstemän inom statlig, kommunal och privat verksamhet. En grupp examensombud gör under vårterminen ett förbesök vid varje gymnasium, varvid de går igenom skrivningar och laborationsuppgifter i avgångsklasserna. Gruppen återkommer vid examensdagarna. Examensombuden har ej såsom studentexamenscensorerna befogenhet att underkänna en elev i examen. Examensombuden skall jämte läroverkets rektor underteckna examensprotokollet. Examensombud må till protokollet göra de anteckningar, vartill den verkställda examen kan föranleda. Till överstyrelsen för yrkesutbildning skall examensombuden avgiva en muntlig eller skriftlig berättelse.

Betyg över avlagd avgångsexamen vid tekniskt gymnasium tilldelas den, som erhållit minst betyget godkänd i samtliga obligatoriska undervisningsämnen. Dylikt betyg må dock, där styrelsen på förslag av läroverkskollegiet finner skäl därtill föreligga, kunna tilldelas lärjunge, som erhållit lägre betyg än godkänd i något av de ämnen, som i undervisningsplanen icke är angivna som huvudämnen¹, om han erhållit högre betyg än godkänd i något av huvudämnena.

Någon gemensam undervisningsplan finnes inte för de tekniska gymnasierna. Överstyrelsen för yrkesutbildning fastställer för varje gymnasium en undervisningsplan efter förslag av gymnasiets kollegium. Man har inte eftersträvat att nå fullständig enhetlighet, utan skiljaktigheter förekommer på de olika gymnasierna, även när det gäller samma linjer. För bedömningen i stort saknar dessa skiljaktigheter dock betydelse. Under det första läsåret är lärokursen i regel densamma, och linjedifferentiering-

en börjar således med det andra året. Schemat är splittrat på ett stort antal ämnen, och i en ingenjörsexamen ingår vanligtvis över 20 ämnen.

De ämnen, som ingår i det tekniska gymnasiets kursplaner, kan indelas i ett antal grupper. Till första gruppen må hänföras de ämnen, som avser den grundläggande matematiska och naturvetenskapliga teorin, till en andra grupp de tekniska tillämpningsämnena och till en tredje de merkantila tillämpningsämnena. Vid sidan härav lämnas på schemat utrymme för en språklig utbildning samt någon orientering av allmänbildande art.

Den grundläggande matematisk-naturvetenskapliga utbildningen är jämförbar med den utbildning, som ges på realgymnasiet, tillvalsgruppen specialmatematik, fysik och kemi. I *matematik* anses gymnasiingenjörens kunskaper som fullt jämförliga; detta gäller såväl den allmänna kursen som specialkursen. Timantalet är visserligen lägre på det tekniska gymnasiet (14—15 veckotimmar mot realgymnasiets 18 veckotimmar allmän kurs och 4 veckotimmar specialkurs), men detta förhållande uppväges av att vid de tekniska gymnasierna undervisningen stödes av och kunskaperna befästes genom studiet av de tekniska ämnena. I *fysik* är kursen större. Timantalet är minst 11 veckotimmar eller samma antal som på det treåriga realgymnasiet. Flera tekniska läroverk har ett större timantal. Ett särskilt ämne utgör mekanik med 2—5 veckotimmar beroende på vilken linje som valts. Läger man härtill, att i olika tekniska tillämpningsämnen ingår moment, som kan betraktas som en utvidgning av fy-

¹ Som huvudämnen räknas svenska, ett främmande språk, fysik och kemi samt vissa speciellt tekniska ämnen varierande alltefter linje.

sikkursen, utfaller jämförelsen till gymnasieingenjörens fördel. I *kemi* varierar de tekniska gymnasiernas kurser från 6—16 veckotimmar beroende på linjevalet, medan realgymnasiet enligt nämnda tillvalsgrupp har 8 veckotimmar. Gymnasieingenjören är således i vissa fall i det närmaste likställd, i andra fall väsentligt överlägsen realstudenten. Biologi med hälsolära, som på det treåriga gymnasiet läses 5 veckotimmar, förekommer inte på det tekniska gymnasiets schema.

De tekniska tillämpningsämnena intar en betydande plats på schemat. Variationen mellan de olika linjerna är stor. Att redovisa för timplanerna i dessa ämnen, som saknar motsvarighet i det allmänna gymnasiet, torde inte vara erforderligt.

Till de merkantila tillämpningsämnena hör handelsteknik, industriell ekonomi och företagsekonomi. På de olika linjerna förekommer därjämte speciella ämnen, t. ex. på den byggnadstekniska linjen ämnet byggnadsekonomi.

Gymnasieingenjörens språkliga utbildning är svagare än studentens. Ämnet *svenska* har vid de flesta tekniska gymnasierna 5 veckotimmar, medan modersmålet på det treåriga realgymnasiet har 13 veckotimmar. Stor vikt lägges vid själva språkbehandlingen, varför den största skillnaden torde avse de litteraturhistoriska delarna av ämnet. *Engelska* läses på den merkantila linjen 7 eller 8 veckotimmar, på de övriga linjerna 5 veckotimmar. På realgymnasiet läses engelska 10 veckotimmar varav 4 i sista ringen. Studiemålet vid det tekniska gymnasiet är i första hand att bibringa lärjungarna förmåga att tillgodogöra sig engelsk teknisk litteratur samt att förstå engelsk handelskorrespondens. Slutresultatet torde på det hela taget närma sig ett kunskapsmätt, som

motsvarar fordringarna för flyttning till realgymnasiets högsta ring. Normalt deltagar en teknisk gymnasist även i undervisningen i *tyska*. Ämnet har på schemat sammanlagt 5 veckotimmar, vilket i fråga om antalet undervisningstimmar motsvarar fordringarna för flyttning till högsta ringen på 3-årigt gymnasium. På merkantil linje är timantalet 6 eller 7. Det är emellertid att märka, att det undantagsvis är möjligt att avlägga ingenjörsexamen med styrkta kunskaper i endast ettdera av engelska eller tyska språken. En möjlighet finns att befria elev från skyldigheten att deltaga i undervisningen i det ena av de båda språken, om sådan befrielse anses nödvändig för studierna i övriga ämnen.

Svagast företrädda är de *allmänorienterande* ämnena. Huvudvikten lägges vid ekonomiska, sociala och geografiska faktorer. Delvis ges studiet en anknytning till de merkantila tillämpningsämnena. Huvudparten av gymnasierna har nationalekonomi på schemat, några har i stället ekonomisk geografi. Stundom läses bägge delarna. I Stockholm undervisas i samhällslära. Ett vanligt inslag i undervisningen utgör allmänorienterande föreläsningar. Vid olika gymnasier ges sålunda kurser i arbetslagstiftning, författningskunskap och hygien. Sammanlagt representerar detta ämnesområde ungefär två veckotimmar under hela gymnasietiden och i vissa fall därutöver några kortare kurser.

Det tekniska gymnasiet ger över huvud taget inte någon historisk orientering. Vid de allmänna gymnasierna intar ämnet historia med samhällslära, som ägnas 11 veckotimmar, en central plats. Den historiska undervisningen har också stöd av de religions- och kyrkohistoriska delarna i ämnet kristendomskunskap och av de litteraturhistoriska i ämnet modersmålet. Till allt

detta saknar det tekniska gymnasiet varje motsvarighet.

Avgångsexamen från statligt tekniskt gymnasium ger rätt till inträde vid ett flertal högre läroanstalter, i vissa fall på villkor om kompletteringar.

Sin närmaste anknytning har det tekniska gymnasiet till de tekniska högskolorna. Enligt stadgan för de tekniska högskolorna är ingenjörsexamen från tekniskt gymnasium helt att likställa med studentexamen. Sökanden är formellt behörig till inträde, om han i sin ingenjörsexamen erhållit "minst betyget godkänd i matematik, fysik, kemi, teckning, svenska språket samt två främmande levande språk, däribland engelska eller tyska; dock att betyg i svenska och främmande språk kunna ersättas med av kollegienämnden godkänt intyg om motsvarande insikter därutinnan". En betydande del av eleverna vid de tekniska högskolorna kommer från tekniskt gymnasium. Vid tekniska högskolan i Stockholm utgjorde under tioårsperioden 1941—50 antalet antagna ordinarie elever från tekniskt gymnasium 489 eller 15 % av hela antalet nyantagna ordinarie elever. Under samma period var vid Chalmers tekniska högskola antalet antagna ordinarie elever med avgångsexamen från tekniskt gymnasium 523, vilket motsvarar 24 % av totalantalet nyintagna ordinarie elever.

Även vid skogshögskolan likställes ingenjörsexamen från tekniskt gymnasium med studentexamen, på villkor att i examen ingår minst betyget godkänd i matematik, fysik, kemi, svensk skrivning samt tyska eller engelska språket. Därjämte kräves kunskaper i biologi med hälsolära motsvarande fordringarna för studentexamen. — Vid högre mejerikursen (mejeriingenjörskursen)

vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut samt vid handelshögskolorna är ingenjörsexamen utan särskilda villkor inträdesberättigande. År 1950 antogs vid handelshögskolan i Stockholm 19 personer med gymnasiets ingenjörsexamen. Motsvarande siffra för handelshögskolan i Göteborg var 3.

Det kan i detta sammanhang nämnas, att vid antagning till officer på aktiv stat ingenjörsexamen likställes med studentexamen, dock att före antagning till fänrik kräves att ingenjören undergått prövning för lägst vitsordet Godkänd i historia med samhällslära enligt fordringarna för studentexamen. Vidare likställes ingenjörsexamen med studentexamen vid antagning till telegrafverkets assistentkurs, SJ:s stationsskrivarkurs, tullverkets kammarskrivarkurs samt kursen för meteorologisk tjänstexamen, varvid beträffande telegraf- och tullverken vissa villkor om språkkunskaper uppställles.

Gymnasieingenjörerna var ursprungligen utestängda från universiteten. Frågan om rätten att avlägga examina i matematiska och naturvetenskapliga ämnen togs upp i en framställning av Tekniska Läroverkens Ingenjörsförbund den 4 december 1941. Sedan ärendet remitterats bl. a. till vederbörande universitetsmyndigheter, utfärdades bestämmelser i ämnet genom Kungl. kungörelse den 21 juni 1946. Den som vid statligt tekniskt gymnasium undergått godkänd avgångsexamen, må enligt denna kungörelse inskrivas vid universitet och där avlägga examen i ämnen, tillhörande filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion, dock under villkor att han i sin avgångsexamen har minst godkända betyg i tyska och engelska språken samt därjämte styrkt sig äga insikter i franska språket, motsvarande minst betyget Godkänd i

realexamen. Detsamma gäller avläggande av examen vid Stockholms högskola i ämnen, tillhörande högskolans matematisk-naturvetenskapliga avdelning.

Universitetskanslern har haft att pröva ett flertal dispensansökningar från gymnasieingenjörer. Har ansökan gällt att utfylla en filosofisk examen med ämnen, som legat nära de naturvetenskapliga, har dispens normalt beviljats utan ytterligare villkor. Däremot har gymnasieingenjör tidigare vägrats att bedriva medicinska studier. Under år 1951 skedde en omläggning av praxis, innebärande att gymnasieingenjör beviljades dispens på villkor om vissa kompletteringar.

Många studiebanor är alltjämt stängda för gymnasieingenjörer. Utan dispens kan en gymnasieingenjör inte bedriva juridiska, medicinska eller humanistiska studier. Han har inte heller tillträde till tandläkarhögskola, farmaceutiska institutet, veterinärhögskolan eller lantbrukshögskolan.

I olika sammanhang har förslag framförts, att gymnasieingenjörer skulle ges tillträde till nya studiebanor. De sakkunniga, som verkställt utredning och framlagt förslag rörande organisationen av den farmaceutiska undervisningen (farmaceututbildningssakkunniga), har i sitt betänkande (SOU 1948: 46) förordat, att gymnasieingenjörer borde generellt medges tillträde till apotekarutbildningen. Vid lantbrukshögskolan pågår, enligt vad utredningsmannen under hand inhämtat, en utredning i syfte att fastställa villkoren för gymnasieingenjörers tillträde till den maskintekniska linjen.

Vid sina överläggningar med representanter för universitet och högskolor har utredningsmannen funnit, att man även på andra håll ställer sig positiv till tanken att öppna vägen för gymna-

sieingenjörer. Medicine doktor Bror Rexed vid Karolinska institutet, vilken är knuten som expert till utredningen, har förklarat, att en ingenjörsutbildning borde kunna betraktas som en merit för en blivande medicinare. En läkare med ingenjörsutbildning borde ha särskilda förutsättningar bl. a. att ägna sig åt konstruktionen av nya instrument.

Samtidigt har framhållits att kompletteringar kunde bli nödvändiga. Farmaceututbildningssakkunniga, som tagit direkt ställning till denna fråga, förordar som villkor för tillträde till apotekarutbildningen studentkunskaper i biologi med hälsolära samt realexamenskunskaper i franska språket.

Professor Ragnar Woxén, rektor vid tekniska högskolan i Stockholm, vilken som expert är knuten till utredningen, har framhållit, att det var en brist i gymnasieingenjörernas utbildning, att de saknade orientering i de humanistiska ämnena och att denna brist ofta föranledde en ensidig facklig inställning.

Utredningsmannen anför

Utredningsmannen finner, att villkoren för gymnasieingenjörernas tillträde till högre studier på flera punkter är i behov av revision.

Att utbildningen vid de tekniska gymnasierna utgör en lämplig grundval för högre studier med matematisk-naturvetenskaplig inriktning, torde numera vara allmänt erkänt. Utredningsmannen har vid sina konferenser fått bekräftat, att de tekniska gymnasierna ger tillräckliga garantier beträffande begåvningsurvalet och den intellektuella träningen.

I de matematisk-naturvetenskapliga ämnena har gymnasieingenjören grundligare och allsidigare kunskaper än den,

som avlagt studentexamen, med den reservationen, att man vid tekniskt gymnasium inte läser biologi med hälsolära. I matematik bör ingenjörsexamensbetyget kunna tillgodoräknas honom som likvärdigt med betyg i reallinjens allmänna kurs och specialkurs. I fysik är hans kunskaper större, och här bör han anses ha en särskild merit. I kemi är hans kunskaper, beroende på vilken linje han genomgått, praktiskt likvärdiga eller överlägsna realstudentens.

I svenska språket är det tekniska gymnasiet utbildning visserligen svagare än det allmänna gymnasiet, men godkänt vitsord bör likväl anses tillräckligt. Kunskaperna i engelska och tyska skulle i det stora hela motsvara fordringarna för flyttning till gymnasiet högsta ring. Den som har godkända betyg i båda dessa ämnen, får anses ha en nöjaktig grundval för läsning av vetenskaplig litteratur.

Enligt utredningsmannens åsikt bör gymnasieingenjören kunna medges tillträde till universitet och högskolor även utan komplettering i franska språket. Som i annat sammanhang framhållits kan den elementära real-skolekursen inte anses ge effektiva läskunskaper, och ett kompletteringskrav i detta ämne är därför från universitetens och högskolornas synpunkt av underordnad betydelse. Skulle ytterligare tid kunna ägnas åt språkstudier vore det mera angeläget, att kunskaperna i engelska eller tyska bringades i nivå med fordringarna i studentexamen. Det nuvarande villkoret om real-examenskunskaper i franska språket skulle således kunna bortfalla.

Beträffande historisk och samhällsorientering finns en allvarlig lucka. Sammanlagt ägnas åt detta område vid det tekniska gymnasiet knappast mer än två veckotimmar. Som i annat sam-

manhang framhållits är det ett önskemål att var och en, som bedriver högre studier, skall ha fått någon historisk skolning. Denna synpunkt är också tillämplig när det gäller högre tekniska studier.

Utredningsmannen har övervägt, på vilket sätt önskemålet beträffande en viss historisk skolning för gymnasieingenjörer lämpligast skall tillgodoses.

En väg vore att uppställa krav på komplettering. Som förut antytts, avser utredningsmannen att föreslå att särskilda kompletteringsgymnasier inrättas bl. a på universitets- och högskolorna. Vid kompletteringsgymnasium skulle en historisk kurs speciellt tillrättalagd för gymnasieingenjörernas behov kunna anordnas. Denna utväg synes dock föga tilltalande, med hänsyn till att ett kompletteringsvillkor avseende historia skulle innebära en skärpning av de generella regler, som nu gäller för gymnasieingenjörernas tillträde till högre studiebanor. Särskilt beträffande inträde vid de tekniska högskolorna vore det en fördel, om avgångsexamen från tekniskt gymnasium liksom hittills medförde formell kompetens utan ytterligare prövning.

Utredningsmannen framför i stället tanken, att i de tekniska gymnasiernas timplan skulle beredas utrymme för historiska studier. Detta skulle i så fall ske genom att införa ett nytt ämne, nutidshistoria och samhällslära. Vid det historiska studiet skulle särskild vikt läggas vid den kulturella, sociala och ekonomiska utvecklingen under 1800- och 1900-talen. Ämnet skulle innesluta de nuvarande samhällsorienterande ämnena på det tekniska gymnasiet. Under förutsättning dels att realskolans historiekurs krävdes som villkor för inträde vid tekniskt gymnasium, dels att den historiska undervisningen förlades

till ett så moget stadium som högsta klassen i gymnasiet, torde det vara tillräckligt att ämnet nutidshistoria och samhällslära tillades fyra veckotimmar under ett läsår. Om de allmänorienterande ämnena nu tar i anspråk två veckotimmar, skulle förslaget innebära ett tillägg av två veckotimmar. För att schemat inte skulle bli för hårt ansträngt, skulle det sannolikt bli nödvändigt att göra en inskränkning av en eller två timmar på ett annat område.

Utredningsmannen förordar detta alternativ. Rektor Axel Nordhult vid tekniska gymnasiet i Stockholm, vilken såsom expert är knuten till denna utredning, har förklarat, att det torde vara möjligt att i gymnasiets högsta klass bereda utrymme för en historisk kurs, under förutsättning att denna kan begränsas till fyra veckotimmar och att i detta timantal inräknas de kurser av samhällsorienterande art, som nu studeras.

Mot förslaget att införa ämnet nutidshistoria och samhällslära i undervisningsplanerna kan möjligen komma att invändas, att det tekniska gymnasiet främsta uppgift är att ge en yrkesutbildning och att undervisningsplanerna därför inte borde bestämmas med tanke på det begränsade antal lärjungar, som kan väntas gå vidare till högre studier. Den som hävdar en sådan ståndpunkt, bortser emellertid från att det historiska studiet har värde även för övriga lärjungar.

En förutsättning för att ämnet nutidshistoria och samhällslära skall kunna begränsas till fyra veckotimmar är — som förut angivits — att eleverna inhämtat realskolans kurs i historia. Vitsord om realexamenskunskaper i historia bör följaktligen uppställas som villkor för inträde på gymnasiet. Rektor bör dock erhålla rätt att då så be-

finnes lämpligt medge anstånd med företeende av vitsord om dessa kunskaper.

Det nu angivna förslaget angående nutidshistoria och samhällslära innebär en skärpning av villkoren för tillträde till de studiebanor, som för närvarande står öppna för gymnasieingenjörerna. Å andra sidan skulle beträffande villkoren för inskrivning vid matematisk-naturvetenskaplig fakultet eller sektion göras en eftergift. Kravet på realexamenskunskaper i franska skulle bortfalla.

I fråga om tillträdet till universitet torde det inte vara nödvändigt med några särskilda övergångsbestämmelser. Gymnasieingenjören får, sedan den nya författningen trätt i kraft, komplettera i nutidshistoria och samhällslära i stället för i franska. När det gäller tillträde till de tekniska högskolorna, skogshögskolan och högre mejerikursen bör kravet på kunskaper i nutidshistoria och samhällslära genomföras först sedan undervisning i detta ämne införts på det tekniska gymnasiet och den första årsklassen utexaminerats med detta ämne i sin examen. Utredningsmannen har inte ansett det nödvändigt att i detalj utforma förslag till övergångsbestämmelser.

Gymnasieingenjörerna borde med kunskaper i nutidshistoria och samhällslära kunna likställas på samtliga studiebanor med den som avlagt studentexamen. Krav på ytterligare kompletteringar i de humanistiska ämnena skulle gälla endast för de fall, då humanistiska kunskaper utgör en del av den fackliga basen. Ämnet nutidshistoria och samhällslära skulle vara tillräckligt för exempelvis medicinska studier, för matematisk-naturvetenskapliga studier samt ge behörighet att vinna inträde vid de tekniska högskolorna och andra specialhögskolor. Stu-

dentkunskaper i historia med samhällslära skulle däremot gälla som villkor för rätt att avlägga juris kandidatexamen, teologisk-filosofisk examen och samhällsvetenskaplig examen. Utredningsmannen anser det inte nödvändigt att ta ståndpunkt till vilket kunskapskrav som bör gälla i de särskilda humanistiska ämnena i filosofisk ämbetsexamen och filosofie kandidatexamen. Denna fråga bör för varje ämne prövas i samband med att universitetskanslern fastställer studieplanen.

Utredningsmannens förslag

I undervisningsplanerna för de tekniska gymnasierna införes ett ämne nutidshistoria och samhällslära omfattande fyra veckotimmar i högsta klassen. Ämnet bör avse en förkortad gymnasiekurs i historia med samhällslära. I ämnets historiska del lägges huvudvikten vid den kulturella, sociala och ekonomiska utvecklingen under 1800- och 1900-talen. De nuvarande samhällsorienterande ämnena i det tekniska gymnasiet skulle då uppgå i detta ämne.

I stadgan för tekniska fackskolor och tekniska gymnasier tillägges som villkor för inträde på gymnasiet vitsord om realexamenskunskaper i historia, dock att rektor bör erhålla rätt att då så befinnes lämpligt medge anstånd med företeende av vitsord om dessa kunskaper.

Den som erhållit avgångsexamen vid tekniskt gymnasium (*gymnasieingenjör*) likställes med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina under villkor

att han i sin avgångsexamen har vitsord om godkända insikter i engelska

och tyska språken samt i nutidshistoria och samhällslära.

Gymnasieingenjör med godkända insikter i matematik anses ha studentkunskaper i matematik (allmän kurs) och i matematik (specialkurs), samt gymnasieingenjör med godkända insikter i fysik eller kemi studentkunskaper i samma ämne, allt enligt fordringarna på reallinjen.

Gymnasieingenjör, vilken uppfyllt villkoren för likställdhet med den som avlagt studentexamen, anses ha uppfyllt de krav på studentkunskaper i ett främmande levande språk, som uppställles i stadgan angående juridiska examina och i stadgan angående statsvetenskaplig examen.

Beträffande tillträdet till de tekniska högskolorna, skogshögskolan och högre mejerikursen bör kravet på kunskaper i nutidshistoria och samhällslära genomföras först efter en övergångsperiod.

3. Examinerade från Vilans specialgymnasium

Till Vilans folkhögskola är sedan 1931 förlagt ett specialgymnasium för lantbruks-, mejeri- och skogsstuderande. Gymnasiets organisation har sedan gymnasiets tillkomst varit i huvudsak oförändrad. Kunskapskraven har hela tiden varit desamma. Det nuvarande reglementet utfärdades av Kungl. Maj:t den 21 maj 1943 (SF 1943 nr 341). Vilans specialgymnasium har till ändamål att meddela personer, som vuxit upp vid jordbruket, kunskaper för inträde vid lantbrukshögskolan och den högre mejerikursen vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut ävensom att meddela kunskaper för inträde vid skogshögskolan.

Gymnasiet står under överinseende av skolöverstyrelsen. Styrelsen för Vi-

lans folkhögskola utgör jämväl gymnasiet styrelse.

Specialgymnasiet omfattar tre klasser, nämligen den förberedande klassen, första årsklassen och andra årsklassen. Den förberedande klassen arbetar ungefär tre och en halv månad eller från 2 maj till den 15 aug., den första årsklassen från den 1 november till slutet av augusti nästa år och den andra årsklassen från den 1 november till den 20 juni. Hela studietiden är således något mer än två kalenderår.

För inträde i den förberedande klassen fordras bl. a.:

- a) att före ingången av det år, under vilket undervisningen börjar, ha fyllt 18 år;
- b) att ha erhållit avgångsbetyg från antingen statsunderstödd lantmannaskolas huvudkurs eller kurs vid av staten upprättad eller understödd lantbrukskola och i nämnda avgångsbetyg ha erhållit minst betyget AB i jordbrukslära och husdjurslära ävensom kunna förete intyg från rektor för den skola, som utfärdat avgångsbetyget, om lämplighet för fortsatta lantbruksstudier; eller ha genomgått statens mejeriskola med minst betyget AB i mejerilära ävensom kunna förete intyg från föreståndaren för sagda skola om lämplighet för fortsatta studier på det ifrågavarande området; eller ha genomgått statens skogsskola med minst betyget AB i svenska språket och matematik samt minst betyget Ba i medeltal i ämnena skogs- och fältmätning, skogsskötsel, skogsuppskattning, skogsindelning samt skogsteknologi med byggnads- och dikningslära ävensom kunna förete intyg från föreståndaren för sagda skola om synnerlig lämplighet för fortsatta studier på det ifrågavarande området;
- c) att ha genomgått andra årskursen vid statsunderstödd folkhögskolas huvudkurs samt kunna förete dels av nämnda skolas rektor i samråd med dess lärarråd lämnat vitsord om att ha i sagda kurs åtnjutit och med nit och intresse deltagit i undervisningen i modersmå-

let och dess litteratur, historia, samhällskunskap, matematik, biologi, fysik samt engelska eller tyska, dels på sätt specialgymnasiet rektor efter lärarrådets hörande bestämmer, intyg om kunskaper i svenska språkets grammatik; eller ha avlagt realexamen; eller kunna förete sådant vitsord om kunskaper jämförliga med dem sistnämnda examen avser att bibringa, som godkännes av specialgymnasiet rektor efter lärarrådets hörande.

Sökande, som förbereder sig för inträde vid skogshögskolan eller högre mejerikursen, kan i speciella fall efter långvarig väl vitsordad praktik jämte viss partiell teoretisk utbildning utan hinder av att han icke fyller kravet under b) ovan av skolöverstyrelsen förklaras behörig att antagas som elev.

Den som avlagt realexamen med minst betyget AB i modersmålet, engelska eller tyska samt matematik och som därtill fyller kraven under a) och b) ovan, må efter vissa godkända prövningar intagas direkt i första årsklassen.

Under senare år har antalet antagna elever varit maximerat till 25, varav en stor majoritet siktar på framtida högre lantbruksstudier. Antalet kompetenta sökande har som regel varit större än 25. I omstående tablå ges en översikt över konkurrensen vid inträdet under den senaste 10-årsperioden jämte elevernas fördelning på framtida studieområden.

De antagnas medelålder har de senaste fem åren varierat mellan 22,3—23,7 år. Beträffande skolunderbyggnaden hos dem, som antogs 1950, hade 21 andra årskurs vid folkhögskola och 4 realexamen. Motsvarande siffror för 1951 var 15 respektive 10.

Omkring 20—25 % av eleverna avgår från skolan utan examen. Denna avgång sker mestadels på ett tidigt sta-

Å r	Komp. sökande	Antagna	Därav för framtida studier inom		
			Lantbruk Antagna	Skogsbruk Antagna	Mejerihantering Antagna
1941	24	24	22	1	1
1942	21	21	16	5	0
1943	20	20	13	4	3
1944	32	25	19	6	0
1945	42	25	20	4	1
1946	47	25	19	2	4
1947	35	25	16	6	3
1948	33	25	18	5	2
1949	31	25	20	4	1
1950	34	25	22	2	1
1951	29	25	22	2	1

dium, vanligen efter den förberedande klassen.

Enligt Kungl. Maj:ts reglemente för specialgymnasiet meddelas undervisning i nio läroämnen: modersmålet, tyska, engelska, historia med samhällslära, geografi, matematik, biologi med hälsolära, fysik och kemi. Lärjunge skall delta i undervisningen i samtliga läroämnen, såvida inte skolöverstyrelsen på grund av särskilda omständigheter medger undantag. Kunskapsmättet skall motsvara

1. *minst realgymnasiets kurs* i modersmålet, matematik (allmän kurs och specialkurs), biologi med hälsolära, fysik, kemi och ettdera av ämnena tyska och engelska;
2. *fördringarna för flyttning till näst högsta ringen* på realgymnasiet i geografi och det andra främmande språket.

Vid specialgymnasiet läses även historia. I kursplanen upptar detta ämne 4 veckotimmar, varav $\frac{1}{2}$ i den förberedande klassen, $1\frac{1}{2}$ i första och 2 i andra årsklassen. Till jämförelse må erinras om att ämnet historia med samhällslära har sammanlagt 11 veckotimmar på det treåriga realgymnasiet. Enligt specialgymnasiets kursplan är studiemålet i ämnet historia att "vidga och fördjupa elevernas insikter i svensk

och allmän historia med särskilt beaktande av vad som är av större betydelse för förståelse av vår egen tids kultur- och samhällsliv, och därunder införa dem i ett historiskt betraktelsesätt, ävensom att på grundvalen av denna undervisning meddela dem kännedom om det nutida samhällets byggnad och verksamhet och för dem klargöra innebörden av vår tids viktigaste sociala och ekonomiska problem."

Vid överläggningar med representanter för specialgymnasiet har utredningsmannen inhämtat, att engelska sedan slutet av 1930-talet förekommit som huvudspråk samt att biologiundervisningen föres utöver studentexamensnivån.

Vissa år har frivillig undervisning i franska förekommit vid specialgymnasiet.

Med de elever, som genomgått andra årsklassen, anställs avgångsexamen. Denna övervakas och ledes av en eller flera medlemmar av skolöverstyrelsen eller ombud för densamma. Dessutom sänder lantbrukshögskolan, skogshögskolan och Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut ombud att övervara examen.

Examen omfattar muntlig prövning

med förhör i minst fem av de ämnen, i vilka studentkunskaper skall inhämtas. Vad beträffar modersmålet, matematik, fysik och huvudspråket skall särskilda vitsord i ämnets skriftliga och i dess muntliga behandling lämnas. Vitsord rörande den skriftliga behandlingen skall grundas på det sistförflutna läsårets skriftliga prov.

För avgångsbetyg kräves enligt gymnasiets reglemente 28 § 1., att eleven erhållit minst betyget Godkänd i samtliga läroämnena, inbegripet för modersmålet, matematik, fysik och huvudspråket vitsord i ämnets skriftliga behandling. Vitsord i avgångsexamen skall anses likvärdigt med motsvarande vitsord i studentexamen å realgymnasium i vad det gäller kompetens för inträde vid lantbrukshögskolan, högre mejerikursen vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut samt skogshögskolan. Enligt reglementet 28 § 2. kan jämväl skogsstuderande, utan hinder av att han i modersmålet erhållit godkänt vitsord allenast i ämnets skriftliga behandling och i huvudspråket och i fysik allenast i ämnets muntliga behandling, godkännas och erhålla avgångsbetyg, men ett sådant avgångsbetyg ger kompetens enbart för skogshögskolan.

Av ovanstående framgår, att avgångsbetyg från Vilans specialgymnasium meddelat enligt 28 § 1. närmast motsvarar studentexamen på realgymnasiet med tillvalskombinationen specialmatematik, fysik och kemi. Skillnaden ligger däri:

Specialgymnasiet ger undervisning i ämnet biologi med hälsolära, som alltså vid jämförelsen bör betraktas som ett tillägsämne. Studierna i detta ämne föres fram till ett kunskapsmätt, som ligger över studentexamens.

Undervisning i kristendoms-kunskap ges inte i någon klass. Lärokursen i historia

är mindre än det allmänna gymnasiets.

Elev kan genomgå specialgymnasiet utan att någon gång ha läst franska.

Som förut nämnts ger avgångsexamen kompetens för inträde vid lantbrukshögskolan, skogshögskolan samt högre mejerikursen vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut. Examen berättigar jämväl till inträde på gymnastiklärarlinjen vid gymnastiska centralinstitutet under förutsättning, att sökanden avlagt realexamen och i denna examen eller i sedermera undergången fyllnadsprövning erhållit minst betyget godkänd i samtliga å timplanen för realskolans högsta kurs upptagna läroämnen utom franska.

Universitetskanslern har vid några tillfällen haft att bedöma ansökningar från Vilanelever om dispens för naturvetenskapliga studier. Dispens har medgivits på villkor om realexamenskunskaper i franska språket. En ansökan av 1950 om tillträde till tandläkarhögskola har däremot avslagits. I de fall då Vilanelever sökt inträde på lantmäteriafdelningen vid tekniska högskolan i Stockholm har överstyrelsen för de tekniska högskolorna beviljat dispens utan särskilda villkor.

Frågan om en utvidgning av Vilan-gymnasisternas kompetens har i en detaljfråga berörts av 1946 års sakkunniga för utbildning av lantmätare och lantbruksingenjörer. De sakkunniga föreslår i sitt betänkande (SOU 1947: 68) att Vilan-gymnasist skall erhålla tillträde till lantmätare- och lantbruksingenjörbanorna under förutsättning att han kan styrka färdighet i teckning motsvarande fordringarna i studentexamen. Förslaget har tillstyrkts av tekniska högskolan i Stockholm. Utbildningen av lantmätare sker på en avdelning vid tekniska högskolan. Utbildningen av lantbruksingenjörer är under

omorganisation; den skall förläggas till tekniska högskolan.

I olika sammanhang har vitsordats, att Vilans specialgymnasium ger en god grund för högre studier. 1946 års sakkunniga för utbildningen av lantmätare och lantbruksingenjörer framhåller, att man haft goda erfarenheter vid lantbrukshögskolan och skogshögskolan. I agronomexamen har Vilan-gymnasisterna inte varit underlägsna dem som avlagt studentexamen. Dessa omdömen har bekräftats av uttalanden till utredningsmannen under konferenser med lärare vid olika högskolor, som haft Vilan-gymnasister som lärjungar.

Vid en konferens med representanter för elevkåren vid specialgymnasiet har framhållits, att flera av eleverna hade intresse för studier även av annat slag än dem, som för närvarande står öppna efter avgångsexamen. Detta gällde särskilt akademiska studier i naturvetenskapliga ämnen. Målet var i dylika fall vanligtvis att skaffa sig kompetens för arbete vid någon av jordbrukets forskningsanstalter eller annan verksamhet i jordbrukets tjänst. Även studier vid veterinärhögskolan och avdelningen för lantmäteri vid tekniska högskolan i Stockholm betraktades som en naturlig fortsättning av deras tidigare utbildning. Det vore emellertid ett elevintresse att examens kompetensvärde inte begränsades till de nämnda studiebanorna utan vidgades i största möjliga utsträckning. Detta krav ansåg man så mycket mer berättigat som avgångsexamens kunskapsmätt endast obetydligt och på föga väsentliga punkter skilde sig från studentexamen på realgymnasiet. Skulle för vissa högre studier kunskapsbrister anses föreligga, borde kompletteringsföreskrifter uppställas. En generell reglering vore avgjort att föredraga framför det nuva-

rande systemet med individuella dispenser.

Utredningsmannen anför

Utredningsmannen finner, att avgångsexamen från Vilans specialgymnasium i huvudsak är jämförbar med studentexamen som grundval för högre studier och att Vilanstudenterna bör ges likställdhet. För detta förslag kan anföras starka skäl. Sovringen vid tillträde till gymnasiet och under den första förberedande studieomgången är sträng, och den intellektuella standarden bland eleverna torde därför vara fullt jämförlig med standarden hos eleverna vid de allmänna gymnasierna. Studiet vid Vilan-gymnasiet bör ha givit en skolning, som i teoretiskt hänseende är likvärdig med det allmänna gymnasiets.

I modersmålet motsvarar kursfordringarna vid Vilangymnasiet fordringarna i studentexamen. I främmande språk har eleverna fått en utbildning, som är något bättre än det tekniska gymnasiets. I ett språk, engelska, nås studentexamensnivån, i ett andra språk, tyska, motsvarar studiemålet fordringarna för flyttning till näst högsta ringen. Som utredningsmannen i annat sammanhang utvecklat, fyller denna utbildning det allmänna krav, som bör ställas på den, som skall erhålla tillträde till högre studier. Det bör icke vara nödvändigt att fordra kunskaper jämväl i franska språket.

En svag punkt är dock den historiska utbildningen. Det hade varit önskvärt, att ämnet historia givits större utrymme. En ändring borde också kunna genomföras. I ämnet biologi med hälsolära läses nämligen en större kurs än gymnasiets. Skars överskottet bort, kunde mera tid ägnas åt historieundervisningen. Utredningsmannen framför

dock inte något yrkande om en omläggning som villkor för sitt förslag att ge Vilan-examen likställdhet med studentexamen. Biologin ligger i centrum för elevernas intresse, och merkunskaperna i detta ämne ger dem sannolikt särskild glädje och ökad tillförsikt. Synpunkten att var och en som skall bedriva högre studier bör ha någon historisk skolning, har redan i viss utsträckning tillgodosetts genom en begränsad historiekurs. Vilan-gymnasisterna är i detta hänseende i bättre läge än de som genomgått tekniskt gymnasium.

För att avgångsbetyg skall meddelas förutsättes enligt 28 § 1. i skolans reglemente, att eleven erhållit godkänt betyg i alla läroämnena. Enligt 28 § 2. kan dock elev trots vissa luckor erhålla ett avgångsbetyg, som ger kompetens för skogshögskolan. Föreskriften om likställdhet bör gälla endast dem som erhållit avgångsbetyg enligt reglementet 28 § 1.

Vitsord i examensbetyg, i fyllnadsprovning eller i förnyad provning bör anses som likvärdiga med betyg utfärdade vid allmänt läroverk. Av examenbetyget framgår, vilken kunskapsnivå vitsorden avser. Några särskilda tillgodoräkningsregler torde därför ej vara nödvändiga.

Utredningsmannen anser, att Vilan-studenternas kompetens inte bör begränsas till vissa studieområden utan gälla hela fältet. Vilka kompletteringar en Vilan-student skall underkasta sig får bero på de krav, som uppställs i examensstadgor, i kursfordringarna för de särskilda ämnena samt i stadgarna för de olika fackhögskolorna.

Utredningsmannens förslag

Den som vid Vilans specialgymnasium förvärvat kompetens för tillträde

till lantbruks- och skogshögskolorna samt till högre mejerikursen vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut, likställs med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och övriga högskolor samt att där avlägga examina.

4. Examinerade från försvarets läroverk

Försvarets läroverk i Uppsala tillkom 1942. Reglemente för läroverket utfärdades av Kungl. Maj:t den 22 juni 1944 (S.F. 1944 nr 497). Åren 1926—1942 gavs den allmänbildande undervisning, som numera meddelas vid försvarets läroverk, inom ramen för arméns underofficersskola.

Försvarets läroverk har till uppgift att meddela fast anställt manskap och värnpliktiga ur armén, marinen och flygvapnet den allmänbildning, som fordras för att vinna anställning såsom officer eller underofficer på aktiv stat, ävensom de kunskaper i tekniska ämnen, som är av betydelse för tjänstgöringen vid vissa specialtrupper. Därjämte skall vid läroverket meddelas undervisning för realexamen. I undervisningsfrågor står läroverket under skolöverstyrelsens inseeende.

Förutom vissa realskolelinjer avsedda för blivande underofficerare finnes vid läroverket en studentlinje, S-linjen, avsedd för blivande officerare. Studentlinjen är 3-årig. Den bygger på det kunskapsmått, som meddelas vid försvarets manskapsskolor ute vid förbanden, vilka betraktas som klass 1. Studentlinjens klasser benämnes klass 2, klass 3 och klass 4. Klass 2 är odifferentierad. Fr. o. m. klass 3 inträder differentieringen på en normallinje (Sn) och en speciallinje (Ss). Den senare är öppen endast för elever ur artilleriet, luftvärnet, ingenjörstrup-

perna, signaltrupperna, flottan och kustartilleriet samt flygvapnets meteorologer. Inträde direkt i klass 3 vinnes utan inträdesprövning av den som avlagt realexamen.

Intagning på studentlinjen förutsätter kommandering av de militära myndigheterna. För att kunna beordras såsom elev till studentlinjen fordras för elev ur armén att ha genomgått kadettskola samt att därvid och under därefter följande trupptjänstgöring ha förklarats lämplig för fortsatt utbildning till officer på aktiv stat samt för elev vid marinen eller flygvapnet att ha uttagits till officersutbildning.

I klass 2 läses realskolans samtliga ämnen utom franska. Avsikten är att i möjligaste mån hinna med realskolans kurser. I verkligheten har programmet måst modifieras, och realexamenskompetens kan inte sägas genomgående vara uppnådd vid slutet av denna klass. Inga frivilliga ämnen studeras.

I klass 3 läses följande obligatoriska ämnen:

på Sn-linjen modersmålet, engelska, tyska, historia med samhällslära och matematik (latingymnasiets kurs);

på Ss-linjen modersmålet, engelska, tyska, historia med samhällslära, matematik, fysik och kemi (de tre sistnämnda enligt realgymnasiets kursplan).

Dessutom kan vissa frivilliga ämnen inträda, nämligen på båda linjerna kristendoms-kunskap och franska samt på Sn-linjen geografi, biologi och latingymnasiets fysik och kemi, på Ss-linjen specialmatematik. Sn-elev kan utbyta latinlinjens matematikkurs mot real-linjens allmänna kurs.

Den som vill skaffa sig någon kunskap i franska utan att ha för avsikt att föra detta språk upp i studentexamen, kan i stället för läroämnet franska

välja "elementarfranska", som läses blott 1 veckotimme.

Under klass 3 skall elev som så önskar beredas tillfälle att såsom skolans elev avlägga realexamen.

I klass 4 är följande ämnen obligatoriska:

på Sn-linjen modersmålet, engelska eller tyska (realgymnasiets kurs), historia med samhällslära och matematik (latingymnasiets kurs);

på Ss-linjen samma ämnen med den skillnaden att i matematik läses realgymnasiets allmänna kurs.

Som frivilliga ämnen kan inträda på båda linjerna kristendoms-kunskap och de två återstående främmande språken samt på Sn-linjen geografi, biologi med hälsolära, psykologi och latingymnasiets fysik och kemi, på Ss-linjen specialmatematik och realgymnasiets fysik och kemi. Fysik och kemi är dock obligatoriska ämnen för flygvapnets meteorologer. Detsamma är förhållandet med fysik för elever ur flottan och kustartilleriet. Underbetyg i nämnda ämnen utgör dock icke hinder för examens godkännande. Sn-elev kan utbyta latinlinjens matematikkurs mot reallinjens allmänna kurs.

Lsåret vid försvarets läroverk är relativt kort. Undervisningen pågår från omkring den 1 oktober till omkring den 15 maj.

På studentlinjen avlägges begränsad studentexamen.

Examensfordringarna är

- a) godkända studentexamenskunskaper i modersmålet, historia med samhällslära, matematik — på Sn-linjen efter latingymnasiets, på Ss-linjen efter realgymnasiets fordringar — samt antingen tyska eller engelska eller franska efter realgymnasiets fordringar;
- b) kunskaper som motsvarar genomgången ring II i 4-årigt gymnasium i det eller de av språken engelska eller tyska, som icke föres fram till studentexamen;

c) realexamenskunskaper i kristendoms-kunskap, geografi och biologi med hälsolära samt på Sn-linjen dessutom fysik och kemi.

Skriftliga prov är obligatoriska i modersmålet, ett främmande språk och matematik — på Ss-linjen matematik (allmän kurs) — i övrigt frivilliga.

De under b) och c) ovan angivna kunskaperna anses ådagalagda genom uppflyttning till klass 4 på studentlinjen.

Såsom framgår av den föregående framställningen, har på Ss-linjen ämnet specialmatematik frivillig ställning i sista klassen och kunskaper i detta ämne behöver inte redovisas i begränsad studentexamen. Detsamma gäller för flertalet elever ämnena fysik och kemi. Det bör emellertid observeras, att före kommendering till truppslags-officersskola vid artilleriet, luftvärnet, ingenjörtrupperna och signaltrupperna fordras minst betyget Godkänd vid skriftlig och muntlig prövning i matematik (allmän kurs) och matematik (specialkurs) samt fysik ävensom vid muntlig prövning i kemi, allt enligt fordringarna för studentexamen på reallinjen. Frivilligheten beträffande ämnena specialmatematik, fysik och kemi är således i dessa fall endast skenbar. De som inte i klass 4 läser dessa ämnen frivilligt, måste senare inhämta kunskaperna, om officersutbildningen skall kunna fortsättas.

Utöver de tidigare nämnda minimifordringarna för erhållande av begränsad studentexamen må elev efter frivilliga studier undergå studentexamen även i följande ämnen:

på *Sn-linjen* kristendoms-kunskap, återstående språk, geografi, biologi med hälsolära, fysik och kemi (båda enligt latingymnasiets fordringar) samt mate-

matik (allmän kurs) efter realgymnasiets fordringar;

på *Ss-linjen* kristendoms-kunskap, återstående språk, geografi, biologi med hälsolära, fysik och kemi (enligt realgymnasiets fordringar) samt specialmatematik.

Eleverna på studentlinjen undergår samma centralt givna skriftliga examensprov som de allmänna gymnasier-nas elever. Beträffande det skriftliga provet i modersmålet gäller, att jämte andra ämnen skall givas ett eller flera, vari eleverna på grund av militär utbildning och erfarenhet bör äga insikt. Den muntliga prövningen i begränsad studentexamen ledes av samma censorer som i de allmänna läroverken.

Elev som i begränsad studentexamen erhållit minst betyget Godkänd i svensk skrivning och två andra skriftliga prov, är berättigad undergå muntlig prövning. Dock kan den, som erhållit godkänt betyg i svensk skrivning och endast ett annat obligatoriskt skriftligt prov, förklaras berättigad att undergå muntlig prövning, om minst två tredjedelar av de lärare, som undervisat honom i högsta klassen, anser sådan böra medgivas honom. För att elev skall godkännas i begränsad muntlig studentexamen fordras, att han erhållit minst betyget Godkänd i modersmålet, ett främmande språk och historia med samhällslära samt i matematik enligt de för hans linje gällande fordringarna. Dock må för elev på Ss-linjen underkännande i matematik, allmän kurs, kunna uppvägas av betyget Godkänd eller högre betyg i matematik, specialkurs.

Vad beträffar den begränsade studentexamen, som enligt den tidigare ordningen avlades vid arméns under-officersskola, var den till sitt kunskaps-innehåll mycket likartad examen vid försvarets läroverk. Alltifrån 1931, då

nytt reglemente för skolan utfärdades (S.F. 1931 nr 334), var examenskraven desamma som för närvarande, nämligen studentkunskaper i modersmålet, historia med samhällslära, matematik samt ett av engelska, tyska och franska språken. Det bör dock nämnas, att modersmålets litteraturhistoriska kurs var något mindre därigenom att kunskaperna begränsades "till att omfatta väsentligen tiden efter 1809". Denna begränsning kvarstod ända tills det nuvarande reglementet för försvarets läroverk utfärdades. Till och med den näst högsta klassen lästes ytterligare ett av de nämnda språken, och till examen kunde anmäla sig endast den elev, som hade realexamen eller minst motsvarande kunskaper i samtliga realskolans ämnen utom franska.

Försvarets skolutredning, som 1949 framlade förslag angående omorganisation av försvarets läroverk, redovisar i sitt betänkande (stencilerat) en undersökning angående antalet elever i varje årgång, som inte nått avsett studiemål på normal tid. Utredningen påpekar, att åtskilliga elever måst uppge studiemålet och antingen lämna läroverket eller överflyttas till lättare linje. Avgången var särskilt stor bland Ss-linjens elever. Av de elever, som borde ha avlagt examen åren 1945—1949, hade på Sn-linjen 13 % avbrutit studierna eller underkänts i examen. Motsvarande siffra på Ss-linjen var under samma period 31 %. Av dem som avbrutit studiegången på Ss-linjen eller underkänts, hade ungefär en fjärdedel övergått till Sn-linjen och där avlagt examen. Det bör påpekas att studieavbrotten inte enbart föranledes av oförmåga att följa undervisningen. En viss procent av studieavbrotten är att hänföra till byte av levnadsbana.

Betygsstandarderna i begränsad stu-

dentexamen var enligt försvarets skolutredning jämförlig med standarderna hos de allmänna läroverkens elever. En viss skillnad till förmån för eleverna med begränsad studentexamen påvisades dock beträffande vitsorden för det skriftliga provet i svenska. Sannolikt är denna skillnad att hänföra till elevernas större mognad. Eleverna vid försvarets läroverk är nämligen som regel några år äldre än de allmänna gymnasiernas elever.

Dispenspraxis under senare år har varit den, att sökande med begränsad studentexamen vid försvarets läroverk som regel erhållit dispens utan särskilda villkor för studier av ämnen, där den begränsade studentexamen kan antagas utgöra en lämplig grundval. Huruvida komplettering krävts i vissa ämnen, synes främst ha varit beroende på studieriktningen och tidigare verksamhet.

Utredningsmannen har vid besök på försvarets läroverk fått bekräftat, att flera elever hade intresse för högre studier. I några fall ville man förbereda en övergång till civilt arbete, i andra fall avsåg man att stärka sin militära utbildning.

Utredningsmannen anför

Utredningsmannen finner, att den begränsade studentexamen, som avlägges vid försvarets läroverk, i väsentliga hänseenden ger samma garantier som en studentexamen. Rekryteringen till studentlinjen är visserligen ojämn, men gallringen bland eleverna är å andra sidan sträng. Tiden för gymnasiestudierna är relativt kort eller två läsår omfattande sammanlagt femton månaders studiearbete. Lästiden torde dock utnyttjas mera effektivt än vid de allmänna gymnasierna. Förutsättningar finnes att ge eleverna, som är i mogen

ålder, vana vid självständigt intellektuellt arbete. Den som kommer från försvarets läroverk har en smalare kunskapsbas än den som avlägger en vanlig studentexamen. Luckorna är dock inte så allvarliga, ty undervisningen koncentreras till vad som kan betraktas som gymnasiets kärnämnen. Minst fyra ämnen, modersmålet, historia med samhällslära, matematik och ett främmande språk föres till studentexamens nivå, ytterligare ett språk till en nivå, som svarar mot fordringarna för flyttning till näst högsta ringen. Vid bedömningen av kvalifikationerna bör man inte heller förbise, att eleverna från försvarets läroverk har en yrkesutbildning. Som regel torde de ha tillhört krigsmakten under minst tre år, och de skall ha visat sig äga förutsättningar för officersutbildning. Det bör också nämnas, att universitetskanslern i sin dispensgivning varit generös och ofta givit dispens utan att uppställa krav på kompletteringar.

Den som avlagt begränsad studentexamen vid försvarets läroverk, bör likställas med den som avlagt studentexamen, både när det gäller tillträde till universitet och när det gäller tillträde till fackhögskolor. Mot ett sådant förslag skulle visserligen kunna invändas, att den begränsade studentexamen tillkommit uteslutande för att tjäna ett militärt utbildningssyfte och att rekryteringen till officersbanan skulle kunna påverkas av att man skapade en direkt anknytning till de högre civila läroanstalterna. Utredningsmannen har likväl inte ansett det vara sin uppgift att avgöra, om sådana överväganden skall tillmätas betydelse.

Likställdheten bör också gälla dem, som enligt äldre ordning avlagt begränsad studentexamen vid arméns underofficersskola.

Det torde inte vara nödvändigt att ställa särskilda villkor för rätten till formell likställdhet. Vilka kompletteringar en elev från försvarets läroverk kan behöva underkasta sig, får bero på frågan, om han genom sin examen uppfyller de krav på förkunskaper i olika ämnen, som uppställas i examensstadgorna, i kursfordringarna för de särskilda ämnena samt i stadgarna för de olika fackhögskolorna.

Examensbetyget från försvarets läroverk skall enligt reglementet direkt ange, huruvida vitsorden i de särskilda ämnena avser studentexamen eller annan kunskapsnivå. Några särskilda tillgodoräkningsregler torde därför inte vara erforderliga.

Man skulle kunna framkasta tanken, att på en punkt ge elever från försvarets läroverk lättnader i fråga om kompletteringskraven. Detta skulle gälla den juridiska examensstadgans krav på kunskaper i latin. Som förut nämnts är kravet på latin inte ett fackkunskapskrav på samma sätt som t. ex. den medicinska examensstadgans krav på förkunskaper i fysik, kemi och biologi. Utredningsmannen har dock inte ansett sig böra föreslå en eftergift utan hänvisar till möjligheten att ge dispens åt särskilt meriterade.

Utredningsmannens förslag

Den som avlagt begränsad studentexamen vid försvarets läroverk eller arméns underofficersskola likställes med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina.

5. Civilekonomer

Utredningsmannen upptager här frågan om tillträde till universitet och högskolor för dem, som utan föregående stu-

dentexamen avlagt ekonomexamen vid handelshögskola¹.

Sådana personer är för närvarande beroende av dispens, om de vill vinna inträde vid andra högre utbildningsanstalter. Ett undantag utgör de tekniska högskolorna, där de på vissa villkor redan nu är formellt inträdesberättigade.

Som bakgrund till förslagen beträffande civilekonomer utan studentexamen ges här en redogörelse för inträdesfordringar och studieordning.

Rekryteringen av elever till handelshögskolorna är friare än vid universiteten. Även personer utan studentexamen kan intagas. Som inträdesvillkor gäller att ha avlagt studentexamen eller att ha erhållit avgångsbetyg från handelsgymnasium eller tekniskt gymnasium. Rätt till inträde tillkommer även den, som är eller varit inskriven vid annan högskola. Handelshögskolorna har möjlighet att mottaga även personer utan varje formell kompetens. Inträde kan beviljas den, som lärarrådet funnit äga "nödiga förutsättningar att med gagn följa undervisningen". Denna kategori brukar betecknas som exspektanselever. Avsikten med nämnda bestämmelse är att bereda sökande utan formell kompetens men med utomordentliga praktiska meriter möjlighet till inträde. Efter en första granskning av sökandens meriter erhåller han tillstånd att bedriva studier som exspektanselev. Visar han sig kunna följa undervisningen i normal ordning, antages han, i regel mot första läsårets slut, som ordinarie elev.

Antalet elever utan studentexamen är avsevärt, särskilt i Stockholm. År 1950 intogs 38 personer med examen från handelsgymnasium och 19 med examen från tekniskt gymnasium. Motsvarande siffror för 1951 var 44 resp. 19. Hela antalet intagna är årligen drygt 200. I Göteborg antogs 1950 8 personer med exa-

men från handelsgymnasium och 3 med examen från tekniskt gymnasium. Hela antalet intagna var 101.

Systemet med exspektanselever tillämpas för närvarande endast i Stockholm. År 1951 antogs 12 exspektanselever. Antalet har de senaste åren hållit sig omkring 10.

Studietiden vid handelshögskolorna beräknas till ungefär tre år. Den grundläggande examen benämnes ekonomexamen. De i examen ingående ämnena skiljer sig något vid de båda högskolorna. I *Stockholm* skall ingå följande ämnen: nationalekonomi, företagsekonomi, ettdera av eller båda ämnena ekonomisk geografi och rättsvetenskap samt ett eller flera av språken engelska, franska, ryska, spanska eller tyska. I examen må därjämte ingå ämnet ekonomisk historia. För att ekonomexamen skall godkännas fordras, att den studerande i examen erhållit sammanlagt minst fyra betygsheter i de fyra förstnämnda ämnena och minst en betygsheter i ett språk. I *Göteborg* fordras för att ekonomexamen skall godkännas, att den studerande erhållit minst betyget godkänd i nationalekonomi med statistik, företagsekonomi, rättsvetenskap, ekonomisk geografi med råproduktlära (eller endast ekonomisk geografi) samt ett främmande språk (engelska, franska, tyska, spanska, ryska eller portugisiska), varjämte den studerande skall visa sig ha nöjaktigt inhämtat en kortare, på praktisk färdighet inriktad kurs i ytterligare ett främmande språk. Studerande som i något av ämnena nationalekonomi med statistik, företagsekonomi, rättsvetenskap eller ekonomisk geografi med råproduktlära erhållit minst betyget Med beröm godkänd, äger rätt att i ekonomexamen utesluta ett av ämnena eko-

¹ Frågan om tillträde till handelshögskolorna behandlas i tolfte kapitlet.

nomisk geografi, rättsvetenskap eller den kortare språkkursen.

Studiearbetet vid handelshögskolorna är mer bundet än studiearbetet vid de fria fakulteterna. I nästan alla ämnen ges seminarieövningar och övningskurser, vari de studerande är skyldiga att delta. I varje ämne förekommer i regel muntliga eller skriftliga deltentamina. Antalet tentamina blir mycket större än vid andra akademiska studier. Betyg i examensämne erhålles genom sluttentamen. Vid avgivande av slutbetyg i ett ämne tages hänsyn till resultatet i såväl de föregående deltentamina som i själva sluttentamen.

En icke-student med ekonomexamen äger för närvarande behörighet att antagas som ordinarie elev vid de tekniska högskolorna på villkor om kunskaper i fackämnena matematik, fysik, kemi och teckning enligt fordringarna på realgymnasiet.

Kanslern har vid flera tillfällen haft att avgöra ansökningar från personer, som avlagt ekonomexamen utan att ha gått genom allmänt gymnasium, om rätt att bedriva studier vid universiteten eller vid Stockholms eller Göteborgs högskola. Sådana sökande kan påräkna dispens för samhällsvetenskapliga studier under villkor av studentkunskaper i historia med samhällslära. Avser ansökan juris kandidatexamen, tillkommer krav på studentkunskaper i filosofi, vilket betingas av den juridiska examensstadgans allmänna krav i detta hänseende. Däremot har i undersökta ärenden sökande inte behövt prestera de kunskaper i latin som stadgan förutsätter. Framhållas bör att kravet på studentbetyg i vissa ämnen för avläggande av juris kandidatexamen ej gäller "den som avlagt examen inom annan fakultet" och att realstudenter med goda kunskaper i moderna språk brukar få dis-

pens från kravet på latin för juridiska studier, när deras allmänna betygsstandard är tillfredsställande.

Utredningsmannen anför

Ekonomexamen vid handelshögskola har i huvudsak samma karaktär som de examina, som avlägges vid universitet och övriga högskolor. Utredningsmannen anser det naturligt, att icke-studenter som avlagt ekonomexamen tillägges generell behörighet att inskriva sig och avlägga examen vid universitet och motsvarande läroanstalter samt vid fackhögskolor. Under sådana förhållanden torde man också böra bortse från att studerande vid handelshögskola i undantagsfall kan nå sin examen utan att ha kunskaper i mer än ett främmande språk. På flera punkter bör man också kunna efterge speciella kunskapskrav.

Som nyss nämnts äger den, som avlagt examen inom annan fakultet än den juridiska, behörighet att avlägga juris kandidatexamen utan villkor om de kunskaper i historia, filosofi, latin och ett främmande språk som gäller för dem som avlagt studentexamen. En liknande bestämmelse finnes beträffande statsvetenskaplig examen därigenom, att i examensstadgan behörighet att avlägga examen tillagts även personer med juris kandidatexamen, filosofisk ämbetsexamen eller filosofie kandidatexamen, varvid ingen direkt föreskrift om studentkunskaper i historia och ett modernt främmande språk förekommer, i motsats till vad fallet är för personer med enbart studentexamen. På grund av det stora värde ekonomexamen äger för den juridiska utbildningen, anser utredningsmannen att denna examen i fråga om behörighet att avlägga juris kandidatexamen bör likställas med examen inom annan fakultet. När fråga är om statsvetenskapliga studier synes eko-

nomexamens värde vara minst lika uppenbart. Med hänsyn därtill bör ekonomexamen utan ytterligare prövning ge behörighet att avlägga statsvetenskaplig examen.

I stadgan angående filosofiska examina uppställs inga andra behörighetsgrunder än studentexamen utom när det gäller teologisk-filosofisk examen. För behörighet att avlägga sistnämnda examen fordras att i studentexamen eller fyllnadsprövning ha erhållit minst godkänt vitsord i latinska språket och historia. Någon eftergift beträffande latin vill utredningsmannen inte ifrågasätta. Däremot synes det inte erforderligt att av den som avlagt ekonomexamen kräva, att han underkastar sig formell kontroll av sina historiska kunskaper.

För övriga filosofiska studier bör frågan om vilka förkunskaper som kan krävas, regleras genom kunskapsfordringarna för de olika ämnena liksom fallet är beträffande dem som avlagt studentexamen.

Vid medicinska studier eller vid fackhögskolestudier får civilekonom underkasta sig de kompletteringar i matematisk-naturvetenskapliga ämnen, som kan följa av villkoren för inskrivning eller för antagning som ordinarie studerande.

Civilekonom bör anses ha uppfyllt det krav på skolkunskaper i geografi, som uppställs i stadgarna för lantbrukshögskolan.

Utredningsmannens förslag

Den som vid handelshögskola avlagt ekonomexamen (*civilekonom*) likställs med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina.

Civilekonom är behörig att avlägga

juris kandidatexamen och statsvetenskaplig examen utan hinder av de krav på studentkunskaper i vissa ämnen som uppställs i stadgan angående juridiska examina och i stadgan angående statsvetenskaplig examen; ävensom att avlägga teologisk-filosofisk examen utan hinder av det krav på studentkunskaper i historia, som uppställs i stadgan angående filosofiska examina.

Civilekonom anses ha uppfyllt det krav på skolkunskaper i geografi som uppställs i stadgarna för lantbrukshögskolan.

6. Examinerade från distriktsåklagarkurs

Inledningsvis har konstaterats, att frågan om tillträdet till landsfiskalsbanan bör anses falla utanför utredningsuppdraget. Däremot skall här diskuteras, vilken kompetens för fortsatta högre studier som bör tilläggas den som utan föregående studentexamen avlagt distriktsåklagarexamen.

En landsfiskal är inom sitt distrikt bland annat allmän åklagare. Utbildning för denna uppgift erhåller den blivande landsfiskalen vid den distriktsåklagarkurs, som sedan 1944 anordnas vid Stockholms högskolas stats- och rättsvetenskapliga fakultet. Denna kurs utgör ett obligatoriskt led i landsfiskalsutbildningen.

Inträdet på landsfiskalsbanan sker genom antagning som landsfiskalselev. Ansökan prövas av en för hela riket gemensam antagningsnämnd. För att sökande skall vinna intagning kräves enligt K. K. den 24 april 1942 om antagande av aspiranter å landsfiskalstjänst m. m. (S. F. 1942 nr 220) dels att han avlagt studentexamen, dels att han fyllt minst 17 och högst 25 år samt att han därjämte äger vissa fysiska kvalifikationer. Enligt kungörelsen må emellertid antagningsnämnden, när särskilda

skäl föreligger, bevilja dispens från studentexamenskravet och ålderskravet.

För närvarande antages 15—20 landsfiskelselever varje år. Flertalet har studentexamen. Dispens från kravet på denna formella skolkompetens ges emellertid genomsnittligt i tre till fyra fall årligen. Vid prövningen av dispensansökningarna har antagningsnämnden, enligt vad utredningsmannen under hand inhämtat, ansett sig böra kräva, att sökanden kan antagas ha tillräcklig studiebegåvning och ett sådant mått av allmänbildning, att han skall kunna följa och tillgodogöra sig distriktsåklagarkursens undervisning. Vid bedömning av studiebegåvningen tillämpas inte några fasta normer. Antagningsnämnden söker bilda sig en allmän uppfattning med ledning av sådana faktorer som skolbetyg och betyg från statens polisskola eller militära utbildningskurser. I fråga om allmänbildning har som ett minimum krävts dels realexamen, dels särskild prövning i studentexamen i ett antal huvudämnen. Praxis har varit att fordra studentbetyg i minst fem ämnen, i allmänhet modersmålet, ett främmande levande språk, historia med samhällslära, matematik och fysik. I de båda sistnämnda ämnena har latینگymnasiets kurs ansetts tillräcklig. I något fall, då särskilda omständigheter förelagat, har avsteg gjorts från principen att som grundval kräva realexamen. Vid sällsynta tillfällen har antagningsnämnden nöjt sig med färre än fem ämnen i studentexamen. I så fall har allmänbildningen på annat sätt varit ytterst väl styrkt.

Den som blivit antagen som landsfiskelselev, fullgör provtjänstgöring nio månader på landsfiskalskontor, tre månader på landskansli, tre månader på landskontor samt två månader på landsfogdeexpedition. Elev som under denna

provtjänstgöring befunnits lämplig för fortsatt utbildning, antages till landsfiskalsaspirant. Han skall då fullgöra praktisk polistjänstgöring under sju månader vid ordningspolis- och kriminalpolisavdelning i Stockholm, Göteborg eller Malmö. Hittills har den praktiska polistjänstgöringen alltid fullgjorts i Stockholm.

Efter denna praktiska utbildning, tillhoppa två år, hänvisas aspiranten av antagningsnämnden till distriktsåklagarkursen vid Stockholms högskola. Denna kurs, för vilken den normala studietiden är fyra terminer, avslutas med distriktsåklagarexamen. Stadga angående distriktsåklagarexamen är utfärdad den 30 juni 1944 (S. F. 1944 nr 533). Vissa ändringar genomfördes den 30 juni 1949 (S. F. 1949 nr 432). Enligt stadgan ingår i examen fem examensämnen, nämligen finansrätt, förvaltningsrätt, privaträtt, straffrätt samt processrätt. Studerande skall dessutom ha bevisat den för juris studerande anordnade propeudeutiska undervisningskursen i civilrätt, straffrätt och processrätt. Landsfiskalsaspiranterna deltar i den undervisning i finansrätt och förvaltningsrätt, som anordnas för dem som läser på juris kandidatexamen. Kunskapsfordringarna i dessa ämnen är också desamma som i sistnämnda examen. I privaträtt ges en för landsfiskalsaspiranterna och de studerande för statsvetenskaplig-juridisk examen gemensam undervisningskurs. Kunskapsfordringarna i examen är väsentligen desamma för båda grupperna. Vad beträffar straffrätt begagnar landsfiskalsaspiranterna till en del samma undervisning som de juris studerande, till en del har de särskild undervisning. I processrätt bygger studieplanen på särskild undervisning. I ämnena straffrätt och processrätt motsvarar kunskapsfordringarna till om-

fattningen väsentligen fordringarna för dessa ämnen i juris kandidatexamen, men huvudvikten lägges i straffrätten å den allmänna straffrättens speciella del och specialstraffrätten samt i processrätten å straffprocessrätten och exekutionsrätten. För godkänd distriktsåklagarexamen fordras, att studeranden undergått godkända tentamina i samtliga angivna ämnen.

Efter distriktsåklagarexamen genomgår landsfiskalsaspiranten polischefskursen vid statens polisskola. Polischefskursen omfattar cirka fem månader. Därefter sker antagning till landsfiskalsassistent. Hela yrkesutbildningen uppgår sålunda till cirka 4½ år.

Här må nämnas det speciella förhållandet, att en blivande landsfiskal alltifrån det han antagits som landsfiskals-elev under hela utbildningstiden erhåller bidrag till sina utbildningskostnader med 300 kronor per månad. Detta bidrag, som tillkom genom beslut av 1948 års riksdag, är avsett att säkra rekryteringen till banan. Med bidraget är inte förbundet någon skyldighet till viss tids tjänstgöring efter fullbordad utbildning, utan den enskilde kan när som helst få entledigande från sin ställning som elev eller aspirant. Bidraget är sålunda att betrakta som en form av stipendium.

Landsfiskalsutbildningen har nyligen varit föremål för översyn av 1947 års landsfiskalsutredning, som avlämnade sitt betänkande (stencilerat) i november 1950. Någon omläggning av utbildningen föreslogs inte med undantag av en viss mindre ändring av provtjänstgöringen, vilken redan är genomförd. I fråga om rekryterings- och utbildningsfrågor uttalar sig utredningen för ett bibehållande av dispenssystemet. Utredningen anser det önskvärt

att polismän erhålla möjlighet att genom dispens bli antagna till aspiranter å

landsfiskalstjänst och få tillfälle att förvärva den föreskrivna teoretiska specialutbildningen. I dessa och liknande fall synas emellertid böra — såsom ock skett från antagningsnämndens sida — uppställas krav på studiebegåvning och ett visst mått av allmänbildning. Av vikt synes sålunda bl. a. vara, att den blivande landsfiskalen hjälpligt behärskar ett främmande språk, detta med hänsyn till den kontakt med utlänningar, som han i sin tjänst ofta får taga. Den erforderliga allmänbildningen bör till sitt omfång i stort sett motsvara studentexamen men bör kunna förvärfvas på annat sätt, t. ex. genom självstudier, korrespondensundervisning eller liknande. Utan avkall på de här angivna sakliga kraven bör antagningsnämnden enligt utredningens åsikt giva förekommande dispensansökningar en välvillig behandling.

I proposition nr 140 till 1951 års riksdag angående anslag till landsfiskalerna m. fl. anslöt sig departementschefen, dåvarande statsrådet Mossberg, till detta uttalande. Statsutskottet hade i sitt utlåtande nr 134 inte någonting att erinra i denna fråga.

Enligt vad utredningsmannen under hand erfarit, kommer frågan om tillträdet till landsfiskalsbanan att upptagas av 1948 års polisutbildningskommitté. Tanken är att underlätta tillträdet för studiebegåvade polismän, som visat framstående skicklighet i tjänsten och som äger goda befälsegenskaper. Den som genomgått befälsutbildning med goda vitsord skulle kunna antagas som elev vid distriktsåklagarkursen, sedan han inhämtat studentkunskaper i vissa ämnen, såsom engelska, historia med samhällslära och filosofi.

Utredningsmannen anför

Distriktsåklagarexamen förutsätter fyra terminers studier av akademisk karaktär. En icke-student, som genomgått denna utbildning, bör utan tvekan medges tillträde till alla högre studiebanor. Det synes inte nödvändigt att uppställa

generella krav på kompletteringar annat än i främmande levande språk. Antagningsnämnden har hittills följt grundsatsen att fordra särskild prövning i studentexamen i ett språk. I anslutning till den allmänna princip, som följts i detta betänkande, skulle kompletteringen avse läskunskaper i ytterligare ett språk. Av formella grunder bör villkoret för likställdhet jämväl avse huvudspråket. Meningen är inte, att den enskilde skall behöva genomgå ett nytt prov, utan det är endast fråga om en garanti, som får betydelse för den händelse antagningsnämnden skulle avvika från sin nuvarande praxis.

Den som avlagt distriktsåklagarexamen bör vara befriad från det krav på studentkunskaper i historia med samhällslära, som upptages som villkor för behörighet att avlägga juris kandidatexamen i stadgan angående juridiska examina, som villkor för statsvetenskaplig examen i stadgan angående samma examen samt som villkor för teologisk-filosofisk examen i stadgan angående filosofiska examina.

Tidigare har framhållits, att kravet på latin i stadgan angående juridiska examina borde kunna efterges, när det gäller personer med en förutbildning som är särskilt värdefull för en blivande jurist. Enligt vad som förut anförts skulle detta krav efterges för folkskollärare och för civilekonomer. Landsfiskalsaspiranterna har likväl inte några teoretiska meriter av motsvarande art, som rör området utanför de juridiska studiernas krets. Värdet av deras praktiska tjänstgöring ligger på ett annat plan. Det synes därför riktigast, att för landsfiskalsaspiranterna frågan om eftergift från kravet på latin får bli beroende av dispens. Utredningsmannen erinrar i detta sammanhang om att kanslern enligt fast praxis medger be-

frielse från kravet på latin åt realstudent med goda betyg i främmande språk, när sökandens allmänna betygsstandard är tillfredsställande.

Någon generell eftergift beträffande kravet på studentkunskaper i filosofi för juris kandidatexamen bör inte heller komma i fråga.

Vilka kompletteringar som kan bli nödvändiga utöver kompletteringar i språk, framgår för övriga fall av de villkor, som uppställs i kunskapsfordringarna i de särskilda ämnena eller i inträdesbestämmelserna för de olika högskolorna.

Utredningsmannens förslag

Den som avlagt *distriktsåklagarexamen* likställes med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina under villkor

att han äger studentkunskaper i engelska, tyska eller franska språket samt
att han äger läskunskaper i ytterligare ett av dessa språk.

Sådan person anses ha uppfyllt det krav på studentkunskaper i historia med samhällslära, som uppställs i stadgan angående juridiska examina och i stadgan angående statsvetenskaplig examen ävensom i stadgan angående filosofiska examina i vad den avser behörighet att avlägga teologisk-filosofisk examen.

7. Socionomer

Utbildningen vid socialinstitut

Den som avgått med examen från socialinstitut benämnes socionom. Tidigare var yrkestiteln Diplomerad från socialinstitut, vanligen förkortad DSI.

Socialinstitut finnes i Stockholm, Göteborg och Lund. Socialinstitutet i

Stockholm tillkom 1920 och gick först under namnet Institutet för socialpolitik och kommunal utbildning. Institutet i Göteborg började sin verksamhet 1944, Sydsvenska socialinstitutet i Lund 1947.

Socialutbildningssakkunniga framlade 1944 förslag rörande den högre socialpolitiska och kommunala utbildningen (SOU 1944:29). Förslaget föranledde en omläggning i riktning mot mera högskolemässiga arbetsformer. Från 1946 trädde nya intagningsvillkor i tillämpning, vilka innebar en skärpning i förhållande till vad som tidigare tillämpats. Den följande framställningen avser förhållandena sedan 1946.

Socialinstituterna har till uppgift att meddela högskolemässig undervisning och praktisk utbildning för olika slag av socialt arbete i allmän och enskild tjänst, för kamerala och administrativa befattningar i statlig och kommunal förvaltning eller för näringslivets personaltjänst.

Socialinstituterna är statsunderstödda. Kungl. Maj:t har för vart och ett av instituten fastställt grundstadgar. Ordförändarna i de tre institutens styrelser förordnas av Kungl. Maj:t. Vid socialinstitutet i Stockholm utser Kungl. Maj:t ytterligare tre styrelseledamöter, vid Sydsvenska socialinstitutet i Lund ytterligare en ledamot. I övrigt består styrelserna av ledamöter utsedda av bl. a. stadsfullmäktige, landsting, ortens universitet eller högskola, landskommunernas förbund, stadsförbundet samt vissa intresseorganisationer.

Undervisningen vid socialinstituterna är differentierad på flera linjer. Vid alla tre instituten förekommer en social linje, en socialkommunal linje och en teoretisk linje (vid institutet i Göteborg kallad linjen för samhällskunskap). Socialinstitutet i Stockholm har därjämte en kameralt linje. Vid alla tre socialin-

stituterna meddelas dessutom partiell utbildning i institutens examensämnen.

Den *sociala linjen*, som för fram till social examen, är närmast avsedd för dem som skall ägna sig åt fattigvård, barnavård och ungdomsvård, nykterhetsvård eller skyddsverksamhet samt för dem som önskar utbildning till kuratorer vid sjukhus eller fängelser eller till tjänstemän inom arbetsförmedling eller till personalkonsulenter inom industrier eller andra företag.

Den *socialkommunala linjen*, som för fram till socialkommunal examen, är närmast avsedd för blivande tjänstemän hos kommuner eller landsting, vilka har både sociala och kamerala uppgifter.

Den *teoretiska linjen* (i Göteborg linjen för samhällskunskap), som för fram till teoretisk examen (respektive examen i samhällskunskap), är avsedd för studerande, som jämte fackutbildning av annan art önskar vinna vidgade sociala kunskaper. Den har därjämte använts som utbildning för tidningsmän och tjänstemän inom organisationsväsendet.

Den *kameralt linjen* vid socialinstitutet i Stockholm, vilken för fram till kameralt examen, är främst avsedd för dem som syftar till kameralt befattningar inom de större städerna eller inom landstingen.

Inträde vid socialinstitut beredes i mån av utrymme var och en, som äger tillräcklig underbyggnad och mogenhet för att kunna tillgodogöra sig undervisningen. Formella kompetensvillkor uppställs inte.

Representanter för de olika socialinstituterna bereder gemensamt samtliga inträdesansökningar och upprättar ett gemensamt förslag till antagning. På detta sätt blir normerna för antagning praktiskt desamma vid alla tre insti-

tuten, även om det definitiva beslutet tillkommer den antagningsnämnd, som finnes vid varje socialinstitut.

Inträde medgives tidigast det läsår, under vilket sökanden fyller 21 år, och ej senare än det läsår, då sökanden fyller 33 år. Äldre sökande kan beredas inträde, om institutet finner, att han på grund av sin tidigare verksamhet kan vara väl lämpad för utbildning. Det synes vara mycket sällsynt, att sökande under 21 år antages.

För att vinna inträde vid den sociala eller socialkommunala linjen skall den sökande ha fullgjort praktisk tjänstgöring som regel under minst ett år. Ett väsentligt syfte med praktikkravet är att kunna utesluta de sökande, som saknar de personliga förutsättningarna för socialt arbete. Även för inträde på den kamerala linjen är förpraktik meriterande ehuru icke obligatorisk. Vid inträde på den teoretiska linjen fästes inte något avseende vid förpraktik.

Den som haft kvalificerade statliga, kommunala eller fackliga förtroendeuppdrag eller tjänstgjort som ombudsman eller dylikt inom intresseorganisationer eller inom folkrörelserna eller haft långvarigt arbete inom områden, som gränsar till socialvården, kan helt eller delvis befrias från kravet på praktik. Vissa slag av fackutbildning, såsom sjuksköterske- eller barntädgårdslärarinneutbildning, kan också tillgodoräknas som praktik.

Sedan ansökningarna granskats från synpunkterna om sökandena uppfyller de allmänna betingelserna och i erforderliga fall kravet på praktik, avgör antagningsnämnden, huruvida sökanden skall intagas direkt eller kallas till prov. Utan prov kan inträde vinnas av den, som med goda betyg avlagt studentexamen, folkskolläraryxamen eller avgångsexamen från statsunderstött han-

delsgymnasium. Då endast ett begränsat antal sökande må antagas utan inträdesprov, kan ej med bestämdhet angivas, hur högt betyg som kräves för att vinna inträde på detta sätt. Det torde vara tillräckligt med ett genomsnittsbetyg av Ba, under förutsättning att sökanden har lägst Ba i svensk skrivning. Vid bedömning av betygen fästes inte avseende vid höjning eller komplettering.

Övriga sökande kallas att undergå inträdesprov.

Inträdesproven omfattar:

1) Författande av en svensk uppsats över ämne från den moderna historien eller från socialpolitiken eller från den sociala debatten. Uppsatsen bedömes enligt samma principer som en studentuppsats.

2) Skriftligt referat av en föreläsning.

3) Skriftligt prov i samhällslära. Fordringar: Herlitz, Svensk samhällslära, samt Hicks, Samhällsekonomiens grundvalar, eller Nyboe-Andersen, Nationalekonomi, eller annan motsvarande litteratur.

4) Skriftligt prov i allmän historia efter 1789 och i svensk historia efter 1809, främst avseende den ekonomiska och sociala utvecklingen. Fordringarna motsvarar studentexamens.

5) Skriftligt prov i ekonomisk geografi. Fordringarna motsvarar studentexamens.

6) Sökande som så önskar kan få utbyta provet i geografi mot prov i engelska, omfattande översättning från engelska till svenska av en lämplig lättare text utan hjälpmedel. Sådan sökande skall vid början av första höstterminen genomgå prov i geografi.

I socialinstitutens gemensamma prospekt anges, att sökande som avlagt studentexamen, folkskolläraryxamen el-

ler avgångsexamen vid handelsgymnasium, bör kunna förbereda sig för inträdesprovet på egen hand. För övriga sökande rekommenderas genomgång av andra eller tredje årskurs vid folkhögskola. Detta anses särskilt angeläget för dem, som inte har realexamen eller normalskolekompetens.

För deltagande i undervisningen i kommunal ekonomi och bokföring fordras kunskaper i affärsbokföring, i huvudsak motsvarande fordringarna för avgångsexamen vid tvåårigt handelsgymnasium. Dessa kunskaper kan förvärfvas parallellt med studierna vid institutet, därest den studerande inte förut har nödiga bokföringskunskaper.

Sökande, som på grund av anställning på annan ort eller annat liknande skäl är förhindrad att delta i undervisningen vid institut, kan medgivas inträde på den teoretiska och den kamerala linjen för att avlägga examen på grundval av självstudier. Förutsättning är, att den sökande visat god studiebegåvning. I regel kräves, att den sökande antingen har genomsnittsbetyget Med beröm godkänd i studentexamen eller annan motsvarande examen eller också vid av institutet anordnat inträdesprov placerat sig bland den bästa tredjedelen av de prövade.

Den som erhållit tillstånd att avlägga examen på grundval av självstudier, får av institutets lärare anvisning på kurslitteratur. Läskursernas omfattning blir i regel betydligt större än för övriga studerande för att ersätta, vad som eljest skulle inhämtas vid föreläsningar och övningar. Även den som bedriver självstudier måste i viss utsträckning delta i institutets undervisning. För den som åsyftar högre betyg än Godkänd i ett ämne, fordras sålunda närvaro vid minst tre seminarieövningar, för att den studerande skall få tillfälle

att framlägga en uppsats och delta i diskussionen.

I nedanstående tablå återges antagningssiffrorna under senaste åren.

Läsår	Stockholm	Göteborg	Lund	Samtliga
1947/48	177	62	53	292
1948/49	146	55	81	282
1949/50	159	66	79	304
1950/51	156	66	62	284
1951/52	157	54	57	268

Av de antagna de senaste åren har ungefär hälften eller drygt hälften haft studentexamen eller motsvarande, medan resten fördelat sig på sökande med realexamen, normalskolekompetens eller folkhögskolekurser.

Medelåldern hos eleverna vid socialinstitutet är jämförelsevis hög. Den synes snarare ligga över än under 25 år. En relativt mogen ålder hos de studerande anses vid socialinstitutet vara en fördel, vilket också kommer till uttryck däri att den lägsta åldersgränsen för intagning är satt vid 21 år.

Utbildningen vid de tre socialinstitutet är väsentligt likartad. Uppdelningen mellan de olika ämnena och ämnens benämning växlar dock. Vid ett institut kan större vikt läggas vid vissa studieämnen än vad fallet är vid de andra instituten. Undervisningen vid socialinstitutet bedrivs i högskolemässiga former med föreläsningar, övningskurser, seminarieövningar och självständiga litteraturstudier. Kursplanerna är uppbyggda så, att eleverna får studera flera ämnen parallellt. Studierna fullföljes i kortare etapper än som är fallet vid akademiska studier i allmänhet. I kurserna ingår ett stort antal föreläsningar av experter från skilda verksamhetsgrenar. Kännetecknande för socialinstitutet är också de praktiska kurserna, som knappast har någon mot-

svarighet vid universitet och högskolor.

För samtliga fyra linjer är följande ämnen gemensamma: nationalekonomi, statskunskap, kommunalkunskap och socialpolitik. Utöver dessa kräves på varje linje ytterligare ett antal ämnen.

På den *sociala* linjen läses utöver de ovan angivna ämnena: Vid socialinstitutet i Stockholm sociallagstiftning, psykologi, sociologi samt hygien med socialmedicin (propedeutisk kurs); vid socialinstitutet i Göteborg socialrätt, hygien med socialmedicin, sociologi samt psykologi; vid Sydsvenska socialinstitutet i Lund socialrätt, psykologi, sociologi samt hygien med socialmedicin.

Därutöver tillkommer en praktisk kurs, vari — förutom undervisning och tillämpningsövningar inom institutet och studiebesök vid sociala institutioner — även ingår av institutet anvisad praktisk tjänstgöring under 8—10 månader.

På den *socialkommunala* linjen läses utöver de gemensamma ämnena: Vid socialinstitutet i Stockholm sociallagstiftning, kommunal rättskunskap, beskattningsrätt, kommunal ekonomi och bokföring samt hygien med socialmedicin (propedeutisk kurs); vid socialinstitutet i Göteborg socialrätt, hygien med socialmedicin, psykologi, beskattningsrätt samt kommunal ekonomi och bokföring; vid Sydsvenska socialinstitutet socialrätt, beskattningsrätt, kommunal förvaltning samt kommunal bokföring, varjämte kräves genomgång av propedeutiska kurser i hygien med socialmedicin och sociologi.

Även på den *socialkommunala* linjen kräves genomgång av en praktisk kurs, likartad den praktiska kursen på den *sociala* linjen.

På den *teoretiska* linjen (i Göteborg linjen för samhällskunskap) läses utöver de gemensamma ämnena: Vid socialinstitutet i Stockholm sociologi och efter fritt val ytterligare två av institutets läroämnen; vid socialinstitutet i Göteborg psykologi och sociologi; vid socialinstitutet i Lund efter fritt val två av institutets läroämnen.

Praktiktjänstgöring erfordras inte.

På den *kamerala* linjen förekommer — jämte de gemensamma ämnena — kommunal rättskunskap, beskattningsrätt samt kommunal ekonomi och bokföring. Praktiktidens längd blir på denna linje helt be-

roende av förpraktikens art och omfattning. Studerande som tidigare haft omfattande praktisk tjänstgöring, kan i vissa fall helt befrias från praktik under studietiden.

För att erhålla betyg i respektive ämnen kräves, att studeranden godkänts i skrivningar och muntliga tentamina på angiven litteratur och de i kursen ingående föreläsningarna. För överbetyg fordras i regel, att studeranden deltagit i seminarieövningar och författat en av ämnesläraren godkänd uppsats.

För att examen skall godkännas fordras minst betyget Godkänd i samtliga i examen ingående ämnen samt lägst betyget Med beröm godkänd i 1—3 ämnen växlande för olika linjer och olika institut. På samtliga linjer kräves vidare, att den studerande i ett av de i examen ingående ämnena eller i samband med den praktiska kursen författat en uppsats, vilken av lärarrådet godkännes som examensuppsats.

Den som avlagt godkänd examen, är berättigad till institutets diplom.

Studietiden för de studerande å den *sociala* och den *socialkommunala* linjen uppgår till 2 1/4 kalenderår. I denna tid innefattas den period, som åtgår för praktik under studierna. På den *teoretiska* linjen avlägges examen normalt efter två läsår. Studietiden på den *kamerala* linjen är beroende av i vilken omfattning de *teoretiska* studierna skall kompletteras med praktik men blir i varje fall knappast längre än på den *sociala* eller den *socialkommunala* linjen.

Tidigare förslag; synpunkter som framförts till utredningsmannen

Frågan om tillträde till högre studier för dem, som avlagt examen vid socialinstitut, har tidigare varit aktuell vid

flera tillfällen. Socialutbildningssakkunniga berör frågan i sitt förslag rörande den högre socialpolitiska och kommunala utbildningen (SOU 1944:29). Därest inträde vid socialinstituten gjordes beroende av särskilt inträdesprov, talade enligt de sakkunniga egentligen endast det skälet mot ett generellt medgivande för de diplomerade eleverna att inskrivas vid universitet och högskolor, att deras språkkunskaper kunde vara otillräckliga. De sakkunniga hänvisade också till att generella regler för tillträde till högre studier 1940 hade utfärdats beträffande dem, som avlagt examen vid högre lärarinneseminarium samt folkskoleseminariernas fyraåriga linje. De sakkunnigas förslag formulerades på följande sätt:

De sakkunniga vilja därför föreslå, att Kungl. Maj:t måtte medgiva var och en, som vunnit inträde såsom studerande vid någotdera av socialinstituten i Stockholm och Göteborg¹ samt därstädes avlagt examen att — utan hinder av att vederbörande inte avlagt studentexamen — på samma villkor som studenter inskrivas som studerande vid universiteten eller Stockholms eller Göteborgs högskola samt att därstädes avlägga juris kandidatexamen, statsvetenskaplig examen eller filosofisk examen inom den humanistiska sektionen, under förutsättning att den studerande jämte examensbetyg från socialinstitut även företer intyg om godkänd skriftlig och muntlig prövning efter fordringarna för studentexamen i ett modernt språk.

Förslaget mötte kritik från universitetshåll. I sitt yttrande förklarade universitetskanslern under hänvisning till vad som anförts av de lokala universitetsmyndigheterna, att ytterligare utredning var påkallad.

I den proposition angående bidrag till instituten för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning m. m. som framlades till 1945 års riks-

dag (nr 153) berördes även frågan om elevernas rätt till inträde vid högre läroanstalter. Departementschefen ansåg, att det individuella dispensförfarandet dittills fungerat på ett tillfredsställande sätt och alltjämt borde bibehållas. Statsutskottet uttalade i sitt utlåtande nr 185 beträffande denna fråga, att viktiga skäl talade för att vägar till universitet och högskolor öppnades för dem, som utan föregående studentexamen genomgått socialinstituten. Det föreföll i och för sig lämpligt att detta skedde genom en allmän föreskrift, inbefattande bestämmelser om den komplettering av språkkunskaperna, som kunde vara erforderlig. Å andra sidan måste väsentlig betydelse tillmätas de invändningar, som framstälts mot sakkunnigförslaget. Utskottet förordade därför, att den slutliga lösningen av frågan borde anstå till dess sådan erfarenhet vunnits, att efter ytterligare utredning generella bestämmelser kunde utfärdas. Reservationer anfördes till förmån för sakkunnigförslaget. I riksdagsdebatten berördes denna fråga i båda kamrarna. Dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Andrén, yttrade bl. a. i första kammaren:

Den fråga, som det här gäller att ta ställning till, är ju om man i fortsättningen skall gå fram på de individuella dispensernas väg eller om man skall ge dem, som fått diplom från de socialpolitiska instituten, en generell rätt att vinna inträde vid universiteten. Jag tror inte denna strid har alltför stor praktisk betydelse. Det är min erfarenhet, att både universitetsmyndigheterna och statsmakterna visa en mycket stor generositet, när det gäller att bevilja dispenser. Däremot tror jag att i de fall, då en dispensansökan icke beviljas, finns det verkligen mycket goda skäl för att vederbörande icke vinner in-

¹ Sydsvenska socialinstitutet i Lund började sin verksamhet 1947.

träde vid universiteten. Att då utan någon som helst grundlig utredning ta upp denna fråga, inte bara till behandling utan också till avgörande i detta sammanhang, tror jag inte är motiverat.

Båda kamrarna biföll statsutskottets förslag.

Föreningen Diplomerade från socialinstituten (socioonomernas fackliga organisation) har gjort en hänvändelse i frågan genom en skrivelse till Kungl. Maj:t den 1 juni 1949. Föreningen hänvisar till de socialutbildningssakkunnigas ovan citerade förslag och till dess efterföljande behandling vid 1945 års riksdag och framhåller, att den bland sina medlemmar har flera, som ehuru de inte har studentexamen, skulle önska efter genomgång av socialinstitut få tillfälle att fortsätta sina studier vid universitet eller högskola, ofta därtill animerade av sina lärare vid socialinstituten. Föreningen fortsätter:

Med beklagande har föreningen därför konstaterat att dispensvillkoren för personer med DSI-examen, tvärt emot utfästelserna i riksdagsdebatten 1945, successivt skärpts de senaste åren. Föreningen tror sig sålunda kunna konstatera en sådan skärpning i samband med överflyttningen av beslutanderätten i dessa ärenden från Kungl. Maj:t till universitetskanslern. Under den tid dessa ärenden sedan handlagts av universitetskanslern har också en tendens till fortgående skärpning av dispensvillkoren gjort sig gällande.

Under hänvisning till "den noggranna prövning med studentskrivning i svenska samt med prov motsvarande fordringarna för studentexamen i modern historia, geografi, samhällskunskap m. m. vid inträdet för icke-studenter och till fordringarna under studietiden på förmåga att tillgodogöra sig högskolemässig undervisning" hemställer föreningen bl. a.

att Kungl. Maj:t måtte fastställa, att den som diplomerats från socialinstitut i fortsättningen erhåller rätt att avlägga

akademisk examen på de villkor, som Kungl. Maj:t sålunda fastställer.

Den ifrågavarande framställningen remitterades för yttrande till universitetskanslersämbetet, som i sin tur inhämtade yttrande från Uppsala och Lunds universitet samt Stockholms högskola. De i ärendet avgivna yttrandena är av följande innebörd.

Uppsala universitets teologiska fakultet förordade individuell dispensgivning under hänvisning till de få fall det torde bli fråga om. *Juridiska fakulteten* avstyrkte generell reglering på bl. a. den grunden att den juridiska utbildningen vore föremål för behandling av särskilda sakkunniga. *Medicinska fakulteten* förordade individuellt dispensförfarande, då dylika fall ej torde bli ofta förekommande. *Filosofiska fakulteten* betonade, att elever från socialinstitut, vilka söker sig vidare till akademiska studier, ofta visat sig äga utmärkta personliga förutsättningar för ett framgångsrikt bedrivande av dessa. Fakulteten fann det emellertid mest ändamålsenligt att bibehålla det nuvarande systemet med dispens från fall till fall med hänsyn till den högst varierande förutbildning, som visat sig föreligga utöver den vid socialinstitut erhållna kompetensen. Fakulteten anför därjämte följande: "De för inträde vid institutet föreskrivna minimivillkoren och den socialpolitiska undervisningens specialiserade karaktär måste vålla betydande svårigheter vid utformningen av ett generellt dispensförfarande; i synnerhet äro med hänsyn till de nutida högre samhällsvetenskapliga studiernas inriktning krav på kunskaper i moderna språk och även i matematik ofrånkomliga. Redan för inskrivning vid filosofiska fakultetens humanistiska sektion måste den socialpolitiska utbildningen i varje fall kompletteras med kunskaper motsvarande studentexamen i svenska språket — detta när insikter i svensk litteratur annars ingenstädes formellt redovisas — samt kunskaper motsvarande studentexamen i ett modernt språk jämte fordringar motsvarande realexamen i ytterligare två moderna språk."

Mindre akademiska konsistoriet avstyrkte bifall till framställningen under hänvisning till vad fakulteterna anfört.

Lunds universitets teologiska fakultet fann det i och för sig önskvärt att socialinstituten elever kunde medgivas dispens för avläggande av teologiska examina men nödgades avstyrka bifall till framställningen om generell dispens med hänsyn till de bristande språkkunskaperna. *Juridiska fakulteten* avgav följande yttrande: "Det skulle i och för sig vara önskvärt, att generella regler utfärdades om villkoren för tillträde till juridiska studier för dem som diplomerats från socialinstitut. Fakulteten finner det rimligt, att man av dessa studerande icke kräver kunskaper motsvarande fullständig studentexamen utan tager hänsyn till deras föregående utbildning och praktiska erfarenhet. En komplettering av kunskaperna särskilt i främmande språk är dock önskvärd. Tillträde till de juridiska studierna torde dock böra begränsas till att avse den som under sina studier vid socialinstitut visat sig äga studiebegåvning. Behov av generella regler för villkoren för tillträde till juridiska studier torde föreligga jämväl för andra kategorier än dem som diplomerats vid socialinstitut. Sålunda förefaller det fakulteten icke uteslutet att även de som avlagt avgångsexamen från statligt handelsgymnasium efter en partiell studentexamen skulle kunna inskrivas vid fakulteten. Under hänvisning till vad som ovan anförts finner fakulteten det önskvärt, att en utredning verkställs om villkoren för tillträdet av icke-studenter till de juridiska studierna." *Filosofiska fakulteten, humanistiska sektionen*, fann det i och för sig önskvärt att de som diplomerats från socialinstitut kunde vinna tillträde till akademiska studier. Sektionen ansåg det dock ofrånkomligt att för högre samhällsvetenskapliga studier krav på kunskaper i moderna språk och matematik motsvarande studentexamen upprätthölls. För avläggande av lägre examina inom sektionen (statsvetenskaplig-filosofisk och fil. kand. examen) borde krav uppställas på kunskaper motsvarande studentexamen i ett modernt språk och svenska språket, samt krav på kunskaper motsvarande realexamen i ytterligare två moderna språk. Under hänvisning till den mycket varierande förutbildningen till studierna vid socialinstitut, ansåg sektionen det vara lämpligast att nuvarande dispensystem med prövning från fall till fall bibehölls, då

detta syntes vara enda möjligheten för kontroll att de ovan angivna kraven på dem, som skulle inskrivas vid universitet, upprätthölls. Den *matematisk-naturvetenskapliga sektionen* ansåg att dispens endast kunde beviljas om den sökande i de ämnen, som fordras som underlag vid universitetsstudierna, hade vitsordade kunskaper motsvarande studentkunskaperna, emedan universitetsundervisningen måste bygga på någorlunda enhetliga förkunskaper hos de studerande. Sektionen kunde därför inte tillstyrka, att dispens generellt beviljades för studerande med utbildningen realexamen eller liknande jämte socialpolitisk examen utan ansåg att som hittills prövningen av dispensansökan borde ske i varje särskilt fall.

Större akademiska konsistoriet förordade, att den remitterade framställningen samt inkomna yttranden skulle överlämnas till den offentliga utredning, som igångsatts beträffande frågor om tillträde till universiteten även för andra än dem, vilka avlagt studentexamen.

Stockholms högskolas stats- och rättsvetenskapliga fakultet hänvisade till ett yttrande av 1944, i vilket fakulteten uttalat, att den ansåge den nuvarande individuella dispensprövningen vara att föredraga, och önskade behålla sin befogenhet att genom yttrande över vederbörande dispensansökningar för sin del tillse, att icke andra personer erhöles dispens från kravet på studentexamen än sådana, som ägde de för juridiska och statsvetenskapliga studier nödvändiga teoretiska förutsättningarna. Fakulteten hänvisade också till de särskilda sakkunniga, som hade att utreda frågan om den juridiska utbildningen, och fann det olämpligt att på nuvarande stadium söka uppdraga generella riktlinjer för det framtida dispensförfarandet. Den *humanistiska fakulteten* vitsordade, att diplomerade från socialinstitutet i Stockholm, som ägnat sig åt akademiska studier vid fakulteten, i många fall visat sig äga mycket goda förutsättningar härför. Fakulteten hade också som regel tillstyrkt dispensansökningar i dylika fall. Såsom villkor för bifall till ansökningarna hade fakulteten föreslagit att vederbörande skulle undergå godkänd fyllnadsprövning i ett modernt språk samt styrka någon förmåga att läsa och förstå ytterligare ett modernt språk. Med detta uttryck hade fakulteten

avsett kunskaper ungefär motsvarande fordringarna i realexamen. I vissa fall hade fyllnadsprövning påyrkats jämväl i historia. Emellertid vore det årliga antalet dispensansökande från socialinstituten numera så stort, att generella regler på området syntes påkallade. Efter att ha hänvisat till önskvärdheten att en icke-student i förväg kände till villkoren för tillträde till högre studier samt till det förhållandet att personer med folkskollärarexamen eller gymnasiets ingenjörsexamen sedan flera år efter generella regler kunde vinna tillträde till högre utbildningsanstalter, ville fakulteten därför förorda generella regler för diplomeras från socialinstituten rätt till akademiska studier. Behörigheten borde dock icke gälla samtliga filosofiska examina och icke heller fakultetens alla ämnen. Den generella dispensen borde begränsas till att avse avläggande av filosofie kandidatexamen och statsvetenskaplig-filosofisk examen. De ämnen som sålunda skulle komma ifråga vid generell dispens vore nationalekonomi, statistik, statskunskap, sociologi, ekonomisk historia och geografi. För filosofie licentiatexamen samt filosofisk ämbetsexamen borde det individuella dispenssystemet fortfarande bibehållas. När det gällde frågan om villkoren för den sålunda förordade generella dispensen, vore det enligt fakultetens mening självklart att man måste sätta villkoren högre än vid individuell dispens, då hänsyn måste tagas även till de minst kvalificerade inom gruppen. Fakulteten hemställde

att bestämmelser utfärdades om rätt för den som avlagt examen vid något av socialinstituten att inskrivas vid universiteten samt att därstädes eller vid Stockholms högskola eller Göteborgs högskola avlägga statsvetenskaplig-filosofisk examen och filosofie kandidatexamen i samhällsvetenskapliga ämnen (för Stockholms högskolas vidkommande ekonomisk historia, geografi, nationalekonomi, sociologi, statistik och statskunskap) dock under villkor att den studerande innan tentamen i något ämne ägde rum, styrkte, att han *dels* vid särskild prövning enligt fordringarna vid studentexamen visat sig äga kunskaper i historia med samhällslära och ett av tyska, engelska eller franska språken, *dels ock* vid prövning enligt fordringarna för flytt-

ning till gymnasiets näst högsta ring visat sig äga godkända kunskaper i de båda övriga av ovan nämnda språk.

Mot beslutet reserverade sig fem professorer, vilka ansåg att de angivna villkoren beträffande språkkunskaper skulle komma att verka som en spärr och de facto innebure en skärpning av den praxis, som högskolan under senare år tillämpat vid behandlingen av dispensansökningar. Reserveranternas yttranden har utförligt refererats å sid. 51—52.

Stockholms högskola avgav intet eget yttrande utan hänvisade till vad fakulteterna sålunda anfört.

Universitetskanslern hemställde slutligen att frågan om rätt för den, som diplomerats från socialinstituten, att avlägga akademisk examen av Kungl. Maj:t måtte överlämnas till professorn F. Schmidt i egenskap av tillkallad utredningsman för verkställande av utredning rörande villkoren för tillträde till högre utbildning för personer utan studentexamen.

Ärendet överlämnades därefter av Kungl. Maj:t till undertecknad att tagas i övervägande vid fullgörande av utredningsuppdraget.

Bland de personer, som hos kanslers-ämbetet ansöker om rätt att få bedriva högre studier, utgör socionomerna en stor grupp. Angående praxis vid dispensgivningen se fjärde kapitlet.

I sin skrivelse till Kungl. Maj:t den 1 juni 1949 anför socionomernas fackliga organisation, att praxis vid dispensgivningen skärpts, sedan prövningen vid årsskiftet 1947/48 överflyttats från Kungl. Maj:t till universitetskanslern. En genomgång av praxis ger knappast belägg för detta påstående. Att uttala ett bestämt omdöme låter sig dock icke göra, då av handlingarna inte alltid framgår, vilka omständigheter som i det enskilda fallet varit bestämmande för avgörandet.

Utredningsmannen har haft en överläggning med socionomernas fackliga organisation. Vid besök på socialinsti-

tutet i Stockholm och på Sydsvenska socialinstitutet har utredningsmannen sammanträffat med representanter för eleverna. Det har framhållits som en väsentlig punkt, att socialstuderande och socionomer, som önskade fortsätta sina studier vid universitet eller högskola, fick ett klart förhandsbesked om vad som krävdes för att de skulle vinna tillträde. Det var viktigt, att socionomgruppen fick börja sina högre studier så tidigt som möjligt, helst under studietiden vid socialinstitut. Man kunde tänka sig en provtid vid universiteten för att ge individen tillfälle att pröva sina krafter på större studieuppgifter. Av fackhögskolorna var det närmast handelshögskolorna, som kunde tänkas locka socionomerna.

Utredningsmannen anför

De grupper, som behandlas i det föregående, kan sägas representera två huvudfall. Det ena huvudfallet utgöres av folkskollärare, gymnasieingenjörer, Vilanstudenter och personer med examen från försvarets läroverk. Det gemensamma för dessa personer är, att de fått en utbildning, som i viktiga hänseenden är jämförbar med de allmänna gymnasiernas. Den enskilde har under skolmässiga former studerat gymnasiets kurser i ett flertal ämnen och prövats efter en standard, som motsvarar fordringarna i studentexamen. Skillnaden har väsentligen legat däri, att ämnesregistret varit snävare eller haft annan sammansättning än det allmänna gymnasiets.

Det andra huvudfallet avser personer med ekonomexamen och distriktsåklagarexamen. För dessa finns inte några motsvarande garantier beträffande en enhetlig skolutbildning. Deras studier har däremot legat på ett högre plan. De har genomgått en utbildning, som vä-

sentligen varit tillrättalagd för studenter och således kan betraktas som akademisk. Man kan beteckna dem som dispensstudenter, som avlagt sin första examen och som genom detta prov vunnit generell likställdhet.

Socionomerna kan i stort sett sägas befinna sig i samma läge. Gruppen icke-studenter vid socialinstitutet har skolmässigt mycket olika bakgrund. De bästa begåvningarna finner man ofta bland den grupp av elever, som inte har andra förberedelser än folkhögskola eller självstudier. Vid inträdesproven kontrolleras förmågan att behandla det svenska språket och orienteringen i nutidshistoria, samhällslära och ekonomisk geografi, men däremot inte sökandens kunskaper i de naturvetenskapliga ämnena och i regel ej heller i främmande språk. Å andra sidan ligger undervisningen vid socialinstitutet på ett väsentligt högre plan än vid gymnasier. Eleverna ställes inför uppgifter liknande dem som möter de studerande vid universitetens fria fakulteter.

Ett avsevärt antal elever från socialinstitut har under de senare åren efter dispens vunnit tillträde till högre studier. I allmänhet har de läst på statsvetenskaplig examen, juris kandidatexamen eller på filosofie kandidatexamen i samhällsvetenskapliga ämnen eller i psykologi eller andra närliggande ämnen. I sitt studiearbete har socionomerna varit framgångsrika, och det vitsordas från universitetslärare, som haft kontakt med dessa studenter, att utbildningen vid socialinstitut varit en värdefull grundval. Visserligen torde dispensstudenterna ha tillhört de bäst begåvade; alla elever vid socialinstitutet kan inte väntas ha lika goda förutsättningar. Från synpunkten av begåvningsurvalet torde dock en examen från socialinstitut inte erbjuda sämre

garantier än en studentexamen. Även inom en studentklass är spännvidden stor mellan de bäst utrustade och dem som har mindre fallenhet för högre studier. För övrigt kommer den grupp av socionomer, som söker sig till högre studier, sannolikt även i framtiden att representera ett positivt urval. Den som redan har en yrkesutbildning, har nämligen inte samma drivfjäder som en vanlig student att söka sig till högre utbildning.

Utredningsmannen tvekar inte att förorda, att socionomerna likställas med dem som avlagt studentexamen. Kompletteringskraven bör avse kunskaper i ett huvudspråk motsvarande fordringarna för studentexamen och läskunskaper i ett andra språk.

I de juridiska och statsvetenskapliga examensstadgorna upptages studentkunskaper i historia som behörighetsvillkor. Motsvarande föreskrift återkommer i stadgan angående filosofiska examina, när det gäller teologisk-filosofisk examen.

Vid meddelande av dispens för juridiska eller statsvetenskapliga studier har universitetskanslern fordrat komplettering i detta ämne även av personer med examen från socialinstitut. Bakgrunden härtill är att socialinstituten vid sina inträdesprov inte kontrollerar kunskaperna i allmän historia före 1789 eller i svensk historia före 1809. Det synes väsentligt, att den studerande har god orientering även rörande äldre tiders historia. Utredningsmannen skulle ändå vilja sätta i fråga, om det i detta fall är nödvändigt med en formell kontroll av skolkunskaper. Utbildningen vid socialinstituten bör i jämförelse med gymnasiestudierna ha givit grundlig historisk bildning, låt vara att studiet inriktats på nyare tid. Tidigare har i olika sammanhang framhållits, att man

i viss utsträckning bör överlåta åt en person, som nått mogen ålder, att på eget ansvar fylla ut luckor i sina kunskaper.

Utredningsmannen förordar, att den som erhållit examen från socialinstitut, skall vara behörig att avlägga juris kandidatexamen, statsvetenskaplig examen och teologisk-filosofisk examen utan hinder av examensstadgornas villkor, att den studerande skall styrka studentkunskaper i historia.

Den juridiska examensstadgan uppställer krav på studentkunskaper i filosofi. Detta krav bör anses vara uppfyllt av den, som i sin examen från socialinstitut har något av ämnena psykologi eller sociologi.

Frågan om latinet som krav för juris kandidatexamen har förut berörts i avsnittet om folkskollärare. Latinkunskaper är värdefulla särskilt för de historiskt orienterade delarna av studiet men kan likväl inte anses som oundgängligen nödvändiga. Detta kunskapskrav bör kunna efterges, när det gäller personer med en förutbildning, som från andra synpunkter är särskilt värdefull för en blivande jurist. Utredningsmannen förordar, att socionomerna befrias från kravet på kunskaper i latin.

I stadgarna för lantbrukshögskolan föreskrives, att för behörighet att antagas som ordinarie studerande kräves bl. a. kunskaper i geografi motsvarande fordringarna för flyttning till det fyraåriga gymnasiets näst högsta ring. Socionomen har vid tillträde till socialinstitut undergått skriftligt prov i ekonomisk geografi enligt fordringar, som motsvarar studentexamens. Ifall han utbytt detta prov mot en prövning i engelska, har han måst redovisa nämnda kunskaper i geografi under den första höstterminen vid institutet. Även

om inträdesvillkoret beträffande geografi avser en kurs koncentrerad på den ekonomiska geografin, bör socionomen anses ha uppfyllt det krav på skolkunskaper i geografi, som uppställs i stadgarna för lantbrukshögskolan.

Utredningsmannen har icke ansett skäl föreligga att förorda några lättnader på andra punkter. Krav på kompletteringar kan sålunda följa av föreskrifter i examensstadgor eller framgå av kunskapsfordringarna för enskilt ämne eller av inträdesvillkoren till en högskola.

De nuvarande inträdesvillkoren vid socialinstituten trädde som nämnts i tillämpning hösten 1946. Reglerna om generell likställdhet bör gälla endast dem, som vunnit inträde efter denna tidpunkt. Beträffande äldre socionomer bör systemet med dispenser allttjämt äga tillämpning.

Utredningsmannens förslag

Den som vunnit inträde höstterminen 1946 eller senare och därefter diplome-rats vid socialinstitut (*socionom*) likställes med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina, under villkor

att han äger skolkunskaper i engelska, tyska eller franska språket samt

att han äger läskunskaper i ytterligare ett av dessa språk.

Socionom, som uppfyllt villkoren för likställdhet med den som avlagt studentexamen, är behörig att avlägga juris kandidatexamen utan hinder av de krav på skolkunskaper i historia med samhällslära och latin, som uppställs i stadgan angående juridiska examina, samt att avlägga statsvetenskaplig examen ävensom teologisk-filosofisk examen utan hinder av de krav

på studentkunskaper i historia med samhällslära, som uppställs i stadgan angående statsvetenskaplig examen och i stadgan angående filosofiska examina.

Sådan socionom anses ha uppfyllt det krav på skolkunskaper i geografi, som uppställs i stadgarna för lantbrukshögskolan.

Socionom, som vid socialinstitut erhållit vitsord om godkända insikter i ämnet psykologi eller i sociologi, anses ha fullgjort det krav på studentkunskaper i filosofi, som uppställs i stadgan angående juridiska examina.

8. Examinerade från högre lärarinneseminarium

De högre lärarinneseminarierna är numera nedlagda. Det sista, statens högre lärarinneseminarium i Stockholm, avvecklades 1943.

De högre lärarinneseminarierna hade till uppgift att utbilda lärarinnor för undervisning i enskilda och kommunala flickskolor, statliga flickläroverk och samrealskolor, kommunala mellanskolor och högre folkskolor.

Utbildningen vid seminarierna byggde på åttaklassig flickskola. Inträdes-sökande hade att genomgå såväl skriftlig som muntlig prövning. Utbildningen var treårig och omfattade en lägre och en högre kurs. I den lägre kursen, som bestod av ett läsår, studerades minst nio ämnen (viss valfrihet förelåg), medan i den tvååriga högre kursen skedde en specialisering på fem ämnen. Obligatoriska var ämnena pedagogik och hälsolära med skolhygien. Tolv ämnes-grupper, vardera bestående av två undervisningsämnen, fanns att välja mellan. Dessutom skulle ytterligare ett ämne efter fritt val ingå i examen.

Ursprungligen hade den som utexaminerats från högre lärarinneseminarium icke tillträde till högre studier.

Dispens beviljades emellertid generöst av universitetskanslern. Frågan om deras behörighet att utan ytterligare prövning inskriva sig vid universitet och högskolor togs upp 1939 av de sakkunniga, som framlade förslag om studentexamen för folkskollärare. De sakkunniga konstaterade i sitt betänkande (SOU 1939: 27), att eleverna vid högre lärarinneseminarium redan efter seminariets lägre kurs torde ha "i flertalet ämnen inhämtat ett mot fordringarna för studentexamen svarande kunskapsmått. Under sådana förhållanden nå givetvis de i den högre kursen inhämtade kunskaperna vida utöver studentexamens nivå." De sakkunniga föreslog, att personer med examen från högre lärarinneseminarium skulle erhålla generell likställdhet med dem som avlagt studentexamen.

I en kungörelse av den 21 juni 1940 (S.F. 1940 nr 560) stadgas att den, som vid högre lärarinneseminarium undergått godkänd avgångsexamen enligt i sådant hänseende gällande bestämmelser eller som från enskilt högre lärarinneseminarium erhållit motsvarande avgångsbetyg, må utan ytterligare prövning inskrivas såsom studerande vid universitet och högskolor samt där avlägga examen, allt i överensstämmelse med vad som är stadgat om den, som avlagt studentexamen.

Vad beträffar tillgodoräknande av betyg från högre lärarinneseminarium såsom likvärdigt med vitsord i studentexamen eller vid flyttning till viss klass finnes intet särskilt stadgat. De sakkunniga anförde på denna punkt följande:

I de fall, då gällande stadganden föreskriva godkänt studentbetyg i vissa ämnen såsom villkor för studier inom viss fakultet eller disciplin, skola givetvis studerande av här ifrågavarande kategori likväl som övriga studerande vara underkas-

tade dessa bestämmelser. Till dessa stadganden höra exempelvis föreskrifterna om styrkande av studentkunskaper i latin såsom villkor för vissa studier inom filosofiska fakultetens humanistiska sektion. Om däremot en lärarinna skulle önska fortbilda sig i ett ämne, i vilket hon på grund av bortval i seminariets lägre kurs icke kan antagas ha tillräckliga förkunskaper, torde den erforderliga kompletteringen genom nödvändighetens tvång komma till stånd utan att föreskrifter därom behöva utfärdas.

Avsikten med 1940 års författning torde ha varit, att examen från lärarinneseminarium skulle medföra rätt till högre studier i de fall, då tillträdeskravet var enbart studentexamen. Meningen torde inte ha varit, att lärarinnorna skulle vara befriade från att uppfylla de villkor om studentkunskaper i olika ämnen som uppställs i examensstadga eller stadga för fackhögskola.

Lärarinnorna har nästan uteslutande sökt sig till studier inom den filosofiska fakulteten. Något behov har därför inte förelegat att ge generella regler, i vad mån betyg i lärarinneexamen skulle kunna tillgodoräknas vederbörande.

Utredningsmannen har inte funnit skäl att föreslå någon ändring i den nuvarande ordningen. Till den författning, som kan komma att utfärdas angående tillträde till högre studier för olika grupper, bör överföras nuvarande föreskrift om kompetens för examinerade från högre lärarinneseminarium.

9. Personer som eljest utan studentexamen avlagt högre examen

Förutom de i avsnitten 1—8 nämnda grupperna finnes ytterligare några smärre kategorier, vilkas tillträde till högre studier i detta sammanhang bör regleras. Utredningsmannen avser de personer, som utan studentexamen vun-

nit inträde vid högre läroanstalt och som fullföljt sina studier till en examen men som trots detta icke är behöriga att vinna tillträde till annan studiebanan.

En kategori av denna art är dispensstuderande, som avlagt den i dispensresolutionen angivna examen. Den som lyckats fullfölja studierna till en examen, har därigenom givit bevis om sina studieförutsättningar.

Vid några högskolor kan tillträde vinnas även av den som saknar studentexamen eller examen, som enligt vad förut angivits likställes med studentexamen. Ett exempel härpå erbjuder antagningsreglerna för skogshögskolan. Behörig att antagas som ordinarie studerande är även den som avlagt realexamen eller styrkt sig äga däremot svarande kunskaper samt därjämte i stadgad ordning undergått särskild prövning enligt fordringarna för studentexamen med minst betyget Godkänd i matematik, fysik, kemi, biologi med hälsolära och svensk skrivning samt tyska eller engelska språket. En person som jämlikt denna bestämmelse vunnit inträde vid skogshögskolan och där avlagt examen, är icke berättigad att bedriva studier vid universitet eller vid annan högskola utan dispens.

Den som redan har avlagt examen vid universitet eller högskola bör icke vara beroende av dispens, om han skulle önska bedriva studier på ett nytt område.

Enligt gällande examensstadgor är den som avlagt akademisk examen i viss utsträckning befriad från skyldigheten att styrka studentkunskaper i särskilda ämnen. I den mån sådana föreskrifter icke meddelats, får personer tillhörande nu åsyftade kategorier underkasta sig de kompletteringar, som

följer av föreskrifter i examensstadgor, i kunskapsfordringar för enskilda universitetsämnen samt i bestämmelser angående inträde vid de särskilda högskolorna.

Utredningsmannens förslag

Den som utan studentexamen vunnit inträde vid universitet eller högskola och som efter avlagt examen önskar övergå till annan studieriktning, likställes med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina.

Speciella frågor

Här skall slutligen vissa frågor sammanhängande med de föreslagna likställhetsreglerna diskuteras.

I det föregående har angivits, att likställdheten för grupperna 1—9 skall avse bl. a. rätten att avlägga examina.

Av formuleringen "rätten att avlägga examina" framgår, att likställdheten skulle avse jämväl licentiatexamen. Denna tanke bör närmare utvecklas.

De kunskapsvillkor, som uppställts för att likställdhet skall anses föreliggande, är avvägda med tanke på grundläggande examen. Hänsyn har därvid icke tagits till möjligheten av att personer tillhörande likställda grupper i viss utsträckning kommer att fortsätta med högre vetenskapliga studier.

Det kan inte förnekas att studier för licentiatexamen kräver vidsträcktare förkunskaper än vad de föreslagna likställhetsvillkoren garanterar. Humanistiska fakulteten vid Stockholms högskola anförde också i sitt yttrande över den förut berörda framställningen från socionomernas fackliga organisation (sid. 103), att den generella likställdheten inte borde avse licentiatexamen

utan att för sådana fall det individuella dispensystemet skulle bibehållas.

Utredningsmannen är dock av den uppfattningen, att likställdheten icke bör begränsas till att gälla lägre examina. Licentiatstudier inom teologiska, juridiska och filosofiska fakulteterna har en utpräglad vetenskaplig karaktär. Det torde vara ovanligt, att den enskilde börjar sådana studier utan att ha samrått med sin lärare. En person, som utan studentexamen vunnit tillträde till högre studier och som fullföljt dessa till en grundläggande examen, bör genomsnittligt sett ha lika goda förutsättningar för högre vetenskapliga studier som andra studerande, vilka startat sina högre studier med utgångspunkt från studentexamen.

Den enskilde bör få förtroendet att under eget ansvar vid behov komplettera sina förkunskaper. Något väsentligt vore icke att vinna med en dispensprövning.

Universitetsstatuterna förutsätter, att studierna börjar omedelbart efter studentexamen. Är studentexamensbetyget äldre än två år, skall den studerande enligt universitetsstatuterna § 88 mom. 1. jämfört med § 98 mom. 2. hos rektor förete bevis om sitt uppförande och sin sysselsättning under mellantiden. Det ankommer på det mindre konsistoriet att efter sakens beskaffenhet besluta, om inskrivning skall medgivas. Liknande bestämmelser förekommer i stadgarna för karolinska mediko-kirurgiska institutet, för tandläkarinstitutet och veterinärhögskolan samt i grundstadgarna för Stockholms högskola och i statuterna för Göteborgs högskola.

Stadgandet syftar till att garantera, att de högre läroanstalterna icke rekryteras med uppenbart olämpliga studerande. Däremot är det icke fråga om

att avvisa någon på grund av hans ålder. Vid prövningen brukar godtagas arbetsbetyg, som täcker hela den ifrågasvarande perioden. Den som inte kan förete sådant betyg, brukar anmodas styrka, att han fört en hederlig vandel. Det torde vara mycket sällsynt att inskrivning vägras.

Man torde få räkna med att de som erhållit likställdhet enligt de nya reglerna ofta börjar sina studier först sedan mer än två år förflutit efter den examen, som givit dem kompetens. Det synes vara en onödigt formalitet att kräva, att en sådan person skall styrka sitt uppförande och sin sysselsättning under tiden efter examen.

Det torde vara tillräckligt, att den akademiska myndigheten har möjlighet att vägra inskrivning, därest anledning förekommer till antagande, att sökandens uppförande icke varit tillfredsställande. Utredningsmannen förordar, att universitetsstatuterna och övriga berörda författningar ändras i anslutning härtill.

Krav på studentkunskaper i olika hänseenden förekommer i studiefordringarna för särskilda ämnen inom den filosofiska fakulteten. Studentkunskaper i latin uppställas sålunda som villkor eller angives som förutsättning för överbetyg i flertalet språkliga och historiska ämnen.

Att en person förvärvat likställdhet innebär inte, att han är befriad från de krav på studentkunskaper, som uppställas eller förutsättes i studiefordringarna. Han är i detta avseende i samma läge som övriga studenter.

Utredningsmannen har icke ansett sig böra pröva, i vad mån eftergifter skulle vara möjliga beträffande dylika kunskapskrav. Med hänsyn till gymnasiet starka differentiering har proble-

met nämligen en avsevärd betydelse även för personer med studentexamen.

En granskning av nuvarande studiehandböcker ger vid handen flera avvikelser mellan de olika lärosätena. Utredningsmannen lämnar öppet, huruvida skiljaktigheterna är sakligt betingade. Det vore önskvärt, att kanslern företog en allmän översyn över de krav på studentkunskaper, som uppställes i studiefordringarna för olika ämnen.

Bestämmelserna angående apotekselevens antagande är för närvarande inte givna i farmaceutiska institutets stadga utan i en särskild kungörelse den 30 december 1938 (nr 765). Detta torde ha motiverats av att antagningen sker genom medicinalstyrelsen, som anvisar elevplatser på apotek och har överinseende över den praktiska utbildningen. I stadgan för farmaceutiska institutet anges, att till deltagande i lärokursen för farmacie kandidatexamen må antagas den som efter avlagd studentexamen antagits som apotekselev och under minst två år på tillfredsställande sätt undergått elevutbildning på apotek.

Det synes utredningsmannen lämpligt, att antagningsvillkoren överföres till farmaceutiska institutets stadga, så att man når en likformighet med vad som gäller för övriga högskolor. Denna ändring blir nödvändig om, i anslutning till vad som anges i det följande, dispensärenden för farmacie studerande skall behandlas i den ordning, som föreslås för läroanstalterna under kanslersämbetet. Detta innebär inte, att utredningsmannen ifrågasätter någon ny ordning vid antagningen av apotekselever. I kungörelsen angående apotekselevens antagande m. m. skulle i stället anges, att medicinalstyrelsen äger an-

taga som apotekselev den, som uppfyller kompetensvillkoren i institutets stadga.

Utredningsmannen har sammanfört de förslag, som angivits i avsnitten 1—9, i ett utkast till kungörelse om tillträde till högre studier för folkskollärare, gymnasieingenjörer m. fl. (bilaga 1).

I stadgarna för de olika högskolorna skulle införas en hänvisning till denna kungörelse på det sätt som framgår av de bifogade utkastet till kungörelse angående ändrad lydelse av stadgan för tandläkarinstitutet och kungörelse angående ändring av stadgarna för de tekniska högskolorna (bilagorna 3 och 4).

Vid omskrivning av intagningsbestämmelserna i de olika högskolestadgorna bör särskilt angivas de villkor om skolkunskaper, som utgör den fackliga basen för det högre studiet, t. ex. vid lantbrukshögskolan ämnena biologi, matematik, fysik, kemi och geografi. Däremot skulle det inte längre vara nödvändigt att där särskilt angiva villkor rörande modersmålet och främmande språk. Frågan om förkunskaperna i dessa ämnen finge nämligen anses reglerad genom bestämmelserna angående studentexamen i läroverksstadgan och genom bestämmelser, som gäller övriga examina vilka skulle ge likställdhet, samt genom kungörelsen om tillträde till högre studier för folkskollärare, gymnasieingenjörer m. fl.

I det nyssnämnda utkastet till kungörelse om tillträde till högre studier för folkskollärare, gymnasieingenjörer m. fl. har i 10 § givits en föreskrift angående det sätt, på vilket den enskilde må styrka sina kunskaper i enskilt ämne enligt fordringarna för studentexamen eller annat kunskapsmått. Detta

skall kunna ske genom betyg från den examen, på vilken han grundar sin kompetens, från efterprovning i samma examen, provning i den ordning som föreskrives i förnyade stadgan för rikets allmänna läroverk eller i stadgan för tekniska fackskolor och tekniska gymnasier eller från provning vid kompletteringsgymnasium.

Termen efterprovning avser att även innefatta vad som benämnes fyllnadsprovning och förnyad provning, d. v. s. omprovning i icke godkänt ämne, provning för högre betyg i godkänt ämne samt provning i ämne som icke ingått i examen men som kan ingå i densamma.

Beträffande provning vid kompletteringsgymnasium och särskild provning enligt fordringarna i det tekniska gymnasiets ingenjörsexamen hänvisas till fjortonde och sextonde kapitlet.

Utredningsmannens förslag

I detta avsnitt har utredningsmannen framfört följande yrkanden, som skulle förutsätta författningsändringar:

1. Föreskriften i universitetsstatuterna § 88 mom. 1. att inskrivningssökande, för den händelse examensbetyget är äldre än två år, skall styrka sitt uppförande och sin sysselsättning under tiden efter examen (motsvarande föreskrift i andra författningar), skall

icke gälla personer, som enligt särskild föreskrift är att likställa med den som avlagt studentexamen.

2. Intagningsbestämmelserna rörande apotekarbanan överflyttas från kungörelsen den 30 december 1938 angående apotekselevers antagande och lärotid m. m. till stadgan för farmaceutiska institutet. I nämnda kungörelse anges i stället, att medicinalstyrelsen äger som apotekselev antaga den, som uppfyller kompetensvillkoren i institutets stadga eller som särskilt medgivits behörighet att antagas.

3. I den författning, som kan komma att utfärdas om tillträde till högre studier för folkskollärare, gymnasielärare m. fl., införes en föreskrift:

Där kunskaper i enskilt ämne enligt fordringarna i studentexamen eller annat kunskapsmått uppställs som villkor för likställdhet eller för inskrivning eller för antagande som studerande eller för behörighet att avlägga examen, må den enskilde styrka sina kunskaper genom betyg från den examen, på vilken han grundar sin kompetens, från efterprovning i samma examen, provning i den ordning som föreskrives i förnyade stadgan för rikets allmänna läroverk eller i stadgan för tekniska fackskolor och tekniska gymnasier eller från provning vid kompletteringsgymnasium.

Kategorier för vilka dispensprövning bör tillämpas

I det föregående har utredningsmannen angivit de grupper, vilka bör få generell likställdhet med dem som avlagt studentexamen. Det har varit fråga om personer med en utbildning, vid vilken gallringen varit relativt sträng. De kan därför i stort sett antagas vara likvärdiga med de vanliga studenterna beträffande teoretisk begåvning. Avgörande synpunkter har också varit, att de genom sin utbildning fått en värdefull intellektuell skolning och ett betydande mått av förkunskaper. Den som inte kan hänvisa till en tidigare utbildning av sådan art, bör liksom hittills bedömas individuellt i samband med prövningen av ansökan om dispens från villkoret om studentexamen. Att den enskilde hänvisas till att söka särskilt tillstånd för att få tillträde till universitet eller högskola, behöver inte betyda, att hans tidigare utbildning varit mindre värdefull som en förberedelse till högre studier än utbildningen för sådana grupper, som medgivits formell likställdhet. Utredningsmannen har ansett sig böra vara relativt återhållsam, när det gällt att förorda likställdhet för nya grupper. Det har syntts lämpligt, att man i viss utsträckning först prövar sig fram på de individuella dispensernas väg. Visar det sig, att dispensstudenter från en viss grupp haft förmåga att med framgång bedriva högre studier, kan detta vara ett skäl att ersätta den individuella prövningen med bestämmelser om generell likställdhet på vissa villkor.

Olika grenar av fackutbildningen är för närvarande under omprövning. En allmän strävan synes vara att förstärka det teoretiska inslaget. Detta gäller t. ex. den utbildning, som ges vid småskoleseminarier och handelsgymnasier. I den mån den teoretiska utbildningen på vissa bana förstärkes, kommer frågan om tillträde till högre studier givetvis i ett nytt läge.

Beträffande privata skolor tillkommer ännu en faktor. Även om utbildningen nu skulle uppfylla rimliga krav, finns det dock inte några garantier för att så skall bli förhållandet även i framtiden. En viss offentlig insyn torde vara förutsättningen för att en utbildning skall ge formell kompetens.

I detta sammanhang vill utredningsmannen erinra om vad 1946 års skolkommission anförde i sin "utredning beträffande privata skolor för yrkesutbildning med förslag till bestämmelser om tillsyn" (SOU 1949: 55). Kommissionen anser det önskvärt, att det allmänna har en viss insyn i den yrkesutbildning, som ges av enskilda skolor. Insynen skulle åstadkommas genom en registreringskyldighet gällande flertalet utbildningsområden. Tillsynsmyndigheten skulle ha till uppgift bland annat att granska och godkänna undervisningsplaner, följa skolans undervisning och verksamhet samt i övrigt bistå skolan på olika sätt.

Många privata skolor har underkastat sig offentlig insyn, ofta i samband med att de erhållit statsbidrag och därmed

följande rätt för eleverna att söka statsstipendier. Men även utan sådant bidrag har det ansetts ligga ett värde i inspektion genom en tillsynsmyndighet, som kan ha ett allmänt stödande inflytande. Å andra sidan bör inte den synpunkten undanskymmas, att vissa skolor kan ha principiella skäl att motsätta sig insyn och kontroll. Detta kan vara fallet i fråga om skolor, som bygger sin undervisning på en viss religionsuppfattning.

Genom ett samarbete med den dispensprövande myndigheten bör dock enskilda skolor kunna nå en faktisk likställdhet med skolor, där examen grundar formell kompetens. Har skolan intresse av att underlätta tillträde till högre studier för sina elever, bör skolan kunna få anvisning av den dispensprövande myndigheten, hur den skall anpassa sin utbildning för att tillfredsställa universitetens och högskolornas krav. Sker en sådan anpassning, bör eleverna kunna räkna med att dispens regelmässigt beviljas. Skillnaden blir väsentligen, att villkoren kan skärpas, om dispensmyndigheten finner, att utbildningen inte längre motsvarar utfästelserna.

Utredningsmannen förutsätter, att dispensmyndigheterna har sin uppmärksamhet riktad på frågan, i vad mån nya grupper bör ges formell kompetens för högre studier, och att de, när tillräcklig erfarenhet vunnits om vilka villkor som bör uppställas, framlägger förslag hos Kungl. Maj:t.

Här följer en redogörelse för olika skolor, från vilka dispensstudenter kan tänkas rekryterade. Översikten gör inte anspråk på fullständighet. Inte heller har utredningsmannen sökt ange någon rangordning från synpunkten av utbildningens värde som grundval för högre studier.

Den som utexaminerats från *småskoleseminarium*, har förvärvat en avsevärd allmänbildning. Villkor för inträde är realexamenskunskaper i modersmålet och i kunskapsämnen. I matematik, fysik och kemi kräves ett mindre kunskapsmått. Inga fordringar uppställs på kunskaper i de främmande språken. Utbildningen är tvåårig. Vid seminariet i Haparanda finnes även en 3-årig linje, vid vilken inträdsvillkoren är lägre än vid den 2-åriga linjen. Undervisningen vid småskoleseminarium omfattar följande läroämnen: kristendomskunskap, modersmålet, matematik, historia med samhällslära, geografi, biologi med hälsolära, fysik och kemi samt psykologi och pedagogik. Dessutom tillkommer den praktiska lärarutbildningen, bestående av metodik och gruppövningar. Frivillig undervisning ges i bl. a. engelska. Undervisningsplanen, som anger kursernas omfattning, är fastställd 1938 (S. F. 1938 nr 43). En jämförelse med det allmänna gymnasiet ger vid handen, att psykologi och pedagogik är det teoretiska ämne, där småskollärarinnorna når längst. Ämnet har sammanlagt 8 veckotimmar. Närmaste motsvarighet på det allmänna gymnasiet är filosofi, som där har 4 veckotimmar. I kristendomskunskap är seminariets timtal något större än gymnasiets, men vissa kursskillnader försvårar jämförelsen. I övriga kunskapsämnen synes man inte uppnå studentexamensnivån. Kurserna i modersmålet och historia med samhällslära sträcker sig visserligen över samma områden som gymnasiekursen men har betydligt lägre timantal. I geografi och biologi bedömes undervisningen föra något längre än gymnasiets bortvalsnivå, medan den i matematik, fysik och kemi torde ungefär motsvara realskolans kurs. För avgångsexamen kräves icke några språkkunskaper.

Småskollärrarutbildningen uppfyller inte de fordringar, som måste ställas på en utbildning, som skall ge formell kompetens för tillträde till universitet och högskolor. Förkunskaperna är alltför begränsade. Bland seminariets elever torde det likväl finnas många personer med håg och fallenhet för fortsatta studier. Den som haft en tids lärarerfarenhet, bör vid dispensprövningen kunna bedömas relativt generöst. En person, som avlagt lärarinneexamen med goda vitsord, torde i allmänhet kunna beviljas dispens för studium av humanistiska ämnen efter komplettering av bland annat kunskaperna i främmande språk.

Småskollärrarutbildningen har behandlats i proposition nr 219 till 1950 års riksdag angående riktlinjer för lärarutbildningens ordnande. Som närmaste utvecklingsmål uppställs en förstärkning av grunden för den tvååriga seminarieutbildningen. Enligt det av riksdagen godkända utskottsutlåtandet skall den egentliga yrkesutbildningen för småskollärare från den tidpunkt, som senare bestämmes, tills vidare vara grundad på en ettårig allmänbildande kurs, baserad på ett kunskapsmått i huvudsak motsvarande realexamens. Efter en sådan ändring av småskollärrarutbildningen bör frågan om dess kompetensvärde upptagas till förnyad prövning.

De statsunderstödda *handelsgymnasierna* är tvååriga. De står under inseen- de av överstyrelsen för yrkesutbildning. Allmänna föreskrifter angående handelsgymnasiernas organisation och undervisning är givna i kungörelsen den 30 juni 1938 angående statsunderstödda handelsgymnasier (nr 529). För inträde kräves realexamen eller likvärdig examen eller godkänd inträdesprövning. In-

trädesprövningen avser ämnena svenska, tyska, engelska och matematik till en omfattning, som motsvarar realexamens kunskapsmått i de delar, som är betydelsefulla för undervisningen i gymnasiet. Vid många gymnasier förekommer även inträdesprövning i geografi, vid några därjämte i historia. Praktisk erfarenhet från kontorsarbete eller liknande verksamhet räknas som en merit. Huvudvikten i undervisningen ligger på de främmande språken och handels- tekniska ämnen, såsom bokföring, handelsräkning, ekonomisk geografi med varukännedom, handelslära, handelsrätt och nationalekonomi. Gemensam undervisningsplan för handelsgymnasierna finnes inte, utan timplaner har fastställts för vart och ett av gymnasierna av överstyrelsen för yrkesutbildning. Kursernas omfattning vid de skilda gymnasierna varierar något. Svenska upptar 4—6 veckotimmar mot det allmänna gymnasiet 13. I de tre främmande språken är undervisningen obligatorisk. Engelska och tyska har ett större timtal (vartdera ämnet 10 veckotimmar) än på det treåriga latینگymnasiet (vartdera ämnet 7 veckotimmar), men språkstudiet är mer specialinriktat. I franska — som inte kräves för inträde — växlar veckotimantalet från 5 till 10. Den språkliga utbildningen med undantag av modersmålet kan även från de högre läroanstalternas synpunkt sägas vara god. De allmänbildande ämnena har mindre utrymme. Hit kan räknas ekonomisk geografi (i regel två veckotimmar i vardera klassen), nationalekonomi (2 timmar i sista klassen) och samhällslära (1 timme i första klassen). I övrigt upptar undervisningsplanerna endast handelstekniska ämnen. Någon avgångsexamen finnes inte, om man därmed menar en i fastställda former anordnad och offentligt kontrollerad

prövning av eleverna. Emellertid har sedan gammalt avgångsprövningar anordnats vid handelsgymnasierna i de särskilda ämnena, vid vilka i viss utsträckning användes gemensamma uppgifter. År 1948 inrättades en privatistexamen, för vilken kursfordringarna fastställes av överstyrelsen för yrkesutbildning.

Den som utexaminerats från handelsgymnasium, är behörig att inskriva sig vid handelshögskola. För närvarande gäller dessutom, att den som genomgått statsunderstött handelsgymnasium, efter komplettering i matematik (allmän kurs och specialkurs), fysik, kemi och teckning enligt fordringarna på realgymnasiet kan vinna inträde vid teknisk högskola. Denna möjlighet torde dock inte, såvitt utredningsmannen kunnat finna, under de senaste 10—12 åren ha begagnats någon enda gång. På annat ställe i detta betänkande föreslås, att denna rekryteringsväg till de tekniska högskolorna slopas och utbytes mot intagning efter individuell bedömning (s. 149).

Som grundval för högre studier kan handelsgymnasieutbildningen, såsom den nu är organiserad, icke anses tillräcklig. Betygen i avgångsexamen torde dock ge den dispensprövande myndigheten värdefull ledning vid avgörandet, vilka som har förutsättningar för högre studier. Vid bestämmande av villkoren för komplettering torde myndigheten böra räkna sökande tillgodo utbildningen i främmande levande språk.

Handelsgymnasieutbildningen har nämligen varit föremål för översyn av handelsutbildningskommittén. Denna har i sitt betänkande (SOU 1950:12) föreslagit ett successivt förstalligande av handelsgymnasierna efter en övergångstid med en kommunal organisationsform samt en förlängning av gymnasiekursen till att omfatta tre år. Dock skulle an-

ordnas en avgångsetapp efter klass II. Den allmänbildande undervisningen skulle förstärkas genom ökning av timantalet för svenska och samhällslära samt genom införande av undervisning i historia och psykologi. Språkundervisningen skulle också ökas och breddas, så att den inte så ensidigt som hittills inriktades på affärsspråket. Handelsgymnasiet skulle avslutas med en examen anordnad efter mönster av studentexamen och avgångsexamen från tekniskt gymnasium. Skulle dessa förslag genomföras, får handelsgymnasieutbildningen ett väsentligt större värde som grundval för högre studier. Utredningsmannen har dock inte ansett sig skyldig att taga ståndpunkt till frågan, om examen från handelsgymnasium då bör helt likställas med studentexamen eller vilka villkor som bör uppställas.

Den som avlagt ingenjörsexamen vid statlig *teknisk fackskola*, har erhållit en teknisk utbildning huvudsakligen inriktad på den praktiska tillämpningen. Det vanliga är en tvåårig utbildning. Vid sidan härav förekommer bland annat fyraårig aftonskola. Stadga för de tekniska fackskolorna och gymnasierna är given den 6 juni 1919 (S. F. 1919 nr 365). Inträdesfordringarna och de huvudsakliga grunderna för undervisningen vid teknisk fackskola är fastställda i kungörelsen den 18 maj 1928 (S. F. 1928 nr 137).

För inträde kräves realexamenskunskaper i modersmålet, matematik, fysik, kemi och teckning. Sökande med realexamen eller intyg om motsvarande kunskaper i nämnda ämnen är befriad från prövning utom i matematik, i vilket ämne prov anordnas med alla inträdessökande oberoende av förutbildning. På vissa utbildningslinjer är fordringarna i matematik vid inträdespröv-

ningen större än i realexamen. Dessutom uppställas som villkor för inträde att sökande haft en tids praktik, vid de tvååriga dagskolorna i regel minst två år.

År 1950 sökte drygt 600 personer inträde vid de statliga tekniska fackskolorna. Ett visst antal dubbelansökningar finnes sannolikt. Något över 400 kunde intagas. Omkring 130 hade realexamen eller högre skolkompetens, övriga hade förberedande kurser, folkhögskola, korrespondensstudier eller liknande förutbildning. De som skaffat sig sin grundläggande utbildning på annat sätt än genom realskolestudier, är ofta äldre. Medelåldern hos fackskolans elever synes vid inträdet ligga mellan 23—25 år, medan den på det tekniska gymnasiet ligger omkring 19 år. En stor procent av eleverna synes ha börjat som lärlingar inom industrin och kan därför visa på lång praktik. Det är sålunda ganska vanligt med praktiktider på fem år och däröver (i runt tal en tredjedel av eleverna).

Utbildningen vid fackskolan är specialiserad på olika linjer, såsom byggnadsteknisk, maskinteknisk, elektroteknisk och kemiskt-teknisk linje. Undervisningen omfattar bland annat matematik, fysik, kemi, mekanik och hållfasthetslära, ritteknik, byggnadslära, maskinlära, svenska språket, tyska, engelska och handelsteknik. På de olika linjerna lägges huvudvikten vid skilda ämnen. Utbildningen vid fackskolan skiljer sig på flera punkter från det tekniska gymnasiet. Schemat erbjuder mindre plats åt språkundervisningen. Vid läroverket i Stockholm upptar svenska i fackskolan sammanlagt tre veckotimmar mot fem i gymnasiet. Motsvarande skillnad föreligger i engelska och tyska. Ämnena nationalekonomi och samhällslära förekommer inte på fack-

skolans schema. Grundläggande naturvetenskapliga ämnen som fysik och kemi har mindre utrymme i fackskolan än i gymnasiet. I Stockholm är timtalet i fysik i fackskolan fem mot tolv på gymnasiet och i kemi tre jämfört med gymnasiet sex. Däremot föres ämnena matematik, mekanik, hållfasthetslära, rittekniska ämnen och de tekniska tillämpningsämnena till i stort sett samma nivå som i det tekniska gymnasiet.

Bergsskolan i Filipstad synes i stort sett kunna jämföras med de tekniska fackskolorna. Utbildningen, som är tvåårig, har främst till syfte att utbilda ingenjörer för gruv- och järnhanterings behov.

Vid sidan av de tekniska fackskolorna finnes ett stort antal tekniska institut och tekniska skolor av skiftande slag. En del är kommunala, men flertalet är privata utbildningsanstalter. De kommunala jämte vissa av de enskilda skolorna har statsbidrag. Bland dessa skolor finnes några med betydande storlek. Här skall inte någon karaktäristik av utbildningen ges. I intet fall synes denna medföra större kompetens än fackskolans ingenjörsexamen.

Vid de tekniska högskolorna har man tagit hänsyn till intresset att bereda tillträde till högre studier även åt dem, som avlagt ingenjörsexamen vid teknisk fackskola. Enligt stadgarna för de tekniska högskolorna (S. F. 1947 nr 488, § 70 första stycket d) kan inträde som ordinarie studerande beviljas den som genom intyg om praktisk verksamhet, utövad efter fyllda 18 år under minst två år, visar sig äga framstående anlag för något av de yrken, för vilka högskolan ger utbildning. Sådan sökande skall styrka, att han äger kunskaper och färdighet i svenska språket, matematik, fysik, kemi, två främmande levande språk (däribland engelska eller tyska)

samt teckning motsvarande fordringar-
na i studentexamen på realgymnasium
eller i avgångsexamen från tekniskt
gymnasium. Beträffande matematik krä-
ves i studentexamen såväl den allmän-
na kursen som specialkursen. Vid tek-
niska högskolan i Stockholm räknas i
praxis betyg från vissa fackskolor i ma-
tematik, fysik, kemi och teckning efter
fasta grunder sökanden tillgodo som av-
gångsbetyg från tekniskt gymnasium.

Inträde vid teknisk högskola på den-
na grund behandlas närmare i kapitlet
om dispensärenden vid de tekniska hög-
skolorna.

Det torde bland fackskoleingenjörer-
na och motsvarande utbildningsgrupper
finnas personer, som väl lämpar sig
också för högre naturvetenskapliga stu-
dier. Visserligen har deras utbildning
varit begränsad till speciella fackområ-
den, men betygen torde ge vägledning
vid bedömningen. Efter individuell
prövning av studielämpligheten bör per-
soner med fackskolans eller jämförlig
ingenjörsexamen kunna erhålla dispens.
I likhet med vad som sker vid tekniska
högskolan i Stockholm, bör betyg från
fackskolorna i vissa fall kunna godtagas
som vitsord om förkunskaper.

Grafiska institutet är en privat skola,
driven av en stiftelse. Dess verksamhet
började 1944. Statsbidrag utgår till in-
stitutets lokalhyra. Som villkor för bi-
draget gäller, att styrelsen för grafiska
institutet underkastar sig den revision,
som Kungl. Maj:t kan finna gott före-
skriva.

Institutet har flera kurser på olika ni-
våer. Här skall bara behandlas den
högsta, som är tvåårig och avser ut-
bildning av företags- och driftsledare
samt annan högre personal inom den
grafiska industrien. Inträdesfordringar-
na för denna kurs är studentexamen

eller realexamens kunskapsmätt tillika
med studentkunskaper i kristendoms-
kunskap, modersmålet, tyska, engelska,
historia med samhällslära samt geografi.
Man kräver inte att kunskaperna skall
vitsordas genom betyg från särskild
prövning i studentexamen utan godtar
även betyg från korrespondensinstitut
eller av lärare vid högre allmänt lä-
roverk. För inträde fordras också
praktik.

Undervisningen bedrivs genom lek-
tioner, föreläsningar och seminarier.
Den omfattar ett stort antal ämnen.
Bland dessa märkes först och främst
fackämnen såsom sättning, tryckning,
reproduktionsmetoder och -teknik, vida-
re konstnärliga ämnen som konsthisto-
ria, bokhistoria, teckning och färglära
samt ekonomiska ämnen som national-
ekonomi, företagsekonomi och kalkyle-
ring. Utbildning för arbetsledande och
administrativa uppgifter förekommer
också genom kurser i arbetsledning, in-
dustriell organisation, bokföring, stati-
stik samt lagar och förordningar.

Varje år utexamineras från den två-
åriga kursen mellan 15—20 elever. De
flesta av dessa har emellertid avlagt
studentexamen.

Den som utan föregående student-
examen genomgått grafiska institutets
tvååriga kurs, har dels på grund av de
högt ställda inträdeskraven, dels genom
den erhållna fackutbildningen fått en
grundval, som kan vara av betydande
värde för högre studier särskilt inom
det humanistiska ämnesområdet. Utred-
ningsmannen har övervägt, huruvida
inte denna grupp borde generellt lik-
ställas med dem som avlagt student-
examen. Med hänsyn till att utbildning-
en är förhållandevis ny och att tillräck-
liga erfarenheter av individuella dispen-
ser för denna kategori ännu saknas, har
utredningsmannen emellertid stannat

vid att förorda metoden med individuell provning. En omständighet, som från de högre läroanstalternas synpunkt inte torde anses helt tillfredsställande är, att kunskaper vid tillträde till institutet kan styrkas genom privata intyg. Utredningsmannen anser dock, att dispens bör kunna medges generöst, eventuellt utan villkor, då det är fråga om högre studier med anknytning till den tidigare utbildningen.

Vid *statens brandskola* ges flera kurser för olika kategorier av brandpersonal. Skolans stadga är utfärdad den 23 januari 1942 (S. F. 1942 nr 21). Enligt denna är inträdesvillkoren till brandchefskurs kategori I (utbildning till brandchef i yrkesbrandkår) antingen studentexamen eller avgångsexamen från tekniskt gymnasium eller också minst tre års fast anställning vid yrkesbrandkår jämte studentkunskaper i svensk skrivning samt realgymnasiets matematik, fysik och kemi. Motsvarande kunskaper kan också styrkas genom betyg i det tekniska gymnasiets ingenjörsexamen. Under de senare kurserna har ungefär en tredjedel av antagna sökande saknat student- eller ingenjörsexamen. Rekryteringsbehovet är begränsat. Kurs anordnas endast vart tredje år med 15—20 elever. Utbildningstiden, som är 1½ år, ägnas omväxlande åt teoretisk och praktisk utbildning. Den teoretiska utbildningen består av cirka åtta månaders undervisning vid brandskolan med huvudvikten lagd vid yrkesämnen, såsom eldsläckningslära, förebyggande brandskydd, luftskydd och räddningstjänst, men även läroämnen som fysik, kemi, elektricitetslära och motorlära ingår i undervisningen. Utredningsmannen har av brandskolans rektor uppmärksamrats på att eleverna kunde ha intresse av högre studier för

att komplettera sin utbildning på ett begränsat fält. Närmast kunde de vara intresserade av att följa undervisningen i enskilda ämnen vid teknisk högskola. Men även universitetsstudier i enstaka ämnen kunde vara av betydelse.

De personer som utan föregående student- eller ingenjörsexamen antages till brandchefskurs kategori I, förefaller vara starkt yrkesinriktade. Något större behov av en generell reglering av utbildningens kompetensvärde för högre studier synes inte föreligga. Vid de tekniska högskolorna finnes möjlighet att vinna inträde som specialstuderande eller extra studerande för att läsa enskilda ämnen. Den som önskar bedriva universitetsstudier, hänvisas till att söka dispens. Vid provning av dispensansökningar bör myndigheten kunna taga hänsyn till den sökandes tidigare utbildning, särskilt i de fall då studierna avser ämnen av betydelse för den sökandes kommande yrkesverksamhet.

Utbildningen vid *sjöbefälsskolorna*, tidigare kallade navigationsskolorna, är uppdelad på en nautisk linje (två skepparklasser, styrmansklass och sjökapitensklass) och en maskinteknisk linje (3:e maskinistklass, 2:e maskinistklass och sjöingenjörsklass). Sjöbefälsskolorna är statliga. Stadga är utfärdad den 19 juni 1931 (S. F. 1931 nr 272). Överstyrelse för skolorna är kommerskollegium. Läsåret omfattar utom i de lägsta klasserna 8—9 månader för varje klass.

Genomgången skepparklass eller 3:e maskinistklass är inte villkor för inträde i styrmansklassen respektive 2:e maskinistklassen. Antagningen till sistnämnda klasser sker genom prov. Sedan läsåret 1950—51 anordnas förberedande frivilliga kurser omfattande en termin med grundläggande undervisning i modermålet, matematik, fysik, kemi och

engelska, vartill för aspiranter till styrman-klassen kommer geografi och signalering. Eleverna undergår avslutningsprov i samtliga ämnen. Dessa prov gäller samtidigt som inträdesprov. Inträdessökande, som inte deltagit i förberedande kurs, deltar i samma prov. Den som avlagt realexamen med godkänt betyg i de nämnda ämnena, kan befrias från inträdesprov i samtliga eller vissa ämnen, beroende på hur gammal hans examen är. Förutom teoretiska kunskaper kräves praktik. För intagning i sjökaptens- respektive sjöingenjörsklass fordras genomgång av föregående klass med godkänt betyg i samtliga ämnen.

Undervisningen vid sjöbefälsskolorna är för närvarande under omorganisation. Tidigare kursplaner följes inte, utan provisoriska sådana fastställs för ett år i sänder av kommerskollegium. På den nautiska linjen läses bland annat matematik, fysik, terrester och astronomisk navigation, elektroteknik, författningskunskap, sjömanskap och skeppsbyggeri. Av allmänbildande ämnen märkes svenska språket, engelska och handelsgeografi. På den maskintekniska linjen har undervisningen självfallet starkt teknisk inriktning. Bland ämnena kan nämnas matematik, fysik och kemi, mekanik och hållfasthetslära, materiallära, maskinteknik med laborationer och elektroteknik med laborationer. Svenska, engelska och författningskunskap förekommer även där.

Sjöingenjörsexamen kan även avläggas av gymnasieingenjör och fackskoleingenjör med maskinteknisk utbildning. Speciell kompletteringskurs omfattande drygt en månad måste då genomgå. Krav för tillträde till sådan kurs är viss tids verkstadspraktik.

En jämförelse med det allmänna gymnasiets kurser i de olika ämnena låter

sig inte göra, då sjöbefälsutbildningen är så speciellt inriktad. Beträffande den maskintekniska linjen synes den närmaste motsvarigheten vara den tekniska fackskolan. Vad svenska beträffar har på båda linjerna den litteraturhistoriska kursen mycket liten omfattning, och i engelska har undervisningen en för eleverna praktisk inriktning.

Den som avlagt sjökaptensexamen kan, även om han inte avlagt studentexamen, utbilda sig till navigationslärare (S. F. 1932 nr 148). Utbildningen ges i form av en ettårig kurs. För tillträde kräves ett kunskapsmått motsvarande minst realexamen jämte vitsord om särskild prövning i studentexamen på realgymnasiet i modersmålet, matematik (allmän kurs och specialkurs), fysik och engelska samt betyg om kunskaper i tyska, geografi och kemi motsvarande fordringarna för flyttning till realgymnasiets näst högsta ring. Vid navigationslärarkurs meddelas undervisning i matematik och mekanik, meteorologi, fysik och instrumentlära, navigation, kompasslära samt astronomi. För att erhålla lärarkompetens kräves därutöver en praktisk lärarkurs samt viss tids tjänstgöring.

Såväl sjökaptensens som sjöingenjörens utbildning synes, trots dessa personers höga befälsställning, inte utgöra en tillräcklig bas för universitets- eller högskolestudier. Det omvittnas dock, att betyg från sjöbefälsskolorna kan vara goda mätare på studiebegåvning. I första hand synes ämnen som astronomi, matematik och meteorologi ligga väl till för dem, som avlagt sjökaptensexamen, liksom högre tekniska studier för sjöingenjören. Efter prövning av studieförutsättningarna i varje särskilt fall torde rätt till sådana studier kunna medges på generösa villkor. Detta gäller i ännu högre grad den, som utan

studentexamen avlagt navigationslärar-examen.

Högre trädgårdskursen (hortonomkursen) vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut är uppdelad på två linjer, en för allmän trädgårdsodling och en för trädgårdsanläggning. För inträde kräves enligt institutets stadgar (S. F. 1938 nr 632) att med goda betyg ha genomgått tvåårig kurs vid statlig eller statsunderstödd trädgårdsskola samt äga kunskaper motsvarande minst betyget Med beröm godkänd i realexamen i modersmålet och matematik samt tyska eller engelska ävensom minst betyget Godkänd i geografi och naturlära i samma examen. Därjämte uppställs krav på praktik. De flesta fullgör en del av sin praktik i utlandet. Kursen är tvåårig. Obligatoriska för alla elever är bland annat följande ämnen: matematik, fysik, meteorologi, kemi, geologi, botanik (morfologi, anatomi och fysiologi, ekologi och växtgeografi, systematik och växtpatologi) och zoologi. Dessutom förekommer för de båda linjerna speciella ämnen. De som går linjen för allmän trädgårdsodling och som ofta avser att bli trädgårdslärare, läser exempelvis ytterligare delar av botaniken, nationalekonomi och handelslära, rättslära samt pedagogik omfattande såväl metodik som provlektioner med trädgårdsskolans elever. På linjen för trädgårdsanläggning studeras ämnena husbyggnadslära och växthuskonstruktion, trädgårdsanläggning och plantskoleskötsel.

De som utexaminerats från högre trädgårdskursen, benämnes hortonomer. I fråga om skolkunskaper synes utbildning ha givit en god naturvetenskaplig grundval. Det torde knappast råda tvivel om att åtskilliga av eleverna har förutsättningar för högre studier. Betingel-

serna för en generell likställdhet synes dock inte vara uppfyllda. Utbildningen ger inte några garantier för en bestämd standard i fråga om svensk skrivning och kunskaper i främmande språk. Det må också påpekas, att ämnet historia med samhällslära helt saknas på schemat. Efter individuell prövning av studielämpligheten synes emellertid dispens på förhållandevis lindriga villkor kunna ges, främst för fortsatta naturvetenskapliga studier.

Det bör nämnas, att 1946 års trädgårdsundervisningskommitté i sitt betänkande (SOU 1948:5) föreslagit, att den högre trädgårdsundervisningen skulle betydligt förstärkas. En trädgårdshögskola omfattande tre årskurser skulle inrättas. Inträdeskraven föreslås vara studentexamen eller avgångsexamen från Vilans specialgymnasium.

Statens skogsmästarskola har till uppgift att genom teoretisk och praktisk undervisning meddela kunskaper i skogshandtering. Skolans stadga är utfärdad den 8 december 1944 (S. F. 1944 nr 812). För inträde fordras bl. a. antingen avgångsbetyg från statens eller därmed jämförlig skogsskola med kvalificerade betyg eller realexamen (eller motsvarande kunskaper) och minst två års allsidig skogspraktik eller avgångsbetyg med goda vitsord från driftsledarkursen vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut (eller vissa skogsbetonade lantmannaskolor eller vissa andra skolor för praktisk jordbruksutbildning), realexamens-kunskaper i svensk skrivning och matematik samt minst två års lantbrukspraktik och ett års skogspraktik. För samtliga förutsättes därjämte, att de genomgått statens förberedande skogskurs eller annan likvärdig utbildning. Under de senare åren har omkring

75 % av eleverna haft skogsskola som grundval, 20 % realexamen eller motsvarande kunskaper och 5 % driftsledarkursen vid Alnarp eller motsvarande. Lägsta antagningsålder är 22 år. Enligt stadgan antages årligen högst 20 elever. Sökande, som tidigast två år före ansökningstillfället genomgått skogsskola, kan antagas utan prov. I övrigt sker urvalet bland de kompetenta sökandena genom en inträdesprövning.

Konkurrensen vid inträdet är betydande. För att bli antagen fordras höga betyg. I regel är också den faktiska praktiktiden väsentligt längre än den föreskrivna minimtiden.

Lärokursen vid skogsmästarskolan är 1-årig och omfattar tiden från och med den 10 januari till och med den 20 december. Utöver den egentliga lärokursen är vid skolan anordnad en 3-månaders tentamensperiod, till vilken eleverna har rätt att uppskjuta sluttentamina i högst tre fackämnen. Det är regel, att eleverna utnyttjar denna möjlighet, varför den verkliga utbildningstiden kan sägas vara 15 månader. Undervisning meddelas i dels grundläggande ämnen, dels fackämnen, dels specialämnen. Till de grundläggande ämnena hör bl. a. svenska språket, matematik samt handelslära och bokföring. Bland fackämnen, som omfattar omkring ett dussin ämnen, kan nämnas skogsskötsel, skogsuppskattning med avfattning, avverkningsberäkning och värdering, skoglig byggnadslära med vägbyggnad samt träteknologi. Specialämnena är arbetarskydd med förbandslära och hygien, skogsbrand och brandskydd, jakt- och fiskevård samt naturskydd och fornminneskunskap.

Undervisningen bedrivs i form av lektioner, föreläsningar samt praktiska övningar. Elevernas kunskaper bedö-

mes genom förhör och prov. I specialämnena lämnas icke betyg. För den som erhållit godkänt betyg i de grundläggande ämnena och fackämnena, utfärdas avgångsbetyg. Därest särskilda skäl föreligger, må sådant betyg utfärdas jämväl för den, som blivit underkänd i högst två ämnen.

På grund av den stränga sovring, som förekommer vid elevantagningen, erhålles ett gott urval av studerande. Den förutbildning av teoretisk och praktisk art, som kräves för inträde, jämte den undervisning, som meddelas vid skogsmästarskolan, bör ha givit ett betydande kunskapsmått, låt vara att detta endast i begränsad mån kan jämföras med gymnasiets kunskapsområde. Det torde bland dem, som erhållit skogsmästarutbildning, finnas personer med förutsättningar även för högre studier. Den närmaste anknytningen har skogsmästarutbildningen till studier vid skogshögskolan.

Diakonskolan, Stora Sköndal, har en social utbildning, vilken utgör en motsvarighet till utbildningen vid socialinstitutet. Socialutbildningen på Stora Sköndal organiserades efter nuvarande linjer hösten 1948. Frågan aktualiserades, sedan diakonsällskapet hemställt om statsanslag till stipendier. Socialstyrelsen, till vilken framställningen remitterades för yttrande, tillstyrkte bifall men framhöll samtidigt önskvärdheten av en sådan omläggning av utbildningen vid skolans sociala linje, att undervisningen i de sociala ämnena skulle komma att bli i huvudsak likvärdig med undervisningen på socialinstitutets motsvarande linjer. I 1948 års statsverksproposition föreslogs anvisande av 10.000 kronor för stipendier åt skolans elever. Därvid framhöll föredragande statsrådet, att han i anled-

ning av vad socialstyrelsen uttalat angående undervisningen å den sociala linjen, förutsatte att diakonsällskapet, som hade förklarat sig stå i begrepp att göra utbildningen vid diakonskolan effektivare och aktuellare, därvid beaktade socialstyrelsens uttalande. Statsutskottet tillstyrkte i utlåtande nr 8 anvisande av ett anslag av 10.000 kronor. Anslaget anvisades därefter av riksdagen. I regleringsbrevet av den 4 juni 1948 fäste Kungl. Maj:t diakonsällskapets uppmärksamhet bl. a. på vad föredragande statsrådet anfört angående utbildningens omläggning. Sedan 1948 har årligen ett stipendieanslag av 10.000 kronor anvisats av riksdagen.

Den sociala utbildningen omfattar två årskurser, vardera om cirka åtta månader. En del av eleverna, diakoneleverna och diakonisseleverna, kommer från tidigare kyrklig utbildning. Övriga elever, de s. k. socialstuderandena, intages efter ett prov av ungefär samma typ som inträdesprovet vid socialinstitutet. Ledningen för Stora Sköndal strävar efter att göra utbildningen fullt likvärdig med utbildningen vid socialinstitutet. Representanter för skolan har till utredningsmannen framfört önskemål om att skolans examen skall medföra samma kompetens som examen från socialinstitutet.

Utredningsmannen har övervägt tanken, att elever från diakonskolans sociala linje skulle medges rätt att bedriva högre studier på samma villkor som socionomerna, men har stannat vid att inte framföra något förslag i denna riktning. Utbildningen vid Stora Sköndal är ännu så ny, att man inte fått tillräcklig erfarenhet av dess värde. Förutsättning för ett förslag om formell likställighet synes också vara, att det offentliga beredes tillfälle att utöva någon kontroll över inträdesvillkor, kurs-

planer och examensfordringar. Frågan om denna utbildnings kompetensvärde bör dock tagas till ny prövning inom en nära framtid.

I detta sammanhang skall beröras vissa *religiösa skolor*, som ger utbildning för blivande missionärer, församlingsföreståndare och predikanter. Utredningsmannen har konfererat med representanter för metodistkyrkans teologiska skola, Överås, Göteborg, Missionskolan (Svenska missionsförbundets teologiska seminarium), Lidingö, Betelseminariet (Svenska baptistsamfundets läroverk), Stockholm, Johannelunds missionsinstitut (Evangeliska fosterlandsstiftelsen), Stockholm, Örebro missionsskola, Örebro, Svenska Alliansmissionens skola, Kortebo, samt KFUM:s och KFUK:s sekreterarskola, Ljungkile. Flera av dessa skolor ger en omfattande humanistisk-teologisk utbildning. Teologiska skolan Överås har en fyraårig utbildning grundad på real-examens kunskapsmätt. Förutom i en rad teologiska ämnen ges undervisning även i modersmålet, engelska, tyska, grekiska, psykologi, teoretisk filosofi och pedagogik. Missionskolans utbildning är fyraårig för predikanter och blivande församlingsföreståndare, femårig för missionärskandidaterna. Rekryteringsnivån ligger lägre än real-examen. Även vid denna skola läses grekiska, moderna språk samt vissa allmänbildande ämnen. Betelseminariet har en fyraårig kurs, som bygger på första årskursen vid folkhögskola. Undervisningen omfattar teologiska, språkliga och allmänbildande ämnen. Bland språken kan nämnas grekiska och bland de allmänbildande ämnena litteraturhistoria, historia, psykologi, filosofi samt samhälls- och socialkunskap. Johannelunds missionsinstitut har en

fyraårig linje för den inre missionens elever och en sexårig linje för den yttre missionens elever. Första klassen består för samtliga i en årskurs vid folkhögskola. Undervisningen vid institutet ägnas liksom vid de förut nämnda skolorna åt såväl teologiska som allmänbildande och språkliga ämnen. KFUM:s och KFUK:s sekreterarskola ger en tvåårig utbildning grundad på realexamen eller två folkhögskolekurser. Örebro missionsskola har en treårig och Svenska Alliansmissionens skola en tvåårig kurs byggande på folkskola jämte viss påbyggnad. Sammanfattningsvis kan sägas, att flera av de nämnda utbildningsanstalterna vid sidan av den teologiska utbildningen synes ge en språkutbildning, som är av betydande omfattning och som när det gäller missionärskandidaterna ofta påbygges med kurser utomlands, samt en allmänbildande undervisning i vissa fall motsvarande gymnasiekurserna. Elevmaterialet torde emellertid i flertalet fall vara heterogent, delvis beroende på att urvalet inte sker enbart med hänsyn till intellektuella förutsättningar utan även med tanke på allmän lämplighet för den kommande verksamheten. Att många av eleverna har god fallenhet för högre teologiska eller humanistiska studier är sannolikt, men förutsättningar för generella villkor för dessa elevgrupper torde inte föreligga. En generell reglering möter hinder också av skälet, att någon offentlig insyn i eller kontroll av dessa skolors undervisning inte förekommer.

Jämte de ovan berörda utbildningsvägarna finns det ytterligare ett antal skolor, som ger både teoretisk och praktisk skolning av ett slag, som kunde vara värdefull som bakgrund för vissa högre studier i linje med den tidigare

utbildningen. Brister i kunskapsbredden och ojämnhet i intellektuellt avseende hos elevmaterialet synes emellertid göra det nödvändigt att tillämpa individuell dispensbedömning. Här kan nämnas teckningslärarutbildningen, som är 4-årig och för vilken kräves realexamens kunskapsmätt jämte studentkunskaper i matematik. Exempel på utbildningsvägar, som bygger på realexamen eller motsvarande kunskapsmätt är sjukgymnastutbildningen (2-årig), sjuksköterske- och diakonissutbildningen (3—3½ år respektive 4½ år), skolkökslärarinneutbildningen (2-årig), barnträdgårdslärarinneutbildningen (2-årig), driftsledarkursen vid Alnarp (1-årig utbildning föregången av minst 3 års praktik jämte lantbruksskola eller lantmannaskola med kvalificerade betyg) samt vissa av de statliga verkens utbildningskurser, såsom postexpeditörs- och telegrafexpeditörskurserna. De skolor, som ger ovannämnda utbildning, är självfallet i första hand inriktade på undervisning i ämnen, som är av direkt betydelse för det praktiska arbetet inom ifrågavarande yrkesområde. Intresset att därutöver ge ett mått av allmänbildning har då måst stå tillbaka och sådana studier överlätas på den enskilde. Det bör emellertid här som tidigare påpekas, att även en mera praktiskt inriktad yrkesutbildning kan ha ett betydande värde som en bakgrund till högre studier.

Här skall slutligen diskuteras vissa frågor i samband med vad som brukar kallas den "*långa vägen*" till ett yrke. Utredningsmannen har under sina konferenser med representanter för olika högre utbildningsanstalter och yrkesgrupper upprepade gånger hört den meningen uttalas, att man bland underordnade medhjälpare ibland fann per-

soner, som syntes ha utmärkta förutsättningar för högre studier. Dessa borde hjälpas fram genom att de fick tillfälle att inhämta de förkunskaper, som utgjorde den nödvändiga grundvalen för högre studier. På detta sätt skulle man också komma att tillföra den högre yrkeskategorien erfarenheter från en annan del av samma yrkesområde. En annan synpunkt, som framförts från flera håll och som synes ha stor räckvidd, är den att rekryteringen till de lägre yrkeskategorierna kvalitativt skulle befordras, om man kunde visa på möjligheter till vidareutbildning vid högre läroanstalter.

Den "långa vägen" har på vissa yrkesområden redan blivit vedertagen som en av rekryteringsvägarna till högre utbildning. I föregående kapitel har redogjorts för hur krigsmaktens anställda via manskapsskolor och försvarets läroverk efter förhållandevis korta teoretiska studier kan nå kompetens för officersutbildning. En annan sådan väg står sedan ett 20-tal år öppen för studiebegåvade personer på jordbrukets, skogsbrukets och mejerihanteringsområde. Som förut nämnts kan man vid Vilans specialgymnasium på något mer än två år nå fram till en begränsad studentexamen, som enligt nuvarande regler ger behörighet till inträde vid lantbrukshögskolan, skogshögskolan samt den högre mejerikursen vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut. Tidigare har också berörts den "långa vägen" till statens brandskola.

På flera andra områden skulle liknande anordningar vara tänkbara.

Vid tandläkarhögskolan i Stockholm hade man sedan några år tankar på att öppna den "långa vägen", främst för eliten inom tandteknikerkåren. Tandteknikerna, som utbildas vid statliga

skolor, hade mestadels ingen annan grundläggande utbildning än folkskola. I varje årskull — bestående av 60—70 elever — brukade några enstaka utgöra en elit, som man gärna ville ge vidareutbildning. I så fall skulle de först få fullgöra ett praktiskt år, varpå de efter studentexamensstudier i ett begränsat antal ämnen skulle mottagas vid tandläkarhögskolan.

Under en konferens, som utredningsmannen hade rörande tillträdet till apotekarutbildningen omvittnades, att man bland de tekniska biträdena på apotek stundom fann personer, som borde ha goda förutsättningar för högre utbildning. I storstäderna var det vanligt, att de tekniska biträdena hade realexamen, men ute i landsorten torde folkskola vara det normala. Yrkesutbildningen bestod i praktiskt arbete på apotek. I några fall hade man haft exempel på att begåvade biträden tagit studentexamen som privatister för att därefter gå igenom farmaceutiska institutet. Man hade en hög uppfattning om dessa personer. Det ansågs önskvärt, att apoteksbiträden med särskild fallenhet för yrket och god studiebegåvning efter partiella gymnasiestudier kunde antagas som apotekselever. Elevtiden kunde i sådana fall avsevärt förkortas.

Polisutbildningen är för närvarande under utredning av 1948 års polisutbildningskommitté. Utredningsmannen har under hand inhämtat, att kommittén uppmärksammat önskemålet av en "lång väg" för polisväsendets personal till högre utbildning och att kommittén torde komma att framlägga förslag i denna riktning. Enligt kommittén skulle det vara ett allmänt intresse att kunna överföra en del polismän till landsfiskalsbanan. Deras yrkeserfarenheter borde bli av stort värde för deras kommande tjänsteutövning. Som redan

antytts i annat sammanhang (sid. 94), tänker sig polisutbildningskommittén, att studiebegåvade polismän, som visat framstående skicklighet i tjänsten och som äger goda befälssegenskaper, skulle få tillfälle till distriktsåklagarutbildning. Kommittén menar, att en dylik möjlighet skulle få gynnsamma återverkningar inom hela polisväsendet.

Vad som nu anförts är endast några exempel. Den "långa vägens" möjlighet borde prövas i mycket större utsträckning än som skett. Det borde vara en angelägen samhällsuppgift att underlätta för de enskilda att komma vidare

inom sitt yrkesområde. Av praktiska skäl kan dock inte gärna komma i fråga att för varje yrkesområde skapa nya specialgymnasier liknande försvarets läroverk och Vilangymnasiet. Problemet kan nå sin lösning på ett enklare sätt. Ett viktigt led i strävandena att vidga tillträdet till högre studier är ett statligt gymnasium för vuxna. En plan för ett gymnasium för vuxna har framlagts av skolöverstyrelsen. I trettonde kapitlet återges huvudpunkterna av utredningsmannens yttrande över detta förslag.

Dispensnämnden vid kanslersämbetet

Som bakgrund till den följande behandlingen av formerna för dispensprövningen skall vissa allmänna aspekter på dispensbedömningen diskuteras. Först skall dispensinstitutet betraktas från dels de högre läroanstalternas, dels den enskilde dispens sökandens synpunkt.

Från universitetens och högskolornas synpunkt är det första villkoret för att dispens skall kunna beviljas, att sökanden kan antagas ha förutsättningar att följa den högre undervisningen. Den sökande skall med andra ord ha studiebegåvning samt vissa förkunskaper.

Det är inte möjligt att ge bestämda anvisningar, hur man skall kunna fastställa, att en person har studiebegåvning. En väg är att fästa avseende vid resultaten av olika kunskapsprov. I åtskilliga fall bör betyg från en eller annan utbildningsanstalt, som sökanden genomgått, ge tillräcklig ledning, särskilt om dispensmyndigheten skaffar sig kännedom om principerna för betygssättningen. Av stort värde torde också vara direkta upplysningar från lärare, arbetsledare, yrkesvägledare och andra personer, som haft tillfälle att lära känna den sökande och bedöma hans studie- och arbetsprestationer. Värdet av psykologiska testmetoder att mäta begåvningen är mycket omdiskuterat. Vid tekniska högskolan i Stockholm, handelshögskolan i Stockholm samt ett antal andra utbildningsanstalter har man under de senare åren på

försök använt gruppstestning för att sovra bland de inträdessökande. När det gäller dispens sökande, kan gruppstestningar knappast komma i fråga redan av rent praktiska orsaker. Tänkbart vore däremot individuella lämplighetsprov och anlagsundersökningar av den typ, som användes vid psykotekniska institutet i Stockholm. Sådana prov bör kunna underlätta bedömandet av tveksamma fall. Utredningsmannen vill dock betona, att prövningen av den teoretiska begåvningen inte bör ske enbart med hjälp av psykologiska prov.

Den som skall få tillträde till högre studier, måste äga ett visst mått av allmänbildning, språkkunskaper och fackkunskaper. I sjätte kapitlet har diskuterats, vad som bör betraktas som kärnan i studentexamen, nämligen ämnenas modersmålet, historia med samhällslära, kunskaper i främmande språk samt ett fackelement, varierande allt efter det avsedda högre studiet. Kring denna kärna grupperar sig ett antal ytterligare ämnen, avsedda att ge inblick i det svenska och internationella kulturarvet.

Att sökande skall ha förmåga att behandla det svenska språket, är det viktigaste kravet. Endast för personer, som har ett annat språk som modersmål, skulle en eftergift i fråga om kravet på kunskaper motsvarande studentexamensstandard kunna försvaras.

Ämnet historia med samhällslära är väsentligt från synpunkten att föra vi-

dare det gemensamma kulturarvet, att ge perspektiv på det egna fackstudiet samt kunskaper om andra människors levnadsbetingelser och målsättningar. Detsamma gäller de litteraturhistoriska delarna av ämnet modersmålet samt de religions- och kyrkohistoriska delarna av kristendomskunskapen. Ett krav på en viss historisk orientering bör enligt utredningsmannens åsikt gälla även dem, som avser rent tekniskt inriktade högre studier. Frågan har berörts i det föregående i sammanhang med behandlingen av de tekniska gymnasiernas ställning. Som villkor för inträde vid universitet torde dispensmyndigheten som regel böra fordra studentkunskaper i historia med samhällslära. Vad som i övrigt bör krävas i fråga om historisk orientering och allmänbildning, torde böra bero på den enskildes tidigare utbildning och hans studiemål.

Beträffande språkkunskaperna har tidigare angivits, att studentkunskaper i ett språk, i regel engelska, bör gälla såsom ett allmänt krav. Härutöver bör som regel krävas läskunskaper i ytterligare ett språk.

Elementet av fackkunskaper i egentlig mening blir helt beroende på studiemålet. På de dispens sökande kan man i detta hänseende icke ställa lägre krav än dem, som gäller för personer, som avlagt studentexamen. Snarare skulle man kunna framkasta tanken, att kraven borde vara högre. Gör dispensmyndigheten vissa eftergifter beträffande kraven på allmänbildning och språkkunskaper, kan en bidragande orsak vara intresset att tillföra en studiebana personer, som har en särskild kunskap inom facket. Under alla förhållanden bör normerna för bedömningen vara friare.

Vid dispensprövningen bör sökanden bedömas inte enbart från synpunkten,

att han skall ha möjlighet att fullfölja studierna till en examen. Man kan inte helt bortse från frågan, om den sökande kan antagas äga förutsättningar att göra en nyttig insats som yrkesutövare på den valda levnadsbanan. Denna synpunkt får betydelse särskilt vid tillträde till snävt fackbetonade utbildningslinjer, där antalet elevplatser är begränsat.

Den omständigheten, att sökanden nått en viss ålder, bör i och för sig inte utgöra hinder för ett bifall till dispensansökan. Hög ålder kan dock vara en faktor, som talar mot ett medgivande av dispens, därest det av andra grunder råder tveksamhet om sökandens studieförutsättningar.

Vidare bör den omständigheten, att sökanden har svag hälsa, inte utgöra hinder för en dispens. En annan sak är, att vid en utbildningsanstalt kan förutsättas eller krävas, att den inträdessökande äger vissa fysiska kvalifikationer, såsom god synskärpa och normalt färgsinne.

Betraktar man dispensprövningen från den enskilde sökandens synpunkt, ligger de väsentliga problemen på ett helt annat plan. En person, som först i mogen ålder inriktar tankarna på högre studier och avser att på dispensvägen nå sitt mål, befinner sig mestadels i en situation präglad av ovisshet i flera avseenden. Det vore en stor fördel för honom att kunna få ett förhandsbesked om vad för kunskapskrav som kommer att ställas, för att han skall få kompetens att bedriva högre studier. Han är osäker om det värde, som tillmätas hans tidigare utbildning och övriga meriter, och kan inte själv avgöra, vilka kompletteringar som i hans fall anses erforderliga. Genom sin obekantskap med högre studier och de krav dessa ställer i intellektuellt avseende, saknar han också jämförelsepunk-

ter för bedömningen av sina egna förutsättningar att nå det eftersträfvade målet. Därför är det av värde för honom att på ett tidigt stadium få ett omdöme om sin studielämplighet.

Den enskilde har vidare behov att få vägledning om vilka skolor och kurser han lämpligen bör utnyttja för sina förberedelser liksom vilken studiebana som i hans fall kan vara lämplig. Det kan också vara viktigt för honom att veta, hur lång tid studierna kan beräknas ta, vilket ekonomiskt utbyte de kan ge samt på vilket sätt han bäst bör finansiera sina studier.

Problemet att jämna vägen till högre studier för vuxna med begåvning och studieambition har — som framgått av femte kapitlet — varit aktuellt även i andra västeuropeiska länder. Olika former för dispensprövning tillämpas. I detta sammanhang må särskilt framhållas den nederländska prövningen av "specialfallen", den tyska "Begabtenprüfung" och den österrikiska "Berufsreifprüfung".

Uppgiften är att skapa en ordning för dispensprövningen, som inte bara tillgodoser behovet att kontrollera den enskildes förutsättningar utan också beaktar intresset att uppmuntra den, som har studiebegåvning och studiehåg, att söka sig till högre studier. En fri bedömning av sökandens kvalifikationer, hjälp med planläggningen av förberedelsestudierna samt en anpassning av dessa efter individens behov utgör kärnpunkterna i detta förslag.

Avgörandet av dispensärenden hos universitetskanslern sker på handlingarna. Som regel har ärendet först varit på remiss till lokal universitetsmyndighet. Den nuvarande ordningen kan kritiseras från olika synpunkter.

Att vid avgörandet i princip endast

tages hänsyn till de handlingar sökanden ingivit, innebär en risk för felbedömning. Sökanden är ofta okunnig om vilka meriter han särskilt bör framhäva, och har måhända underlåtit att nämna väsentliga fakta. Myndigheten fäster väsentligen vikt enbart vid officiellt kontrollerade prov. Det torde i allmänhet inte ha ansetts vara de akademiska myndigheternas skyldighet att undersöka, vilket värde som kan tillmätas vitsord om visst kunskapsmått, utfärdade av privata institutioner eller enskilda personer.

Naturligt nog har den avgörande synpunkten varit, att universitet och högskolor skall ha garanti för att den studerande äger nödiga förkunskaper och tillräcklig studiebegåvning. Man har därför varit benägen att ställa sig avvisande och att avstyrka dispensansökningar under hänvisning till att det funnits ett tillräckligt antal behöriga sökande. Att dispens sökanden måhända i vissa hänseenden varit överlägsen de formellt kompetenta, har då icke tillmätts betydelse. Man har således inte alltid haft känsla för intresset att draga kvalificerade personer till de högre utbildningsanstalterna.

Systemet att inhämta yttrande från de lokala universitetsmyndigheterna föranleder långa dröjsmål. Den enskilde svävar ofta i ovisshet om vilka krav som uppställs. Han kommer sig inte alltid för att göra ett personligt besök på kanslersämbetet, där han annars skulle kunna få vissa upplysningar om praxis. Har han fått en ansökan avslagen, har myndigheten inte någon skyldighet att ge besked, om han har utsikter att återkomma eller ej. Dispens beviljas den enskilde, först sedan han kompletterat sin grundläggande utbildning så långt, att han i det närmaste står vid målet. De akademiska myndig-

heterna har inte heller möjlighet att ge vägledning angående de förberedande studierna. Kanslersämbetets tjänstemän, universitetens och högskolornas sekreterare torde ofta välvilligt ge råd, men deras tid är alltför upptagen av andra uppgifter; de har inte heller alltid överblick över de olika studieområdena.

Från allmän synpunkt är det egenomligt, att olika regler gäller vid statsuniversitetet och vid Stockholms och Göteborgs högskolor. Som förut nämnts, må efter vad som anges i Stockholms högskolas grundstadgar och ordningsstadga inskrivas även den, som inte avlagt studentexamen, under förutsättning att han från huvudläraren i något av högskolans läroämnen kan förete intyg, att han äger nödiga förstudier för att följa undervisningen. Den som inskrivits på detta sätt, har rätt att delta i undervisningen och att undergå prov men ej att bedriva studier för examen. En likartad föreskrift fastän av snävare innebörd finnes i statuterna för Göteborgs högskola. Även den som icke avlagt studentexamen kan vinna inträde, om högskolans styrelse av särskilda anledningar prövar skäligt att medgiva undantag. Sedan staten övertagit det ekonomiska huvudansvaret för Stockholms och Göteborgs högskolor och terminsavgifterna i huvudsak avlösts, finnes det inte längre tillräckligt skäl, att dessa högskolor skall intaga en särskild ordning. Å andra sidan har den särskilda ordning, som tillämpats vid Stockholms högskola, givit värdefulla erfarenheter. Utredningsmannen avser att förordna, att systemet skall leva vidare men i andra former.

En principiell fråga är, huruvida dispens skall kunna ges med större eller mindre räckvidd. Frågan får väsentlig betydelse för bedömningen av enskilda

ärenden. Kraven på förkunskapernas bredd och djup blir beroende av sökandens studiesyfte.

När i det föregående generella regler förordats för vissa kategoriers tillträde till högre studier, har utgångspunkten hela tiden varit, att de högre studierna skulle avse en akademisk eller motsvarande yrkesutbildning, dvs. syfta till en examen. De villkor, som uppställts för att likställdhet med dem, som avlagt studentexamen, skall anses föreligga, har avvägts med tanke på en åsyftad grundläggande examen.

När det gäller prövningen av individuella ärenden, synes riktlinjerna normalt böra vara desamma. Kraven på sökandens studiebegåvning och förkunskaper torde i allmänhet få ställas i relation till en *examen*. Detta gäller inte bara i fråga om studier vid universitetens och högskolornas fakulteter utan även utbildning vid fackhögskolorna. En följd av denna princip blir, att dispens inte kan beviljas, med mindre sökanden anger, vilken studiebanan han ämnar välja eller i förekommande fall vilken examen han tänker avlägga.

Vad angår studier vid filosofisk fakultet synes riktpunkten såvitt möjligt böra vara att inte begränsa dispensen till viss ämneskombination utan låta den avse studier vid den humanistiska sektionen eller den naturvetenskapliga sektionen. Detta är främst en praktisk fråga. Det skulle nämligen vara föga ändamålsenligt att vid beviljande av dispens låsa sökanden till en specificerad snäv ämneskrets. Skulle han ändra sina ursprungliga studieplaner eller önska medtaga ytterligare ämne i examen, finge dispensproceduren göras om. Krav på speciella förkunskaper kan vid en generell dispens i stället regleras genom hänvisning till de i studiehandboken angivna fordringarna. Den

här förordade principen synes också sedan några år tillbaka tillämpas av kanslersämbetet.

Det finns emellertid inget hinder för en studerande att läsa endast ett eller två ämnen och sedan avbryta sina studier. På en del områden kan studier, som begränsats till att avse endast ett eller ett par ämnen, vara av stort värde för den enskilde.

Det finns exempel på att kompetens knutits till *partiella examina*. Sålunda föreskrives i stadgan för kommunala mellanskolor (S.F. 1933 nr 345), att den som avlagt folkskolläraryxamen "och därjämte vid universitet eller högskola förvärvat goda vitsord om genomgången prövning i ämnen tillhörande den kommunala mellanskolans ämneskrets" och vidare bestritt viss tjänstgöring, må förklaras behörig att antagas till ordinarie lärare. Enligt praxis skall sådan lärare ha erhållit minst två betyg i vartdera av två undervisningsämnen. Skolkommisionen har föreslagit en liknande anordning för de lärare, som skall undervisa på enhetsskolans högstadium, och efter förslag av läroverkens kristutredning har 1952 års riksdag beslutat att i syfte att avhjälpa den rådande lärarbristen godtaga folkskollärarytbildning kompletterad med en akademisk 4-betygsutbildning jämte praktisk lärarkurs såsom tillräcklig kompetens för ordinarie adjunktstjänst vid de högre skolorna. De fyra akademiska betygen skall vanligen avse 2 betygsenheter i vartdera av två skolämnen, men även kombinationen 2+1+1 skall vara tänkbar. Dock godtages icke kombinationen 1+1 i dubbelämnena modersmålet och biologi. Ämnena får kombineras fritt oberoende av om de hör under humanistisk eller matematisk-naturvetenskaplig sektion. Riksdagsbeslutet innebär därjämte, att folkskollärare med 2 à 3 be-

tygsenheter i ämbetsexamen skall kunna erhålla partiell tjänstgöring på real-skolestadiet.

Det kan också påpekas, att inom näringslivet partiella högre studier kan vara en gångbar merit, t. ex. betyg i kemi för verksamhet inom den kemiska industrin. Många gånger kan en person, som har viss utbildning, ha intresse av en begränsad påbyggnad av akademiskt slag för att göra sig mer kompetent inom sitt speciella område. Som exempel kan nämnas en folkskollärare med examen från fyraårigt seminarium, vilken önskar utöka sina pedagogiska kunskaper, eller en småskollärarinna, som för att bättre kunna handha uppgifter i samband med skolmognadsprov skulle vilja studera psykologi. I det föregående har vidare nämnts, att det skulle vara av värde för exempelvis navigationslärare, hortonomer och brandchefer att få komplettera sin fackutbildning med vissa akademiska ämnen.

Det synes önskvärt, att i särskilda fall dispens skall kunna erhållas för ett mera begränsat område än fullständiga examensstudier. Vid vissa fackhögskolor tillämpas sedan länge en sådan ordning. I stadgorna för bland annat de tekniska högskolorna, skogshögskolan och lantbrukshögskolan föreskrives sålunda, att möjlighet skall finnas att mottaga specialstuderande, som följer undervisningen efter eget val i ett eller flera läroämnen med rätt att efter tentamen erhålla intyg om sina kunskaper. För sådana specialstuderande gäller inte de inträdesvillkor, som uppställts för antagning av ordinarie studerande. I stället gäller vid de nämnda högskolorna — med något olika formulering — att specialstuderande må antagas, om han anses äga nöjaktiga förutsättningar att följa den undervisning han vill delta i. Möjlighet till liknande

eftergifter i inträdeskraven finnes, som förut nämnts, även vid Stockholms och Göteborgs högskolor, ehuru avsikten med ifrågavarande bestämmelser i dessa fall inte är direkt utsagd.

Den dispensprövande myndigheten bör kunna bevilja dispens för studium även av enstaka ämnen vid universitet och högskola. I första hand är detta motiverat, då officiell kompetens är knuten till partiell examen. Sådana dispenser bör komma ifråga även i andra fall, särskilt då det högre studiet kan anses ligga i linje med sökandens tidigare utbildning och vara en påbyggnad i syfte att öka yrkeskompetensen. Vid bestämmande av dispensvillkoren bör myndigheten taga hänsyn till det begränsade syftet med studierna. Jämkningsor torde stundom kunna göras i fråga om bredden av det ämnesregister, som annars normalt fordras, liksom även beträffande språkkunskaperna.

I detta sammanhang bör dock framhållas, att vissa restriktioner kan vara nödvändiga med hänsyn till utbildningsanstaltens begränsade kapacitet. Vid brist på elevplatser synes som regel företräde böra ges åt den, som avser att skaffa sig en fullständig utbildning.

Dessa uttalanden om önskvärdheten av begränsade dispenser har närmast tagit sikte på fall, där den enskilde önskar förvärva två betyg i minst ett ämne. Det är en särskild fråga, om man också bör medge dispenser, som avser *studier för endast ett betyg*.

Studier för endast ett betyg skulle många gånger vara värdefulla för den enskilde. Universitetet är måhända de enda institutioner, som har kompetenta lärare i det speciella ämnet. Studiet för ett betyg tar mindre tid i anspråk och ställer mindre krav på förkunskaper

och intellektuell kapacitet än studier för två betyg.

Det är väsentligt att hålla i sär frågan om studier för två betyg och för ett betyg. Den som tagit två betyg i ett ämne, har på ett begränsat område fått samma utbildning som den, som avlagt en examen. Ettbetygsstudier kan visserligen ingå i en filosofisk ämbetsexamen, en filosofie kandidatexamen eller i en statsvetenskaplig examen men har då karaktären av utfyllnad eller stöd för kunskaperna i ett huvudämne. Ett studium, som avser enbart ett betyg i ett eller flera ämnen, är inte på något sätt jämförligt med studiet för en akademisk examen.

Läroverkens krisutredning har förordat särskilda universitetskurser i matematik, fysik, kemi, zoologi och botanik, som skulle avse ettbetygsfordringarna. Frågan förelades riksdagen i proposition nr 153 år 1952 angående vissa åtgärder för avhjälpan av lärarbristen vid de högre skolorna och avgjordes vid vårriksdagen. Riksdagsbeslutet innebär, att särskilda fortbildningskurser för folkskollärare skall anordnas i nämnda ämnen. De skall förläggas till olika orter i landet. Undervisningen vid kurserna skall vara likvärdig med den, som meddelas vid universitetet, och motsvara ettbetygsfordringarna i filosofisk ämbetsexamen. Antalet kurser samt förläggningssorterna för dessa bestämmas av Kungl. Maj:t. Det ankommer därtill på Kungl. Maj:t att, efter hörande av kanslern och skolöverstyrelsen, meddela erforderliga bestämmelser rörande kursverksamhetens organisation.

Frågan om villkoren för tillträde till dessa kurser berördes icke i propositionen eller vid riksdagsbehandlingen. Enligt läroverkens krisutredning skulle för folkskollärare med fyraårig seminarieutbildning gälla samma villkor om för-

kunskaper som för tillträde till högre studier i allmänhet. En sådan folkskollärare skulle således behöva komplettera i språk.

Utredningsmannen är här av annan mening än krisutredningen. Kurser som ordnas särskilt för en viss kategori bör läggas så, att undervisningen ansluter till lärjungarnas kunskapsnivå. En ettbetygskurs i naturvetenskapliga ämnen kan säkerligen inhämtas med hjälp av engelska, det språk folkskollärarna har i sin examen. Utredningsmannen förordar därför, att folkskollärare med examen enligt 1937 års stadga beredes tillträde utan villkor. Beträffande sökande med äldre examen bör i varje särskilt fall prövas, om det är nödvändigt att kräva komplettering i engelska.

Enligt riksdagsbeslutet skall särskilda kurser anordnas för blivande lärare. Dispenserna skulle därför avse tillträdet endast till dessa kurser.

Man skulle kunna framkasta tanken, att dispenser helt allmänt borde medges på avsevärt generösare villkor än eljest, om sökanden avsåg att studera endast för ett betyg. Utredningsmannen har dock inte ansett sig böra förordna några ytterligare eftergifter. Universiteten och högskolorna har en begränsad utbildningskapacitet. Mindre angelägna uppgifter får stå tillbaka för mera angelägna. Utan att anordna särskilda kurser av den art krisutredningen föreslår skulle det knappast vara möjligt för universiteten och högskolorna att taga emot något större antal personer, som skulle läsa endast för ett betyg.

För att undvika missförstånd må påpekas, att utredningsmannen inte gått på den linjen, att dispensstudenter alltid skulle läsa för minst två betyg. Dispensstudenterna bör ha samma frihet som vanliga studenter att begränsa sig till den lägsta kursen. Vid beviljandet

av dispensen bör emellertid gälla de villkor om studiebegävnin g och förkunskaper, som anses betingade av studiet för två betyg. Eller med andra ord: den enskilde bör — fränsett de fall då särskilda elementära universitetskurser kan anordnas — inte kunna göra anspråk på lindrigare villkor därför att han åsyftar att endast nå ett betyg i ett eller flera ämnen.

En annan sida av frågan om dispensens räckvidd är problemet om dispensens relation till licentiatexamen. För närvarande tillämpas då fråga är om studier i den filosofiska fakulteten den praxis, att dispensresolutionen regelmässigt avser rätten att avlägga en grundläggande akademisk eller motsvarande examen. Då fråga uppstår om en dispensstuderandes fortsatta studier på licentiatstadiet, har nytt dispensbeslut ansetts nödvändigt. En viss formell grund för en restriktiv tolkning av innebörden i den först givna dispensen finnes i examensstadgans föreskrift, att betyg över avlagd studentexamen skall bifogas ansökan om licentiatexamen. Den restriktiva tolkningen torde emellertid mer bygga på betraktelsesättet, att dispensen är ett undantagsmedgivande från gällande regler grundat på en individuell prövning av en persons förutsättningar att bedriva studier av visst slag. Beträffande medicinska studier har ny dispens däremot inte krävts för att få avlägga licentiatexamen. I de få fall som förekommit har dispens medgivits generellt för avläggande av medicinska examina. Detta förefaller också naturligt, då den medicinska studiebanan normalt avslutas med licentiatexamen.

Som framhållits i sjunde kapitlet bör frågan om villkoren för tillträde bedömas med tanke på vad som förutsattes

för studier fram till en grundläggande examen. Det har också angivits, att det likväl inte finns tillräckliga skäl att begränsa kompetensen. Utredningsmannen har förordat, att personer som enligt generella regler tillerkännes likställdhet, också skulle erhålla rätt att avlägga licentiatexamen. Motsvarande bör gälla den som erhåller dispens. Utredningsmannen vill därför uttala den mening, att resolutionen i dispensärenden bör avse även rätt att avlägga licentiatexamen, då inte särskilda skäl talar för att begränsa tillståndet till att avse endast den lägre examen.

Dispensansökningar kan också väntas från sådana personer, som på vissa villkor erhåller formell likställdhet med dem som avlagt studentexamen. Det kan t. ex. vara fråga om en folkskollärare eller en socionom. De generella villkoren bör inte intaga någon särställning i förhållande till andra kompetensvillkor i den mening, att dispensmöjligheten skulle vara utesluten. I den mån bakom villkoren i fråga ligger en allmän avvägning, är dock dispensmyndighetens handlingsfrihet begränsad. Det är också uppenbart, att kunskaperna kan ådagaläggas på annat sätt än genom officiella vitsord. Den som varit verksam i ett främmande land under en längre tid får i allmänhet förutsättas ha lärt sig landets språk och bör då inte behöva underkasta sig en skolmässig kontroll. Det bör också stå öppet för dispensmyndigheten att bedöma utpräglade specialbegåvningar efter särskilda normer. Av större praktisk betydelse torde bli dispenser från krav på förkunskaper i visst hänseende, som uppställs i kursfordringarna för de särskilda ämnena.

På en punkt bör dispensvägen kunna anlitas relativt ofta. De generella kompletteringsvillkoren har angivits gälla

rätten att inskrivas vid universitet eller högskola. Det kan vara lämpligt, att den enskilde får börja sina högre studier för att fullgöra kompletteringar efter hand. Utredningsmannen kommer i det följande att närmare diskutera frågan, vid vilken tidpunkt den studerande bör ha inhämtat sina förkunskaper.

I kungörelsen den 30 december 1938 angående apotekselevers antagande m. m. angives, att apotekselev under året före antagningen ej får ha uppnått högre ålder än 25 år, där medicinalstyrelsen ej finner skäl att medgiva undantag. Det har förut angivits (sid. 110), att inträdesvillkoren angående apotekarbanan bör överflyttas till stadgan för farmaceutiska institutet. Utredningsmannen önskar i detta sammanhang påpeka, att dispens bör medges från ålderskravet, så snart det är fråga om personer, som inte gått den vanliga vägen över studentexamen. Det bör icke vara något hinder att på apotekarbanan mottaga även en person, som nått relativt hög ålder.

Utredningsmännen övergår nu till att diskutera formerna för prövningen av dispensärenden.

Universitetskanslersämbetets uppgifter och organisation har nyligen varit föremål för utredning av särskilda sakkunniga. Dessa har i sitt betänkande (SOU 1951:37) även berört frågan om dispenser, som avgöres av kanslern. Efter att i korthet ha redogjort för gällande krav på studentexamen samt i fråga om vissa studier fordringarna på visst betyg i denna examen och kanslerns befogenhet att meddela dispens därifrån anför de sakkunniga bland annat följande:

Rektorsämbetet vid universitetet i Uppsala anser, att dylika frågor (om dispens från särskilda förkunskapskrav) kunna be-

handlas av vederbörande fakultet, medan rektorsämbetet i Lund ifrågasätter, om icke frågor om dispens från visst betyg i studentexamen bör kunna avgöras av rektor eller mindre konsistoriet efter yttrande av fakultet eller sektion.

Frågan har behandlats av experterna, som framhållit, att man möjligen skulle kunna fastställa vissa normer och exempelvis låta en av universitetslärare sammansatt nämnd avgöra dessa dispensfrågor, så att kanslern icke behöfve handlägga dem. — — —

De sakkunniga ha ej ansett sig behöva beröra frågan, huruvida särskilda förkunskaper i olika ämnen böra fordras. Den ståndpunkt universitetsberedningen härvidlag intagit tyder dock på att sådana krav även för framtiden komma att vara aktuella. Frågan blir därför vilken myndighet som bör äga meddela dispens från de uppställda kraven.

Den riksgiltighet de akademiska vitsorden för närvarande äga bör man otvivelaktigt eftersträva att bibehålla. Därest man minskade kanslerns inflytande i dessa dispensfrågor, skulle denna riksgiltighet utsättas för fara att förlora sitt nuvarande kriterium.

Vid de hithörande frågor som kanslersämbetet under senare år haft att handlägga har det i synnerligen talrika fall visat sig föreligga helt motsatta meningar mellan olika lärosäten. Ett överflyttande av kanslerns dispensrätt skulle därför utan tvivel komma att medföra stora olikheter vid avgörandet av sådana frågor.

Det stora antalet olika ämnen och de vitt skilda fordringarna på särskilda förkunskaper torde även göra det till ett vanskligt företag att uppställa generella normer till likformig efterföljd vid bedömandet av dispensfrågor på detta område.

Det finns därför enligt de sakkunniga ej någon möjlighet, om man vill bibehålla den hittillsvarande enhetligheten i fråga om akademiska examina och betyg, att överlåta kanslerns dispensrätt på lokal myndighet, såvida man ej vill i stor omfattning lita till besvärsvägen för att åstadkomma önskad enhetlighet.

Liksom kanslern fastställer studieplaner i olika ämnen, bör han även fortfarande äga dispensera från dessa. Att låta lokala universitetsmyndigheter dispensera från bestämmelser i examensstadgor, fastställda

av Kungl. Maj:t, torde ej heller vara lämpligt eller tillrädligt.

I förevarande sammanhang må härtill anmärkas att chefen för ecklesiastikdepartementet den 29 juni 1950 jämlikt nådigt bemyndigande tillkallat särskild utredningsman (professorn F. Schmidt) för att verkställa utredning rörande villkoren för tillträde till högre utbildning för personer utan studentexamen.

— — —
Även om direktiven i första hand avse utredning rörande villkoren för tillträde till akademisk utbildning av personer utan studentexamen, torde utredningsmannen, enligt vad denne under hand meddelat, jämväl komma att beröra den kanslerns dispensprövning som de sakkunniga här ovan behandlat. Slutligt ställningstagande till sistberörda dispensprövning torde icke kunna tagas, innan nämnde utredningsman slutfört sin utredning.

Stora anspråk måste ställas på den myndighet, som skall handlägga ärenden angående tillträde till högre studier för personer utan studentexamen eller likvärdig skolutbildning. I många fall blir ärendena av komplicerad art. Det är angeläget, att en allsidig begåvningsprövning vid behov företages. Strävan bör vara att nå snabba avgöranden. Endast i undantagsfall bör därför remissbehandling tillgripas. Det är dock önskvärt, att den akademiska sakkunskapen får göra sina synpunkter gällande. Väsentligt är att tillgodose den enskildes anspråk på upplysning och rådgivning. Vägbanande åtgärder blir en viktig del av den prövande myndighetens verksamhet. Bedömningen av sökandena bör vara i sann mening individuell.

Utredningsmannen har haft att ta ställning till frågan, vilken myndighet som i fortsättningen skall svara för dispensprövningen. Olika möjligheter har övervägts.

En huvudfråga är, huruvida dispensärenden skall handläggas lokalt eller

centralt. Lokal prövning skulle vara värdefull från synpunkten, att den sökande då, lättare än eljest, kunde få direkt kontakt med de lärare, som skall handleda hans framtida studier. Denna ordning skulle också gynna ett samarbete mellan universitets- och högskolemyndigheterna och de kompletteringsgymnasier, som enligt denna utredning skulle komma till stånd på olika orter i landet (se fjortonde kapitlet).

För en centralisering talar emellertid väsentliga skäl. Likformighet och enhetlighet i prövningen tillmätes i ärenden av denna art mycket stor vikt. Den överblick över yrkesutbildnings- och skolväsendet i stort, som synes erforderlig för en allsidig belysning av ärendena, kan man knappast vänta sig att alltid finna hos de lokala myndigheterna. Universitetskanslersämbetsakkunniga framhåller i sitt nyss citerade betänkande, att det i fråga om de dispensfrågor de behandlat synnerligen ofta visat sig föreligga helt motsatta meningar mellan olika lärosäten. Detta gäller måhända i särskilt hög grad de här diskuterade ärendena. Vid universiteten och högskolorna torde man också vara medveten om svårigheterna att överblicka hela fältet.

Utredningsmannen har stannat vid att förorda en central dispensprövning. Att prövningen kommer att ske centralt har betydelse särskilt under den period, då de nya riktlinjerna skall föras ut i praktiken.

Sedan erfarenheter vunnits om principerna för bedömningen, kan frågan om decentralisering eller centralisering komma i ett annat läge. Utredningsmannen är inte främmande för tanken, att spörsmålet senare tages under omprövning. Man skulle därvid också kunna diskutera en mellanform, att den

lokala myndigheten hade frihet att bevilja tillträde men att prövningen i fall av avstyrkande skulle överflyttas till central myndighet.

Det kunde synas vara en naturlig lösning att bibehålla beslutanderätten i dessa dispensfrågor hos kanslern personligen. Det är angeläget, att kanslern i någon form har inflytande på dispensprövningen. Grundsatsen om en allsidig bedömning gör det emellertid nödvändigt att ytterligare sakkunskap ställes i centrum. Ett avskaffande av det nuvarande remissförfarandet för huvudparten av fallen aktualiserar frågan om de övriga akademiska myndigheternas, i detta fall närmast de olika ämnesprofessorernas, deltagande i prövningen. Det synes inte tillräckligt att deras meningar och synpunkter på ett eller annat sätt inhämtas av en föredragande. Med de huvudprinciper för bedömningen, som ovan uppställts, kan över huvud taget ärendenas art sägas vara sådan, att prövningen bör anförtros åt en nämnd.

Utredningsmannen finner, att som central instans för den prövning som diskuteras bör konstitueras en särskild dispensnämnd med kanslern som ordförande och med ett inslag främst av akademisk sakkunskap. Utredningsmannen återkommer till frågan, hur nämnden i övrigt bör vara sammansatt. Vid nämnden bör finnas en sekreterare, som enligt ordförandens direktiv förbereder inkomna ärenden för föredragning i nämnden. Sekreteraren bör därtill ha som uppgift att gå enskilda tillhanda med upplysningar och råd i frågor, som har samband med dispensprövningen.

Tidigare har antytts, att ett väsentligt led i strävandena att underlätta tillträdet till högre studier för personer

utan formell kompetens bör vara en tillfredsställande upplysnings- och rådgivningsverksamhet. Det kan ifrågasättas, om nämndens sekreterare ensam kan åtaga sig densamma. Önskvärt vore att nämnden för nyssnämnda verksamhet kunde räkna på medverkan av en lämplig lokalorganisation. En sådan står också till buds i den statliga yrkesvägledningen.

I kungörelsen den 30 december 1947 om den offentliga arbetsförmedlingen (nr 983) stadgas att

till den offentliga arbetsförmedlingen skall vara knuten en yrkesvägledande verksamhet med uppgift att stå allmänheten till tjänst med råd och upplysningar i yrkesvals- och utbildningsfrågor samt att på annat sätt genom lämpliga åtgärder främja den enskildes yrkesutbildning och yrkesanpassning. Yrkesvägledning må meddelas såväl i samband med arbetsanvisning som utan dylikt samband och skall, när så befinnes lämpligt, organiseras i samarbete med och som ett led i den utbildande, uppfostrande eller socialvårdande verksamhet, som bedrivs av skolor och andra samhällsinstitutioner samt av enskilda organisationer.

Central myndighet för yrkesvägledningen är arbetsmarknadsstyrelsen. Inom styrelsen finnes en särskild byrå, yrkesvägledningsbyrån, med uppgift att bl. a. utöva den centrala ledningen över de lokala yrkesvägledningsorganen samt att utarbeta upplysningsmaterial och verkställa specialutredningar. De lokala organen utgöres av avdelningar inom länsarbetsnämndernas huvudkontor samt personal vid ett antal större avdelningskontor. Yrkesvägledningen är sålunda företrädd genom tjänstemän på drygt ett 50-tal orter i landet. Därutöver finnes på orter, där särskilda yrkesvägledningstjänstemän saknas, s. k. kontaktmän, vanligen lärare. Kontaktmännens antal uppgår för närvarande till omkring 150.

Byråchefen i arbetsmarknadsstyrelsen Ejnar Neymark, vilken är knuten som expert till denna utredning, har framhållit att landets yrkesvägledningsorganisation bör kunna biträda med upplysnings-, utrednings- och rådgivningsverksamhet i samband med dispensärendena.

Utredningsmannen skall här närmare utveckla sina tankar om dispensnämnden och dess arbetssätt. Redogörelsen kan lämpligen följa ärendenas gång genom olika stadier av prövningen.

Den upplysande och rådgivande verksamhet, som nämnden tänkes utöva, är för den enskilde av väsentlig betydelse. Den torde få formen av både muntliga samtal och skriftväxling.

En person, som i mogen ålder börjat inrikta tankarna på högre studier, bör kunna få upplysning om nämndens praxis i fråga om krav på studieförutsättningar, allmänbildning och förkunskaper i övrigt. Väsentligt är också att upplysa om på vilket sätt nämnden brukar kräva att kvalifikationerna ådagaläggas. Sökanden bör kunna få kännedom om vilka faktorer som tillmätas särskild vikt vid prövningen av en persons studielämplighet. Han bör också få reda på vilka kunskapsmeriter som anses ha relevans för det högre studium han åsyftar. En viktig fråga synes även vara, vid vilken tidpunkt olika förkunskaper skall redovisas samt vilken undervisning som står till buds för kompletteringsstudier. Frågor om studietid, utbildningskostnader, låne- och stipendiemöjligheter torde också i flertalet fall vara aktuella.

En del av denna upplysnings- och rådgivningsverksamhet får naturligtvis förutsättas ankomma på dispensnämndens sekreterare. Särskilt gäller detta i fråga om sökande, som är bosatta i

Stockholm eller dess närhet och som därför lätt kan besöka sekreteraren vid hans mottagning. Då så inte kan ske, t. ex. på grund av att sökanden är bosatt på annan ort, bör motsvarande uppgifter kunna lämnas genom yrkesvägledningen.

Detta kräver, att dispensnämnden ställer upplysningsmaterial till yrkesvägledningens förfogande. Ett lämpligt sätt torde vara, att nämnden någon gång årligen tillhandahåller redogörelser angående praxis vid dispensgivningen samt att den i övrigt tid efter annan lämnar översikter i aktuella frågor och ger upplysning om principfall. Från arbetssynpunkt synes det vara rationellt, att samarbetet med yrkesvägledningen sker via arbetsmarknadsstyrelsens yrkesvägledningsbyrå, som sedan har att vidarebefordra upplysningar och meddelanden till de tjänstemän, som av styrelsen ålägges att svara för verksamheten.

Vid de kurser och konferenser, som anordnas för yrkesväglarna, bör dessa även orienteras om de tillämpade principerna.

Under de förberedande samtalen bör en viss gallring av de sökande kunna ske. Nämnden skall självfallet inte onödigtvis belastas med ärenden, som saknar allvarligt syfte eller som kan bedömas helt utsiktslösa. I samråd med nämndens ordförande förutsättes sekreteraren (yrkesväglaren) i klara fall kunna avråda från dispensansökan. Avrådande av detta slag synes alltså i regel kunna ske utan att formell dispensansökan föreligger. Det bör emellertid stå den enskilde fritt att påkalla nämndens eget avgörande.

De förberedande kontakter och samtal som här berörts syftar naturligtvis inte till att vara vad som tidigare benämnts förhandsbesked. Ett sådant bör

grundas på en ingiven dispensansökan samt meddelas av nämnden. Utredningsmannen återkommer strax till denna fråga.

Då dispensansökan inkommit, förbereder sekreteraren ärendet för föredragning i nämnden. Beredningen bör avse två centralfrågor, studielämpligheten och kunskapsnivån. Strävan bör vara att nå en så allsidig utredning som möjligt.

Yrkesvägledningsorganisationen bör kunna utnyttjas även för sådana förberedande utredningar. Lämplig väg torde i detta fall vara, att nämndens sekreterare hos arbetsmarknadsstyrelsens yrkesvägledningsbyrå begär att utredning företages. Därvid bör om möjligt specificeras, vilka frågor som bör särskilt belysas. Styrelsen anmodar omedelbart viss tjänsteman att inhämta erforderliga uppgifter.

Det är angeläget, att vid behov ett personligt samtal med sökanden kan komma till stånd. Om han bor i Stockholm eller Stockholms närhet, skulle nämndens sekreterare själv kunna tjänstgöra. I andra fall får intervjun ledas av yrkesväglaren. Den enskilde bör själv svara för de resekostnader, som kan uppkomma.

Utredningen kan också avse upplysningar från arbetsgivare, tidigare lärare och andra personer, som kan uttala sig om sökandens utåtriktade verksamhet, hans insatser i arbetslivet, under studier och utbildning av skilda slag, i föreningsliv, offentliga uppdrag eller på förtroendeposter.

Att begäran om utredning i individuella fall riktas till den centrala yrkesvägledningsmyndigheten, torde inte innebära någon onödig omgång. Tvärtom vinnes med en sådan ordning flera fördelar. Myndigheten kan omedelbart ge

personligt uppdrag åt lämplig yrkesvägledare — t. ex. den som eventuellt tidigare haft kontakt med sökanden — att verkställa utredningen. I det fall utredningsresultatet synes visa, att en psykologisk anlagsundersökning är påkallad, skulle yrkesvägledningsbyrån, som har visst anslag för detta ändamål, efter samråd med dispensnämnden kunna förordna om sådan undersökning i samband med utredningen.

Innan ett ansökningsärende föredrages i nämnden, bör upplysningar inhämtas om innebörden och det allmänna värdet av sökandens tidigare utbildning av teoretisk och praktisk art. Vid sidan av de mera skolmässiga studierna kan det vara av betydelse att känna till om sökanden deltagit i korrespondenskurser eller i studiecirklar och om han bedrivit studier helt på egen hand. Erforderliga detaljupplysningar och omdömen beträffande en viss utbildningsform bör naturligen i första hand inhämtas från myndigheter eller andra ansvariga allmänna organ, men även uttalanden av enskilda personer bör kunna tillmätas betydelse.

Under förberedningen av ärendet kan det i vissa specialfrågor bli önskvärt, att dispensnämndens sekreterare tar förbindelse med den högre läroanstalt, där sökanden ämnar bedriva studier. Då det är fråga om tillträde till spärrade utbildningsvägar, synes det vara erforderligt att undersöka om elevplats kan beredas.

Nämndens prövning av dispensärendena kan tänkas utmynna i avgöranden av flera olika slag. Några huvudfall skall här tas upp till diskussion.

Det torde bli vanligt att dispensnämnden finner, att sökanden inte styrkt erforderliga kunskaper i något eller några ämnen. I sådana fall bör villkor kunna

knytas till dispensen. Villkor av denna art kan få formen av krav, att sökanden innan han inskrives vid högre läroanstalt eller genomgår viss lärokurs eller undergår särskilt nämnt tentamensprov, åläggas att styrka kunskaper i det eller de läroämnena, som nämnden föreskriver.

Frågan om vid vilken tidpunkt kunskaperna skall styrkas, bör bedömas individuellt. Tidpunkten bör göras beroende av dels kunskapsbristernas omfattning, dels möjligheterna att vid sidan av det högre studiet bedriva kompletteringsstudier. Från individens synpunkt är det ofta ett starkt önskemål att snarast få börja de akademiska studierna och få den intellektuella stimulans, som dessa studier ger. Ett annat skäl för den studerande att få fullgöra sina kompletteringar jämsides med de högre studierna ligger i förmånen att kunna erhålla lämplig undervisning vid de kompletteringsgymnasier, som förutsättes bli inrättade bl. a. på universitets- och högskoleorterna. När det gäller främmande språk tillkommer det skälet, att kunskaperna befästes, om studiet sträckes ut över en längre period.

Å andra sidan finnes skäl som talar mot jämsideskompletteringar. Att en del av arbetsdagen måste ägnas åt att utfylla luckor i skolkunskaper, verkar naturligen i viss mån störande på de högre studierna. Särskilt stora är svårigheterna, när undervisningen är schema-bunden. Dispensmyndigheten får företaga en prövning av den enskildes möjligheter att genomföra ett kompletteringsprogram utan att eftersätta sitt huvudstudium. Det måste givetvis beaktas, att kunskaper i ämnen, som skall utgöra basen för eller hjälpmedel vid det högre studiet, inhämtas på ett tidigt stadium. Samma synpunkt gäller i viss mån även ämnen av allmänorienterande karaktär.

Det kan vara lämpligt att ställa som villkor, att kompletteringarna verkställs inom viss tid, så att den enskilde inte faller för frestelsen att skjuta dem på en obestämmd framtid.

I vissa fall torde det bli nödvändigt, att dispensnämnden skaffar sig ytterligare material för bedömningen av en sökandes förutsättningar för högre studier än vad som är omedelbart tillgängligt. Kriterierna på intellektuell kapacitet kan vara ofullständiga eller kunskapsnivån svår att fastställa. Nämnden kan då bordlägga ärendet i avvaktan på särskild utredning av den oklara frågan.

Dispensnämnden må kunna kräva, att sökanden underkastar sig den prövning, som anses behövlig. Denna kan tänkas ske vid gymnasium för vuxna, kompletteringsgymnasium eller annan likartad läroanstalt. Som närmare anges i fjortonde kapitlet bör den enskilde också kunna få tillfälle att vid ett allmänt gymnasium under en kortare period följa undervisningen, delta i skriftliga prov och ha personliga samtal med lärarna. Då det anses nödvändigt och lämpligt, bör som nämnts även psykologiska undersökningsmetoder kunna användas och resultatet tillmätas viss betydelse.

När den begärda utredningen inkommit, bedömer nämnden på grundval av det utökade materialet sökandens kvalifikationer för det åsyftade högre studiet. Såvida de intellektuella förutsättningarna anses tillfredsställande, kan dispens — eventuellt med vissa villkor — omedelbart vara möjlig. Nämnden bör emellertid också kunna uppskjuta sitt avgörande, om detta anses lämpligt, t. ex. på grund av att mer väsentliga luckor i sökandens kunskaper konstaterats.

Då det gäller *studiebanor med begränsat antal platser* tillkommer ett sär-

skilt problem. Någon skulle måhända vilja hävda, att ett dispensbeslut enbart bör avse behörighet att konkurrera med övriga sökande. En sådan dispens skulle dock ha föga värde för den enskilde. Metoden skulle också innebära en omgång, ty myndigheten skulle vid två olika tillfällen ha att bedöma den dispensökandes kvalifikationer. Utredningsmannen anser det därför vara önskvärt, att *dispens innesluter ett löfte om placering*.

När här talats om dispens har förutsatts, att sökanden erhåller tillstånd att börja sina högre studier. De nödvändiga kompletteringarna har sökanden medgivit att fullgöra samtidigt med det högre studiet. Det kan tänkas vara önskvärt, att nämnden redan på ett tidigare stadium kan meddela ett beslut. Sökanden skulle få ett *förhandsbesked*, nämligen ett dispensbeslut som anger vad som kräves av honom för att få börja de högre studierna. Den enskilde skulle slippa att på vinst och förlust satsa arbete, tid och pengar på omfattande kompletteringsstudier.

Utredningsmannen anser, att förhandsbeskedet bör innehålla uppgifter om vilka ämnen sökanden bör studera, samt inom vilken tid kunskaperna bör styrkas. Det synes önskvärt att en tidsfrist fastställs. Sökanden bör nämligen ha känslan av att nämnden önskar behålla kontakten med honom under hans förstudier, och denna kontakt kan inte upprätthållas hur länge som helst. Förhandsbeskedet bör kombineras med vägbanande åtgärder. Det bör anges, hur sökanden lämpligen bör utnyttja den anslagna tiden och vilka läroanstalter, kurser eller studieformer som står till buds. Den som fått ett förhandsbesked, bör om han så önskar få tillfälle att med yrkesvägledaren diskutera utformningen av sina studieplaner.

Förhandsbesked, inneslutande löfte om framtida placering, bör också kunna komma i fråga, när ansökan gäller tillträde till en spärrad utbildningsanstalt. Beskedet måste i detta fall fastställa, till vilken nivå sökanden skall komplettera i speciella ämnen för att vinna tillträde. Utgångspunkten får här bli de senaste årens medelbetyg för de intagna sökande.

Utredningsmannen har icke ansett det möjligt att föreskriva, i vilka fall den enskilde skall kunna få ett förhandsbesked. Vid bedömningen av denna fråga kan man nämligen icke underlåta att beakta rättvisesynpunkter. En person med studentexamen, som kompletterat för att samla meriter i konkurrensen om platserna vid en spärrad utbildningsanstalt, skulle kunna hävda, att en dispensstuderande erhåller en mer gynnsam ställning, om minimivillkoren preciseras på förhand. En avvägning blir därför nödvändig mellan olika intressen. Utredningsmannen önskar dock påpeka, att de ovissa faktorerna för dispens sökanden i regel är flera än för studenten.

Utredningsmannen övergår till att diskutera den form för inskrivning av dispensstuderande som förekommer vid Stockholms högskola. Med stöd av ett intyg från ämneslärare kan en person inskrivas, trots att han saknar formell kompetens. Som förut angivits, är det oklart vilken ställning som tillkommer en sådan studerande. Faktiskt betyder systemet närmast, att varje huvudlärare kan ge dispens, som medför rätt till inskrivning och rätt att avlägga tentamen. När det gäller officiellt vitsord genom en examen, är dock dispens utan värde för den enskilde. Han är beroende av kanslerns beslut på samma sätt som andra dispens sökande. Det har inte varit ovanligt, att personer som avlagt alla

kunskapsprov för en examen, blivit tvungna att som en sista etapp komplettera i ett antal skolämnen för att uppfylla kanslerns villkor för dispens.

Vid Göteborgs högskola där styrelsen är den dispensgivande myndigheten, har man varit återhållsam då det gäller att medge inskrivning av icke-studenter. Det torde likväl vid några tillfällen ha inträffat liknande händelser även där.

Utredningsmannen anser det inte föreliggande tillräckliga skäl att låta en särordning bestå för Stockholms och Göteborgs högskolor. Den lokala dispensbefogenheten bör avskaffas.

Den av Stockholms högskola tillämpade fria ordningen har dock haft en mycket stor betydelse. Många personer har fått tillfälle att pröva sina krafter och genom sina studieresultat ge belägg för att de varit förtjänta av att erhålla dispens. Det har också visats, att den akademiske läraren har stora möjligheter att bedöma den enskilde lärjungens förutsättningar.

Utredningsmannen rekommenderar, att *den centrala dispensmyndigheten i särskilda fall skall taga hänsyn till studieresultatet under en provotid*. Som en förebild kan även tjäna det system att antaga exspektanselever, som tillämpas vid handelshögskolan i Stockholm. Principen att dispensstuderanter skall kunna antagas som provelever, bör gälla även statsuniversitetet samt de specialhögskolor, där en sådan ordning låter sig praktiskt genomföras.

Möjligheten att tillämpa ett provelevsystem beror på åtskilliga faktorer. En första förutsättning synes vara, att studierna är så organiserade, att man inom en relativt kort tidrymd kan bilda sig ett omdöme om sökandens studieförutsättningar. Läget är särskilt gynnsamt, om studierna börjar med en preparandkurs, en propedeutisk kurs eller liknan-

de grundläggande undervisning, vid vilken förekommer skriftliga prov eller förhör eller andra kontroller, där det inte enbart gäller att redovisa inpluggade kunskaper.

Det är önskvärt, att en akademisk lärare får uppgiften att som inspektor följa provelevens studiearbete. Förordnande av en inspektor kan även vara motiverat från synpunkten, att dispensstuderande mer än andra studenter kan behöva personlig handledning och stöd. Förutsättningen för att en sökande skall kunna antagas som provelev synes stundom vara, att dispensnämnden kan finna en akademisk lärare, som är villig att åta sig uppgiften att vara elevens studieinspektor.

På vissa studiebanor beror antalet platser på utrymmet i laboratorier eller andra övningslokaler. Samtidigt möter kravet att utbildningskapaciteten skall utnyttjas så effektivt som möjligt. Det kan då vara diskutabelt att antaga enskilda elever på prov med risk att uteslänga andra, om vilka man med väsentligt större säkerhet kan uttala, att de har förutsättningar att fullfölja studierna. Likväl har man vid handelshögskolan i Stockholm ansett det ligga ett sådant värde i möjligheten att genom provelevsystemet tillföra högskolan goda begåvningar, att ett tiotal platser årligen hålles öppna för exspektanselever.

Utredningsmannen anser sig inte böra ange några närmare riklinjer, på vilka studiebanor ett provelevsystem skall användas. Dispensnämnden bör ha full frihet att pröva sig fram. Finner nämnden, att en person bör beredas tillfälle att gå som provelev, bör i dispensbeslutet angivas, att dispensen gäller för viss begränsad tid och att fortsatt dispens är beroende av att sökanden visat sig ha förmåga att följa den akademiska undervisningen inom sitt studieområde.

Nämnden bör samtidigt meddela förordnande av inspektor, om nämnden funnit en lämplig lärare, som förklarar sig villig att åta sig uppgiften.

I samband med att den enskilde underrättas om nämndens beslut i hans dispensärende, kan det vara önskvärt, att de offentliga yrkesvägledningsorganen ånyo tas i anspråk.

Har beslutet inneburit, att sökanden fått sin dispens beviljad på villkor om vissa kompletteringar, bör han kunna få bistånd med studieplanering och praktiska råd i fråga om sitt fortsatta studiearbete. Dispensnämnden kan i vissa fall förutsättas ge anvisning om t. ex. lämplig kvalificeringsväg redan i dispensresolutionen. I andra fall torde visst samråd mellan nämnden och yrkesvägledningen komma till stånd beträffande vägbanande åtgärder. Det är angeläget att upprätthålla samarbete med studentkårernas studierådgivare, statsstipendienämnderna, studielånenämnden och andra organ, som kan bistå med detaljupplysningar i förekommande frågor. Kontakter mellan studenten och expertorgan av nämnda slag bör förmedlas.

Då dispensbeslutet inneburit ett avslag, torde situationen för den enskilde kräva än större uppmärksamhet. Det kan då bli fråga om att den sökande bör vända sin ambition mot vidareutbildning av annat slag. Det kan vara fråga om att bistå honom vid byte av levnadsbana. Har avslaget å andra sidan motiverats av att hans förutbildning ansetts alltför otillräcklig och kan det antagas, att han har utsikter att efter ytterligare studier få en förnyad ansökan beviljad, bör det göras klart för honom, var hans kunskapsbrister ligger och hur han lämpligen bör genomföra sina kompletteringsstudier.

Enligt utredningsmannens förslag skulle dispensnämnden övertaga från kanslern avgörandet i vissa ärenden, där enligt gällande bestämmelser kanslern är ensam beslutande. Dispensnämndens *behörighet* har i det bifogade författningsutkastet angivits avse ansökningar från svenska medborgare utan studentexamen om rätt att inskrivas som studerande, att delta i undervisningen samt att avlägga tentamina och examina. Nämnden föreslås ha kompetens inte bara när det gäller kravet på studentexamen som inskrivningsvillkor utan även de krav på studentkunskaper i vissa ämnen, som uppställs som villkor för rätten att avlägga examen i examensstadga eller som inskrivningsvillkor i stadgarna för viss fackhögskola. Nämnden skulle även vara behörig att handlägga ansökningar om dispens från förkunskapskrav, som uppställs som villkor för tentamen i studieplanen för enskilda ämnen.

Till nämndens kompetens skulle också höra ansökningar från personer, som enligt generella regler skulle medges likställdhet med dem som avlagt studentexamen, t. ex. folkskollärare, personer med avgångsexamen från tekniskt gymnasium eller med begränsad studentexamen från försvarets läroverk.

Utredningsmannen erinrar om det tidigare angivna förslaget, att de särskilda dispensbestämmelserna för Stockholms och Göteborgs högskolor skulle upphävas.

Att förslaget endast avser svenska medborgare utan studentexamen beror på att utredningsuppdraget inte sträcker sig längre. Skulle en dispensnämnd inrättas, bör till särskilt övervägande upptagas frågan, om nämnden bör anförtros även vissa andra ärenden, som nu handlägges av kanslern. Närmast till hands skulle ligga, att nämnden fick

kompetens även beträffande ansökningar från utlänningar. Det kunde också tänkas, att nämnden tillades behörighet att handlägga de dispensärenden, som avser personer med studentexamen. Möjligen kunde dit också föras frågor om intagningen till de medicinska nybörjarkurserna samt andra liknande avgöranden.

I samband med frågan om dispensnämndens behörighetsområde skall här diskuteras, *vilka högre läroanstalter som bör falla under nämndens kompetens.*

Universitetskanslersämbetssakkunniga har i sitt betänkande (SOU 1951: 37), kapitlet "Samverkan mellan universitet och högskolor", bland annat behandlat frågan om relationen mellan kanslern och de högre läroanstalterna och mellan de högre läroanstalterna inbördes. De sakkunniga förordar olika former av samverkan men intager i övrigt den ståndpunkten, att kanslerns ämbetsområde, i varje fall tills vidare, i huvudsak bör ha samma omfattning som för närvarande.

Det förefaller naturligt, att i första hand de dispensärenden, som avser läroanstalter hörande under kanslersämbetet, överflyttas på nämnden. Dessa är universitetet i Uppsala och Lund, karolinska mediko-kirurgiska institutet, medicinska högskolan i Göteborg, Stockholms och Göteborgs högskolor samt tandläkarhögskolorna i Stockholm och Malmö.

Utredningsmannen förordar, att till nämnden överflyttas även dispensärenden avseende tillträde till den farmaceutiska studiebanan.

Relationerna mellan farmaceutiska institutet och kanslersämbetet är, ehuru inte reglerade i författning, ändock ganska fasta. Sedan flera år tjänstgör

kanslern som ordförande i institutets styrelse.

Farmaceututbildningssakkunniga har i sitt betänkande (SOU 1948: 46) föreslagit, att universitetskanslern i denna sin egenskap skall fungera som styrelsens ordförande. Universitetskanslersämbets-sakkunniga har uttalat, att frågan om att ställa farmaceutiska institutet under kanslern bör bli föremål för särskild utredning.

Här må erinras om förslaget (sid. 110), att intagningsvillkoren beträffande apotekarbanan överflyttas från kungörelsen den 30 december 1938 angående apotekselevers antagande och lärotid m. m. till stadgan för farmaceutiska institutet. I apotekselevkungörelsen anges i stället, att medicinalstyrelsen äger antaga som apotekselev den, som uppfyller kompetensvillkoren i institutets stadga eller av dispensnämnden förklarats behörig att antagas. Utredningsmannen förutsätter, att dispensnämnden står i sådan kontakt med medicinalstyrelsen, att den som beviljats dispens, också kan beredas elevplats. Skulle någon gång så inte bli fallet, har den enskilde sökanden möjlighet att bringa frågan under Kungl. Maj:ts prövning.

De tekniska högskolorna bildar inom det högre undervisningsväsendet en fristående grupp. De lyder under en gemensam överinstans, överstyrelsen för de tekniska högskolorna. Denna överstyrelse har enligt stadgan för de tekniska högskolorna allmän befogenhet att förklara en inträdessökande behörig att antagas som ordinarie studerande utan hinder av gällande kompetenskrav. Med hänsyn till den särställning dessa högskolor intager, synes det inte föreligga tillräckliga skäl att förorda en överflyttning av dispensprövningen från överstyrelsen till nämnden. Den önskvärda enhetligheten i bedömningen av

dispensärenden avseende de skilda högre läroanstalterna torde kunna uppnås på annat sätt. Frågan om dispensprövningen vid de tekniska högskolorna behandlas i ett särskilt kapitel.

I anslutning därtill diskuteras även frågan om dispensprövningen vid lantbruks-, skogs- och veterinärhögskolorna samt Alnarpinstitutets högre mejerikurs.

Rörande dispensnämndens *sammansättning* har utredningsmannen övervägt flera alternativ.

En fast utgångspunkt har varit, att kanslern skulle tjänstgöra som ordförande.

En synpunkt har varit, att nämnden i huvudparten av fall skall fälla sitt avgörande utan att först behöva inhämta yttrande från lokal universitets- eller högskolemyndighet. Det kunde då synas lämpligt, att i nämnden ingick representanter för olika studieriktningar. Å andra sidan bör nämnden inte bestå av ett större antal ledamöter än att den blir ett effektivt arbetande kollegium.

Utredningsmannen har övervägt tanken att ha en växlande sammansättning, så att i varje ärende deltog en professor, som representerade ämnesområdet i fråga, men att denne inte skulle vara skyldig att deltaga i ärenden, som rörde andra studieriktningar. Detta skulle dock vara en tillfredsställande lösning, endast om man kunde förutsätta, att till ett sammanträde kunde koncentreras ärenden, som berörde samma fack. Uppenbarligen är detta dock inte möjligt annat än om man samlar ärenden för en längre tid. Men för den enskilde sökanden måste dröjsmål bli olägliga. Tanken på ett system med alternerande ledamöter har därför förkastats.

Utredningsmannen har stannat vid att förorda, att i nämnden skall ingå två professorer. Lämpligen kan dessa

väljas så, att den ene är professor i historiskt, rätts- eller samhällsvetenskapligt eller språkligt ämne, den andre professor i matematiskt-naturvetenskapligt ämne. En sådan förenkling av sammansättningen kan försvaras med att dispensärenden i allmänhet kommer att röra frågan, vilka krav på studentkunskaper i olika ämnen som bör uppställas, ett spörsmål som i viss mån kan bedömas av varje akademisk lärare, som har inblick i de elementära grunderna för undervisningen på olika områden och fortlöpande kontakt med denna undervisning.

I särskilda fall kan det vara lämpligt, att i överläggningen deltagar någon direkt sakkunnig. Utredningsmannen föreslår, att nämnden får fullmakt att fritt adjungera vilka universitetslärare den önskar.

Utredningsmannen har ansett det önskvärt, att i nämnden ingår även en ledamot med särskild insikt i yrkesvägledning och arbetsmarknadsfrågor. Helst borde man söka finna en person, som skulle vilja ägna intresse åt att närmare följa de dispensstuderande för att söka få en uppfattning om vilka svårigheter som möter den, som inte har vanlig formell skolträning.

Nämnden skulle således komma att bestå av kanslern, två ledamöter, som skulle vara professorer, och ytterligare en ledamot, som skulle äga insikt i yrkesvägledning och arbetsmarknadsfrågor. Att nämnden utgöres av jämnt antal personer, torde inte vara någon olägenhet. Vid lika röstetal för olika meningar, bör gälla den mening, som biträdes av kanslern.

Vid utformande av förslaget om dispensnämndens sammansättning har, som inledningsvis angavs, utredningsmannen utgått från förutsättningen, att nämnden

i huvudparten av fall skall fälla sitt avgörande utan att först behöva inhämta yttrande från lokal universitets- eller högskolemyndighet.

Flertalet dispensärenden torde kunna avgöras med ledning av tidigare praxis eller de allmänna grundsatser, som kommit till uttryck i detta betänkande. Nämnden torde då normalt ensam ha tillräcklig sakkunskap.

Skulle i ett ärende bli fråga om att tillämpa en ny princip, bör de lokala akademiska myndigheterna eller de närmast berörda lärarna få göra gällande sina synpunkter. Nämnden skall då kunna fritt välja mellan att begära yttrande eller adjungera särskilda ledamöter. Begäran om yttrande bör främst avse själva principfrågan, och remissen bör samtidigt gå till flera fakulteter eller högskolor.

Vid behandlingen av ärenden, som rör tandläkarhögskola och farmaceutiska institutet, kan det vara lämpligt att regelmässigt till nämnden adjungera en representant för högskolan. Adjungering skulle sålunda när det gäller specialhögskolorna förekomma även i ärenden, som icke avsåg principfrågor.

Bestämmelser om dispensnämnden, dess sammansättning och befogenheter bör införas i universitetsstatuterna. Utredningsmannen har sammanställt förslag till sådana bestämmelser avsedda att ingå på den plats i statuterna, som är ledig sedan föreskrifterna om prokansler upphört att gälla (§§ 12—16). Förslaget återfinnes i bilaga 2. Till detta avsnitt av universitetsstatuterna bör också hänföras de bestämmelser, som kan komma att gälla dispenser meddelade av kanslern ensam och vilka nu återfinnes i universitetsstatuterna § 88 mom. 2, andra stycket, i stadgarna för karolinska mediko-kirurgiska institutet

§ 68 mom. 3 samt i stadgan för tandläkarinstitutet § 39 mom. 3. I stadgarna för karolinska mediko-kirurgiska institutet, för tandläkarinstitutet och för farmaceutiska institutet bör införas en hänvisning, att frågor om medgivande att inskrivas för den som eljest inte är behörig regleras i universitetsstatuterna.

Utredningsmannen har inte ansett det nödvändigt att utarbeta utkast även till de ändringar, som förordats beträffande statuterna för Stockholms och Göteborgs högskolor.

Utredningsmannen har inte velat föreslå någon ändring av principen, att den enskilde genom besvär kan bringa ett avgörande inför Kungl. Maj:t.

Här skall slutligen diskuteras vissa organisations- och kostnadsfrågor sammanhängande med dispensnämnden.

Med hänsyn till önskemålet, att kanslern personligen skall kunna följa arbetsrutinen med dispensärendena, synes nämndens kansli böra förläggas i anslutning till kanslersexpeditionen. Uppgiften att vara sekreterare vid dispensnämnden torde efter kanslerns bestämmande böra anförtros någon av kanslersexpeditionens tjänstemän såsom ett tjänsteåliggande. En sådan anordning synes möjlig med hänsyn till att kanslersämbetet den 1 juli 1952 erhållit en förstärkning av sin personal. En förutsättning för att sekreterargöromålen skall kunna bestridas på föreslagna sätt är dock, att den offentliga yrkesvägledningsorganisationen får i uppdrag att biträda med upplysnings-, utrednings- och rådgivningsverksamheten.

Ordförandeskapet i dispensnämnden torde få anses tillhöra kanslerns ämbetsåligganden, varför särskilt arvode för ordföranden inte beräknas. Övriga ledamöter bör erhålla arvoden, som med

hänsyn till att visst förberedelsearbete måste förutsättas, bör fastställas till 3.600 kronor per år för vice ordföranden och 2.400 kronor per år för övriga ledamöter. Till ersättare bör, då han deltar i sammanträde, utgå sammanträdesarvode med 40 kronor per dag. Samma arvode bör utgå till person, som för speciellt tillfälle kallats att delta i nämndens överläggningar.

Vissa kostnader för ledamöternas resor till nämndens sammanträden kan förutses. Ett anslag om 2.000 kronor torde beräknas för detta ändamål.

Tillsammantaget skulle de beräknade kostnaderna för en dispensnämnd i enlighet med utredningsmannens förslag för det första året belöpa sig till 11.400 kr. fördelade sålunda:

Arvoden åt nämndens ledamöter	8.400
Sammanträdesarvoden åt ersättare och speciellt tillkallade	1.000
Resor	2.000
Summa kronor	11.400

Anslagen bör ha karaktären av förslagsanslag.

Utredningsmannens förslag

1. Vid kanslersämbetet inrättas en nämnd för prövning av dispensärenden med de uppgifter, som anges i bifogade författningsutkast (bilaga 2).

2. Av riksdagen utverkas för budgetåret 1953/54 till nämndens verksamhet på kanslersämbetets stat ett förslagsanslag av 11.400 kronor.

3. Kungl. Maj:t uppdrager åt arbetsmarknadsstyrelsen att genom sin yrkesvägledningsbyrå och de lokala organen för yrkesvägledning medverka i det upplysnings-, utrednings- och rådgivningsarbete, vilket ingår som ett led i strävandena att bereda personer utan formell kompetens möjligheten av tillträde till högre studier. Därvid bör det

särskilt åligga arbetsmarknadsstyrelsen och dess lokala organ

att meddela upplysning om den praxis, som tillämpas vid dispens från villkoren för tillträde till högre studier, om vilken undervisning som står till buds vid kompletteringsstudier samt om studietid, utbildningskostnader, låne- och stipendiemöjligheter och övriga omständigheter, som kan vara av betydelse vid valet av studiebanan;

att biträda kanslersämbetet och andra universitets- och högskolemyndigheter vid utredningar, som avser den enskildes förutsättningar för högre studier samt

att efter anvisning av nämnda myndigheter ge den enskilde den vägledning, som prövningen av hans dispensärende kan motivera.

4. De särskilda bestämmelserna om inskrivning av sökande utan studentexamen vid Stockholms och Göteborgs högskolor upphör att gälla.

5. Folkskollärare med examen enligt 1937 års seminariestadga, som i sin examen har vitsord om godkända insikter i engelska, medges tillträde till de särskilda universitetskurser, som kan komma att anordnas för avhjälpande av lärarbristen vid de högre skolorna.

De tekniska högskolorna

Rekryteringen till de tekniska högskolorna sker efter betydligt friare principer än dem som gäller vid statsuniversitetet. Syftemålen med denna utredning är i väsentliga hänseenden redan tillgodosedda. Avgångsbetyg från tekniskt gymnasium likställes helt med studentexamen. Som förut nämnts hade under tioårsperioden 1941—1950 vid tekniska högskolan i Stockholm 15 % och vid Chalmers tekniska högskola 24 % av antalet ordinarie lärjungar avgångsexamen från tekniskt gymnasium. Även avgångsbetyg från handelshögskola eller från handelsgymnasium ger kompetens efter kompletteringar i matematik, fysik, kemi och teckning efter realgymnasiets eller det tekniska gymnasiets fordringar. Under den nyssnämnda perioden torde dock icke någon från handelsgymnasium ha antagits som ordinarie studerande.

Inträde som ordinarie studerande kan också vinnas av personer utan formell skolkompetens. Förutsättning härför är enligt stadgarna av den 30 juni 1947 för de tekniska högskolorna (SF 488/1947), § 70 första stycket d), att sökanden genom intyg om viss tids praktisk verksamhet visat sig äga framstående anlag för något av de yrken, för vilka dessa högskolor ger utbildning. Av sökanden kräves kunskaper i matematik, fysik och kemi och färdighet i teckning samt kunskaper i svenska språket och två främmande levande språk, motsvarande vad som kräves av den som har

studentexamen eller avgångsbetyg från tekniskt gymnasium.

För alla inträdessökande — således inte enbart för gruppen med "framstående anlag" — gäller, att betyg och intyg skall vara utfärdade under något av de senaste fem åren före början av den kurs, till vilken inträde sökes. Rektor kan dock bevilja undantag, när särskilda skäl föreligger. Vitsord om kunskaper i svenska språket och i främmande språk skall inte nödvändigt företes vid tiden för inträdet. Rektor äger medge anstånd på ett år. Även ytterligare anstånd kan beviljas, om vägande skäl föreligger (§ 70 andra stycket). Kunskaperna behöver inte vitsordas i den ordning, som är föreskriven för särskild prövning i studentexamen. Enligt praxis är det tillräckligt med privat intyg från universitetslärare eller från lärare vid ett allmänt gymnasium eller tekniskt gymnasium eller från annan person med motsvarande ställning.

Under tioårsperioden 1941—1950 utgjorde vid tekniska högskolan i Stockholm antalet enligt § 70 första stycket d) antagna ordinarie studerande 93 eller 2,7 procent av antalet ordinarie studerande. Vid Chalmers tekniska högskola var antalet under samma period 17 eller 0,8 procent av antalet ordinarie studerande. Huvudparten av denna kategori utgjordes av personer, som förut gått genom teknisk fackskola eller tekniskt institut.

Enligt en ändring av stadgarna för

de tekniska högskolorna av den 30 dec. 1947 (nr 993) tillades överstyrelsen för de tekniska högskolorna allmän befogenhet att förklara en inträdessökande, som är svensk medborgare, behörig att antagas som ordinarie studerande utan hinder av eljest gällande kompetensvillkor (§ 70 tredje stycket). År 1951 fick överstyrelsen samma befogenhet beträffande utläningar. Om särskilda förhållanden föreligger, skall dock ärendet rörande utläning hänskjutas till Kungl. Maj:t för prövning och avgörande (§ 70 fjärde stycket). När det gällt svenska undersåtar har denna dispensmöjlighet fått betydelse främst för personer, som genomgått Vilans specialgymnasium eller avlagt begränsad studentexamen vid försvarets läroverk. Sådana dispenser har varit relativt få.

Vid sidan av gruppen ordinarie studerande mottager de tekniska högskolorna även ett mindre antal specialstuderande och extra studerande. En specialstuderande har möjlighet att följa undervisningen och avlägga prov i ett begränsat antal tillämpade ämnen men däremot inte att avlägga fullständig examen. Sovringen vid intagningen är sträng, och den sökande bör ha antingen väl kvalificerad teoretisk utbildning eller en lång praktisk verksamhet på området i fråga. De extrastuderande, av vilka man kräver mindre kvalifikationer, följer undervisningen men erhåller inte några officiella vitsord om sina kunskaper. Rubriken extra studerande har i viss utsträckning använts för att bereda tillträde åt utläningar eller åt svenska medborgare med utländsk förutbildning. I sådana fall brukar sökanden, om han efter en allmän bedömning finnes ha likvärdiga meriter med dem som antages som ordinarie studerande, bli antagen som extra studerande i samtliga ämnen inom vederbörande av-

delnings första årskurs. Senare kan han bli antagen i andra årskursen på motsvarande sätt. Har han under viss tid — i allmänhet två år — tillfredsställande följt undervisningen, kan han få ställningen som ordinarie studerande och därefter bedriva examensstudier i vanlig ordning.

Vid överläggningar på tekniska högskolan i Stockholm och Chalmers tekniska högskola har utredningsmannen tagit del av de erfarenheter man gjort vid tillämpningen av nuvarande antagningsbestämmelser.

Avsikten med stadgandet i § 70 första stycket d) var att ge den som hade utpräglad specialbegåvning tillträde till högre utbildning utan tvånget att först avlägga studentexamen som privatist. Intyget om "framstående anlag" skulle egentligen utvisa, på vad sätt sökanden styrkt sina anlag, exempelvis genom egna uppfinningar eller självständiga konstruktioner. Det förekom emellertid, att man fick mottaga intyg, som utfärdats utan tillräcklig grund. Intygsgivarna hade nämligen ofta en felaktig uppfattning om vad intyget egentligen skulle innebära, och deras omdöme färgades stundom av önskan att hjälpa fram underordnade, vilket också kunde ligga i företagets intresse. Kollegienämnden var visserligen inte bunden att antaga en person enbart därför att han företedde ett intyg om "framstående anlag" utan ägde pröva bakgrunden för intyget. Men det var svårt att undvika misstag.

De elever, som intagits med stöd av intyg om "framstående anlag", hade som regel bedrivit sina studier med framgång. Vid de tekniska fackskolorna och vid de tekniska instituten, där huvudparten av dessa elever fått sin förutbildning, fästes väsentligen vikt vid den praktiska tillämpningen. Den

grundläggande teoretiska utbildningen i de naturvetenskapliga ämnena var icke sällan svagare än vid de allmänna gymnasierna eller de tekniska gymnasierna. Även om den sökande senare kompletterade sina kunskaper, blev han inte alltid helt likvärdig med den som fått sin utbildning vid ett gymnasium. En allvarligare invändning var, att de fackskoleutbildade ofta praktiskt helt saknade insikter i de allmänbildande ämnena, och man kunde därför riskera, att de som färdiga civilingenjörer komme att få en snäv facklig inställning och sakna intresse för mera allmänna problemställningar. Språkkunskaperna var också sämre än studenternas. Vid kompletteringarna nöjde sig de sökande i allmänhet med att nå den lägre standard, som krävdes för avgångsbetyg från tekniskt gymnasium. Möjligheten att få anstånd med språkkompletteringarna hade ibland missbrukats. Det hade inträffat, att personer avlagt samtliga tentamina, innan de börjat på allvar med språkstudierna.

Utredningsmannen har även haft tillfälle att diskutera intagningsvillkoren vid de tekniska högskolorna med lärare vid tekniska läroverk, ingenjörer med olika typ av utbildning och med elever vid de tekniska högskolorna tillhörande gruppen med intyg om "framstående anlag". Det var ytterst värdefullt, att inträde kunde vinnas vid de tekniska högskolorna även av personer utan formell kompetens. Kravet att sökanden skulle visa ett intyg om "framstående anlag" verkade dock mycket godtyckligt. Huruvida en person skulle få ett sådant intyg, berodde ibland på företagsledningens godtycke. De yngre hade sällan så självständiga uppgifter, att de fick tillfälle att visa egentlig uppfinnarbegåvning. Många arbetsgivare var överdrivet stränga, därför att de ansåg det

vanskligt att från denna synpunkt bedöma den anställde. Man kunde inte frigöra sig från intrycket, att somliga arbetsgivare ställde sig avvisande, därför att de var ovilliga att släppa ifrån sig en värdefull arbetstagare.

Reglerna om antagning av ordinarie studerande vid de tekniska högskolorna bör underkastas vissa jämkningar. Beträffande intagningen av specialstuderande och extra studerande har utredningsmannen däremot icke något förslag till ändring.

Frågan vilka personer som bör generellt likställas med dem som avlagt studentexamen har behandlats i sjunde kapitlet. Här må dock rekapituleras vad utredningsmannens förslag innebär för de tekniska högskolorna. Liksom nu skall personer från tekniskt gymnasium och från handelshögskola vara formellt behöriga. Beträffande den förstnämnda gruppen skall dock som villkor för likställdhet tillkomma krav på godkända insikter i ett ämne nutidshistoria och samhällslära, vilket skall ingå i det tekniska gymnasiets kursplaner. Förslaget innebär vidare, att ett flertal nya grupper tillägges formell kompetens, såsom folkskollärare, personer från Vilans specialgymnasium och personer med begränsad studentexamen från försvarets läroverk. På en punkt innebär förslaget däremot en inskränkning. Som förut framhållits (s. 115) bör den tvååriga handelsgymnasieutbildningen inte generellt godtagas som grundval för universitetsstudier eller för andra högre studier. Den nuvarande regeln, att avgångsbetyg från handelsgymnasium ger behörighet att antagas som ordinarie studerande vid de tekniska högskolorna, skulle därför bortfalla. Här bör dock inskjutas, att denna förändring inte har stor praktisk betydelse, ty under senare år har knap-

past några handelsgymnasister sökt sig till de tekniska högskolorna.

Antagningen vid de tekniska högskolorna av personer utan formell kompetens erbjuder i huvudsak samma problem som antagningen vid universiteten. Myndigheten, som avgör dispensansökningar, har dels att bilda sig ett omdöme om den sökandes allmänna förutsättningar för högre studier, dels att undersöka dennes förkunskaper och föreskriva nödvändiga kompletteringar.

Som ovan redovisats sker enligt nuvarande intagningsregler dispensgivningen både lokalt och centralt. Den lokala dispensgivningen, som handhas av vederbörande högskolas kollegienämnd, avser intagning efter § 70 första stycket d). Prövningen är formbunden. Det förutsättes, att sökanden företar dels intyg om "framstående anlag", dels intyg om studentkunskaper (mot svarande) i ett antal ämnen. Som en lokal dispensgivning kan också betraktas rektors befogenhet, enligt § 70 andra stycket, att göra undantag från regeln, att intyg skall vara utfärdade under något av de senaste fem åren samt att medge uppskov med företeende av intyg om förkunskaper i vissa ämnen. Den centrala dispensgivningen, som handhas av överstyrelsen för de tekniska högskolorna, regleras i § 70 tredje och fjärde styckena. För denna dispensprövning har inte författningsmässigt uppställts några normer. Antalet intagna efter lokal dispens har varit betydande, särskilt vid tekniska högskolan i Stockholm, medan den centrala dispensgivningen hittills endast avsett ett fåtal fall.

Villkoret att den sökande skall förete ett intyg om "framstående anlag" bygger på det riktiga antagandet, att man vid bedömningen av en sökandes studieförutsättningar bör taga hänsyn till

hans tidigare praktiska verksamhet. Kravet på "framstående anlag" är dock alltför absolut. Det förekommer säkerligen fall, då en arbetsgivare inte anser sig kunna utfärda ett sådant intyg men då hans omdöme ändå borde tillmätas stor vikt. Ett åskådligt exempel är, att sökanden arbetat som biträde på ett vetenskapligt laboratorium. Även andra faktorer än den praktiska verksamheten borde tagas med vid bedömningen. Det skulle vara väsentligt att veta, hur lärarna vid den fackskola, där sökanden fått sin utbildning, bedömde hans förutsättningar.

Utredningsmannen förordar, att för dispensgivningen vid de tekniska högskolorna skall gälla samma allmänna grundsatser som tidigare förordats i utkastet till instruktion för dispensnämnden vid kanslersämbetet. Under beaktande av intresset att ge personer med begåvning och studiehåg tillträde till högre tekniska studier avgör myndigheten, huruvida sökande äger den allmänbildning, de språkkunskaper och de förkunskaper i övrigt, som må krävas för framgång i det valda studiet och på levnadsbanan.

En sökande, som kan åberopa att han i sin praktiska verksamhet sysslat med tekniska uppgifter, får i regel antagas ha ett djupt rotat intresse för högre tekniska studier. Den praktiska verksamheten bör tillmätas särskild betydelse vid sidan av de teoretiska meriterna. Den som haft erfarenhet av tekniska problem, bör vid i övrigt lika förhållanden ha företräde till dispens framför den enbart teoretiskt skolade. I förslaget till författningstext har därför angivits, att vid dispensbedömningen hänsyn särskilt skall tagas till sökandens praktiska verksamhet. Det har dock icke ansetts lämpligt att uppställa ett ovillkorligt krav på viss tids praktik, på sätt

nu gäller för gruppen "framstående anlag".

Att dispensgivningen är splittrad på flera händer medför fara för ojämnheter i tillämpningen. Utredningsmannen föreslår, att dispensfrågorna hänföres till en *gemensam central myndighet*. Som närmare redovisas i det följande bör dock den lokala dispensgivningen alltså bestå beträffande en detalj. Enligt förslaget skall rektor ha möjlighet att medge uppskov med företeende av intyg om förkunskaper i vissa ämnen, när det är fråga om personer med examen som ger formell kompetens.

Utredningsmannen har övervägt spörsmålet, vilken myndighet som bör anförtros dispensprövningen. En möjlighet vore att låta dispensnämnden vid kanslersämbetet handlägga även ansökningar om tillträde till de tekniska högskolorna. Utredningsmannen har dock avvisat denna tanke med hänsyn till att de tekniska högskolorna bildar en särskild enhet med en egen överstyrelse. Man skulle också kunna tänka sig att skapa en särskild dispensnämnd för de tekniska högskolorna med likartad sammansättning som dispensnämnden vid kanslersämbetet. Utredningsmannen har emellertid funnit, att man bör kunna vinna i huvudsak detsamma genom att lägga dispensärendena hos överstyrelsen, vilken redan nu har att handlägga vissa ärenden av denna art. Genom att hänföra dispensfrågorna under kategorin pleniärenden vinner man garantier för en allsidig och sakkunnig behandling.

Enligt förslaget skulle överstyrelsen inte vara bunden vid några fasta regler rörande kraven på förkunskaper. Någon större skiljaktighet i sak i förhållande till nuvarande regler i § 70 första

stycket d) torde detta dock inte komma att innebära. Givetvis måste även den dispens sökande på ett eller annat sätt styrka förkunskaper inom det egentliga fackområdet. Fordringar rörande förkunskaper i matematik, fysik, kemi och teckning får således väntas bli desamma som för övriga inträdessökande. Det torde också som regel bli nödvändigt att kräva belägg för kunskaper i svenska språket och två främmande levande språk. För gruppen med "framstående anlag" accepteras nu det kunskapsmått, som anges i de tekniska gymnasiernas fordringar, vilka är något lägre än fordringarna på de allmänna gymnasierna. Utredningsmannen förutsätter, att överstyrelsen även i framtiden följer samma linje. Vid sidan av det tekniska gymnasiets kunskapsmått i främmande språk bör också — i anslutning till de huvudprinciper som angivits i det föregående — godtagas studentkunskaper i ett språk och läskunskaper i ett andra språk.

Vid behandlingen av frågan om likställdhet för personer med avgångsbetyg från tekniskt gymnasium har utredningsmannen framfört kravet, att på det tekniska gymnasiets studieplan skulle införas ett nytt ämne "nutidshistoria och samhällslära" samt att vitsord om godkända insikter i detta ämne skulle utgöra villkor för tillträde till högre studier. Det synes rimligt, att överstyrelsen även för dispensstuderande uppställer krav på vissa förkunskaper i nutidshistoria och samhällslära.

För att en student eller gymnasiingenjör skall vinna tillträde är det, så snart antalet inträdessökande överstiger antalet tillgängliga platser, inte tillräckligt, att han uppfyller minimifordringarna. Vid bedömning av den inbördes ordningen mellan de sökande är betygsmeriterna den viktigaste faktorn, varvid betyg i skilda ämnen tillmätas olika

vikt. På avdelningar, där kunskapsnivån är hög i de naturvetenskapliga ämnena, kan den fortsatta undervisningen läggas på ett annat plan än som eljest skulle vara möjligt. Av en dispens sökande måste man kräva, att han skall ha samma förutsättningar som övriga studerande att följa undervisningen. Hans förkunskaper måste därför, åtminstone i de naturvetenskapliga ämnena, vara fullt likvärdiga med förkunskaperna hos dem som vinner inträde i vanlig ordning. Bestämmande blir således gränsen i betyghänseende på den avdelning, där sökanden önskar studera.

Den förberedande upplysnings- och rådgivningsverksamheten synes kunna få en utformning likartad den som angivits i nionde kapitlet om dispensnämnden vid kanslersämbetet. Uppgiften torde böra åvila de tekniska högskolornas sekreterare. Den offentliga yrkesvägledningen bör också kunna anlitas. Ett samarbete mellan överstyrelsen för de tekniska högskolorna och högskolesekreterarna å ena sidan och yrkesvägledningsorganen å andra sidan bör komma till stånd efter de riktlinjer som angivits i nionde kapitlet.

Vad beträffar formerna för prövningens synes det lämpligt, att ansökan om dispens inges till rektor vid den högskola, där sökanden ämnar studera. I ansökan bör ingå uppgifter om den avdelning, vid vilken den sökande önskar vinna inträde samt när han beräknar börja sina studier.

Vederbörande högskolas sekreterare bör lokalt förbereda dispensärendet. Det kan bli fråga om att kalla sökande till samtal och att sätta sig i förbindelse med sökandens tidigare lärare, arbetsgivare eller andra, som kan uttala sig om dennes insatser i studier, förvärvsarbete eller föreningsliv. Liksom yrkesvägledningsorganen tänkes medverka i

sådant utredningsarbete för dispensnämnden vid kanslersämbetet, bör de på analogt sätt kunna biträda de tekniska högskolornas sekreterare. Utredningen bör självfallet avse en lika allsidig belysning av ärendena.

Innan ansökan tillsammans med den företagna utredningen överlämnas till överstyrelsen, bör kollegienämnden vid ifrågavarande högskola avge yttrande om sökandens allmänna förutsättningar för högre tekniska studier och om hans förkunskaper. Därvid bör förkunskaperna ställas i relation till de kunskapskrav, som under de senare åren gällt för inträde vid den avdelning ansökningen avser.

Överstyrelsens prövning av dispensfrågorna bör följa de grundsatser, som kommit till uttryck i nionde kapitlet. Här skall endast diskuteras några detaljfrågor.

Som förut uttalats bör en dispens avse ett löfte om placering och inte enbart behörighet att konkurrera med andra sökande.

Systemet med *förhandsbesked* bör kunna vinna praktisk tillämpning även vid intagning till de tekniska högskolorna. Man har dock att beakta de problem, som följer av konkurrensen om platserna. Intagningsgränsen är olika på olika avdelningar, den växlar något från år till år, den är inte heller densamma vid de båda högskolorna. Vid ett förhandsbesked måste överstyrelsen följaktligen bestämma kunskapskraven efter en jämförelse med den nivå, som gällt i de särskilda ämnena under de senaste åren vid den högskola och avdelning ansökningen avser.

Vid de tekniska högskolorna liksom vid andra högskolor, där intagning sker en gång om året, synes det vara lämpligt att samla dispensärendena

för avgörande vid ett bestämt tillfälle varje år.

Som förut nämnts har rektor möjlighet att bevilja anstånd med företeende av intyg om kunskaper i svenska språket och i främmande språk. Utredningsmannen anser det diskutabelt, om uppskov skall kunna lämnas med vitsordet om kunskaper i svenska språket. För elever, som har svenska språket som modersmål, kan det inte vara försvarligt att annat än i sällsynta undantagsfall lägga detta prov till tiden efter antagningen. När det gäller kompletteringar i främmande språk är läget ett annat. För den enskilde är det ofta en fördel, att studiet sträcket ut över en längre period. Systemet med uppskov förutsätter dock en individuell prövning, så att kompletteringarna inte kräver mer än vad en begåvad och energisk person kan hinna med vid sidan av det ordinarie studiearbetet.

Enligt det bifogade författningsutkastet skulle rektor avgöra anståndsfrågan när det gällde personer med formell kompetens. Uppskov skulle kunna ges med kompletteringar i främmande språk ävensom i nutidshistoria och samhällslära. Beträffande dispens sökande skulle anståndsbeslutet fattas av överstyrelsen. I detta fall synes det inte lämpligt att fastslå angående vilka ämnen anstånd skulle kunna komma i fråga.

Vad beträffar provelevsystemet synes ett sådant i vissa fall redan tillämpas. Utredningsmannen förutsätter, att rektor kan tillämpa nuvarande föreskrifter så, att personer som i något avseende inte fyller de formella inträdeskraven, kan antagas som extra studerande i samtliga ämnen inom en avdelning för att, om studieresultaten visar sig vara tillfredsställande, efter viss tid antagas som ordinarie studerande. Det blir då överflödigt att i stad-

gandet om dispensgivning (utkastet § 76) införa en bestämmelse motsvarande § 13 femte stycket i utkastet till ändring av universitetsstatuterna, nämligen att dispens må begränsas till att avse viss tid och fortsatt dispens göras beroende av att sökanden visat sig ha förmåga att följa den akademiska undervisningen inom sitt studieområde.

Med tanke på konkurrensen om elevplatserna är det knappast att förutse, att provelevsystemet skall kunna komma till någon mera omfattande användning vid de tekniska högskolorna. Utredningsmannen vill dock framhålla dess värde för prövningen av studieförutsättningarna och förkunskaperna.

Den rådgivning och vägledning, som en sökande kan behöva med anledning av beslut i hans dispensärende, bör meddelas efter samma grunder, som angivits i nionde kapitlet.

Enligt § 70 andra stycket skall betyg och intyg, som åberopas av inträdessökande, vara utfärdade under något av de senaste fem åren före början av den kurs, till vilken inträde sökes. Bestämmelsen kan sägas utgöra en motsvarighet till föreskriften i universitetsstatuterna § 88 mom. 1, att studentexamensbetyg inte skall vara äldre än två år. Tidsvillkoret i § 70 andra stycket torde dock vara betingat närmast av intresset att garantera, att den enskilde har sina förkunskaper någorlunda aktuella.

Utredningsmannen anser det inte lämpligt med en bestämd tidsgräns av denna art utan föreslår dess upphävande. Beträffande dispens sökande kan vid prövningen direkt beaktas intresset, att förkunskaperna inte fallit i glömska. Skulle det anses nödvändigt att uppställa tidsregel beträffande sökande i vanlig ordning, kan detta ske i de all-

männa grunder för intagning, som enligt § 76 fastställs av överstyrelsen.

Utredningsmannen har utarbetat ett utkast till kungörelse angående ändring av stadgarna den 30 juni 1947 (nr 488) för de tekniska högskolorna. Utkastet återfinnes i bilaga 4. De föreslagna ändringarna innebär i korthet:

1. I instruktionen för överstyrelsen för tekniska högskolorna tillägges en ny att-sats rörande dispensärenden (§ 8).

2. I uppräknningen av pleniärenden införes dispensärenden som en ny punkt (§ 15).

3. I avdelning XIII. "Studerande och studentkår" sker en omflyttning av några stadganden för att nå större överskådlighet. Nuvarande § 75 inskjutes efter § 69 som § 69 a, och § 76 erhåller platsen § 75. I första stycket av § 69 a införes en erinran om att antagning av ordinarie studerande också kan ske i särskild ordning.

4. Stadgandet i § 70 om behörighet att antagas som ordinarie studerande har helt omarbetats. För gymnasieingenjörer har borttagits villkoret om kunskaper i svenska språket, vilket inte synes erforderligt med hänsyn till examensbestämmelserna. I stället har tillagts ett villkor om godkända insikter i nutidshistoria och samhällslära. Ur stadgandet har uteslutits övriga särskilt nämnda grupper med formell inträdesbehörighet. Vid sidan av personer med studentexamen samt gymnasieingenjörer anges den vara behörig att antagas som ordinarie studerande, som enligt särskild föreskrift är att likställa med den som avlagt studentexamen. En jämförelse med utkastet till kungörelsen om tillträde till högre studier för folkskollärare, gymnasieingenjörer m. fl. (bilaga 1) visar, att personer med avgångsbetyg från handelsgymnasier icke läng-

re skall anses behöriga att antagas som ordinarie studerande. Samma kungörelseutkast 10 § ger vid handen, på vilket sätt den enskilde har att styrka förkunskaper i olika ämnen. Tanken har varit, att privata intyg inte längre skall godtagas. Även i fråga om rektors rätt att medge anstånd med kompletteringar har en justering företagits. Det har förutsatts, att anstånd inte skall kunna beviljas med komplettering i svenska språket. Föreskriften att betyg och intyg skall vara utfärdade under de senaste fem åren har utgått.

5. I ett särskilt stadgande, infört som § 76, ges föreskrifter om dispensprövning. Det nya stadgandet är avsett att ersätta den nuvarande bestämmelsen i § 70 första stycket d) om tillträde för den som har "framstående anlag" och de allmänna reglerna i § 70 tredje och fjärde styckena om överstyrelsens befogenhet att ge dispens. Till undvikande av missförstånd må påpekas, att stadgandet i 10 § utkastet till kungörelse om tillträde till högre studier för folkskollärare, gymnasieingenjörer m. fl. inte förutsatts få tillämpning vid dispensprövningen. Myndigheten skulle ha att efter fria grunder bedöma de intyg, som sökanden kan förete.

Utredningsmannens förslag

Reglerna för antagning av ordinarie studerande vid de tekniska högskolorna utformas i enlighet med bifogade författningsutkast (bilaga 4).

Detta innebär i främsta rummet den förändringen, att den nuvarande antagningen på grundval av intyg om "framstående anlag" avskaffas och ersättes med en dispensprövning, företagen av överstyrelsen för de tekniska högskolorna. Bedömningen av dispensärendena följer i huvudsak de grundsatser, som anges i nionde kapitlet.

Lantbruks-, skogs- och veterinärhögskolorna Alnarpsinstitutets högre mejerikurs

En särskild grupp bland de högre läroanstalterna bildar lantbruks-, skogs- och veterinärhögskolorna. De lyder alla under jordbruksdepartementet.

Var och en av högskolorna står under ledning av en styrelse. Något särskilt organ för samarbete högskolorna emellan existerar inte för närvarande men har sedan flera år diskuterats. 1946 års högskoleutredning (SOU 1947: 67) förordade, att med hänsyn till att högskolornas verksamhetsområden i flera viktiga avseenden grep in i varandra, en samarbetsnämnd skulle bildas med uppgift att behandla frågor av gemensamt intresse samt att därvid utgöra ett rådgivande organ.

Frågan berördes i propositionen nr 177 till 1948 års riksdag. Föredragande departementschefen tillstyrkte, att en samarbetsnämnd inrättades bestående av de tre högskolornas rektorer och en professor från varje högskola samt cheferna för vissa närstående forskningsinstitutioner, nämligen statens veterinärmedicinska anstalt, statens växtskyddsanstalt, statens skogsforskningsinstitut, ävensom överinspektören för lantbrukets försöksväsende. Någon erinran mot inrättandet av en samarbetsnämnd gjordes inte vid riksdagsbehandlingen. Frågan är dock fortfarande beroende av Kungl. Maj:ts prövning.

Universitetskanslersämbetsakkunliga framhåller i sitt betänkande (SOU

1951: 37), kapitlet "Samverkan mellan universitet och högskolor", önskvärdheten av att berörda samarbetsnämnd kommer till stånd så snart förhållandena det medger.

När det gäller dispensprövningen har de tidigare behandlade högre läroanstalterna kunnat sammanföras till två grupper och prövningen sålunda centraliseras till dispensnämnden vid kanslersämbetet och överstyrelsen för de tekniska högskolorna. Det kunde synas ändamålsenligt att för lantbruks-, skogs- och veterinärhögskolorna söka åstadkomma en motsvarande anordning.

Måhända skulle en samarbetsnämnd av nyssnämnda slag, när den inrättats, kunna anförtros uppgiften att centralt svara för dispensprövning för de tre här ifrågavarande högskolorna. Utredningsmannen har på denna punkt inte ansett sig kunna ta slutlig ställning. Frågan torde få bedömas i sammanhang med fastställandet av de övriga uppgifter, som skulle komma att åvila samarbetsnämnden.

Med hänsyn till att frågan om dispensprövningen vid lantbruks-, skogs- och veterinärhögskolorna inom en snar framtid kommer att på nytt aktualiseras, har utredningsmannen inte ansett sig böra föreslå inrättandet av ett särskilt dispensprövande kollegium utan har stannat vid att förorda, att dispens-

ärendena — åtminstone tills vidare —
prövas lokalt.

Lantbrukshögskolan

Vid lantbrukshögskolan mottages enligt stadgarna för lantbrukshögskolan och statens lantbruksförsök (S. F. 1950 nr 492) dels ordinarie studerande, som avser att avlägga agronomexamen, dels specialstuderande, som följer undervisningen efter eget val i ett eller flera läroämnen med rätt att efter tentamen erhålla intyg om sina kunskaper.

Behörig att vinna inträde som ordinarie studerande är den som antingen avlagt studentexamen eller erhållit godkänt avgångsbetyg från Vilans specialgymnasium. Sökande med studentexamen skall ha förvärvat minst betyget Godkänd i modersmålet, i ettdera av tyska och engelska språken, i biologi med hälsolära samt i matematik, fysik och kemi, i de tre sistnämnda ämnena efter fordringarna för realgymnasiet. Han skall dessutom kunna förete betyg över kunskaper motsvarande fordringarna för flyttning till det fyraåriga gymnasiets näst högsta ring i geografi samt i det av nyssnämnda främmande språk, vari betyg över studentkunskaper icke företes. För sökande med avgångsbetyg från Vilans specialgymnasium ges icke några motsvarande bestämmelser om skolkunskaper i vissa ämnen. Av reglementet för Vilan-gymnasiet framgår emellertid, att elev inte erhåller kompetens för inträde vid lantbrukshögskolan med mindre han uppfyller samma kunskapskrav (se sid. 83).

För behörighet tillkommer därutöver krav på teoretisk och praktisk jordbruksutbildning, nämligen dels godkänt avgångsbetyg från huvudkurs vid lantmannaskola med skoljordbruk eller från lantbruksskola, dels väl vitsordad jordbrukspraktik, som skall ha full-

gjorts i enlighet med särskilda föreskrifter. Praktiken skall omfatta minst två år, inklusive kursen vid lantmannaskola eller lantbruksskola.

Enligt lantbrukshögskolans stadgar skall kunskapsbetyg vara utfärdat under något av de senaste fem åren före början av den kurs, till vilken inträde sökes, lärarkollegiet dock obetaget att av särskilda skäl bevilja undantag härifrån.

För antagning som specialstuderande uppställs i stadgarna inga särskilda villkor. Lärarkollegiet äger pröva, om sökanden har erforderliga förutsättningar att tillgodogöra sig den undervisning, i vilken sökanden anmält sig vilja delta.

Vid antagningen av ordinarie studerande ges i stadgarna utrymme för en viss dispensmöjlighet. Lantbrukshögskolans styrelse, bestående av nio ledamöter, varav ordförande och ytterligare fem ledamöter utses av Kungl. Maj:t, äger på framställning av lärarkollegiet medgiva undantag från bestämmelserna om avlagda examina för sökande, som på av styrelsen godtaget sätt styrker sig äga motsvarande kunskaper. Undantag kan också beviljas från föreskriften om jordbrukspraktikens längd, då särskilda omständigheter föranleder därtill.

Här må nämnas, att enligt stadgan den 2 februari 1951 angående agronomexamen vid lantbrukshögskolan (nr 174) agronomexamen avlägges på någon av följande fem studielinjer, nämligen jordbrukslinjen, husdjurslinjen, ekonomiska linjen, maskintekniska linjen och allmänna linjen.

Utredningsmannen har vid konferenser med representanter för lantbrukshögskolan och dess elevkår tagit del av de erfarenheter, som vunnits av det nuvarande antagningssystemet.

Genom att Vilan-examen vid antagningen likställdes med studentexamen hade den s. k. långa vägen öppnats för studieintresserade personer, som vuxit upp vid jordbruket. Under senare år hade cirka ett 50-tal elever årligen mottagits till den första årskursen. Av dessa brukade 12—15 ha avgångsbetyg från Vilan-gymnasiet. Erfarenheterna av denna grupp var genomgående goda.

Förkunskapskraven tedde sig något olika på de skilda studielinjerna. Genomgående förutsatte dock undervisningen god underbyggnad i fackämnen matematik, fysik, kemi och biologi. Möjligen kunde beträffande den allmänna linjen i enstaka fall någon reducering av kunskapskraven tänkas, om det vore fråga om personer med starka praktiska jordbruksmeriter och med allmän studielämplighet.

Antagning av specialstuderande hade under senare år förekommit vid varje intagningsstillfälle. Det hade mestadels varit fråga om utlänningar, men även en del svenskar hade intagits på detta sätt. Något formellt hinder fanns inte att antaga en person som specialstuderande i samtliga läroämnen på en studielinje. Denna utväg hade i viss utsträckning använts för att bereda plats åt flyktingar, som tidigare i sitt hemland varit inskrivna vid agronomisk fakultet eller motsvarande men som inte hade möjlighet att bli intagna som ordinarie studerande vid lantbrukshögskolan till följd av att de inte hade full formell behörighet eller att antalet lediga platser besatts med svenska sökande. Under kriget, då antalet svenska sökande var förhållandevis lågt, hade systemet med antagning av specialstuderande i samtliga ämnen i enstaka fall tillämpats även för svenska sökande, som i något avseende inte uppfyllde de formella inträdesvillkoren.

En specialstuderande, som antagits i samtliga ämnen på en viss studielinje, brukade beredas tillfälle att bli antagen som ordinarie studerande för att få avlägga examen, sedan han kompletterat luckorna i sin formella kompetens.

Under de senaste åren har antalet specialstuderande varit 4—6 per år, varav flertalet dock antagits i enstaka ämnen.

Utredningsmannen erinrar om den förut framförda tanken, att bestämmelserna om intagning av ordinarie studerande bör omformuleras (sid. 110). Stadgarna bör helt allmänt angiva, att behörighet tillkommer jämväl den som enligt särskild föreskrift är att likställa med den som avlagt studentexamen.

Villkoren beträffande skolkunskaper i modersmålet och främmande språk skulle utgå. Sådana förkunskaper garanteras av bestämmelserna angående olika examina samt av de villkor om kompletteringar, som uppställts i utredningsmannens utkast till kungörelse om tillträde till högre studier för folkskollärare, gymnasieingenjörer m. fl.

Det skulle angivas: "Behörig att antagas som ordinarie studerande är den som

1) antingen avlagt studentexamen eller erhållit sådant avgångsbetyg från specialgymnasiet för lantbruks-, mejeri- och skogsstuderande som medför kompetens för inträde till lantbrukshögskolan

eller ock enligt särskild föreskrift är att likställa med den som avlagt studentexamen,

2) har studentkunskaper i biologi med hälsolära samt i matematik, fysik och kemi, i de tre sistnämnda ämnena efter fordringarna på realgymnasiet, ävensom kunskaper i geografi motsvarande fordringarna för flyttning till näst högsta ringen,

3) erhållit avgångsbetyg från huvudkurs vid lantmannaskola etc. — — —”

I enlighet med vad utredningsmannen föreslagit angående giltighetsbegränsningen av kunskapsbetyg vid de tekniska högskolorna, bör även den i stadgarna för lantbrukshögskolan och statens lantbruksförsök 38 § tredje stycket stadgade tidsgränsen av fem år bortfalla.

Bestämmelserna om dispens bör utformas i anslutning till de grundsatser, som angivits i nionde och tionde kapitlet.

Rörande antagningen av specialelever har utredningsmannen inte något yrkande om författningsändring.

Här må diskuteras några spørsmål, som berör innebörden av de föreslagna reglerna för dispensprövningen.

Den dispensprövande myndigheten bör alltjämt vara högskolans styrelse.

Ansökan om dispens bör inlämnas till högskolans kansli samt förberedas av dess sekreterare. Ärendets gång torde lämpligen kunna överensstämma med vad som föreslagits i fråga om de tekniska högskolorna. I upplysnings-, utrednings- och rådgivningsverksamheten bör den offentliga yrkesvägledningen kunna anlitas. Strävan bör vara att i varje enskilt fall nå den allsidiga belysning av dispensärendet, som förutsatts i nionde kapitlet.

Det torde vara lämpligt, att lantbrukshögskolans lärarkollegium avger yttrande över dispensansökan, samtidigt med att denna överlämnas till styrelsen.

Vid bedömningen av dispensärenden bör högskolans styrelse icke vara bunden av detaljerade författningsbestämmelser. De allmänna principer, som framförts i nionde kapitlet, bör vara vägledande. I särskilda fall kan det bli önskvärt, att styrelsen, innan den fattar sitt beslut, inhämtar yttrande från dis-

pensnämnden vid kanslersämbetet angående t. ex. dess praxis i ett visst avseende. En sådan ordning synes också lämplig med hänsyn till den vikt, som bör tillmätas enhetlighet i behandlingen av likartade ärenden.

Vid dispensprövningen har myndigheten att från fall till fall avgöra, vilka kunskapskrav som skall uppställas. Utredningsmannen har tidigare betonat, att kunskaper i svensk skrivning, i två främmande levande språk samt i historia med samhällslära (nutidshistoria och samhällslära) normalt bör styrkas även av dispensstuderande.

När det gäller fackämnena matematik, fysik och kemi torde normalt böra krävas, att sökande skall äga kunskaper motsvarande fordringarna för studentexamen på realgymnasiet eller enligt fordringarna för avgångsbetyg från tekniskt gymnasium. I biologi torde den dispens sökande i allmänhet böra prestera studentkunskaper.

Utredningsmannen önskar understryka, att myndigheten inte behöver kräva formella vitsord utan äger fritt värdera de olika betyg eller intyg som sökanden företer.

Som förut anförts bör dispensbeslutet inte enbart avse rätt att konkurrera med de formellt behöriga utan bör innebära ett löfte om placering.

Det tidigare föreslagna systemet med förhandsbesked bör kunna komma till användning även vid lantbrukshögskolan, ehuru de praktiska svårigheterna därvidlag möjligen hindrar en allmänare tillämpning. Det har nämligen visat sig, att intagningsgränsen kan variera starkt från år till år. Stundom kan det därför bli nödvändigt att uppskjuta dispensbeslutet ända till det ordinarie antagningstillfället, beroende på att myndigheten inte tidigare har möjlighet att uttala sig med någon bestämdhet

om kunskapskraven. Detta synes dock inte hindra, att styrelsen i klara fall ger en sökande förhandsbesked.

Utredningsmannen önskar också framhålla, att den enskilde i viss utsträckning bör kunna medges att komplettera sina förkunskaper jämsides med studierna vid lantbrukshögskolan. Praktisk betydelse har denna utväg särskilt när det gäller villkor om språkkunskaper.

Att en sökande antages som specialstuderande i alla ämnen innebär en variant av provelevsystemet. Det bör ankomma på lärarkollegiet att bedöma i vad mån denna utväg kan anlitas i större utsträckning än hittills varit förhållandet.

Utredningsmannen har inte ansett det nödvändigt att utarbeta förslag till ändring av stadgarna för lantbrukshögskolan och statens lantbruksförsök. Tanken har varit, att som modell skall tjäna utkastet till ändring av stadgarna den 30 juni 1947 (nr 488) för de tekniska högskolorna (bilaga 4).

Utredningsmannens förslag

Prövningen av dispensärenden vid lantbrukshögskolan ankommer på skolans styrelse. Bedömningen följer i huvudsak de grundsatser, som kommit till uttryck i nionde och tionde kapitlen.

Stadgarna för lantbrukshögskolan ändras i vad de avser intagningsbestämmelserna för ordinarie studerande i anslutning till den lydelse, som föreslagits i bilaga 4 beträffande de tekniska högskolorna.

Skogshögskolan

Vid skogshögskolan intages enligt stadgarna för skogshögskolan (S.F. 1950 nr 638) dels ordinarie studerande, dels specialstuderande, dels extra studerande.

Behörig att antagas till *ordinarie studerande* är den som

antingen avlagt studentexamen eller ingenjörsexamen vid statligt tekniskt gymnasium och därvid eller i sedermera undergången fyllnadsprövning erhållit minst betyget godkänd i matematik, fysik, kemi, biologi med hälsolära och svensk skrivning samt tyska eller engelska språket, beträffande matematik (allmän kurs och specialkurs), fysik och kemi enligt fordringarna för studentexamen å realgymnasiet;

eller erhållit avgångsbetyg från specialgymnasiet för lantbruks-, mejeri- och skogsstuderande;

eller avlagt realexamen eller styrkt sig äga däremot svarande kunskaper samt därjämte i stadgad ordning undergått särskild prövning enligt fordringarna för studentexamen med minst betyget godkänd i matematik, fysik, kemi, biologi med hälsolära och svensk skrivning samt tyska eller engelska språket, beträffande matematik (allmän kurs och specialkurs), fysik och kemi enligt fordringarna å realgymnasiet.

Av samtliga kräves därtill genomgång av statens förberedande skogskurs eller annan likvärdig utbildning samt praktik av visst föreskrivet slag, omfattande för den som avlagt studentexamen eller ingenjörsexamen eller erhållit avgångsbetyg från Vilans specialgymnasium minst 8 månader, för övriga sökande minst 20 månader. I stället för praktik godtages genomgång av statens skogsmästarskola eller sstatens eller därmed jämförlig skogsskola.

Sökande skall ej ha uppnått högre ålder än 26 år. Därutöver uppställs vissa andra fysiska kvalifikationskrav.

Skogshögskolans styrelse äger på framställning av lärarrådet medgiva undantag från föreskrifterna beträffande ordinarie studerande om avlagda exa-

mina eller genomgångna skolor för sökande, vilken på sätt, som av styrelsen kan godtagas, styrkt sig äga motsvarande kunskaper.

Specialstuderande följer den ordinarie undervisningen i ett eller flera ämnen eller idkar under lärares ledning självständiga studier med rätt att efter tentamen eller annat prov erhålla intyg om sina kunskaper. Lärarrådet antager för ett år i sänder såsom specialstuderande den som genom avlagd examen vid universitet, högskola eller annan högre läroanstalt eller på annat sätt styrker sig äga det kunskapsmått, som lärarrådet finner vara behövt för de i ansökan angivna studierna.

Extra studerande följer den ordinarie undervisningen i ett eller flera ämnen men kan inte erhålla intyg om sina kunskaper. I den mån undervisningen i övrigt medger det, antager rektor såsom extra studerande den som önskar tillgodogöra sig viss del av undervisningen och anses äga nöjaktiga förutsättningar härför. Ingenting hindrar att en person antages som extra studerande i samtliga ämnen.

Vid konferenser med representanter för skogshögskolan och dess elevkår har utredningsmannen inhämtat närmare upplysningar om de erfarenheter som vunnits av det nuvarande antagningsystemet.

Under senare år hade 25—30 ordinarie studerande årligen antagits, dock att vid ett tillfälle två studiekurser rekryterats. Huvudparten hade studentexamen. Under tidsperioden 1940—1950 hade antagits sammanlagt 12 Vilanstudenter och 7 personer med realexamen jämte studentbetyg i de ovan nämnda ämnena. Ingen gymnasielärare hade antagits under den sagda perioden.

Möjligheten att bli antagen som specialstuderande hade mestadels utnytt-

jats av lantmätare och civilingenjörer, som önskade komplettera sin fackutbildning.

Rubriken extra studerande hade likasom vid lantbrukshögskolan i viss utsträckning använts för att bereda plats åt utlänningar, men även en del svenska sökande utan formell kompetens hade på denna väg vunnit inträde. För att extra studerande skulle kunna undergå tentamen krävdes dispens av Kungl. Maj:t. Sådan studerande hade därefter att ytterligare ansöka om dispens för att få avlägga examen.

Utredningsmannen anser, att intagningsbestämmelserna för ordinarie studerande bör bringas i överensstämmelse med de regler som förordats skola gälla för de tekniska högskolorna. Föreskrifterna angående specialstuderande och extra studerande bör däremot kunna kvarstå oförändrade.

Bestämmelsen att den som avlagt realexamen samt förvärvat vitsord om studentkunskaper i ett antal ämnen är behörig att antagas som ordinarie studerande, skulle följaktligen slopas. En sådan person skulle i stället vara hänvisad till att söka dispens. I sakligt hänseende medför detta inte någon skärpning av inträdesvillkoren. Vid den individuella prövningen av en dispensansökan kan en rad andra omständigheter än formella kunskapsmeriter tas i beaktande. De personliga förutsättningarna för skogliga studier och för den tilltänkta levnadsbanan kan på ett särskilt sätt ställas i centrum. Möjligheterna borde därför bli större än för närvarande för en studiebegävad person, från exempelvis skogsmästarskolan, att vinna inträde vid skogshögskolan.

Förut har redovisats (sid. 83), att elev från Vilan-gymnasiet kan erhålla

avgångsbetyg som medför allenast kompetens för inträde till skogshögskolan, när han blivit underkänd i vissa delprov och därför inte är berättigad till vanligt avgångsbetyg. Utredningsmannen har inte ansett sig vara skyldig att taga ståndpunkt till frågan, om det finnes tillräckliga skäl att behålla denna särordning.

Dispensprövningen bör liksom hittills vara anförtrodd skogshögskolans styrelse. Hur de förut angivna principerna för dispensprövningen skulle te sig vid tillämpning på skogshögskolan, torde inte fordra någon närmare utveckling. Utredningsmannen hänvisar till vad som sagts i nionde och tionde kapitlen samt till vad som förut i detta kapitel anförts om dispensprövningen vid lantbrukshögskolan.

En detaljfråga skall närmare beröras. Den som vill vinna inträde som ordinarie studerande får ej ha uppnått högre ålder än 26 år. Denna åldersgräns torde ha uppställts med tanke på att skogsyrket kräver särskilda fysiska förutsättningar och att inträde i yrket därför inte bör ske vid högre ålder. Då det är fråga om personer, som redan är i skoglig verksamhet, har åldersgränsen icke någon motsvarande motivering. Utredningsmannen förutsätter, att skogshögskolans styrelse i dylika fall välvilligt lämnar dispens.

Utredningsmannen har inte ansett det nödvändigt att bifoga förslag till kungörelse angående ändring av skogshögskolans stadgar. Lydelsen bör ansluta sig till den i bilaga 4 förordade texten till ändring av stadgarna för de tekniska högskolorna.

Utredningsmannens förslag

Intagningsbestämmelserna vid skogshögskolan för ordinarie studerande bringas i överensstämmelse med de reg-

ler, som förordats skola gälla för de tekniska högskolorna.

Prövningen av dispensärenden vid skogshögskolan ankommer på högskolans styrelse. Bedömningen följer i huvudsak de grundsatser, som kommit till uttryck i nionde och tionde kapitlen.

Rörande de närmare detaljerna hänvisas till utkastet till ändring av stadgarna för de tekniska högskolorna (bilaga 4).

Veterinärhögskolan

Enligt stadgarna för veterinärhögskolan (S.F. 1950 nr 486) skall den som vill vinna inträde som studerande vid högskolan förete kunskapsbetyg utvisande att han avlagt studentexamen och vid denna examen eller fyllnadsprövning till densamma erhållit vitsord om minst godkända insikter i biologi med hälsolära å latin- eller reallinjen samt i matematik (allmän kurs), fysik och kemi å reallinjen.

Elevantalet vid högskolan bestämes av Kungl. Maj:t för femårsperioder efter beräknad tillgång på befattningar för utexaminerade veterinärer. Antagningen är för närvarande 35 studerande per år.

Det åligger lärarkollegiet att pröva och avgöra inkomna inträdesansökningar.

I motsats till vad som gäller vid lantbruks- och skogshögskolorna, äger veterinärhögskolans styrelse inte dispensera från gällande inträdesvillkor utan dispenssökande har att vända sig till Kungl. Maj:t.

Dispensprövningen bör i likhet med vad som skett för övriga högskolor flyttas från Kungl. Maj:t.

Utredningsmannen har övervägt, vilken myndighet som bör anförtros dispensprövningen. Det vore i hög grad

sakligt motiverat, att dispensärenden rörande veterinärhögskolan handlades av dispensnämnden vid kanslersämbetet. Detta skulle vara betingat inte endast därav att inträdessvillkoren mycket nära ansluter sig till inträdessvillkoren vid de medicinska läroanstalterna, tandläkarhögskolorna och farmaceutiska institutet utan även av det faktum, att den grundläggande veterinärmedicinska utbildningen i stort sett överensstämmer med den grundläggande läkarutbildningen. Med hänsyn till att veterinärhögskolan sorterar under jordbruksdepartementet, har utredningsmannen likväl ansett sig hindrad att framföra ett sådant förslag. I stället synes dispensbehörigheten böra ankomma på veterinärhögskolans styrelse. Skulle den förut berörda samarbetsnämnden för lantbruks-, skogs- och veterinärhögskolorna komma till stånd, bör som förut antytts frågan om dispensärendenas förläggning till denna nämnd upptagas till prövning.

Formerna för behandlingen av dispensärenden vid veterinärhögskolan synes böra vara desamma som föreslagits beträffande de tekniska högskolorna samt lantbruks- och skogshögskolorna. Principerna för dispensgivningen bör följa de riktlinjer, som angivits i nionde och tionde kapitlen. Ett nära samarbete med dispensnämnden vid kanslersämbetet bör upprättas för att säkra enhetlig bedömning av likartade ärenden.

Ett överflyttande av dispensrätten till veterinärhögskolans styrelse förutsätter ändring av högskolans stadgar. Utredningsmannen har inte ansett det nödvändigt att uppgöra ett särskilt utkast till stadgeändring avseende veterinärhögskolan utan hänvisar till utkasten till ändring av stadgarna för de tekniska högskolorna och av stadgan för tandläkarinstitutet (bilagorna 4 och 3).

Utredningsmannens förslag

Dispensrätten avseende veterinärhögskolan överflyttas från Kungl. Maj:t till högskolans styrelse.

Prövningen av dispensärenden följer de grundsatser, som angivits i nionde och tionde kapitlen.

Stadgarna för veterinärhögskolan ändras i överensstämmelse med föreslagna stadgeändringar avseende de tekniska högskolorna och tandläkarinstitutet (bilagorna 4 och 3).

Alnarpsinstitutets högre mejerikurs

Som inledningsvis (sid. 10) angivits bör som en högskola också betraktas den högre mejerikursen vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut. Undervisningen skall enligt institutets stadgar (S.F. 1938 nr 632) ordnas så, att obligatoriska föreläsningar och övningar i huvudsak slutföres under två år, varefter arbetet avslutas och examen avlägges under det följande året.

Vid institutets högre mejerikurs kan antagas dels ordinarie elever, vilka följer undervisningen med sikte på en examen, dels specialelever, vilka följer undervisningen i ett eller flera läroämnen med rätt att erhålla betyg över sina kunskaper, dels hospitanter, vilka följer undervisningen i ett eller flera läroämnen men icke kan erhålla betyg.

Som villkor för inträde som ordinarie elev gäller bl. a., att sökanden skall ha avlagt studentexamen på reallinjen eller fullständig examen från tekniskt gymnasium eller ha förvärvat avgångsbetyg från Vilans specialgymnasium och att sökanden härvid eller i fyllnadsprövning skall ha erhållit minst betyget godkänd i modersmålet, matematik, fysik och kemi samt tyska eller engelska.

På institutets styrelse må bero att i särskilda fall, efter avdelningskollegiets

hörande, bevilja eftergift från inträdesvillkoren.

För antagning som specialelev eller hospitant uppställs inte några krav på formella kvalifikationer.

Utredningsmannen har inhämtat, att antalet nyintagna ordinarie elever för år utgör högst 8. Alla kompetenta sökande har hittills kunnat antagas.

Bestämmelserna om inträdesvillkoren för ordinarie studerande bör erhålla ändrad lydelse, så att de utpekar, att behörighet också tillkommer person, som enligt särskild föreskrift är att likställa med den som avlagt studentexamen. Det är överflödigt att nämna kraven på kunskaper i modersmålet och tyska eller engelska.

Antalet dispensfall kan inte väntas bli stort på denna mycket specialisera-

de utbildningsväg. De flesta icke-studenter torde komma att gå över Vilan-gymnasiet. Att direkt föreskriva en dispensprövning i de former som förut angivits synes inte vara nödvändigt. Den allmänna formulering, som dispensregeln nu har, lämnar styrelsen utrymme att så långt den anser lämpligt följa de grundsatser, som föreslagits gälla för universiteten och högskolorna.

Utredningsmannens förslag

Stadgarna för Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut ändras i vad det avser angivandet av de personer, som är behöriga att antagas som ordinarie studerande ävensom av kraven på förkunskaper i anslutning till den lydelse, som föreslagits i bilaga 4 för de tekniska högskolorna.

Handelshögskolorna

Inträdesvillkoren vid handelshögskolorna är friare än vid universiteten. Såsom angivits i tredje kapitlet ger förutom studentexamen även examen från tekniskt gymnasium och handelsgymnasium formell rätt till inträde. Därjämte kan som studerande antagas den som saknar nämnda formella kompetens, därest lärarrådet finner, att han äger nödiga förutsättningar att med gagn följa undervisningen.

Av grunder som redovisats i inledningen har utredningsmannen förutsatt, att inträdesvillkoren icke skall regleras genom bestämmelser utfärdade av Kungl. Maj:t. Det torde få bero på beslut av direktionen för handelshögskolan i Stockholm och av styrelsen för handelshögskolan i Göteborg, huruvida den likställdhet, som enligt förslagen i sjunde kapitlet skulle tilläggas vissa grupper, skall bringas i tillämpning även vid handelshögskolorna. Likaså torde det få ankomma på dessa högskolor att avgöra, i vad mån de grundsatser

för dispensprövning, vilka här kommit till uttryck, lämpa sig även för dem.

På en punkt skulle en ändring av nuvarande antagningsförfarande vara särskilt önskvärd.

Det exspektanselevsystem, som tillämpas i Stockholm, har icke någon praktisk motsvarighet i Göteborg. Erfarenheterna av systemet med exspektanselever har varit goda. Utredningsmannen har föreslagit, att efter denna förebild antagning på prov skulle kunna komma till användning vid andra högre läroanstalter, där det är praktiskt möjligt att tillämpa en sådan ordning.

Även handelshögskolan i Göteborg borde kunna mottaga provelever. Från statsmaktens sida bör tagas ett initiativ, så att dessa frågor kommer upp till prövning.

Utredningsmannens förslag

Förhandlingar upptages med handelshögskolorna i Stockholm och Göteborg angående tillämpningen av inträdesvillkoren för personer utan studentexamen.

Förslaget angående gymnasium för vuxna

1946 års skolkommision framförde i sitt betänkande (SOU 1948:27) tanken på ett gymnasium för vuxna avsett för "senväckta begåvningar" och personer som av olika anledningar först vid mogen ålder beslutar sig för högre teoretiska studier. I riktlinjerna för det svenska skolväsendets utveckling m. m. (S. F. 549/1950) fastställdes, att ett eller flera gymnasier för vuxna försöksvis skulle anordnas från tidpunkt, som senare skulle bestämmas. Skolöverstyrelsen har verkställt en särskild utredning angående organisationen m. m. för ett sådant gymnasium (med därtill ansluten realskola) och den 14 januari 1952 framlagt förslag därom till Kungl. Maj:t. Över detta förslag har utredningsmannen avgivit yttrande den 9 april 1952.

Med hänsyn till den betydelse ett gymnasium för vuxna skulle ha som ett led i strävandena att vidga tillträdet till högre studier, skall här ges ett kort sammandrag av huvudpunkterna i skolöverstyrelsens förslag samt utdrag ur utredningsmannens remissyttrande.

Ett läroverk, benämnt "statens läroverk för vuxna", skulle försöksvis inrättas i Stockholm. Läroverket skulle omfatta såväl realskola som gymnasium. Det senare skulle bestå av både latin- och reallinje. Det skulle icke erbjuda större svårigheter att i anslutning till den förestående gymnasiereformen senare införa även en allmän linje.

För att eleverna, som förutsättes ha

förvärvsarbete och i många fall även bildat familj, skall lida minsta möjliga ekonomiska avbräck, föreslås en kombination mellan muntlig undervisning och korrespondensundervisning. Därigenom finge eleverna möjlighet att delvis bedriva studierna jämsides med förvärvsarbetet.

Gymnasiet, som i detta sammanhang är av största intresse, skulle normalt genomgå på tre år. Enligt planen skulle en elev vid gymnasiet för vuxna behöva lämna sitt arbete endast för två femveckorsperioder under det första läsåret, en under det andra, två under det tredje samt slutligen en period på följande höst. För att så effektivt som möjligt kunna utnyttja de relativt korta muntliga kurserna, skulle undervisningen huvudsakligen förläggas till dagtid. Kombinationen av muntlig undervisning och korrespondensstudier skulle öppna möjlighet till en individualiserad studiegång. Koncentrationsläsning skulle införas.

För inträde på gymnasiet skulle krävas realexamen, normalskolekompetens eller motsvarande kunskaper ådagalagda vid ett inträdesprov. Realexamensbetyg (motsvarande) skulle godtagas endast om de utfärdats under de senaste sju åren. Det nuvarande betygskravet för inträde på gymnasiet (13 betygsenheter) skulle skärpas så, att en betygssumma av lägst 16 enheter skulle erfordras. Principiellt skulle en undre åldersgräns vid 20 år upprätthållas.

Gymnasiestudierna skulle börja med en muntlig introduktionskurs (fem veckor), som skulle ägnas åt bl. a. repetition av realskolans kurs. Under introduktionskursen skulle lärarna få möjlighet att bedöma de enskilda elevernas förutsättningar för studier. Efter introduktionskursen skulle kollegiet definitivt besluta om elevernas antagning.

Eleverna skulle icke belastas med terminsavgifter. Under de muntliga kurserna, då elev icke kan uppehålla sitt förvärvsarbete, skulle stipendier utgå. Medellösa familjeförsörjare skulle kunna erhålla 12 kronor per dag, under det att medellösa utan familj skulle kunna erhålla 7 kronor per dag. Kostnader för resor till och från de muntliga kurserna skulle också kunna utgå ur stipendiemedel.

I sitt yttrande över skolöverstyrelsens förslag har utredningsmannen framhållit, att han beträffande huvudfrågan att det allmänna bör ta initiativ till grundande av ett läroverk för vuxna ger sin fulla anslutning. Genom en sådan åtgärd skulle man effektivt kunna underlätta tillträdet till högre studier för teoretiskt begåvade, som inte fått gymnasieutbildning. Det nya gymnasiet skulle sannolikt få särskild betydelse för personer på landsbygden, för vilka gymnasiestudier tidigare legat utanför möjligheternas ram. Utredningsmannen har också understrukt vikten av att på det sätt skolöverstyrelsen föreslagit, särskilda stipendier skall kunna ges till eleverna. Han tillstyrker huvudprinciperna i förslaget, nämligen att undervisningen meddelas genom en kombination av korrespondensmetoden och perioder av muntlig undervisning, att koncentrationsläsning införes i synnerhet på gymnasiet och att undervisningen individualiseras.

På några punkter har utredningsmannen emellertid, med utgångspunkt bl. a. från erfarenheter vunna under utredningsarbetet, föreslagit vissa modifierationer i det föreliggande förslaget.

Skolöverstyrelsen utgår i sitt förslag från den allmänna förutsättningen, att eleverna i ett blivande läroverk för vuxna skulle utgöras av en intellektuell elit. Samtidigt antager överstyrelsen emellertid, att eleverna som regel under en längre tid varit borta från studiearbete, vilket skulle skapa speciella problem. Utredningsmannen diskuterar närmare denna utgångspunkt.

I remissyttrandet ges en kort resumé av byråchefen Ejnar Neymarks undersökning av befolkningens sammansättning med hänsyn till teoretisk begåvning (se bilaga 6). En av Neymarks problemställningar är, hur den intellektuella eliten inom gruppen icke-studenter fördelar sig med avseende på grundläggande skolbildning samt teoretisk och praktisk yrkesutbildning. Neymarks samplingsundersökning visar, att 86 % av elitgruppen (dvs. personer med intelligenskvot likvärdig med eller högre än medelstudentens) på ett eller annat sätt sökt skaffa sig teoretiska kunskaper utöver folkskolans kurs. 60 % hade minst realexamen, och 44 % hade skaffat sig en utbildning, som fört dem någonstans mellan real- och studentexamensnivåerna. Neymarks material visar vidare, att 74 % av elitgruppen icke-studenter kom från socialgrupperna A, G och H enligt Wicksells och Larssons klassificering, dvs. lantbrukare, lägre tjänstemän, hantverkare och arbetare.

Neymarks utredning avser bara de manliga 20-åringarna.

Det synes sålunda finnas fog för antagandet — framhåller utredningsmannen — att de personer i mogen ålder, bland vilka läroverket för vuxna i förs-

ta hand bör rekrytera sina elever, i stor utsträckning varit och är studieaktiva. Studievägarna kan antagas vara högst skiftande: fritidsstudier av olika slag, folkhögskolestudier eller teoretisk och praktisk yrkesutbildning. Vilken studieväg som än anlitas, torde den ha fört till ett kunskapsmått, som avsevärt överstiger folkskolans.

Mot bakgrunden av dessa undersökningsresultat diskuteras följande frågor:

1. Är introduktionskurserna lämpligt upplagda?

2. Är inträdesprovet till gymnasiet lämpligt konstruerat?

3. Kan man åstadkomma en systematisk anknytning till folkhögskolans andra årskurs?

4. Bör gymnasiet för vuxna vid sidan av fullständig studentexamen ge möjlighet till partiell gymnasieutbildning?

Tanken att såväl realskolekursen som gymnasiekursen bör starta med en muntlig introduktionskurs, vill utredningsmannen i och för sig gärna stödja. Det synes viktigt, att personlig kontakt mellan lärare och elever upprättas på så tidigt stadium som möjligt. Från den enskildes synpunkt torde det vara väsentligt, att introduktionsperioden kan utnyttjas fullt rationellt. Det är naturligt, att flertalet av eleverna, såsom skolöverstyrelsen understryker, kommer att behöva såväl repetitionsundervisning som instruktion i studieteknik och studieorientering. Å andra sidan finns det skäl att tro, att en del av lärjungarna kan vara ganska försigkomna när det gäller studier på egen hand. t. ex. korrespondensstudier, och att de i vissa ämnen har aktuella kunskaper. Sådana elever torde inte behöva repetition och studieteknisk instruktion i samma utsträckning som övriga. En del

av schematimmarna bör, såsom också förutsatts i skolöverstyrelsens förslag, kunna användas till självständigt studiearbete. Man synes kunna förutsätta, att eleverna kommer till skolan med studieentusiasm och goda föresatser. När det är fråga om begåvade vuxna är det också väsentligt, att de redan från början får känslan, att studietiden är väl använd och att de tycker sig prestera något.

För intagning på gymnasiet kräves enligt skolöverstyrelsens förslag realexamen, normalskolekompetens, avgångsbetyg från viss klass i högre allmänt läroverk eller motsvarande kunskaper ådagalagda vid en inträdesprövning. Därjämte föreslås en kvalitetsspär, innebärande att sammanlagt lägst 16 betygsenheter skall ha uppnåtts i svensk skrivning och i samtliga läroämnen utom franska. Genomsnittsbetyget skall alltså ligga vid Ba. Kravet på 16 betygsenheter torde vara rätt avvägt när det gäller personer med realexamen eller likvärdig examen. Utredningsmannen anser det däremot diskutabelt, om dessa regler passar även för dem, som saknar formell skolkompetens. Det innebär ju, att den sökande inom loppet av några få dagar skall redovisa realexamenskunskaper i samtliga ämnen, endast med det undantaget att kravet i franska ställts något lägre. Denna urvalsmekanism skulle komma att premiera dem, som tidigare haft tillfälle att genomgå realskola eller likvärdig skolform.

Utredningsmannen ifrågasätter i sitt yttrande en uppmjukning av de föreslagna inträdesfordringarna för den sökandegrupp, som inte har formell skolkompetens.

Till en början framhålles, att en viss lindring vid inträdesprövningen bör

kunna medges den, som genom intyg kan styrka kunskaper i skilda ämnen. Realexamenskunskaper i olika ämnen kan inhämtas inte bara vid folkhögskolor och fri kursverksamhet utan även vid ett stort antal mer eller mindre yrkesbetonade utbildningsanstalter. Visserligen kan det vara klokt att iakttaga återhållsamhet vid tillgodoräknande av meriter grundade på intyg. Detta bör dock icke hindra, att kollegiet får befogenhet att tillmäta olika intyg betydelse efter prövning i varje särskilt fall och i samband därmed medge befrielse från inträdesprov i ett eller flera ämnen.

Inträdesproven bör i första hand tjäna syftet att avskilja dem, som saknar förutsättningar för teoretiska studier. Intresset att garantera en jämn kunskapsnivå bör i detta sammanhang vara underordnat. Sistnämnda synpunkt bör i stället få ökad betydelse under introduktionskursen, som då i större omfattning än skolöverstyrelsen tänkt sig får karaktären av "spärrkurs".

Vid inträdesprövningen torde det visserligen vara lämpligt att för sökande utan den föreskrivna grundutbildningen anordna prov i samtliga realskolans ämnen, i vilka sökanden uppger sig ha kunskaper. En annan sak är, hur dessa kunskapsprov bedömes. Alla de prövande bör underkastas obligatoriskt prov i svensk skrivning, matematik och flertalet övriga ämnen. Vid bedömningen bör emellertid särskild hänsyn tagas till resultaten i den svenska skrivningen och matematik. För dem, som inte avser att i fortsättningen studera matematik, kan man i stället fästa avseende vid andra ämnen, som för dem är centrala, t. ex. språken. Resultaten i den svenska uppsatsen och i ett eller flera av den avsedda gymnasielinjens karaktärsämnen bör under alla förhållanden

vara tillfredsställande, om antagning till introduktionskursen skall beviljas. För övrigt bör gälla, att den som har utmärkta resultat i huvudämnena, bör kunna antagas, även om hans kunskaper i andra ämnen vid tidpunkten för inträdesprovet skulle vara bristfälliga. Huvudsynpunkten bör vara den allmänna studielämpligheten bedömd med utgångspunkt från proven och tillgängliga upplysningar om sökandens tidigare verksamhet. Den avgörande frågan blir då, huruvida sökanden kan väntas ha möjlighet att komplettera luckor i sina kunskaper jämsides med gymnasiestudierna. Detta får antagas vara fallet, t. ex. när han på andra områden redan nått ett stycke utöver realexamen. I de oklara och tveksamma fallen bör en fortgående bedömning och gallring äga rum under introduktionskursens gång. Möjligen kan det vara lämpligt att anordna förnyade prov vid slutet av introduktionskursen, då slutbedömning och definitiv antagning sker. De som därvid anses ha alltför stora kunskapsbrister för att ha möjlighet att reparera dessa under gymnasietiden, får man hänvisa till något av realskolans stadier.

Den här framförda tanken om en uppmjukning av inträdesvillkoren för de prövande och mer individuell bedömning av dessa sökande får, såsom strax skall visas, särskild betydelse för elever från folkhögskolorna.

Vid folkhögskolorna finnes många unga män och kvinnor, som fått intresset väckt för teoretiska studier.

Skolöverstyrelsen omnämner i sitt förslag, att elever från folkhögskolans andra årskurs torde kunna mottagas på realskolans högstadium, men eljest tar förslaget inte särskild hänsyn till denna grupp av elever. Detta synes utredningsmannen vara en brist.

I stadgan för de statsunderstödda folkhögskolorna (S. F. 1942 nr 802) anges folkhögskolans huvuduppgift vara att åt vuxen ungdom meddela allmän medborgerlig bildning. Obligatoriska läroämnen i första årskursen är modersmålet och dess litteratur, historia, samhällslära, geografi, matematik, naturkunnighet med hälsolära. I den andra årskursen skall ingå ett lämpligt urval av nyssnämnda ämnen. I båda årskurserna kan ytterligare läroämnen förekomma. Vid ett stort antal folkhögskolor undervisas sålunda även i filosofiska och religiösa ämnen såsom etik, filosofi, psykologi, kristendomskunskap och religionskunskap. Vissa folkhögskolor lägger större vikt vid humanistiska studier, andra vid naturvetenskapliga. Vanligen förekommer också undervisning i engelska, åtminstone i andra årskursen. I stadgan lämnas emellertid inga föreskrifter om lärokurser eller undervisningsmetoder.

Folkhögskolornas huvudkurser (vinterkurserna) omfattar 21—24 läsveckor. Flertalet folkhögskolor har två årskurser. Tre årskurser förekommer vid ett 15-tal skolor. I de högre årskurserna bestämmes kursernas omfattning i möjligaste mån av elevernas studiesyfte. Stor valfrihet råder vid valet av tilläggsämnen.

Utredningsmannen har haft tillfälle att med representanter för Svenska folkhögskolans lärarförening diskutera frågan om en anknytning mellan folkhögskolornas 2:a och 3:e årskurs å ena sidan och läroverket för vuxna å den andra sidan. Det har därvid framhållits, att möjligheter sedan länge funnits att inom folkhögskolans ram ge eleverna ett kunskapsmått motsvarande realexamen i flertalet ämnen. Om man bortsåg från de främmande språken, kunde för de mera studiebegåvade realexa-

mensnivån sägas vara uppnådd vid slutet av den andra årskursen. Det upplystes att i många fall, särskilt i de högre årskurserna, eleverna genom fria studier i enskilda ämnen nådde avsevärt längre än realskolans kurs. Det var inte ovanligt, att elever samma vår som de avslutade folkhögskolans andra årskurs, avlade realexamen.

Att intagning av folkhögskoleelever möjliggöres på realskolans överstadium för avläggande av fullständig realexamen, vill utredningsmannen gärna tillstyrka. Därjämte synes emellertid en systematisk anknytning direkt till gymnasiet för vuxna böra åstadkommas.

Med den utformning av inträdesvillkoren till gymnasiet, som nyss antytts, torde det vara möjligt att skapa en sådan anknytning. Kunskapsstandarden i realskolans ämnen prövas vid inträdesprövning. Inträde vid gymnasiet bör kunna beviljas elev från folkhögskola, som kan antagas ha goda studieförutsättningar, även om han i de främmande språken inte nått realexamensnivån. Eleverna med folkhögskola kan väntas bli så många, att de bildar en undervisningsgrupp för sig, som får särskild språkundervisning jämsides med gymnasiestudier i andra ämnen. Att intagning sker direkt i gymnasiet har för den enskilde det stora värdet, att han redan tidigt får pröva sina krafter på mer krävande uppgifter. Från pedagogisk synpunkt är det lämpligt, att språkstudierna sträckes ut över en längre period och att det grundläggande studiet icke forceras. Att folkhögskoleelever intages på gymnasiet, är därför att föredraga framför en studieordning, som förutsätter, att de först inhämtar realskolans kurser i främmande språk.

Utredningsmannen har vidare i sitt remissyttrande ställt frågan, huruvida

icke gymnasiet för vuxna vid sidan av en fullständig studentexamen bör ge möjligheten av en partiell gymnasieutbildning.

Efter att ha erinrat om att gymnasier syftande till partiell gymnasieutbildning sedan lång tid finnes just för elever i mogen ålder, ger utredningsmannen en kort redogörelse för den utbildning, som meddelas vid Vilans specialgymnasium och försvarets läroverk, samt för den kompetens dessa utbildningslinjer medför. I yttrandet antydes vidare de förslag, som i sjunde kapitlet framlagts angående likställdhet utan villkor för de två här ifrågavarande grupperna.

Som en parentes är det här på sin plats att inskjuta, att då det är fråga om begåvade vuxna partiell studentexamen i utlandet i flera fall ansetts tillfyllest för att grunda kompetens för inträde vid högre läroanstalter. Exempel på dylik partiell utbildning har givits i femte kapitlet. Särskilt må nämnas den danska *adgangseksamen* och den tyska *Sonderreifprüfung*.

Utredningsmannen riktar i sitt yttrande icke någon erinran mot att det blivande gymnasiet för vuxna i första hand avser att ge en fullständig studentexamen. Gymnasiet bör emellertid samtidigt öppna möjligheten till partiell gymnasieutbildning. Främst skulle denna avse att tjäna personer, som har utmärkta förutsättningar för högre studier och som kan antagas erhålla dispens från kravet på fullständig studentexamen.

Med utgångspunkt från det av skoloröverstyrelsen framlagda förslaget till undervisningsplan för det nyorganiserade tredelade gymnasiet, har utredningsmannen sökt ange, hur den partiella gymnasieutbildningen skulle vara konstruerad. Samtliga elever skulle läsa

en grupp kärnämnen samt därutöver få en fackutbildning, som anslöt sig till latinlinjen, reallinjen eller den allmänna linjen.

Kärnämnen skulle vara *modersmålet, historia med samhällslära* samt *engelska*, allt enligt fordringarna i studentexamen. Härtill skulle komma en av följande fyra ämneskombinationer:

1. *latin* och *ett främmande levande språk* enligt fordringarna i studentexamen på den nyorganiserade latinlinjen samt det tredje språket enligt fordringarna för flyttning till näst högsta ringen;

2. A. *matematik, fysik* och *kemi*, allt enligt fordringarna i studentexamen på den nyorganiserade reallinjen (matematik innefattande även specialkursen) samt tyska enligt fordringarna för flyttning till näst högsta ringen (utbyte av tyska mot franska bör helst kunna ske, varvid fordringarna för flyttning till högsta ringen i stället bör inträda);

2. B. alternativt: *matematik* (kursen för den biologiska grenen), *biologi med hälsolära, fysik* och *kemi*, allt enligt fordringarna i studentexamen på den nyorganiserade reallinjen, samt tyska (eller franska) i likhet med 2. A.;

3. *matematik* enligt fordringarna i studentexamen samt tyska och franska enligt fordringarna för flyttning till näst högsta respektive högsta ringen, allt enligt den allmänna linjens kursplan (matematik den större kursen), samt *filosofi* och efter fritt val *ytterligare ett ämne* enligt fordringarna i studentexamen.

Enligt de nu föreliggande timplanerna för det nya tredelade gymnasiet (treåriga linjen) skulle det sammanlagda veckotimantalet för de olika kombinationerna utgöra för 1. 37, för 2. A 43, för 2. B 42,5 samt för 3. 36—38,5 veckotimmar, beroende på vilka valfria äm-

nen som förekommer. För dem som väljer någon av reallinjekombinationerna, blir således kursomfånget något större än för övriga elever. Enligt utredningsmannens åsikt bör emellertid av reallinjeeleverna inte krävas real-examenskunskaper i franska. Den faktiska skillnaden mellan de olika kombinationerna blir därför obetydlig.

Vid beräkning av studietiden skulle man kunna taga särskild hänsyn till den grupp av elever, som vid studier-nas början ännu inte inhämtat realsko-lans kurser i främmande språk.

Slutligen berör utredningsmannen i sitt yttrande frågan om giltighetstiden av tidigare erhållna betyg. Skolöverstyrelsen föreslår, att betyg avseende real-examen, normalskolekompetens eller ge-nomgången första ring eller högre av-delning vid högre allmänt läroverk skall vara utfärdad under de närmast föregå-ende sju åren, om det skall ge behörig-het för inträde i gymnasiet. Elever med äldre betyg skulle hos skolöverstyrelsen få söka dispens. Den vanligaste ål-dern vid realexamen synes vara 16 år. Efter 23 års ålder skulle en person, som i normal tid avlagt realexamen, inte kunna åberopa denna examen som in-trädesgrund vid gymnasiet för vuxna. Utredningsmannen anser det diskuta-belt, om sådan giltighetsbegränsning be-träffande intyg bör införas. I och för sig är det naturligtvis önskvärt, att ele-verna vid inträdet har sina kunskaper aktuella. Erfarenheten synes emellertid visa, att skolkunskaper upphör att vara

aktuella långt tidigare än sju år efter examen. Med den föreslagna giltighets-begränsningen torde man inte komma att nå det syfte man avsett. Viktigare är då frågan om repetitionsundervis-ningens uppläggning. Den muntliga in-troduktionskursen är bland annat av-sedd för repetition av realskolans äm-neskurser. Mot bakgrunden av önske-målet att gymnasiets undervisning så långt möjligt individualiseras, vill ut-redningsmannen förorda, att man av-står från att uppställa tidsgränser för betygens giltighet och i stället öppnar möjligheten att utsträcka introduktions-kursen utöver de föreslagna fem vec-korna, ifall ytterligare repetition anses erforderlig, t. ex. på grund av att lång tid förflutit sedan examen. Med en så-dan anordning skulle man också få än-nu ett kriterium på en sökandes studie-förutsättningar, nämligen förmågan att snabbt aktualisera kunskaper.

Med anledning av den diskussion, som förekommit inom sakkunnigkretsen efter avgivandet av utredningsman-nens yttrande, bör göras ett förtydli-gande tillägg.

Förslaget att det nya gymnasiet för vuxna skall få en systematisk anknytning till folkhögskolan, innebär inte något krav på en omläggning av folk-högskolornas undervisning. Utrednings-mannen är främmande för tanken, att folkhögskolor och andra fria bildnings-skolor skall betraktas som botten-skolor till ett gymnasium.

Kompletteringsgymnasier

För den som inte avlagt studentexamen eller motsvarande examen, blir det första steget mot högre studier att skaffa sig de nödvändiga förkunskaperna. Har den enskilde förut endast folkhögskola eller realexamen, torde det som regel vara lämpligast, att han bedriver regelrätta gymnasiestudier. Det särskilda gymnasiet för vuxna, som berörs i föregående kapitel, avser att ge en studieordning lämpad för dem som alltså vill hålla kontakt med förvärvsarbetet. Har den enskilde genom skolutbildning eller självstudier på vissa områden redan nått en högre nivå, blir uppgiften att komplettera kunskaperna i enstaka ämnen, så att han får den nödvändiga bredden på sitt kunskapsregister. Samhället bör åtaga sig ansvaret att ordna lämplig undervisning, som avser studier av enskilda ämnen såsom en förberedelse till högre studier. Utredningsmannen avser att förorda, att staten inrättar särskilda kompletteringsgymnasier på de olika universitets- och högskoleorterna samt på en ort i Norrland.

Utredningsmannen har inventerat de möjligheter, som nu finnes att få undervisning i enskilda ämnen till studentexamens nivå.

I Uppsala och Lund anordnas vissa kurser för de vid universiteten inskrivna studenterna. Liknande kurser finnes också vid Stockholms högskola. På alla tre orterna ges kurser i latin och filoso-

fi. I Uppsala ges därjämte kurser i grekiska och matematik och i Lund i grekiska.

Kurserna i latin är avsedda främst för realstudenter, som läser för juris kandidatexamen eller teologisk-filosofisk examen eller sådana humanistiska ämnen, för vilka latinkunskaper kräves enligt studiefordringarna. För juristerna är timantalet mindre än för humanister och blivande teologer. Anledningen till att juristerna kan nöja sig med en kortare kurs torde vara, att för dem det nyspråkliga lyceets fordringar, vilka är något lägre än latinlinjens, ansetts tillräckliga. Det kan nämnas, att latin kursen i Lund omfattar för jurister 150 timmar, för humanister och teologer 170 timmar. Den förra gruppen erhåller ett intyg om genomgången kurs, den senare gruppen dels ett skrivningsbetyg, dels ett sammanfattningsbetyg.

Kurserna i filosofi torde utnyttjas främst av blivande jurister och kurserna i grekiska av blivande teologer. Matematikkursen i Uppsala är närmast avsedd för dem som studerar statistik och nationalekonomi.

Mest besökta är kurserna i latin. Deltagarantalet brukar i Uppsala vara närmare ett hundratal, i Lund ett 50-tal. I Stockholm utgjorde läsåret 1951/52 antalet deltagande jurister 19 och antalet humanister 55.

För undervisningen svarar en professor, docent eller annan akademisk lärare. Kompletteringskursen i latin för hu-

manister vid Stockholms högskola ledes dock av en läroverksadjunkt. Som föreståndare är förordnad en docent vid högskolan.

Kurserna för universitetsstudier är avgiftsbelagda. Det må vara tillräckligt att som ett exempel anföra avgifterna för de större kurserna i latin. För kursen i Uppsala, som omfattar ca 220 timmar, utgör avgiften 180 kronor, för kursen i Lund, som omfattar ca 170 timmar, utgör avgiften 180 kronor. Latinkursen i Stockholm, som omfattar ca 100 timmar kostar 150 kronor. Avgifterna tillfaller kursledaren.

Ett stort antal kompletteringskurser anordnas i universitets- och högskolestäderna av studentorganisationer eller närstående företag. Som kursgivare står i Uppsala och Lund lokalavdelningarna av Sveriges yngre läroverkslärares förening (SYL), som är en sammanslutning av icke ordinarie ämneslärare och av studerande, som avser att bli lärare. Ett visst samarbete äger rum med studentkårerna på de båda orterna. I Stockholm skötes uppgiften av föreningen Kursverksamheten vid Stockholms högskola. Ordförande i Kursverksamhetens styrelse utses av rektor vid Stockholms högskola bland högskolans professorer. En ledamot utses av Stockholms högskolas studentkår. I Göteborg ges kurserna av föreningen Göteborgsstudenternas kursverksamhet. Ordföranden, tillika föreningens inspektor, skall vara akademisk lärare och väljes av föreningen. Dessutom ingår som ledamöter i föreningens styrelse bl. a. representanter för studentkårerna vid Göteborgs högskola, Chalmers tekniska högskola samt handelshögskolan i Göteborg.

Kurserna avser nästan uteslutande de naturvetenskapliga skolämnena (matematik, fysik, kemi och biologi). I Lund annonseras dock kurser även i filosofi,

grekiska, franska och tyska. I Göteborg har Kursverksamheten även en kurs i latin, som utgör en motsvarighet till de förut nämnda kurserna i detta ämne på de andra orterna.

Vid sidan av kompletteringskurserna förekommer i Stockholm och Göteborg ett stort antal andra kurser, men dessa har inte karaktären av kompletteringskurser utan utgör ett led i det frivilliga bildningsarbetet. De många kurser, som förekommer i engelska och tyska, avser inte att föra fram deltagarna till en viss skolnivå.

Deltagarna i studentföretagens kompletteringskurser utgöres till huvudparten av studenter, som avser att fyllnadspröva för att skaffa sig kompetens eller ökade meriter för tillträde till nybörjarkurserna för medicinare, till de tekniska högskolorna eller till andra spärade utbildningsvägar. Antalet deltagare utgör i Uppsala cirka 125, i Lund cirka 120, i Stockholm 800—900 och i Göteborg 100—150 per läsår. I de nämnda siffrorna finnes sannolikt en del dubbelredovisningar därigenom att vissa personer deltagit i flera kompletteringskurser. I Stockholm uppges det vara vanligt, att elev deltagit i ett par ämnen. Några följer undervisningen flera år.

Som lärare tjänstgör yngre läroverkslärare eller studenter, som studerar för licentiatexamen eller som tagit något eller några ämnen av en filosofie magisterexamen eller filosofie kandidatexamen. Undervisningen är väsentligen förlagd till kvällstid.

Avgifterna för kurserna varierar avsevärt. Vanligen håller sig priset mellan 1 kr 50 öre och 2 kr per timme för varje elev, dock att laborationskurserna ställer sig avsevärt dyrare.

Kurser anordnas också av några privata företag på rent affärsmässig grund.

Av särskild betydelse är Heliskolan i Stockholm, som vid sidan av ett fullständigt gymnasium har en speciallinje för dem som läser enstaka ämnen. Det är fråga om både kvälls- och dagkurser. Antalet elever på speciallinjen var vårterminen 1952 omkring 200. Av eleverna var en stor majoritet (bortåt 90 %) icke-studenter, som siktade till särskild prövning i studentexamen. Resten var studenter, som avsåg att fyllnadspröva. Avgifterna motsvarade för de flesta ämnen ungefär 1 kr 50 öre per undervisningstimme. Priset var således snarast billigare än för den undervisning, som ordnas av studentföretagen. Å andra sidan använder måhända lärjungarna vid Heliskolan genomsnittligt fler undervisningstimmar i varje ämne än lärjungarna vid de andra kurserna.

Några korrespondensinstitut ordnar särskilda preparandkurser med muntlig undervisning, som förbereder eleverna för fyllnadsprövning eller särskild pröv-

ning i studentexamen. Vid NKI-skolan i Stockholm anordnas varje termin på kvällstid kurser i flertalet av de ämnen, som ingår i studentexamen. Kurserna står öppna för alla, oavsett om de förut studerat på korrespondens vid NKI-skolan. Antalet elever brukar uppgå till 40—80 per läsår. Av dessa är vanligen en betydande majoritet icke-studenter, som förbereder sig för särskild prövning i enstaka ämnen eller som siktar till att bygga ihop en fullständig studentexamen som privatister. Avgifterna varierar mellan 1 kr 25 öre—1 kr 50 öre för varje timmes undervisning.

Hermods korrespondensinstitut har preparandkurser i Malmö avsedda i första hand för institutets egna lärjungar. Då vakanser vid kurserna uppstår, mottages även andra elever. Antalet elever, som tar studentexamen efter studier vid Hermodsinstitutet, har de senaste åren varierat mellan 60—100 per år. Preparandkurserna omfattar drygt en

Översikt över några av de gymnasiekurser, som ges i Stockholm vid Stockholms högskola, Kursverksamheten och Heliskolan

Ämne	Kursgivare	Antal timmar	Kursavgift i kronor
Engelska	Heliskolan	168	230
Tyska	Heliskolan	140	190
Franska	Heliskolan	168	230
Latin	Stockholms högskola, hum.	100	150
	Stockholms högskola, jur.	75	130
	Heliskolan	364	485
Matematik	Kursverksamheten, reallinjen, allm. kurs	90	150
	specialkurs	56	105
	Heliskolan, reallinjen, allm. kurs	252	320
	specialkurs	86	130
Biologi	Kursverksamheten	50+30 ¹	185
	Heliskolan	86+16 ¹	170
Fysik, reallinjen	Kursverksamheten	80+30 ¹	230
	Heliskolan	140+16 ¹	230
Kemi, reallinjen	Kursverksamheten	70+44 ¹	240
	Heliskolan	99+24 ¹	210

¹ Laborationstimmar.

månad och avser flertalet ämnen i studentexamen. Priset för kurserna uppgår till 70—90 kronor. För laborationskurserna i fysik, kemi och biologi tillkommer 60 kronor per ämne.

Vid en jämförelse mellan avgifterna för de kurser, som anordnas vid universitetet och Stockholms högskola för där inskrivna studenter, och för övriga kurser har man att taga hänsyn till att vid de förstnämnda kurserna eleverna examineras utan särskild kostnad, medan de vid övriga kurser som regel skaffar sig det nödvändiga vitsordet genom fyllnadsprövning eller särskild prövning enligt fordringarna i studentexamen. Vid fyllnadsprövning är kostnaden dels en expeditonsavgift till rektor om 7 kr, dels för varje ämne som prövningen skall avse avgifter till de två för prövningen närmast ansvariga lärarna med sammanlagt 19 kr för ämne med enbart muntligt prov och 33 kr för ämne med både muntligt och skriftligt prov. Vid särskild prövning är expeditonsavgiften densamma, men läraravgifterna något högre beroende på att vid prövningen alltid deltagar tre lärare. Läraravgifterna utgör 26 kr i ämne med enbart muntligt prov och 40 kr i ämne med både muntligt och skriftligt prov.

Utredningsmannen anför

De studenter, som avser att komplettera sin examen med nya ämnen eller att höja sina betyg, torde i allmänhet ha tillgång till nöjaktig undervisning. Det bör dock påpekas, att standarden sannolikt är ojämn. Vissa lärare är högt kvalificerade, andra är unga personer, som under kursgivningen förvärvar sin första pedagogiska erfarenhet. Det är också anmärkningsvärt, att den enskilde skall belastas med avgifter, även om dessa i och för sig inte är oskäligen, då

den högre undervisningen som regel eljest är kostnadsfri.

För den som inte har studentexamen, är läget ofta bekymmersamt. Den undervisning, som anordnas av studentföretagen och yrkesföreningarna, är väsentligen koncentrerad till de naturvetenskapliga ämnena. Utanför Stockholm står därför i flera viktiga ämnen överhuvud taget inte någon undervisning till buds.

Utredningsmannen anser det vara en uppgift för det allmänna att tillse, att undervisning av god kvalitet skall stå till buds i alla gymnasieämnen. Den bör vara tillgänglig på flera orter i landet och vara kostnadsfri.

Frågan om kompletteringsundervisning berördes i ett par motioner till 1939 års riksdag. I första kammaren väckte herr Harald Nordenson en motion (nr 77) angående tillhandahållande genom statens försorg av undervisning för fyllnadsprövande efter studentexamen. En likalydande motion väcktes i andra kammaren. Motionärerna framhöll, att antalet fyllnadsprövningar stigit mycket kraftigt under 1930-talet. Läsåret 1937—1938 uppgick antalet till 4.469, varav 84 % avsåg naturvetenskapliga ämnen. Speciell undervisning av friare karaktär än vid de vanliga läroverken borde anordnas antingen vid ett särskilt statligt läroverk eller genom kvällsundervisning vid vissa läroverk eller på annat sätt. Motionerna avstyrktes av statsutskottet och avslogs av riksdagen.

Denna utredning avser förhållandena för personer utan studentexamen. Det följande förslaget avser därför inte någon fullständig lösning av hela problemet om kompletteringsundervisning. I en särskild hemställan till Kungl. Maj:t den 10 dec. 1951 framhöll utredningsmannen, att kompletteringsgymna-

sierna i mån av utrymme borde bli tillgängliga för personer med studentexamen.

Förslaget ger fördelar åt personer med studentexamen endast i de fall, då detta icke behöver innebära någon väsentlig merkostnad för det allmänna. En annan sak är, att den föreslagna organisationen, om så anses lämpligt, kan byggas ut så att den gör full tjänst även åt dem som har studentexamen.

Utredningsmannen har utgått från att man inte bör bygga upp en större apparat än som är oundgängligen nödvändig. Det enklaste är, att i första hand utnyttja de nuvarande kursgivarna. Den enskilde hänvisas till en *främmande kurs*, om lämplig sådan kurs finnes att tillgå. Det allmänna skall då svara för avgiften.

Det skulle således bli fråga om något likartat med de fall då stipendier ges av statsmedel som bidrag till kursavgiften vid brevsolor, dock att staten här skulle bestrida hela kostnaden.

Beträffande de kompletteringskurser, som anordnas vid universiteten och Stockholms högskola för där inskrivna studerande, synes det oklart, huruvida de skall betraktas som ett led i universitets- och högskoleundervisningen. Det har uppgivits, att kanslern tidigare fastställde avgifterna och bestämde ersättningen till kursledarna, åtminstone vad beträffar kurserna i latin. Numera förekommer dock inte detta. Ej heller finnes några av kanslern utfärdade direktiv eller anvisningar angående kurserna.

Vid Stockholms högskola tillämpas den ordningen, att humanistiska fakulteten utser kursledare och fastställer kursavgift. Vid universiteten i Uppsala och Lund fattas inga formella beslut av fakulteterna utan frågan avgöres under hand. Att kurser anordnas torde dock

betraktas som en universitetens angelägenhet. Kursledarna brukar samråda med olika professorer om kursernas uppläggning, och lokaler ställes till förfogande. Utredningsmannen har kommit till den uppfattningen, att dessa kurser bör betraktas som ett led i universitetsundervisningen och att kanslern således, i anslutning till vad som gäller enligt universitetsstatuterna, äger meddela närmare föreskrifter.

Kurserna bör stå öppna även för dem som hänvisas dit av rektor för kompletteringsgymnasium, utan hinder av att de inte avlagt studentexamen, dock att sådan hänvisning icke bör få innebära olägenhet för den grupp, för vilken kurserna i första hand är avsedda.

Utredningsmannen hemställer, att Kungl. Maj:t måtte anmoda universitetskanslern att utfärda erforderliga bestämmelser.

Till studentföretagens och de privata företagens kurser kan en hänvisning inte gärna ske utan kursgivarens samtycke. Det är också nödvändigt att kontrollera, att kurserna fyller rimliga anspråk i fråga om standarden. I Stockholm skulle kompletteringsgymnasiet därjämte kunna knyta an till det blivande gymnasiet för vuxna.

Kompletteringsgymnasiet bör också kunna anordna *egna kurser*. Detta skulle givetvis ske, när det inte fanns några främmande kurser i ämnet eller dessa inte fyllde standardmåttet eller inte stod öppna för personer utan studentexamen. Men även en annan faktor kan tala för att kompletteringsgymnasiet bör anordna egna kurser. Vid en kurs, där flertalet lärjungar har studentexamen, kommer detta naturligen att bestämma undervisningsmetoderna. Det är inte säkert att undervisningen vid sådana kurser också passar för den som har en snävare bas och som inte

är van vid skolmässiga arbetsformer. Av pedagogiska skäl kan det således vara betingat, att låta sådana elever bilda egna klassavdelningar. Utredningsmannen vill dock påpeka, att kompletteringsgymnasiet inte ovillkorligen behöver ha en egen kurs för att undervisningen skall kunna anpassas efter den enskildes förkunskaper och skolträning. Man kan också tänka sig att vissa elever får några extratimmar eller att en främmande kursgivare håller särskilda klassavdelningar för icke-studenter.

Kompletteringsgymnasiet bör svara för att *undervisning finns att tillgå i gymnasiets lärokurser*. På en punkt bör dock ramen göras vidare. Det är ett vanligt fall, att en person har en kvalificerad fackutbildning, som på vissa områden kan ha fört honom till studentexamens nivå, men att han är närmast helt okunnig i främmande språk. Vid kompletteringsgymnasierna bör därför ordnas *språkkurser redan från nybörjarstadiet*.

Den som avser att vinna inträde vid de tekniska högskolorna, kan vid kompletteringen i allmänhet välja mellan att skaffa sig vitsord enligt fordringarna för studentexamen eller enligt fordringarna för ingenjörsexamen vid tekniskt gymnasium. I mån av behov bör kompletteringsgymnasierna därför anpassa sina kurser efter de tekniska gymnasiernas studieplaner. Det torde inte kunna bli fråga om kurser i sådana praktiska tillämpningsämnen, som saknar motsvarighet på det allmänna gymnasiet. Däremot bör en elev kunna erhålla sådan undervisning, att han kan inhämta det *tekniska gymnasiets lärokurser i svenska, engelska, tyska samt i det ämne nutidshistoria och samhällslära*, som enligt utredningsmannens förslag skulle införas på de tekniska

gymnasiernas undervisningsplaner. Det får bli beroende av en prövning för varje enskilt ämne, i vad mån särskild undervisning behöver anordnas för dem som önskar undergå prov enligt det tekniska gymnasiets fordringar.

Studieplanerna för de allmänna gymnasierna bestämmas av mera allmänna bildningsmål och studiet kan inte ensidigt tjäna syftet att förbereda eleverna för inträde vid universitet och högskolor. Vid ett kompletteringsgymnasium, främst avsett för vuxna personer som förbereder sig för högre studier, skulle man kunna strängare samordna mål och medel. Särskilt gäller detta språkundervisningen. Det generella kravet för tillträde till högre studier skulle som förut angivits vara studentkunskaper i ett språk och läskunskaper eller kunskaper motsvarande bortvalsnivån i ett andra språk. För huvudspråket bör måhända kurserna i stort sett vara desamma som vid det allmänna gymnasiet. I det andra språket kunde det däremot vara befogat att ha särskilda kurser, som direkt åsyftade att ge goda läskunskaper. I andra hand skulle således sättas förmågan att förstå talspråket och färdigheten i språkets muntliga och skriftliga bruk. Utredningsmannen förordar, att som ett led i en försöksverksamhet vid kompletteringsgymnasierna prövas nya linjer för undervisningen, särskilt i främmande språk.

För det fall att en person kompletterrar parallellt med att han bedriver högre studier, skulle man kunna tänka sig, att lärjungen får använda sina egna kursböcker vid läsningen av främmande språk. Lärjungen skulle få hjälp att komma över de svårigheter, som eljest möter den som inte är förtrogen med det särskilda ordförrådet. Viktigare är att metoden skulle stimulera intresset. Kompletteringsstudiet får en påtaglig

mening, om det på detta sätt direkt knytes an till det fortsatta studiet. Det bör dock framhållas, att specialiseringen knappast kan sätta in förrän på slutstadiet, då lärjungen fått ett ordentligt allmänt ordförråd och kunskap om språkets allmänna byggnad. Utredningsmannen hänvisar till den diskussion av språkundervisningens mål och medel, som framlagts i handelsutbildningskommitténs betänkande angående handelsgymnasierna (SOU 1950: 12, särskilt s. 173 ff). En förutsättning för att facklitteratur skall kunna användas vid språkundervisningen är, att klassavdelningarna blir så små att undervisningen kan drivas individuellt eller att de består av lärjungar med samma studieriktning. Det är också nödvändigt att finna lärare som har intresse för en sådan undervisning.

Vid kompletteringsgymnasiets egna kurser bör, i likhet med vad som förutsatts i skolöverstyrelsens förslag angående inrättande av ett läroverk för vuxna, maximiantalet lärjungar i en avdelning sättas till 20. Minimiantalet för en avdelning bör vara 5, vilket är det antal som i regel erfordras för att undervisning skall komma till stånd på det differentierade gymnasiet.

För att tillgodose önskemålet om individualisering bör timantalet vara något högre vid större avdelningar än vid mindre. Man kan tänka sig följande schema:

5—10 elever	....	a timmar
11—15 elever	....	4 a/3 timmar
16—20 elever	....	3 a/2 timmar

Om en avdelning på 16—20 elever sålunda skulle ha 150 timmar, skulle samma kurs i en avdelning på 5—10 elever genomgå på 100 timmar.

Med ledning av de uppgifter, som inhämtats angående nuvarande kurser,

har ett försök gjorts att antyda en timplan för undervisning i egen regi vid ett kompletteringsgymnasium. Uppställningen avser de minsta undervisningsgrupperna om 5—10 elever. Timplanen är ett utkast avsett att ge en ungefärlig uppfattning och får inte anses som vägledande.

Utkast till timplan för kompletteringsgymnasium.¹

Ämne	Antal terminer	Antal veckotim. i genomsnitt	Summa antal timmar
Modersmålet ..	2	3	90
Latin	2	5	150
Engelska	3	4	180
Tyska	3	3	135
Franska	4	3—4	200
Historia m. samhällslära ..	2	3	90
Nutidshistoria o. samhällslära	2	2	60
Matematik allm. kurs	3	4	180
Matematik spec. kurs	1	3	45
Biologi m. hälsolära	1	4	60
Fysik	2	4	120
Kemi	2	3	90

Härutöver tillkommer för den som inte förut läst främmande språk vissa förberedande kurser, vilka i engelska och tyska bör sträcka sig över ett år. Å andra sidan bör den som på grundval av realexamenskunskaper avser att endast nå bortvalsnivå (läskunskaper) inte behöva taga i anspråk hela det angivna timantalet. Man torde vidare få räkna med en del fall, då personer önskar komplettera från en studentexamensnivå till en annan, exempelvis i

¹ Utgångspunkt realexamensnivå, slutpunkt studentexamensnivå.

matematik från latinygnasiets kurs till realgymnasiets. I sådana fall blir det givetvis också fråga om en väsentligt förkortad studietid.

Den enskilde kan ofta behöva råd vid planläggningen av sina studier. Som förut framhållits skall den rådgivande verksamheten anförtros åt arbetsmarknadsstyrelsens centrala och lokala organ för yrkesvägledning. Kompletteringsgymnasierna bör emellertid även kunna stå till tjänst med studierådgivning, främst när det gäller själva arbetet att komplettera förkunskaperna.

En person som skaffat sig kunskaper genom självstudier, möter ett särskilt problem. Han har inte provat sina kunskaper, så att han vet vad han verkligen kan efter skolmässiga mått. Det skulle vara en fördel för honom att under fria former få utröna sina kunskaper i olika skolämnen, innan han börjar det egentliga kompletteringsarbetet. Utredningsmannen förordar en anordning, innebärande att kompletteringsgymnasiet får möjlighet att hänvisa *enskilda till ett vanligt gymnasium för att under en kortare tid följa undervisningen på olika stadier under lärarnas personliga överinseende.*

Man skulle kunna tänka sig en provtid av en månad. För varje ämne, som kom i fråga skulle proveleven placeras tillsammans med en klass på det stadium, som kunde antagas motsvara hans kunskapsnivå. Läraren skulle ha personliga samtal i enrum med eleven. Ett samtal borde äga rum i början av perioden för att ge läraren en ungefärlig uppfattning om vilket stadium proveleven redan hade uppnått. Ett nytt samtal skulle följa vid periodens mitt, varefter eleven eventuellt skulle flyttas till ett högre eller ett lägre stadium.

Under ett samtal vid periodens slut skulle eleven få ett uttalande om sina kunskaper. Eleven skulle också få tillfälle att deltaga i skriftliga prov.

En sådan studieperiod vid ett vanligt gymnasium bör också kunna utnyttjas som ett led i prövningen av en persons studieförutsättningar. Utredningsmannen hänvisar till sina uttalanden särskilt i nionde kapitlet. Den dispensprövande myndigheten skulle få del av lärarnas erfarenheter av eleven under hans studieperiod.

En särskild fråga är hur de personer, som studerat vid kompletteringsgymnasium, skall erhålla *vitsord om sina kunskaper*. Den enskilde behöver som regel ett intyg av officiell karaktär. Här finnes flera olika möjligheter.

Ett sätt är att undergå särskild prövning enligt fordringarna för studentexamen. Denna utväg står öppen för var och en utan avseende på tidigare skolutbildning. Utesluten är endast den som avlagt studentexamen eller anmält sig till denna examen. (Studenten har i stället tillgång till fyllnadsprövning.)

Förfarandet vid särskild prövning i studentexamen är relativt omständligt. Prövningen, som sker vid allmänt läroverk eller enskild läroanstalt med examensrätt, är bunden till vissa perioder om året, minst två varje termin. Vid provet tjänstgör en examinator och en medbedömare. Vid den muntliga prövningen skall närvara läroverkets rektor eller den han i sitt ställe förordnar. Vitsordet bestämmes samfällt av examinator och medbedömare. Kan de inte enas, hänskjutes avgörandet till den tredje (rektor eller hans ställföreträdare) och gäller den mening, som denne biträder eller det mellanliggande vitsord han må bestämma.

Den som avlagt folkskolläraryexamen,

kan under vissa betingelser vid folkskoleseminarium undergå efterprovning i folkskollärarexamen i ämne, som hör till folkskollärarexamen. Elev som har avgångsexamen från tekniskt gymnasium, kan efterpröva vid tekniskt gymnasium. Rätt att i enskilt ämne prövas enligt det tekniska gymnasiets fordringar anses också tillkomma den som har examen från statlig teknisk fackskola. Vilans specialgymnasium förrättar förnyad provning, när det gäller elever som examinerats därifrån. Motsvarande är förhållandet vid försvarets läroverk.

Rörande förfarandet vid dessa provningar gäller olika regler. Det enklaste systemet tillämpas vid de tekniska gymnasierna. Sedan överstyrelsen för yrkesutbildning bestämt, vid vilket gymnasium provningen skall ske, förordnar rektor för det tekniska läroverket en av lärarna som examinator. Denne anordnar och bedömer ensam provet. Betyget antecknas i läroverkskollegiets protokoll och utdrag av protokollet tillställs den examinerade.

Eleverna vid kompletteringskurserna för de vid universitet och högskolor inskrivna studenterna får sitt vitsord av kursledaren själv, då denne är akademisk lärare. I Stockholm, där latinkursen för humanister skötes av en läroverksadjunkt, tjänstgör föreståndaren för kursen, en docent vid högskolan, som examinator. Enligt stadgan för de juridiska examina skall fordran om vitsord i filosofi och latinska språket anses uppfylld av studerande, som med intyg av universitetslärare i dessa ämnen styrker sig ha förvärvat de för studentexamen eller fyllnadsprovning till samma examen i sagda ämnen erforderliga insikter. I stadgan angående de filosofiska examina finnes en liknande föreskrift avseende studentkunskaper i latinska språket och i historia som be-

hörighetsvillkor för teologisk-filosofisk examen. Intyg av universitetslärare godtages också i de fall, då kunskaper i latin uppställas som villkor i kursfordringarna för särskilda ämnen.

Utredningsmannen anser, att kompletteringsgymnasierna bör få rätt att självständigt anställa prov och att utfärda vitsord om kunskaper enligt fordringarna för studentexamen, enligt fordringarna för avgångsbetyg vid tekniskt gymnasium (vissa ämnen) eller enligt det kunskapsmått, som eljest kan komma att föreskrivas. Frågan är vilket förfarande som skall tillämpas. Det kan inte gärna vara lämpligt att kopiera ordningen vid särskild provning enligt fordringarna i studentexamen. Systemet med ett tremannakollegium skulle bli alltför tungt. Som förebild bör i stället tjäna förfarandet vid efterprovning vid de tekniska gymnasierna, som trots de enkla formerna synes ha fungerat tillfredsställande och ha tillgodosett kraven på likformighet och objektivitet.

Utredningsmannen förordar, att till varje kompletteringsgymnasium knytes en krets av *examinatorer* i de särskilda ämnena. Examinator skulle förordnas av skolöverstyrelsen för vissa år och väljas bland lärare med erfarenhet från studentexamen.

Från lärjungens synpunkt är det fördelaktigast att examinatorn också varit hans lärare under förberedelsekursen. Examinator känner då på förhand till examinandens, vilket är en garanti för att resultatet inte blir beroende av slumpartade faktorer. Man vågar dock inte räkna med att examinatorerna — vanligen lektorer med full undervisningsskyldighet — skall vara villiga att i större utsträckning åtaga sig läraruppdrag vid kompletteringsgymnasium. I de flesta fall kommer examinatorn

därför att vara en person, som inte haft någon tidigare kontakt med examinanden. Det vore tänkbart att ge den som varit examinandens lärare rätt att närvara vid examinationen för att i efterhand ge examinatorn del av sitt omdöme. Väsentligen samma syfte kan nås på ett enklare sätt genom att låta läraren på förhand inge betygsförslag till examinator. Så brukar ske vid privatistexamen med elever från läroanstalt, som saknar examensrätt.

Examinator bör vara ovillkorligen skyldig att förrätta provningar vid perioder, som fastställts för fyllnadsprovning i studentexamen. Om han så önskar, bör han få använda de av skolöverstyrelsen utgivna proven. Det bör dock stå honom fritt att förrätta provningar även vid andra tider på året.

Kompletteringsgymnasier bör upprättas på flera orter i landet. Valet faller närmast på universitets- och högskoleorterna. Där finnes redan kompletteringskurser, som bör kunna anlitas även av kompletteringsgymnasiets elever. Vidare bör man där kunna finna lämpliga lärare för gymnasiets egna kurser. Att kompletteringsgymnasierna förlägges till universitets- och högskoleorterna, är motiverat också från synpunkten att de enskilda många gånger kommer att sköta arbetet med sina kompletteringar jämsides med högre studier.

Det är vidare enligt utredningsmannens mening angeläget att tillgodose behovet av kompletteringsundervisning i Norrland. Ett gymnasium bör därför förläggas till någon av norrlandsstäderna. Utredningsmannen har inte ansett sig böra taga ställning till frågan, vart kompletteringsgymnasiet skall förläggas. Valet av ort träffas lämpligen senare av Kungl. Maj:t.

Ett kompletteringsgymnasium i någon av norrlandsstäderna kommer att möta det särskilda problemet att nödgas anordna egna kurser i full utsträckning, då främmande kurser inte annat än i undantagsfall torde stå till buds. Det är därför av väsentlig vikt att gymnasiet förlägges till en ort med tillgång på läroverks- eller seminarielärare, som är villiga att åtaga sig undervisning.

Utredningsmannen förordar alltså, att kompletteringsgymnasier upprättas i Uppsala, i Lund och Malmö, i Stockholm och i Göteborg samt i någon av städerna i Norrland. I Lund och Malmö torde det vara tillräckligt med ett gymnasium med undervisning på den ena och/eller den andra orten. Gymnasiet i Stockholm bör samordnas med det blivande läroverket för vuxna. Frågan om denna samordning skall diskuteras närmare i det följande.

Tanken är att kompletteringsgymnasierna skulle vara avsedda för vuxna personer utan studentexamen som förbereder sig för högre studier. Det torde dock inte vara lämpligt att fixera en viss ålder som villkor för tillträde. Även i övrigt synes utrymme böra lämnas åt fritt skön vid intagningen. I instruktionen för kompletteringsgymnasium bör inträdesvillkoren kunna bestämmas i allmänna ordalag. Det synes vara tillräckligt att ange, att kompletteringsgymnasium är avsett för personer, som med hänsyn till ålder, utbildning och förkunskaper eller förvärvsarbete bör ges tillfälle att studera under andra former än eleverna vid allmänt läroverk och att sådant gymnasium företrädesvis skall tjäna dem som utan studentexamen förbereder sig för högre studier.

Tanken har varit, att denna allmänna formulering skulle lämna möjlighet för

personer, som utan studentexamen förbereder sig för högre studier, att undergå prov vid kompletteringsgymnasium, även om de inte åtnjutit undervisning där.

Det har inte varit meningen att utsluta personer utan studentexamen, vilka har ett annat syfte än att vinna inträde vid en högre läroanstalt. Det kan t. ex. vara fråga om en tjänsteman, som önskar skaffa sig en merit för att kunna avancera inom sitt yrke. Vid konkurrens om elevplatserna bör företräde dock ges åt den som förbereder sig för högre studier.

Som förut antytts kunde det ligga nära till hands, att även personer med studentexamen skulle få fördelen av fri undervisning under sina kompletteringsstudier. Utredningsmannen har dock inte ansett det ligga inom ramen för sitt uppdrag att framföra ett förslag om att det allmänna skulle betala studenternas kursavgifter. De kurser, som drives i kompletteringsgymnasiets egen regi, bör dock stå öppna även för studenter, om detta inte föranleder avsevärt ökade kostnader.

Det torde inte vara lämpligt att binda de närmast ansvariga med några detaljregler. Utredningsmannen önskar dock göra några allmänna påpekanden. En person utanför kretsen av företrädesberättigade bör beredas tillträde till gymnasiet egna kurser, så snart detta kan ske utan att man behöver upprätta någon ny klassavdelning. Visserligen kan det även i detta fall bli fråga om en merkostnad, då det förutsatts att antalet undervisningstimmar skulle stå i relation till antalet lärjungar i avdelningen. Men kostnadsökningen blir dock så ringa, att den inte bör tillmätas betydelse. Utredningsmannen menar, att man också bör kunna taga med studenter, då det gäller att fylla siffran

5, vilket skulle vara det minimala, som utgjorde villkoret för att undervisning i ett ämne skulle komma till stånd.

Den som mottagit undervisning bör också kunna undergå prövning vid kompletteringsgymnasiet.

Studierektor vid kompletteringsgymnasium bör ha befogenhet att från gymnasiet avvisa elev, som försummar undervisningen eller som uppenbarligen saknar förutsättningar att inhämta kunskapsmålet.

Kompletteringsgymnasierna bör betraktas som försöksverksamhet. Ledningen för verksamheten bör utövas av skolöverstyrelsen. Gymnasierna bör komma till stånd från och med budgetåret 1953/54.

Förslaget till kompletteringsgymnasier innebär som förut angivits i huvudsak följande. Det allmänna skall svara för att undervisning står till buds i enskilda skolämnena. Elev skall kunna hänvisas till kurser, som anordnas av lärare vid universitet eller högskola för där inskrivna studenter, av yrkesförening, studentorganisation eller privat kursgivare (främmande kurser). Gymnasiet skall också kunna ordna egna kurser. Tillfälle skall kunna beredas elever att vid vanligt läroverk för en tid följa undervisningen under lärarnas personliga inseende. Slutligen skall kompletteringsgymnasiet förrätta examination.

Den personalorganisation, som behövs för dessa uppgifter, är relativt enkel. Som chef för kompletteringsgymnasiet bör stå en *studierektor*. Uppdraget bör kunna förenas med en ordinarie lärartjänst. Som *lärare* vid kompletteringsgymnasiets egna kurser bör i första hand utnyttjas personer med erfarenhet från undervisning vid gymna-

sium. Det skulle vara fråga om lektorer och adjunkter, som är villiga att åtaga sig extratimmar. Skulle det visa sig svårt att rekrytera lärare på detta sätt, kunde man tänka sig att senare pröva en anordning liknande den som tillämpas vid statens aftonskola, nämligen att lärare får byta ut en del av sin ordinarie tjänstgöring mot tjänstgöring vid kompletteringsgymnasium.

I de olika undervisningsämnen skall därjämte finnas examinators. Lämpligen bör *examinator* samtidigt vara *huvudlärare* i sitt ämne och stå studierektorn till tjänst med att kontrollera de främmande kurser, till vilka hänvisning sker, och att ordna med tillgång till laboratorier och samlingar vid ett läroverk på orten. Närmast till hands ligger givetvis att som *examinator* och *huvudlärare* förordna den som är *huvudlärare* vid läroverket i fråga.

Utredningsmannen har gjort förfrågningar hos rektorerna vid Stockholms samgymnasium, Lunds privata elementarläroverk och Uppsala enskilda läroverk, vilka alla har undervisning för vuxna elever, om möjligheten att dit hänvisa elever för att under en period följa undervisningen i enskilda ämnen. De har alla ställt sig välvilliga till tanken men gjort förbehållet, att antalet hänvisningar inte bör vara för stort.

Kompletteringsgymnasiet behöver inte några egna lokaler. Vid undervisning på kvällstid bör gymnasiet kunna utnyttja klassrum, institutioner och laboratorier vid ett läroverk på orten. Vid undervisning under dagtid bör gymnasiet kunna hyra studierum hos A. B. F. eller stadsbiblioteket.

Kostnads kalkylen för kompletteringsgymnasierna måste bli mycket ungefärlig. Utredningsmannen har utan framgång försökt att bl. a. med ledning av antalet privatiststudenter uppskatta an-

talet personer, som kan tänkas anmäla sig som lärjungar. Det är inte heller möjligt att säga något om fördelningen mellan främmande kurser och egna kurser.

Studierektorn bör erhålla ett årsarvode om minst 2.500 kr. Med hänsyn till att rektor för norrlandsgymnasiet kommer att få mer omfattande arbete med planläggning och anordning av egna kurser, bör hans arvode sättas till lägst 3.000 kr. per år. Nämnda arvoden bör täcka rektors arbete att svara för 50 lärjungar, som deltagar i en eller flera kurser. Överstiger antalet lärjungar, som börjat undervisningen i något ämne, detta antal, bör rektor erhålla ett tillägg motsvarande 40 kr. för varje ytterligare elev.

Lärarna bör avlönas med timarvoden. För att stimulera skickliga lärare att åtaga sig tjänstgöring bör arvodet sättas något högre än det arvode som för närvarande utgår, då en lärare åtager sig tilläggstimmar.

Den som är *examinator* och *huvudlärare* bör erhålla dels ett fast årsarvode växlande från 200—400 kr. beroende på vilket arbete uppdraget kan väntas kräva, dels ett särskilt arvode för varje prövning. Vid bestämmandet av prövningsarvodet har man att taga hänsyn till att *examinatorn* ensam skall bära ansvaret för bedömningen och att de nuvarande prövningsarvodena inte följt den allmänna löneutvecklingen. Ett skäligt arvode synes vara 30 kr. i ämne med enbart muntligt prov och 50 kr. i ämne med både muntligt och skriftligt prov.

I de fall då en elev hänvisas till vanligt läroverk för att under en period följa undervisningen på olika stadier, bör varje lärare som handleder eleven i ett ämne erhålla ett mindre arvode. Lämpligen kan arvodet bestämmas till

45 kr. med ett tillägg av 10 kr. i ämnen, där eleven deltagit i skriftligt prov. Härutöver bör till läroverkets rektor utgå ett arvode med 20 kr. för varje elev som mottages.

Kompletteringsgymnasierna i Uppsala, Lund-Malmö och Göteborg kan beräknas få ungefär samma storlek. Årskostnaden för ett sådant gymnasium har uppskattats till följande belopp:

Rektorsarvode (60 lärjungar) ..	2.900
Utlägg för elevernas kursavgifter (6.000 undervisningstimmar till en genomsnittlig kostnad av 1 kr. 75 öre)	10.500
Timlärararvoden för egna kurser	14.000
Huvudlärararvoden	3.000
Prövningsarvoden	4.800
Kostnaden för hänvisning av provelever (5 elever)	1.600
Lokalhyror, städning o. d.	3.000
Skrivmateriel, skrivhjälp, reklam	1.800
Summa kronor	41.600

Kostnaden för ytterligare två gymnasier 83.200 kr.

För kompletteringsgymnasiet i Norrland kommer sammansättningen av utgiftsposterna att delvis avvika från den nyss angivna specifikationen. Avgifter för främmande kurser torde som förut påpekats knappast böra beräknas. I stället stiger emellertid utgifterna för lärararvoden för egna kurser. Elevantallet förutsättes bli detsamma som vid de nyssnämnda gymnasierna. I denna summariska beräkning kan bortses från att rektorsarvodet skulle vara 500 kr. högre. Kostnaderna för norrlandsgymnasiet uppskattas sålunda till samma belopp, 41.600 kr.

Gymnasiet i Stockholm torde böra beräknas få ungefär dubbelt så många lärjungar som något av de andra gymnasierna. Den besparing, som sammanhänger med större enheter, uppväges

till en del av att timlärararvodet torde få sättas något högre. Kostnaden för Stockholmsgymnasiet har uppskattats till 80.000 kr.

Den totala kostnaden beräknas sålunda:

4 gymnasier	166.400
Stockholmsgymnasiet	80.000
Summa kronor	246.400

Skulle det föreslagna läroverket för vuxna i Stockholm komma till stånd, bör detta samtidigt utgöra kompletteringsgymnasium. Rektor för läroverket får uppgiften att organisera jämväl kompletteringsundervisningen. Det bör åligga de fasta lärarna vid gymnasiet för vuxna såsom ett tjänsteåliggande att vara examinatorer och huvudlärare för kompletteringsundervisningen i sina fackämnen. Om läroverket för vuxna skall kunna fullgöra även funktionen som kompletteringsgymnasium, bör till detta läroverk utöver det belopp, som äskats i skolöverstyrelsens förslag, anslås följande poster:

Utlägg för kursavgifter ..	20.000
Timlärararvoden	14.000
Övriga arvoden	6.000
Lokalhyror, städning o. d.	3.000
Summa kronor	43.000

Kostnaderna för kompletteringsgymnasierna beräknas i detta fall till 166.400 kr. Här tillkommer dock ett ytterligare anslag till läroverket för vuxna på 43.000 kronor. Besparingen enligt detta alternativ blir således 37.000 kronor.

Utredningsmannens förslag

Utredningsmannen föreslår, att Kungl. Maj:t måtte för riksdagen framlägga förslag

att som försöksverksamhet under skolöverstyrelsens ledning komplette-

ringsgymnasier inrättas i Uppsala, i Lund och Malmö, i Stockholm och i Göteborg samt på en ort i Norrland från och med budgetåret 1953/54 samt

att till kompletteringsgymnasier för budgetåret 1953/54 anvisas ett reservationsanslag om 246.400 kronor.

Skulle det av skolöverstyrelsen föreslagna läroverket för vuxna komma till stånd, föreslås i stället, att anslaget till kompletteringsgymnasier beräknas till 166.400 kr. och att till anslaget för läroverket för vuxna läggs en post om 43.000 kr.

Skolöverstyrelsen bemyndigas att

upprätta instruktion och anvisningar för verksamheten i anslutning till det av utredningsmannen upprättade utkastet (bilaga 5).

Kompletteringskurser anordnade vid universitet eller högskola bör stå öppna även för dem som hänvisas dit av rektor för kompletteringsgymnasium, utan hinder av att de icke avlagt studentexamen, dock att sådan hänvisning icke bör innebära olägenhet för den grupp, för vilken kurserna i första hand är avsedda. Universitetskanslern anmodas att utfärda erforderliga bestämmelser.

Förstudiernas finansiering

Den statliga studiehjälpens huvudformer är studielån och stipendier.

Studielånen, som utgår enligt föreskrifterna i reglementet den 29 juli 1943 för utdelning av studielån från allmänna studielånefonden, utdelas av studielånenämnden. För att erhålla lån skall sökande visa utpräglad studiebegåvning och vara obemedlad eller mindre bemedd. Den som erhållit lån och med framgång och omsorg sköter sina studier, äger företräde till fortsatt lån. Lånen utdelas utan borgen och är räntefria under låntagarens studietid och två år därefter. De individuella lånebeloppen varierar med hänsyn till lånebehovet, som icke är enbart beroende av sökandens ekonomiska ställning. Hänsyn tages också till kostnaderna för den avsedda utbildningen. Maximum för lån är f. n. 1.500 kronor för läsår. Då särskilda skäl föreligger kan beloppet ökas till högst 2.000 kronor.

Berättigade att erhålla studielån är elever vid flertalet statliga eller under statligt inseende ställda läroanstalter. Lån kan dock inte utgå till elever vid allmänt läroverk. Studerande vid universitet och högskolor liksom vid socialinstitut, vilka tidigare erhållit lån från den allmänna studielånefonden, får numera studielån från en särskild fond, statens lånefond för universitetsstudier.

Stipendier utgår enligt skiftande grunder till olika elevgrupper.

I stort framträder stipendierna som ett alternativ till studielånen. I sin praxis följer studielånenämnden principen

att ge lån i första hand till sådana grupper som inte har tillgång till stipendier. Undantag göres dock särskilt i fråga om äldre elever med försörjningsplikt vid de tekniska läroverken och handelsgymnasierna, vilka kan erhålla såväl stipendier som lån.

Stipendieväsendet regleras av ett flertal författningar. Av särskild betydelse är kungörelsen den 28 juni 1946 angående statsstipendier för bedrivande av studier vid allmänna läroverk m. fl. läroanstalter. Stipendier kan utgå till lärjungar vid allmänt läroverk, kommunalt gymnasium, kommunal mellanskola och flickskola, tekniskt läroverk, statsunderstött handelsgymnasium m. fl. likvärdiga utbildningsanstalter. Stipendium utdelas av studielånenämnden.

För erhållande av stipendium första gången gäller som villkor, att lärjungen skall ha visat god studielämplighet och inge grundade förhoppningar om framgång i sina studier. Studielämpligheten skall styrkas genom skolbetyg samt intyg av lärare. Den som erhållit stipendium kan erhålla fortsatt sådant, så länge han med omsorg och framgång sköter sin utbildning.

I fråga om stipendierätt skiljer författningen mellan *landsbygdslärjungar* och *hemortslärjungar*. Stipendierna är av två slag: *grundstipendier* och *behovsstipendier*.

Grundstipendier utgår utan behovsprövning och kan tilldelas endast landsbygdslärjungar. Grundstipendierna utgör:

1. åt lärjunge, som för sin skolgång är inackorderad i skolorten eller dess närhet, 500 kr för helt läsår.

2. åt dagligen resande lärjunge, dels ett belopp, som motsvarar lägsta kostnaden för resorna minskat med 50 kr för läsår, dels ock ett belopp, som motsvarar halva kostnaden för frukostmål i skolorten.

Behovsstipendier utdelas efter prövning av lärjunges behov av studiehjälp och kan tilldelas såväl landsbygdslärjunge som hemortslärjunge. Högsta stipendiebeloppet per läsår skall enligt beslut vid årets riksdag vara 630 kronor. I ömmande fall kan högre belopp utgå. Behovsstipendium utgår icke till lärjungar i klasserna 1⁴ och 1⁵—2⁵ av realskolan eller i motsvarande klasser vid övriga läroanstalter.

I 1948 års kungörelse angående statsstipendier för bedrivande av studier vid allmänna läroverk m. fl. läroanstalter ges även föreskrifter om särskilda *stipendier till kursavgifter vid brevsolor* (korrespondensinstitut). Stipendium som bidrag till kostnaden för kursavgift kan utgå till den, som genomgått minst folkskolans sjätte klass eller inhämtat motsvarande kunskaper och som enligt korrespondensmetoden bedriver enskilda studier med real- eller studentexamen som mål eller som bedriver studier med realexamen som mål vid enskild realskola med förenad korrespondens- och muntlig undervisning på ort, där tillgång till undervisning vid statlig eller kommunal läroanstalt ledande till realexamen icke finnes. Som villkor för erhållande av stipendium gäller, att lärjungen visat god studielämplighet och inger grundade förhoppningar om framgång i studierna samt att han är i behov av ekonomisk hjälp för sin utbildning. Den som erhållit stipendium och fortfarande är i behov av studiehjälp,

äger företräde till erhållande av fortsatt stipendium, så länge han med omsorg och framgång sköter sin utbildning.

Stipendium må utgå med omkring 200 kronor för läsår åt lärjunge, som bedriver enskilda studier genom korrespondens för realexamen eller studentexamen, och med omkring 300 kronor för läsår åt lärjunge vid enskild skola med förenad korrespondens- och muntlig undervisning.

Förslag till nya riktlinjer för studiehjälpen har förelagts 1952 års riksdag i proposition nr 220 angående studiehjälpverksamheten vid de allmänna läroverken m. fl. läroanstalter. Till grund för propositionen ligger en utredning verkställd av studielånenämnden (SOU 1949:41). De nya principerna skulle börja tillämpas från och med budgetåret 1953/54.

Enligt propositionen bör liksom hittills statens bidrag till den enskildes utbildning utgå enligt två huvudtyper, studielån och stipendium.

Med hänsyn till att ett stipendium i regel kan utgå endast som ett studiebidrag av begränsad storlek, är enligt propositionen *låneformen* i allmänhet att föredraga som den effektivaste hjälpen, då kostnaderna för utbildningen är stora. Lånelinjen bör i princip användas för äldre elever, vilka själva får ta ansvaret för sin ekonomi. Detta gäller särskilt om personer, som redan under flera år varit verksamma inom ett yrke och som hunnit bilda familj. För den unge däremot bör lån icke komma ifråga. I realiteten vore det föräldrarna och icke lärjungen, som skulle bli sökande och även i stor utsträckning ansvariga för återbetalningen. I detta fall bör i stället stipendieformen komma till användning.

Vid lånens utdelning skall enligt för-

slaget främst behovet av studieunderstöd vara avgörande. Den som vunnit inträde vid en läroanstalt, vars lärjungar är låneberättigade, skall kunna erhålla lån, om han äger förutsättningar att med tillfredsställande resultat fullfölja sin utbildning samt är i behov av ekonomisk hjälp. Något villkor om utpräglad studiebegåvning skulle inte längre uppställas. Lånet bör vara så stort, att det för en helt obemedlad täcker rimliga kostnader för utbildningen. Det normala maximibeloppet per år skulle vara 2.500 kronor, då särskilda skäl föreligger högst 3.000 kronor.

Studielån skulle kunna utgå till bl. a. elever vid seminarier av skilda slag, tekniska fackskolor och vissa andra tekniska utbildningsanstalter och elever vid handelsgymnasiernas ettåriga studentkurser.

I speciella fall skulle stipendier vid sidan av lån kunna erhållas. Så skulle vissa grupper (bl. a. eleverna vid tekniska fackskolor) ha tillgång till samma behovsprövade stipendier om 75 kronor i månaden som, enligt vad nedan angives, tänkes tillkomma de yngre lärjungegrupperna. För vissa andra grupper (närmast elever i anstalter för utbildning av lärare och lärarinnor) skulle kunna utgå särskilda behovsprövade stipendier på högst 800 kronor per läsår.

Stipendier skulle enligt propositionen utdelas efter den principen, att elever i längre, flerårig utbildning erhåller något rikligare bidrag än lärjungar vid kortare kurser. Det huvudsystem av stipendier, som föreslås, har det gemensamma draget, att för alla dithörande elevgrupper skall utgå behovsprövade stipendier om högst 75 kr per månad. Stipendiet skulle liksom hittills utgå först från och med andra klassen av fyraåriga och tredje klassen av femåriga

realskolor eller motsvarande klasser i jämförliga skolor samt utdelas efter prövning av elevens studielämplighet. Maximibeloppet 75 kronor per månad skulle få överskridas för särskilt begärvad elev med påtagligt stort behov av stöd för studiernas fullföljande.

Vid sidan av detta behovsprövade stipendium skulle bidrag utgå till kostnaderna för inackordering, resor och måltider. Dessa s. k. *studiebidrag* skulle utgå utan behovsprövning och vara efter vissa regler fixerade till beloppen. De skulle ha karaktären av utjämningsbidrag mellan skolkostnaderna för elever i skolorter och icke-skolorter. Något villkor om studielämplighet skulle icke uppställas för dessa bidrag.

Någon ändring beträffande ordningen med stipendier till kursavgifter för korrespondensstudier ifrågasattes inte i propositionen.

Skolöverstyrelsen har i sitt förslag angående *läroverk för vuxna* framhållit, att de personer, som kan väntas söka sig till en sådan skolform, i regel är för egen del och ofta för sin familj beroende av inkomst från förvärvsarbete. Därför förordar överstyrelsen *speciella stipendier* för denna elevkategori. Enligt förslaget skulle kunna utgå grundstipendium med 3 kronor per dag för elev, som icke under kursen kan vistas i sitt hem, samt i de fall eleven är i behov av ytterligare understöd, ett tilläggsstipendium med högst 9 kronor per dag till familjeförsörjare eller eljest 4 kronor per dag. Därjämte skulle kostnader för billigaste resa till och från hemorten vid de muntliga kursernas början och slut utgå ur stipendiemedel.

Utredningsmannen anför

Den som i mogen ålder skall övergå till högre studier har, som framhållits

i andra kapitlet, ofta att övervinna stora ekonomiska hinder. Behovet av stöd är därför avsevärt. I första hand synes de nuvarande och redan planerade stödformerna böra komma till användning.

Den som genom korrespondensstudier förbereder sig för inträde vid högre läroanstalt, synes utan vidare åtgärder komma i åtnjutande av de stipendier, som redan nu kan utgå som bidrag till kursavgiften vid korrespondensskolor.

Enligt den nyss refererade propositionen skulle äldre elever hänvisas till studielån. Dock skulle vissa elevgrupper utöver studielån kunna få förstärkt studiehjälp antingen genom de vanliga behovsprövade stipendierna om högst 75 kronor i månaden eller i form av särskilda behovsprövade stipendier om högst 800 kronor per läsår.

För eleverna vid kompletteringsgymnasium synes i enlighet med propositionens principer lånelinjen vara den naturliga. Detsamma borde gälla dem som deltagare i korrespondensinstitutens preparandkurser eller i andra gymnasiekurser särskilt anordnade för vuxna elever.

Starka skäl talar för att de som i mogen ålder förbereder sig för högre studier, i likhet med vad som föreslås beträffande vissa andra kategorier, bör utöver lån kunna få förstärkt studiehjälp i form av stipendier. Det kan också tänkas, att studiebidrag bör utgå till elever, som icke har sitt hem på skolorten.

Utredningsmannen har likväl ansett det ligga utanför sitt uppdrag att närmare ange, vilken studiehjälp som bör komma i fråga.

Det förutsättes att studielånenämnden kommer att avge utlåtande över förslagen i detta betänkande. Nämnden bör få i uppdrag att samtidigt angiva, hur de här avsedda grupperna bör inpassas i det statliga studiehjälpssystemet.

Utredningsmannens förslag

Ät studielånenämnden uppdrages att avge förslag, vilken statlig studiehjälp som bör tillkomma personer i mogen ålder, vilka som elever vid kompletteringsgymnasium eller eljest förbereder sig för högre studier.

Särskild prövning enligt fordringarna i det tekniska gymnasiets ingenjörsexamen

Stadgan för tekniska fackskolor och tekniska gymnasier (S. F. 365/1919) §§ 47—49 innehåller regler för prövning i enskilda ämnen enligt det tekniska läroverkets fordringar, motsvarande läroverksstadgans bestämmelser angående fyllnadsprövning till studentexamen. I § 47 stadgas:

Den, som avlagt godkänd avgångsexamen, må, efter medgivande av överstyrelsen för yrkesutbildning, dels i ämne, som icke förekommit i hans examen, undergå prövning, dels ock i ämne, som ingått i hans examen, undergå förnyad prövning av sina insikter; dock att sådan prövning icke av någon må avläggas mera än en gång i samma ämne och vid samma slag av läroanstalt.

Bestämmelsen avser både den tekniska fackskolan och det tekniska gymnasiet.

Överstyrelsen för yrkesutbildning anvisar vid vilket läroverk prövningen skall ske. Läroverkets rektor utser den lärare som skall anställa prövningen. Betyg över prövningen skall antecknas i läroverkskollegiets protokoll och meddelas den examinerade genom protokollsutdrag (§ 48).

Vid anmälan erlägger examinand dels 5 kronor, som tillfaller rektor, dels för den examinerande lärarens räkning 20 kronor för varje läroämne, i vilket han önskar undergå prövning (§ 49).

Stadgandet i § 47 om prövning i ämnen, som icke förekommit i examen, ger en gymnasiingenjör eller facksko-

leingenjör möjlighet att bygga ut sin examen med nya ämnen. Stadgandet har tolkats så, att prövningen inte behöver avse fordringarna i den examen den prövande förut har avlagt. En person med fackskolans ingenjörsexamen är således oförhindrad att undergå prov i enstaka ämnen även enligt fordringarna i gymnasiets ingenjörsexamen. Det är intet villkor, att han vid fackskolan åtnjutit undervisning i ämnet. Möjligheten att tentera enligt gymnasiets fordringar har haft praktisk betydelse särskilt för personer, som med stöd av intyg om "framstående anlag" sökt in på de tekniska högskolorna. Åtskilliga av dessa har varit fackskoleingenjörer.

Fackskoleingenjörens prövning i gymnasieämnen kan sägas utgöra en motsvarighet till den särskilda prövning enligt fordringarna för studentexamen, vilken regleras av läroverksstadgan § 116 B. Den väsentliga skilljaktigheten föreligger dock, att möjligheten att pröva vid de tekniska gymnasierna tillkommer endast fackskoleingenjörerna, medan möjligheten till särskild prövning enligt fordringarna för studentexamen står öppen för envar utan avseende på tidigare skolutbildning.

Utredningsmannen anser det angeläget, att den enskilde beredes tillfälle att undergå prov i olika ämnen för att

kunna få vitsord om sina kunskaper. I fjortonde kapitlet har utredningsmannen förordat, att de kompletteringsgymnasier, som förutsättes komma till stånd, skulle äga förrätta examination. Också de tekniska gymnasierna bör stå till tjänst med provning.

1948 års tekniska skolutredning har i uppdrag att utreda frågan om teknisk privatistexamen. En begränsad reform, som avser rätten att undergå prov i vissa ämnen men som icke syftar till möjligheten att bygga ihop dessa till en examen, torde kunna genomföras utan att man avvaktar den tekniska skolutredningens arbete.

Utredningsmannen förordar, att vid de tekniska gymnasierna införes särskild provning enligt fordringarna för det tekniska gymnasiet ingenjörsexamen i de ämnen, som främst har betydelse såsom kunskapsbas för högre studier. Den särskilda provningen bör stå öppen för envar som därtill anmäler sig utan avseende på tidigare skolutbildning. Provningsen bör kunna avse ämnena svenska, engelska, tyska, matematik, fysik och kemi samt ritteknik och projektiöslära ävensom det ämne nutidshistoria och samhällslära, som enligt mitt förslag skulle införas på det tekniska gymnasiet undervisningsplan.

Utredningsmannens förslag förutsätter inte några andra författningsändringar än de nu angivna. Bestämmelserna i §§ 48 och 49 bör gälla för den särskilda provningen. På en punkt har utredningsmannen dock ett yrkande.

Regeln i § 47 att provning inte må avläggas mer än en gång synes vara alltför sträng. Rektorn vid tekniska högskolan i Stockholm, professor Ragnar Woxén, som är knuten som expert till denna utredning, har framhållit, att

begränsningen till endast ett prov icke sällan förlänger studietiden för en sökande. Denne vill inte riskera ett misslyckande och uppskjuter därför måhända i onödan sin tentamen. Det uppges vidare förekomma, att tentand anholder att tentamen skall avbrytas, då han tror sig förstå att han inte skall erhålla det betyg han syftat till. Därigenom sättes bestämmelsen ur kraft.

Likartade regler angående begränsning av efterprovning (fyllnadsprovning) till ett tillfälle förekommer även på andra håll, t. ex. i stadgan för folkskoleseminarierna och reglementet för Vilans specialgymnasium. Det kan inte vara lämpligt med en ändring, som enbart avser provningen vid de tekniska gymnasierna. En särskild utredning bör komma till stånd om möjligheten att upphäva olika bestämmelser innebärande, att den enskilde inte får avlägga särskild provning (efterprovning eller fyllnadsprovning) mer än en gång i samma ämne.

Utredningsmannens förslag

Vid de tekniska gymnasierna införes särskild provning enligt fordringarna för gymnasiet ingenjörsexamen i ämnena svenska, engelska, tyska, matematik, fysik och kemi samt ritteknik och projektiöslära, ävensom i det ämne nutidshistoria och samhällslära, som förutsättes skola införas på gymnasiet undervisningsplan.

Rätten att undergå prov bör tillkomma envar utan avseende på föregående skolutbildning.

En särskild utredning bör komma till stånd om möjligheten att upphäva olika bestämmelser innebärande, att den enskilde inte får avlägga särskild provning (efterprovning eller fyllnadsprovning) mer än en gång i samma ämne.

Sammanfattning och kostnadsberäkning

I ett fritt demokratiskt samhälle bör den högre undervisningen stå öppen i lika mån för alla efter deras intressen och förutsättningar.

Den som först vid mogen ålder inriktar sig på akademiska studier har stora svårigheter att möta, om han inte i yngre dagar gått genom gymnasiet till studentexamen. För den vuxne är vägen till högre studier inte lika väl tillrättalagd som för den unge. Tvånget att samtidigt förtjäna till uppehållet kan betyda, att studiearbetet helt eller delvis måste läggas till kvällstid eller annan fritid. Studiearbete under sådana betingelser skapar trötthet och föranleder försakelse av personliga intressen och avspärrning från socialt umgänge. En svårighet ligger i bristen på undervisning tillrättalagd för vuxna. Känslan av osäkerhet är för de flesta en stor belastning. Den enskilde har svårt att bedöma sina egna förutsättningar, han vet inte, hur han skall lägga sina förberedelsestudier, han är oviss om han överhuvud blir mottagen på den avsedda studiebanan. Ett väsentligt hinder är de ekonomiska faktorerna. Under förberedelsearbetet måste den enskilde i större eller mindre utsträckning avstå från förtjänstmöjligheter. Som regel får han samtidigt vidkännas ökade utgifter för den undervisning han behöver.

Åtgärder att vidga tillträdet till högre studier för personer i mogen ålder kan sägas vara en skolreform för vuxna, vilken utgör ett motstycke, om ock i blyg-

sam skala, till den stora skolreformen, som syftar till att lösa ungdomens utbildningsproblem. Uppmärksamheten riktas naturligen i första hand på de personer, som redan har en kvalificerad utbildning. I svenskt undervisningsväsen bör det inte finnas några återvändsgränder, utan från olika utbildningsvägar bör stigar föra vidare åt skilda håll. Förberedelserna för högre studier bör knyta an, där den tidigare utbildningen slutat (sid. 13 ff.).

En ökad rekrytering till de högre läroanstalterna skulle vara önskvärd även från arbetsmarknadssynpunkt. Särskilt angeläget vore att kunna täcka den stora bristen på lärare. Men även inom åtskilliga andra yrkesgrenar är efterfrågan på kvalificerad arbetskraft större än tillgången. Den nuvarande studentexaminationen kan knappast erbjuda någon rekryteringsreserv. Att det emellertid inom den stora gruppen icke-studenter finnes ett betydande antal personer med förutsättningar och håg för högre studier, är otvivelaktigt.

Frågan om brist eller överflöd på akademisk arbetskraft kan icke vara ensamt bestämmande. Nyttillskottet kan representera en elit, som bör beredas tillträde, även för den händelse att några formellt kvalificerade med svagare utrustning skulle komma att skjutas åt sidan. Ett mindretal, som har särskilda fackkunskaper och praktiska erfarenheter från andra miljöer, kan tillföra

den akademiska yrkesgruppen nya impulser (sid. 17 ff.).

En ledande synpunkt har varit att av personer i mogen ålder *icke kräva en fullständig studentexamen*. Kärnan i studentexamen har ansetts vara modersmålet, historia samt de levande språken. Var och en som skall beredas tillträde till högre studier bör på dessa punkter ha vissa minimikunskaper. Beträffande modersmålet och historia har den ledande synpunkten varit att kräva kunskaper motsvarande studentexamens standard. Beträffande språkkunskaper har som normalkrav uppställts studentkunskaper i ett språk och läskunskaper i ett andra språk. När det gäller de fackkunskaper, som den högre utbildningen skall bygga vidare på, kan eftergifter icke komma i fråga. När man kommer utanför kärnämnenas och fackelementets områden, bör man däremot i viss utsträckning kunna avstå från kunskapskontroller och överlåta åt den vuxne att på eget ansvar utfylla luckor.

Av väsentlig betydelse är att den enskilde har de *intellektuella förutsättningarna* för högre studier. De som medges tillträde utan studentexamen, bör i detta hänseende icke vara underlägsna dem, som gått den vanliga vägen över gymnasiet (sid. 46 ff.).

Tanken har varit, att medge vissa kategorier *likställdhet* med dem som avlagt studentexamen ifråga om rätten att inskrivas vid universitet eller att antagas som studerande vid högskolor samt att avlägga examina. Förutsättningen härför skulle vara, att den enskilde fått en utbildning, som från synpunkterna av positivt urval av de teoretiskt begåvade och intellektuell skolning är likvärdig med det allmänna gymnasiet. Likställdheten skulle inte begrän-

sas till vissa studiebanor utan gälla över hela linjen. Skulle insikter i kärnämnenas icke vara dokumenterade, har kompletteringskrav uppställts som villkor för likställdheten. Beträffande fackkunskaperna följer de erforderliga kunskapskompletteringarna av föreskrifter i examensstadgor, förkunskapsfordringar för enskilda läroämnen eller inträdesvillkor i högskolestadgar. Komplettering av fackelementet blir nödvändigt, utan att detta behöver uppställas som likställdhetsvillkor. Den studentlikställda är här i samma läge som en person med studentexamen, vilken inte har det lämpliga ämnesregistret (sid. 56—60).

Folkskollärare med fyraårig utbildning enligt 1937 års seminariestadga erhåller enligt förslaget likställdhet, under villkor att han i sin examen har godkänt vitsord i engelska samt att han äger läskunskaper i ytterligare ett främmande språk. Den som examinerats enligt 1914 års stadga skall styrka studentkunskaper i ett språk och läskunskaper i ytterligare ett språk. Läskunskaper skall under vissa förutsättningar anses styrkta genom seminariebetyg. Eftergifter från de juridiska och statsvetenskapliga examensstadgornas krav på studentkunskaper i vissa ämnen föreslås för denna grupp (sid. 67—72).

Gymnasieingenjör föreslås få likställdhet på villkor om godkänt examensbetyg i engelska och tyska. Dessutom skulle i det tekniska gymnasiet införas ett nytt ämne, nutidshistoria och samhällslära. Ämnet skulle avse en förkortad gymnasiekurs i historia med samhällslära och omfatta fyra veckotimmar i högsta klassen. Godkänt vitsord i detta ämne utgör likaledes likställdhetsvillkor. Förslaget förutsätter, att realexamenskunskaper i historia uppställas som villkor för inträde på tekniskt gymnasium (sid. 77—80).

Personer med examen från *Vilans specialgymnasium* (enligt skolans reglemente 28 § 1) eller från *försvarets läroverk* ävensom *civilekonomer utan studentexamen* likställas utan särskilda kompletteringsvillkor med dem som avlagt studentexamen. Civilekonom skall bland annat vara behörig att avlägga juris kandidatexamen och statsvetenskaplig examen utan hinder av examensstadgornas krav på studentkunskaper i vissa ämnen (sid. 84, 85, 88—92).

Den som avlagt *distriktsåklagarexamen* tillägges likställdhet på villkor om studentkunskaper i ett språk och läskunskaper i ett andra språk. Han befrias från det särskilda villkor om insikter i historia, som anges i de juridiska, statsvetenskapliga och filosofiska examensstadgorna (sid. 95).

Den som vunnit inträde höstterminen 1946 eller senare och därefter diplomerats från socialinstitut (*socionom*), likställas med den som avlagt studentexamen på villkor om studentkunskaper i ett språk och läskunskaper i ett andra språk. Befrielse från särskilda kunskapskrav skulle gälla bland annat i fråga om historia och latin för juris kandidatexamen samt i fråga om historia för statsvetenskaplig examen (sid. 104—106).

För *examinerade från högre lärarinneseminarium* förutsättes ingen ändring. De bör ha tillträde till högre studier enligt de regler, som gäller för närvarande (sid. 107).

Slutligen framlägges förslag om generell likställdhet för *den som utan studentexamen avlagt examen* vid universitet eller högskola (sid. 108).

För övriga kategorier föreslås *dispensprövning*. Problemet anknytning mellan olika utbildningsvägar har även i detta sammanhang varit föremål för uppmärksamhet. För ett flertal utbild-

ningsgrupper anges sålunda, till vilka högre läroanstalter övergång efter dispens närmast är tänkbar och vilka kompletteringar som främst bör komma i fråga (sid. 112 ff.).

Nya former och nya principer för *bedömning av dispensärenden* förordas. Målet har varit att nå en så allsidig belysning som möjligt av sökandens kunskapsnivå och studiebegåvning. I vissa fall skulle ett provelevsystem kunna komma till användning. Ett starkt önskemål är, att den enskilde på ett tidigt stadium kan få besked om vad man minst kräver av honom, innan dispens kan beviljas.

Vid kanslersämbetet skulle inrättas en *dispensnämnd* med kanslern som ordförande. Nämnden skulle i övrigt bestå av två professorer samt en ledamot med särskild insikt i yrkesvägledning och arbetsmarknadsfrågor. Därjämte bör nämnden vid behov kunna fritt adjungera ytterligare sakkunskap. I flertalet fall skulle dispensärende kunna avgöras, utan att ärendet behövde fördröjas genom inhämtande av yttrande från annan myndighet. Nämnden skulle behandla ärenden för de läroanstalter, som hör under kanslersämbetet, samt för farmaceutiska institutet. Under beaktande av intresset att ge personer med begåvning och studiehåg tillträde till högre studier skulle nämnden ha att avgöra, huruvida sökande äger den allmänbildning, de språkkunskaper och de förkunskaper i övrigt, som må krävas för framgång i det valda studiet och på levnadsbanan. I samband med dispensbeslutet bör den enskilde få den vägledning, som prövningen av hans ärende kan motivera. Det diskuteras, i vilken utsträckning en sökande bör medges att börja akademiska studier för att jämsides fullgöra kompletteringar.

I begränsad utsträckning bör dispens

kunna medges för studium av enstaka ämnen. Sådan dispens skulle avgöras med utgångspunkt från de krav på förkunskaper, som bör uppställas för en tvåbetygskurs, och i första hand komma i fråga, då viss kompetens är knuten till partiell högre utbildning.

Vad beträffar studier för ett betyg förordas, att folkskollärare med examen enligt 1937 års stadga skall vara behörig att delta i de särskilda universitetskursen, som åsyftar att avhjälpa den rådande lärarbristen. Enda behörighetsvillkor bör i detta fall vara godkänt vitsord i engelska i folkskolläraryxamen.

Sekreterare hos dispensnämnden bör förordnas av kanslern bland kanslersämbetets personal. Den statliga yrkesvägledningsorganisationen skall medverka i det upplysnings-, utrednings- och rådgivningsarbete, som ingår som ett led i strävandena att bereda personer utan formell kompetens möjligheten av tillträde till högre studier.

Den särskilda ordningen för inskrivning av studerande utan studentexamen vid Stockholms och Göteborgs högskolor bör i och med de nya formerna för dispensprövning upphöra att gälla (sid. 126—146).

Dispensprövningen vid de *tekniska högskolorna* bör liksom hittills vara förlagd till överstyrelsen för de tekniska högskolorna. Beredningen av ett ansökningsärende sker vid den högskola ansökan avser. Kollegienämnden avger utlåtande till överstyrelsen angående sökandens studieförutsättningar och förkunskaper. Principerna för dispensbedömningen skulle i huvudsak ansluta sig till de normer, som angivits för dispensnämndens prövning. Den nuvarande antagningen av studerande på grundval av intyg om "framstående anlag" avskaffas och ersättes med dispensbedömning (sid. 147—154).

Dispensärenden vid *lantbruks-, skogs- och veterinärhögskolorna* ävensom vid *Alnarpsinstitutets högre mejerikurs* bör ankomma på respektive läroanstalts styrelse. Detta innebär jämfört med gällande bestämmelser, att prövningen avseende veterinärhögskolan överflyttas från Kungl. Maj:t. Prövningsprinciperna skulle i stort överensstämma med de grundsatser, som bör gälla dispensprövningen hos nämnden vid kanslersämbetet samt dispensprövningen vid de tekniska högskolorna. I fråga om skogshögskolan slopas antagningen av ordinarie studerande med realexamen jämte studentbetyg i ett antal ämnen. Sådan person hänvisas i stället till att söka dispens (sid. 155—163).

När det gäller *handelshögskolorna* framlägges inte — med hänsyn till dessa läroanstalters karaktär av privata institutioner — några förslag angående elevintagning eller dispensbedömning. I stället förordas, att förhandlingar upptages med handelshögskolorna angående tillämpningen av gällande inträdesvillkor för personer utan studentexamen (sid. 164).

Utredningsmannen har haft att avge yttrande över skolöverstyrelsens förslag om ett *läroverk för vuxna*. I huvudfrågorna har utredningsmannen givit sitt tillstyrkande. Med utgångspunkt från erfarenheter vunna under utredningsarbetet har utredningsmannen dock dels föreslagit en viss uppmjukning av inträdesvillkoren till gymnasiet främst med tanke på att elever från folkhögskolas andra eller tredje årskurs skulle kunna vinna inträde direkt i gymnasiet, dels framfört tanken att gymnasiet vid sidan av fullständig studentexamen bör ge ett slags examen med ett begränsat ämnesregister. Denna möjlighet skulle få betydelse främst för personer, som har utmärkta förutsättningar för högre

studier och som kan antagas erhålla dispens från kravet på fullständig studentexamen. Den begränsade utbildningen skulle omfatta dels en grupp kärnämnen, dels ett fackelement, som anslöt sig till latinlinjen, reallinjen eller den allmänna linjen (sid. 165 ff.).

Att underlätta den enskildes *förbere-delsestudier* är ett väsentligt led i strävandena att vidga tillträdet till högre läroanstalter. Samhället bör i avsevärt större omfattning än nu tillhandahålla de vuxna kostnadsfri undervisning på gymnasiestadiet. Som försöksverksamhet under skolöverstyrelsens ledning bör från och med budgetåret 1953/54 inrättas *kompletteringsgymnasier* på universitets- och högskoleorterna samt på en ort i Norrland. Dessa gymnasier, som skulle tillkomma vid sidan av det nämnda läroverket för vuxna, skulle svara för kostnadsfri undervisning och examination åt personer, som studerar enstaka skolämnen. Andra uppgifter skulle vara att ge råd vid studiernas planläggning samt att i enskilda fall lämna bistånd vid bedömningen av en persons studieförutsättningar. Kompletteringsgymnasiet skulle för sina elevers räkning kunna utnyttja kurs anordnad av universitet eller högskola, av yrkesförening eller studentorganisation eller av privat kursgivare. Elev skulle hänvisas till sådan kurs och kompletteringsgymnasiet skulle svara för kursavgiften. Kompletteringsgymnasiet skulle jämväl självt anordna undervisning. I mån av utrymme skulle även personer med studentexamen kunna mottagas som lärjungar vid kompletteringsgymnasiets egna kurser. Kunskapsprövningen vid kompletteringsgymnasierna skulle omhändershas av särskilt förordnade examinators (sid. 172 ff.).

Det förutsättes, att *ekonomiskt stöd genom studielån och/eller stipendier*

skall ges även kompletteringsgymnasiernas elever och dem som eljest förbereder sig för högre studier. Det bör ankomma på studielånenämnden att avge förslag, hur här avsedda kategorier bör inordnas i det statliga studiehjälp-systemet (sid. 188 f.).

Rätten att undergå provning i enskilt ämne enligt fordringarna i avgångsexamen vid tekniskt gymnasium bör utvidgas till att omfatta envar utan avseende på föregående skolbildning. I detta syfte föreslås inrättande av *särskild provning enligt fordringarna för det tekniska gymnasiets ingenjörsexamen* i ämnena svenska, engelska, tyska, matematik, fysik och kemi samt ritteknik och projektionslära, ävensom i det ämne nutidshistoria och samhällslära, som föreslås infört på de tekniska gymnasiernas undervisningsplaner (sid. 190).

Slutligen föreslås, att en särskild utredning kommer till stånd om möjligheten att upphäva olika bestämmelser innebärande, att den enskilde inte får avlägga efterprovning eller fyllnadsprovning vid vissa läroanstalter mer än en gång i samma ämne (sid. 191).

Av de förslag utredningsmannen framlagt är endast två förbundna med särskilda *kostnader* för det allmänna. Detta gäller förslaget om dispensnämnden vid kanslersämbetet samt förslaget om kompletteringsgymnasier.

Kostnaderna för *dispensnämnden* har beräknats till 8.400 kronor för arvoden åt nämndens ledamöter, 1.000 kronor för sammanträdesarvoden åt ersättare och speciellt tillkallade samt 2.000 kronor för resor eller *tillhopa 11.400 kronor per år*. Det erforderliga anslaget bör få karaktären av förslagsanslag (sid. 145).

Kostnadsberäkningen avseende *kompletteringsgymnasierna* kan endast bli

ungefärlig. Vartdera av gymnasierna i Uppsala, Lund-Malmö, Göteborg och Norrland beräknas dra en årskostnad av 41.600 kronor. Stockholms-gymnasiet kan förutses bli ungefär dubbelt så stort och kräva ett anslag på 80.000 kronor per år. Sammanlagda kostnaden för kompletteringsgymnasierna beräknas sålunda bli *246.400 kronor per år*. Skulle det föreslagna läroverket för vuxna i Stockholm komma till stånd och kompletteringsgymnasiet i Stockholm samordnas därmed, reduceras kostna-

derna för kompletteringsgymnasierna till 166.400 kr. Till anslaget för nämnda läroverk skulle då läggas en post om 43.000 kr. Anslaget till kompletteringsgymnasierna skulle ha formen av reservationsanslag (sid. 184).

Den *totala kostnaden* vid genomförande av utredningsmannens förslag beräknas således till 257.800 kronor om året. Skulle ett gymnasium för vuxna komma till stånd i Stockholm, beräknas kostnaden för detta förslag inskränka sig till *220.800 kronor per år*.

Särskilda yttranden

Experterna Johannisson och Norden-skjöld har ingivit följande särskilda yttranden:

Herr Johannisson

Sjunde kapitlet. Universitetsundervisningen måste bygga på någorlunda enhetliga förkunskaper hos de studerande.

Ingen av de sju första kategorierna fyller de krav på kunskaper i främmande levande språk, som universiteten måste ställa. Det av utredningsmannen godtagna minimimåttet (studentkunskaper i ett främmande språk samt "läskunskaper" i ytterligare ett) är otillräckligt. För övrigt uppfylla flera av grupperna — bl. a. folkskollärarna och gymnasiingenjörerna — i realiteten ej ens detta blygsamma krav.

Kunskaperna i svenska språket och litteraturen äro i flera fall mycket otillfredsställande redovisade. Ingen som helst garanti för insikter i svensk litteratur föreligger sålunda för gymnasiingenjörerna liksom för civilekonomerna och socionomerna utan studentexamen.

Allmänorienteringen är svagt dokumenterad för flera grupper. Bottenläget representera här gymnasiingenjörerna.

Härtill kommer, att den avlagda examen, som skall ge jämställdhet, i flertalet fall icke innebär samma garantier för kunskapernas kvalitet och deras enhetliga bedömning som studentexamen med dess centralt utgivna skriftliga prov och kontroll av den muntliga examen.

Det synes mig sålunda uteslutet att någon av de sju grupper, för vilka en ändring i nu gällande bestämmelser föreslås, skall på angivna villkor kunna erhålla generell likställdhet med studenterna.

Väl kvalificerade studiebegåvningar böra givetvis kunna med eller utan förbehåll få dispens för akademiska studier, men dessa dispenser böra ges efter individuell prövning.

Övriga icke-studenter böra hänvisas att komplettera sina kunskaper till studentexamens nivå, eventuellt — för särskilt kvalificerade grupper — med modifieringar liknande dem, som redan gälla för folkskollärarna. Här kunna gymnasierna för vuxna och de föreslagna kompletteringsgymnasierna göra en viktig insats. Över huvud bör staten på allt sätt stödja och uppmuntra studiebegåvningar att på detta sätt skaffa sig tillträde till högre studier.

Skulle emellertid principen om generell likställdhet knäslättas, kommer den att åtminstone för de humanistiska ämnena medföra, att kraven på förkunskaper mera ingående än som hittills skett måste fixeras i studiefordringarna. Tanken på inträdesprovningar — i princip motsvarande dem som nu förekomma exempelvis vid socialinstituterna — kommer under denna förutsättning att aktualiseras.

Nionde kapitlet. Beträffande dispensnämndens sammansättning kan anmärkas, att med hänsyn till nämndens stora

befogenheter de olika studieriktningarna vid universiteten bli alltför snävt tillgodosedda, om endast två professorer skulle ingå. Antalet bör utökas till minst fyra, representerande ej blott skilda studiefält utan även olika universitet och högskolor.

Fjortonde kapitlet. Vitsord om kunskaper bör vid kompletteringsgymnasier utdelas efter prov, anordnade såsom särskild prövning i studentexamen. Endast så skapas garantier för en rättvis och enhetlig bedömning.

Herr Nordenskjöld

I sjätte kapitlet (s. 58) behandlar utredningsmannen frågan efter vilka grunder antagningsmyndigheterna bör jämföra en icke-student med studenterna vid konkurrens om platserna på en

spärrad utbildningslinje. Vad utredningsmannen anför har tydligen tillämpning såväl beträffande dem, som enligt vad som anges i sjunde kapitlet, föreslås erhålla likställighet, som beträffande dispensstuderande.

Enligt min åsikt borde utredningsmannen, i stället för att hänvisa till en fri bedömning, ha gjort ett uttalande, att studentexamens allmänbildningsvärde skall beaktas. Den, som har studentbetyg eller motsvarande kompetens i ett begränsat antal ämnen, bör inte ges företräde framför en student enbart därför, att han nått högre betygsnivå inom sitt begränsade register. Man bör *icke* vid en poängjämförelse ge tilläggs-poäng åt icke-studenten för ämnen, som han saknar i sitt ämnesregister.

Bilagor

1914

Utkast till kungörelse
om tillträde till högre studier för folkskollärare,
gymnasieingenjörer m. fl.

1 §.

I denna kungörelse avses med *universitet och högskolor* följande läroanstalter och utbildningslinje: Uppsala universitet, Lunds universitet, karolinska mediko-kirurgiska institutet, medicinska högskolan i Göteborg, Stockholms och Göteborgs högskolor, tandläkarhögskolorna, tekniska högskolorna, farmaceutiska institutet, lantbruks-, skogs- och veterinärhögskolorna samt högre mejerikursen vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut.

2 §.

Med *läskunskaper i främmande språk* avses, där ej annat anges i denna kungörelse, kunskaper enligt de fordringar, som uppställas i studieplanen för kompletteringsgymnasium.

Läskunskaper anses förvärvade av den som i ämnet i fråga uppfyllt fordringarna för flyttning till den årsklass av gymnasiet, där ämnet enligt förnyade stadgan för rikets allmänna läroverk utgör tillvalsämne.

3 §.

1. *Folkskollärare med folkskolläraryxamen enligt 1937 års seminariestadga* likställs med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina under villkor

att han i folkskolläraryxamen har vitsord om godkända insikter i eng-

elska språket eller äger studentkunskaper i engelska, tyska eller franska språket samt

att han äger läskunskaper i ytterligare ett av dessa språk.

Folkskollärare med folkskolläraryxamen enligt 1914 års stadga likställs i nämnda hänseende med den som avlagt studentexamen under villkor

att han äger studentkunskaper i engelska, tyska eller franska språken samt

att han äger läskunskaper i ytterligare ett av dessa språk.

2. *Folkskollärare med examen enligt 1937 års stadga*, som erhållit vitsord om godkända insikter från frivillig undervisning vid seminariet i tyska eller franska, anses, om undervisningen grundats på kunskaper motsvarande fordringarna i realexamen, ha läskunskaper i språket i fråga.

Folkskollärare examinerad enligt 1914 års stadga år 1931 eller senare, som erhållit vitsord om godkända insikter från seminariundervisningen i tyska eller engelska språket, anses ha läskunskaper i språket i fråga.

3. *Folkskollärare*, som enligt kungörelsen den 18 april 1947 (nr 149) förvärvat behörighet att undervisa i främmande språk i folkskolan, anses ha förvärvat studentkunskaper i det språk behörigheten avser.

4. *Folkskollärare*, vilken enligt punkt 1. är att likställa med den som avlagt studentexamen, är behörig att avlägga juris kandidatexamen och statsveten-

skaplig examen utan hinder av de krav på studentkunskaper i vissa ämnen, som uppställas i stadgan angående juridiska examina och i stadgan angående statsvetenskaplig examen.

5. Folkskollärare äger i övrigt räkna sig till godo vitsord i folkskolläraryexamen enligt de grunder, som angivas i kungörelsen den 21 juni 1940 (nr 559) angående studentexamen för folkskollärare.

4 §.

1. Den som erhållit avgångsexamen vid tekniskt gymnasium (*gymnasteingenjör*) likställs med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina under villkor

att han i sin avgångsexamen har vitsord om godkända insikter i engelska och tyska språken samt i nutidshistoria och samhällslära.

2. Gymnasteingenjör med godkända insikter i matematik anses ha studentkunskaper i matematik (allmän kurs) och i matematik (specialkurs), samt gymnasteingenjör med godkända insikter i fysik eller kemi studentkunskaper i samma ämne, allt enligt fordringarna på reallinjen.

3. Gymnasteingenjör, vilken enligt punkt 1. är att likställa med den som avlagt studentexamen, anses ha uppfyllt de krav på studentkunskaper i ett främmande levande språk, som uppställas i stadgan angående juridiska examina och i stadgan angående statsvetenskaplig examen.

5 §.

Den som vid *Vilans specialgymnasium* förvärvat kompetens för tillträde till lantbruks- och skogshögskolorna och till högre mejerikursen vid Alnarps

lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut, den som avlagt begränsad studentexamen vid *försvarets läroverk* eller *arméns underofficersskola* samt den som erhållit avgångsexamen från *högre lärarinneseminariet* eller motsvarande examen från enskilt högre lärarinneseminarium likställs med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina.

6 §.

1. Den som vid handelshögskola avlagt ekonomexamen (*civilekonom*) likställs med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina.

2. Civilekonom är behörig att avlägga juris kandidatexamen och statsvetenskaplig examen utan hinder av de krav på studentkunskaper i vissa ämnen, som uppställas i stadgan angående juridiska examina och i stadgan angående statsvetenskaplig examen; ävensom att avlägga teologisk-filosofisk examen utan hinder av det krav på studentkunskaper i historia, som uppställs i stadgan angående filosofiska examina.

3. Civilekonom anses ha uppfyllt det krav på skolkunskaper i geografi, som uppställs i stadgarna för lantbrukshögskolan.

7 §.

1. Den som avlagt *distriktsåklagarexamen* likställs med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina under villkor

att han äger studentkunskaper i engelska, tyska eller franska språket samt

att han äger läskunskaper i ytterligare ett av dessa språk.

2. Sådan person anses ha uppfyllt det krav på studentkunskaper i historia med samhällslära, som uppställles i stadgan angående juridiska examina och i stadgan angående statsvetenskaplig examen ävensom i stadgan angående filosofiska examina i vad den avser behörighet att avlägga teologisk-filosofisk examen.

8 §.

1. Den som vunnit inträde höstterminen 1946 eller senare och därefter diplomerats vid socialinstitut (*socionom*) likställles med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina under villkor

att han äger studentkunskaper i engelska, tyska eller franska språket samt att han äger läskunskaper i ytterligare ett av dessa språk.

2. Socionom, vilken enligt punkt 1. är att likställa med den som avlagt studentexamen, är behörig att avlägga juris kandidatexamen utan hinder av de krav på studentkunskaper i historia med samhällslära och latin, som uppställles i stadgan angående juridiska examina, samt att avlägga statsvetenskaplig examen ävensom teologisk-filosofisk examen utan hinder av de krav på studentkunskaper i historia med samhällslära, som uppställles i stadgan angående statsvetenskaplig examen och i stadgan angående filosofiska examina.

Sådan socionom anses ha uppfyllt det

krav på skolkunskaper i geografi, som uppställles i stadgarna för lantbrukshögskolan.

3. Socionom, som vid socialinstitut erhållit vitsord om godkända insikter i ämnet psykologi eller i sociologi, anses ha fullgjort det krav på studentkunskaper i filosofi, som uppställles i stadgan angående juridiska examina.

9 §.

Den som utan studentexamen vunnit inträde vid universitet eller högskola och som efter avlagd examen önskar övergå till annan studieriktning, likställles med den som avlagt studentexamen i fråga om rätten att inskrivas eller att antagas som studerande vid universitet och högskolor samt att där avlägga examina.

10 §.

Där kunskaper i enskilt ämne enligt fordringarna i studentexamen eller annat kunskapsmått uppställles i denna kungörelse som villkor för likställdhet eller i examensstadga eller i stadga för högskola som villkor för inskrivning, för antagande som studerande eller för behörighet att avlägga examen, må den enskilde styrka sina kunskaper genom betyg från den examen, på vilken han grundar sin kompetens, från efterprovning i samma examen, provning i den ordning som föreskrives i förnyade stadgan för rikets allmänna läroverk eller i stadgan för tekniska fackskolor och tekniska gymnasier eller från provning vid kompletteringsgymnasium.

Utkast till kungörelse
angående ändring i vissa delar av statuterna den 28 januari 1916
(nr 66) för universiteten i Uppsala och Lund

Dispensnämnden

§ 12.

Dispensnämnden består av kanslern jämte tre ledamöter och lika antal ersättare förordnade av Kungl. Maj:t för en tid av tre år.

Av ledamöterna skola två vara professorer vid någon av de läroanstalter, som höra under kanslersämbetet, samt en äga särskild insikt i yrkesvägledning och arbetsmarknadsfrågor.

Kungl. Maj:t utser en av ledamöterna till vice ordförande att tjänstgöra vid förfall för kanslern.

Sekreterare vid nämnden förordnas av kanslern.

§ 13.

För de läroanstalter som höra under kanslersämbetet samt för farmaceutiska institutet handlägger dispensnämnden ansökningar från svenska medborgare utan studentexamen om rätt att inskrivas som studerande, att deltaga i undervisningen samt att avlägga tentamina och examina.

Under beaktande av intresset att giva personer med begåvning och studiehåg tillträde till högre studier har nämnden att avgöra, huruvida sökande äger den allmänbildning, de språkkunskaper och de förkunskaper i övrigt som må krävas för framgång i det valda studiet och på levnadsbanan.

Till dispens må knytas villkor.

Sökande kan åläggas att inhämta ytterligare förkunskaper, innan han in-

skrivs vid läroanstalt eller genomgår lärokurs eller tentamensprov.

Dispens må också begränsas till att avse viss tid och fortsatt dispens göras beroende av att sökanden visat sig ha förmåga att följa den akademiska undervisningen inom sitt studieområde. Nämnden äger i samband med sådant beslut förordna, att sökanden under prövotiden skall stå under tillsyn av en inspektor.

Nämnden må kräva, att sökande, innan dispensärendet företages till avgörande, följer lärokurs vid kompletteringsgymnasium eller annan läroanstalt eller avlägger särskilda kunskapsprov.

§ 14.

Nämnden är beslutför, när tre sitta i nämnden. Som nämndens beslut gäller den mening, varom flertalet förenar sig, eller, vid lika röstetal för olika meningar, den mening som biträdades av kanslern.

Nämnden äger kalla lärare vid universitet eller högskola, som beröres av dispensärende, att närvara vid ärendes handläggning. Den särskilt tillkallade skall deltaga i överläggningen men icke i beslutet.

§ 15.

Sekreteraren åligger att gå enskilda till handa med upplysningar och råd om valet av studiebanan och om förberedelser till högre studier.

När ansökan om dispens inkommit,

förbereder sekreteraren ärendet för före-
dragning genom att själv eller med bi-
stånd av arbetsmarknadsstyrelsens or-
gan för yrkesvägledning inhämta de

upplysningar om sökandens tidigare
verksamhet och utbildning, som kunna
tjäna till ledning vid bedömandet av
hans förutsättningar för högre studier.

Utkast till kungörelse
angående ändrad lydelse av 39 § stadgan den 30 juni
1944 (nr 572) för tandläkarinstitutet

39 §.

1. Behörig att antagas som studerande vid tandläkarinstitutet är den som avlagt studentexamen eller enligt särskild föreskrift är att likställa med den som avlagt studentexamen samt äger studentkunskaper i biologi och i matematik enligt fordringarna på latin- eller realgymnasiet samt i fysik och i kemi enligt fordringarna på realgymnasiet.

2. Sökande skall insända anmälan till inspektor och därvid förete åldersbetyg samt betyg över studentexamen eller annat bevis om sin behörighet.

Är betyg över studentexamen äldre än två år, skall sökanden förete bevis om sitt uppförande och sin sysselsättning under tiden.

3. Förekommer anledning till antagande, att sökandens uppförande inte varit tillfredsställande, hänskjute in-

spektor frågan om inskrivning till lärarrådet, som har att besluta efter sakens beskaffenhet.

4. Skulle ett större antal till inträde vid institutet kompetenta sökande anmäla sig än som med hänsyn till utrymme och lärarkrafter eller meddelade särskilda bestämmelser kan intagas, äger lärarrådet avgöra, vilka av de sökande, såsom varande därtill mest förtjänta, böra mottagas, skolande därvid följas av kanslern fastställda bestämmelser för vinnande av inträde vid tandläkarinstitutet.

5. Om medgivande att inskrivas för den som eljest inte är behörig är särskilt stadgat i universitetsstatuterna.

6. Inskrivning för studierna såväl för tandläkarkandidatexamen som för tandläkarexamen sker vid hösttermins början.

Utkast till kungörelse
 angående ändring av stadgarna den 30 juni 1947 (nr 488)
 för de tekniska högskolorna

§ 8.

I utövändet av dess ämbetsbefattning — — — grunderna för urvalet bland de inträdessökande till högskolorna;

att efter yttrande av vederbörande högskolas kollegienämnd avgöra huruvida någon må antagas som ordinarie studerande utan hinder av eljest gällande kompetenskrav;

att efter förslag av vederbörande högskolas kollegienämnd bestämma, till vilken — — — eljest ankomma på överstyrelsen.

§ 15.

Beslut i de till — — — bland de inträdessökande till högskolorna;

4. ansökningar att vinna inträde som ordinarie studerande utan hinder av eljest gällande kompetenskrav;

5. frågor om tillsättande av avdelningsråd; — — — osv. (nuvarande punkterna 5—10 men med numrering 6—11).

§ 69 a.

1. Ordinarie studerande antages av kollegienämnden, där inte är fråga om antagning i den särskilda ordning som anges i § 76. Antagning sker vid läroårets början, där icke särskilda omständigheter föranleda annat.

2. Specialstuderande — — — § 75 — — — termin eller ett år i sänder.

§ 70.

Behörig att antagas som ordinarie studerande är den som
dels avlagt studentexamen

eller erhållit avgångsbetyg från tekniskt gymnasium och har vitsord om godkända insikter i engelska och tyska språken samt i nutidshistoria och samhällslära,

eller ock enligt särskild föreskrift är att likställa med den som avlagt studentexamen, samt

dels har studentkunskaper i matematik (allmän kurs och specialkurs), fysik och kemi enligt fordringarna på realgymnasiet samt i teckning enligt fordringarna i samma examen eller i ritteknik eller projektionslära enligt fordringarna för avgångsexamen vid tekniskt gymnasium.

Den som vid studier för filosofie kandidatexamen, filosofisk ämbetsexamen eller statsvetenskaplig examen erhållit betyg i matematik, fysik eller kemi skall anses ha fullgjort vad som kräves i motsvarande läroämne.

Sökande må av rektor beviljas anstånd med att förete vitsord om kunskaper i nutidshistoria och samhällslära eller i främmande språk för en tid av ett år, om sökanden kan antagas ha förutsättningar att fullgöra kompletteringen utan att bliva fördröjd i sina tekniska studier. När vägande skäl föreligga, må rektor bevilja ytterligare anstånd intill tidpunkten för tillträde till den tredje årskursen.

§ 75.

Är antalet behöriga sökande — — — § 76 — — — framför utländsk.

§ 76.

Den som inte uppfyller de villkor som enligt vad i § 70 sägs krävas för formell kompetens må ansöka hos överstyrelsen att bliva antagen som ordinarie studerande.

Ansökan skall ingivas till rektor vid den högskola, där sökanden ämnar studera, samt ange, vid vilken avdelning han önskar vinna inträde samt vid vilken tidpunkt han beräknar att börja sina studier.

För ärendets förberedelse har högskolans sekreterare att själv eller med bistånd av arbetsmarknadsstyrelsens organ för yrkesvägledning inhämta de upplysningar om sökandens tidigare verksamhet och utbildning, som kunna tjäna till ledning vid bedömandet av hans förutsättningar för högre tekniska studier.

Före ansökans överlämnande till överstyrelsen avgiver kollegienämnden yttrande om sökandens allmänna förutsättningar för högre tekniska studier samt om hans förkunskaper i jämförelse med de kunskapskrav, som under de senaste

åren gällt för inträde vid den avdelning ansökningen avser.

Under beaktande av intresset att giva personer med begåvning och studiehåg tillträde till högre tekniska studier avgör överstyrelsen, huruvida sökande äger den allmänbildning, de språkkunskaper och de förkunskaper i övrigt som må krävas för framgång i det valda studiet och på levnadsbanan. Vid bedömningen skall hänsyn särskilt tagas till sökandens praktiska verksamhet, vilken som regel skall omfatta två år.

Finner överstyrelsen beträffande utlänning särskilda förhållanden föreliggande, skall överstyrelsen hänskjuta ärendet till Kungl. Maj:t för prövning och avgörande.

Sökande kan åläggas att inhämta ytterligare förkunskaper före studiernas början eller inom viss tid därefter.

Det må krävas, att sökande, innan ärendet företages till avgörande, följer lärokurs vid gymnasiet för vuxna eller annan läroanstalt eller avlägger särskilda kunskapsprov.

Utkast angående
några huvudpunkter i instruktion för
kompletteringsgymnasium

Kompletteringsgymnasium skall svara för kostnadsfri undervisning åt och examination av personer, som studerar enstaka skolämnen, ge dem råd vid studiernas planläggning samt i enskilda fall lämna bistånd vid bedömningen av en persons studieförutsättningar.

Kompletteringsgymnasium är avsett för personer, som med hänsyn till ålder, utbildning och förkunskaper eller förvärvsarbete bör ha tillfälle att studera under andra former än eleverna vid allmänt läroverk, och skall företrädesvis tjäna dem som utan studentexamen förbereda sig för högre studier.

Elev vid kompletteringsgymnasium må beredas undervisning vid kurs anordnad av universitet eller högskola, av yrkesförening eller studentorganisation eller av privat kursgivare (främmande kurser) eller ock vid gymnasiets egna kurser.

Kurserna skall syfta till inhämtandet av det mått av kunskaper, som svarar mot fordringarna i studentexamen i ämnen som ingår i denna examen eller mot fordringarna för avgångsexamen från tekniskt gymnasium i ämnena svenska, engelska, tyska samt i nutidshistoria och samhällslära eller det kunskapsmått i ett ämne, som enligt särskild föreskrift eller enligt anvisning av dispensgivande myndighet må gälla som villkor för tillträde till högre studier.

Elev skall i ämne i vilket han åtnjuter undervisning ha inhämtat kunskaper motsvarande fordringarna i realexamen. Kurs i främmande språk må dock även avse realskolans stadium.

Kompletteringsgymnasium står under ledning av en studierektor, som förordnas för ett år av skolöverstyrelsen.

För varje ämne, i vilket undervisning beredes, skall finnas en examinator och huvudlärare. Samma person må svara för flera ämnen. Examinator och huvudlärare förordnas för ett år av skolöverstyrelsen och bör vara lärare med erfarenhet från studentexamen.

Genom gymnasiets förmedling må elev beredas tillträde till allmänt läroverk eller kommunal eller enskild läroanstalt med studentexamensrätt för att under personlig ledning av lärarna tillfälligt följa undervisningen på olika stadier.

Studierektor äger avvisa från gymnasiet elev, som försummar undervisningen eller som uppenbarligen saknar förutsättningar att inhämta kunskapsmåtten.

Studierektor skall stå universitetskanslern samt universitets- och högskolemyndigheter till tjänst med upplysningar, som kan tjäna till ledning vid bedömning av en persons förutsättningar för högre studier.

Universitetens och högskolornas rekryteringsreserv
 En undersökning av byråchefen fil. lic. Ejnar Neymark

På olika områden har utvecklingen medfört ökat behov av högskoleutbildad arbetskraft. Den tekniska och ekonomiska rationaliseringen, som är en förutsättning för att produktionen och därmed också levnadsstandarden skall kunna hållas på en hög nivå, kräver en allt större stab av kvalificerade specialister. Expertis av detta slag fordras såväl i samband med själva produktionsprocessen och administrerandet av denna som när det gäller forskning och vetenskapliga undersökningar på ifrågavarande områden. Med en höjd levnadsstandard följer emellertid också ökade krav på samhällets förmåga att tillgodose medborgarnas behov ifråga om allmänbildande undervisning, yrkesutbildning, hälso- och sjukvård, social service etc. Även på dessa och liknande områden måste den speciella sakkunskap, som erfordras, i ganska stor utsträckning bygga på högskoleutbildning av ett eller annat slag.

Tillgången på högskoleutbildad arbetskraft är på många områden i första hand beroende av ifrågavarande utbildningsanstalts kapacitet och gallringsprinciper. De "spärrade" studiebanorna har fixerat vissa maximisiffror för den årliga elevintagningen och håller naturligtvis i allmänhet inträdeskraven så höga som möjligt. Vid fastställandet av elevintagnings-siffrorna har man självfallet tagit hänsyn till arbetsmarknadens krav. Några mera systematiska prognosutredningar har det dock i all-

mänhet inte varit fråga om, och möjligheterna att öka elevintagningen, när arbetsmarknadssituationen så kräver, är merendels alltför beroende av resurserna ifråga om lärarebefattningar, lokalutrymmen och undervisningsmateriel.

De teologiska, juridiska och humanistiska studiebanorna är numera de enda, som inte har en regelrätt spärr. Men också på dessa banor kommer utbildningskapaciteten i viss mån att bli beroende av själva undervisningsresurserna. Är dessa alltför begränsade, blir utbildningen av sämre kvalitet — eleverna blir inte omhändertagna på rätt sätt, får kanske använda alltför lång tid för sin examen och stannar alltför ofta på halva vägen.

Det gäller alltså att i görligaste mån försöka anpassa de akademiska läroanstalternas utbildningskapacitet och spärranordningar efter arbetsmarknadens krav. Att bedöma det framtida arbetskraftsbehovet på olika områden är en synnerligen komplicerad uppgift, men ett fortlöpande undersökningsarbete bör dock kunna ge vissa hållpunkter för bedömningen av utvecklingstendenserna.

För att tillgången på högskoleutbildad arbetskraft skall bli tillfredsställande, kvalitativt såväl som kvantitativt, fordras emellertid också — och detta är en minst lika väsentlig förutsättning — att man får tillräckligt många sökande till de akademiska stu-

diebanorna och framförallt tillräckligt många med erforderliga kvalifikationer.

Av de akademiska studiebanorna tycks somliga ha svårare än andra att få tillräckligt många kvalificerade sökande. Ett ökat tillskott skulle f. n. framförallt behövas på de naturvetenskapliga studiebanorna och på de humanistiska och teologiska studievägar, som leder fram till lärar- och prästbanorna.

Den förstärkning av rekryteringen, som sålunda erfordras, bör emellertid också innebära en förstärkning i *kvalitativt* avseende.

De studiebanor, som lockar relativt många sökande och som endast tar in ett begränsat antal av dessa, har givetvis goda möjligheter att få ett elevmaterial, som väl fyller måttet med avseende på förkunskaper och intellektuella förutsättningar. Vissa av de spärrade studiebanorna tycks emellertid f. n. inte locka tillräckligt många sökande för att det skall kunna bli tal om någon starkare gallring, även om man givetvis håller på minimikraven.

Mest heterogent blir elevmaterialet inom de fria fakulteterna. Hit söker sig otvivelaktigt åtskilliga av de bättre studiebegåvningarna — men också alltför många av den studentkategori, som är sämre utrustad, i vad det gäller de personliga förutsättningarna för högre studier.

Detta framgår bl. a. av de siffror, som framlagts av *Moberg* och *Quensel* rörande de tre studentårgångarna 1930, 1937 och 1943.¹

För varje student i dessa tre årgångar beräknades ett "medelbetyg" på basis av samtliga betygsvärden från såväl den skriftliga som den muntliga examen (inkl. betyg, erhållna vid flyttning till näst högsta ring, men exkl.

betygen i teckning, gymnastik och sång samt i specialmatematik). Därvid värderades betygen enligt skalan: A = 6, a = 5, AB = 4, Ba = 3, B = 2, B? = 1 och C = 0. Det genomsnittliga medelbetyget för årgång 1930 var 3,15, för årgång 1937 3,29 och för årgång 1943 3,17. Höll man sig endast till de manliga studenterna, blev ifrågavarande siffror något lägre (3,09, 3,23 och 3,12).

När man sedan såg efter, hur studenterna inom dessa årgångar fördelat sig på olika akademiska studiebanor, visade det sig, att de, som ägnat sig åt studier vid fackhögskolorna, hade högre genomsnittligt medelbetyg än de, som studerat vid universiteten och de fria högskolorna. I den sistnämnda gruppen fanns tydligen relativt många med ett studentmedelbetyg under 3,3, dvs. under Ba-nivån. Så t. ex. hade inte mindre än 44 % av de manliga juristerna bland 1937 års studenter lägre medelbetyg än Ba i studentexamen. För de manliga naturvetarna var motsvarande siffra 34 %, för humanisterna 32 %, för medicinarna 30 % och för teologerna 28 %. De kvinnliga humanisterna representerade tydligen från denna synpunkt ett bättre urval än de manliga: endast 21 % med lägre medelbetyg än Ba.

Nu kan man naturligtvis invända, att studentbetyget inte är någon absolut tillförlitlig grund, när det gäller att bedöma, om en person har fallenhet för akademiska studier. Det finns som bekant åtskilliga exempel på hur perso-

¹ Moberg, S., och Quensel, C.-E.: Studenternas sociala ursprung, betyg i studentexamen, vidare utbildning, yrkesval m. m. 1945 års universitetsutredning IV. S. O. U. 1949: 48.

Se även Moberg, S.: Vem blev student och vad blev studenten? Statistiska studier rörande fem årgångar svenska studenter under perioden 1910—1943. Lund 1951.

ner med ganska skralt studentbetyg nått goda resultat i sina akademiska studier.

Emellertid har olika undersökningar visat, att studentbetyget trots allt måste tillmätas ett ganska stort prognosvärde, just när det gäller att bedöma fallenheten för högre studier.

Detta framgår också av de resultat, som Moberg och Quensel kom till, när de jämförde fördelningen efter studentbetyget med fördelningen efter de akademiska studieresultatet.

Bland 1937 års studenter var antalet, som avbrutit studierna utan examen eller på annat sätt "misslyckats", anmärkningsvärt högt: för manliga humanister 46 %, för kvinnliga humanister 43 %, för manliga naturvetare 41 %, för manliga jurister 32 % och för manliga teologer 25 %. (Ett undantag utgjorde medicinarna med endast 4 %.)

Givetvis kan inte samtliga de, som avbrutit sina studier, sägas ha "misslyckats" i egentlig mening. Ekonomiska svårigheter, sjukdom o. dyl. har säkerligen i vissa fall varit åtminstone en bidragande orsak. För att inte tala om beredskapstidens rubbningar av studieprogrammet och de speciella möjligheter, som i början av 40-talet öppnades på olika håll även för "ofullgångna" akademiker (inom det militära, inom krisförvaltningen, inom folkskoleväsendet etc.). Att studiernas avbrytande emellertid i stor utsträckning måste ses som en mer eller mindre direkt följd av otillräcklig studiebegåvning (och kanske också otillräckliga förkunskaper), framgår därunder, att antalet, som "misslyckats", procentuellt sett var särskilt stort i de grupper, som hade lägre medelbetyg än Ba i studentexamen. Håller man sig till dessa grupper enbart, blir ifrågasvarande procent för

naturvetarna 78 %, för humanisterna 70 %, för juristerna 42 % och för teologerna 39 %.

Det är med sådana fakta för ögonen, som man tvingas konstatera, att det bland de studerande vid universiteten och de fria högskolorna uppenbarligen finns alltför många av den studentkategorin, som måste betecknas som "mindre lämpad för akademiska studier".

Rekryteringen till de högre studiebanorna ter sig sålunda också från kvalitativ synpunkt otillfredsställande. Det ytterligare tillskott av studerande, som enligt det tidigare sagda behövs på ett flertal akademiska studiebanor, bör följaktligen innebära en förstärkning även i kvalitativt avseende.

Frågan blir då: Varifrån skall detta elevtillskott komma? Finns det någon rekryteringsreserv, som kan utnyttjas i detta sammanhang?

Hittills har rekryteringen till universitet, högskolor och fackhögskolor i huvudsak utgjorts av gruppen studenter. Det kan därför vara motiverat att först undersöka, i vad mån det inom denna utbildningskategori finns någon "rekryteringsreserv" för de akademiska studiebanorna.

Nästa steg blir att försöka få en uppfattning om storleken av den rekryteringsreserv, som andra utbildningskategorier kan erbjuda. Att det måste finnas en sådan "reserv" inom den stora gruppen icke-studenter, kan man lugnt förutsätta. I varje årskull finns helt säkert åtskilliga, som av olika anledningar kommit att gå andra utbildningsvägar än via studentexamen vid allmänt gymnasium men som med avseende på studiebegåvning och kanske även kunskapsnivå väl kan mäta sig med "genomsnittsstudenten". Frågan är

TABLA I

År	Antal stud.-ex. (inkl. priv.)			Medelantalet födda 19-20-21 år tidigare	Antalet stud.- ex. i % av årskullen
	Manl.	Kvinnl.	Totalt		
1930	1.760	479	2.239	136.036	1,6
1935	1.977	930	2.907	124.711	2,3
1940	2.563	1.243	3.806	127.223	3,0
1941	2.563	1.252	3.815	127.807	3,0
1942	2.525	1.328	3.853	119.368	3,2
1943	2.660	1.534	4.194	113.145	3,7
1944	2.673	1.531	4.204	109.594	3,8
1945	2.638	1.474	4.112	105.785	3,9
1946	2.531	1.531	4.062	102.098	4,0
1947	2.655	1.504	4.159	99.287	4,2
1948	2.546	1.529	4.075	96.241	4,2
1949	2.620	1.590	4.210	94.983	4,4
1950	2.596	1.795	4.391	92.718	4,7
1951	2.598	1.830	4.428	91.691	4,8

bara, hur stor denna "högskolerereserv" kan tänkas vara och inom vilka utbildningskategorier den framförallt är tillfinnandes.

Vilken rekryteringsreserv erbjuder den nuvarande studentproduktionen?

Under 1930-talet och början av 1940-talet kunde studentexamen vid de allmänna gymnasierna uppvisa ständigt stigande årssiffror. År 1930 avlades studentexamen av 2.239 personer (inkl. privatister). År 1944 hade siffran sprungit upp till 4.204.¹

Därefter följde emellertid en period, då utvecklingen tycktes ha stagnerat ifråga om studentexamen. Denna visade under åren 1945—1948 t. o. m. något lägre totalsiffror än de närmast föregående åren.

För åren 1949—51 har man åter kunnat registrera stigande siffror — 4.210, 4.391 och 4.428.

Att märka är emellertid, att denna stegring framförallt innebär en relativt kraftig ökning av antalet studentexamen på den kvinnliga sidan.

Detta gäller f. ö. också om den tidigare utvecklingen. Stegningen från

2.239 år 1930 till 4.428 år 1951 är till stor del en följd av den kvinnliga expansionen i gymnasierna under de två senaste årtiondena. År 1930 var antalet studentexamen på den kvinnliga sidan endast 479, år 1951 var det 1.830. En ökning alltså med inte mindre än 1.351 medan de manliga studenterna under samma period inte ökat med mer än 838. År 1930 utgjorde studentskorna 21 %, år 1951 41 % av ifrågasvarande års studentproduktion.

Symptomatiskt är också, att stagnationen på 1940-talet inte gjort sig gällande i samma utsträckning på den kvinnliga som på den manliga sidan. I själva verket *har siffrorna för den manliga studentproduktionen hållit sig på ungefär samma nivå under hela det senaste decenniet, medan antalet studentexamen på den kvinnliga sidan ökat från 1.252 år 1941 till 1.830 1951.* Detta framgår av siffrorna i tablå I

¹ Exkl. de från försvarets läroverk examinerade. Dessa har inte heller i det följande — lika litet som personer med partiell studentexamen eller examen från Vilians specialgymnasium, tekniskt gymnasium eller handelsgymnasium — medräknats i siffrorna för gruppen studenter i egentlig mening.

(som också ställer studentproduktionen i relation till befolkningsutvecklingen).

Det är tänkbart, att stagnationen under det senaste decenniet ifråga om speciellt den manliga studentexaminationen delvis varit en följd av den ökade utbildningskapaciteten och elevintagningen vid de fackgymnasiala läroanstalterna och på vissa andra utbildningsvägar, som bygger på realexamensnivån. Vid de tekniska gymnasierna t. ex. examinerades år 1950 inte mindre än 736 elever mot endast 299 år 1940.

Emellertid är stagnationen säkerligen också — och kanske huvudsakligen — en följd av befolkningsutvecklingen. Som framgår av tablå I, är de årskullar, som de senaste årens studentproduktion haft att bygga på, betydligt mindre än de, som man hade att räkna med under 1930- och början av 1940-talet. 1951 års studenter tillhörde födelsekullar, som var ca 42.000 individer mindre än födelsekullarna 20 år tidigare. Detta har helt säkert verkat återhållande på tillströmningen till gymnasierna och därmed också på studentexaminationen, som antagligen skulle ha visat stigande siffror även på den manliga sidan, om den kunnat bygga på lika stora årskullar som tidigare.

Hur den fortsatta utvecklingen kommer att te sig, är ytterst svårt att förutsäga.

Med all sannolikhet kommer tillströmningen till gymnasierna under 1950-talet att efterhand bli allt starkare. Det är att vänta inte minst med hänsyn till att man då kan räkna med ett för varje år ökat antal ungdomar i 15—16—17-årsåldern. Under de närmaste åren stiger siffran i relativt måttlig takt, men mot slutet av 1950-talet ökas totalantalet ungdomar i den-

na ålder mycket snabbt, och först fram på 1960-talet blir det åter fråga om en fallande kurva.

Därmed är emellertid inte sagt, att tillströmningen till gymnasierna kommer att öka i proportion till ifrågavarande årskullars storlek. Kanske kommer antalet sökande till skolorna på mellanstadiet att göra det (inkl. enhetsskolans teoretiska linjer). Det är dock knappast troligt, att dessa skolor kommer att öka sin elevintagning och utbildningskapacitet i takt med den ökade tillströmningen, och ju mindre detta sker, desto mindre ökar också tillströmningen till gymnasiet.

Hur pass stark tillströmningen till det allmänna gymnasiet blir, är vidare beroende av vilka möjligheter till teoretiska studier av annat slag som i framtiden kommer att erbjudas ungdomen. Om nya sådana möjligheter öppnas inom det yrkesutbildande skolväsendets ram (t. ex. i form av fackgymnasier, fackskolor, seminarier o. dyl., byggande på realexamensnivån), kan tillströmningen till de allmänna gymnasierna tänkas bli mindre, än vad den annars skulle bli.

Å andra sidan måste man också räkna med att skolväsendets utveckling i enlighet med enhetsskoleidén kommer att demokratisera och därmed bredda det allmänna gymnasiet rekryteringsbas ganska avsevärt. Framförallt är det tänkbart, att ungdomar från arbetar-, hantverkar- och lantbrukarhem o. likn. i och med enhetsskolans genomförande kommer att söka sig till gymnasiet i större utsträckning, än vad f. n. sker (se nedan). I samma riktning verkar säkerligen också den statsstipendiehjälp, som numera utgår till ungdomar, vilka bedriver läroverksstudier på annan ort än hemorten.

Även om tillströmningen till gymna-

sierna inte kommer att öka i proportion till ifrågavarande årskullars storlek, bör man alltså ändå efterhand kunna räkna med en påtaglig ökning, och denna kommer förmodligen att bli särskilt märkbar mot slutet av 1950- och början av 1960-talet.

Sedan är det emellertid en annan fråga, i vad mån den ökade tillströmningen kommer att leda till en motsvarande ökning av gymnasiets utbildningskapacitet och elevintagning — och därmed också av studentexamen-siffrorna.

Den som ser realistiskt på utvecklingsmöjligheterna, kan inte räkna med att antalet elever i gymnasiet och därmed också studentexamen kommer att öka i takt med tillströmningen. Det skulle förutsätta en avsevärd utbyggnad av gymnasieorganisationen. Samhället är säkerligen inte berett att påtaga sig kostnaderna härför. Den brist på akademiskt utbildade lärare, som f. n. gör sig gällande inom vissa ämnesområden, kommer också med all sannolikhet att ännu relativt långt fram i tiden verka hämmande på det högre skolväsendets och inte minst gymnasieorganisationens utveckling. Därtill kommer svårigheterna på byggnadsmarknaden och andra liknande problem.

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera: *Tillströmningen till gymnasierna kommer sannolikt under 1950-talet att successivt öka men inte alls i proportion till ifrågavarande årskullars storlek. Studentexamen kommer sannolikt också att öka — från och med mitten av 1950-talet och särskilt starkt under första hälften av 1960-talet — men inte alls i takt med tillströmningen till gymnasierna och ännu mindre i proportion till ifrågavarande årskullars storlek.*

I vilket fall som helst är det tänkbart, att de relativt stora studentkullar, som man kan vänta i slutet av 1950- och framförallt under 1960-talet, kommer att kunna erbjuda de akademiska studiebanorna en tillräckligt bred rekryteringsbas. Men för det första kan man sannolikt efter år 1965 på nytt emotse en stagnation i utvecklingen — dels med hänsyn till befolkningsutvecklingen, dels med hänsyn till att man vid det laget bör kunna räkna med att det i varje studentkull finns lika många kvinnliga som manliga — ett balansförhållande, som alltså innebär ett naturligt avstannande i utvecklingen på den kvinnliga sidan. För det andra dröjer det ännu ett tiotal år, innan de största kullarna kommer.

I detta sammanhang får vi därför nöja oss med att undersöka, hur situationen ter sig för närvarande — med de rekryteringssiffror och de studentkullar, som vi för närvarande och förmodligen också under de närmaste åren har att räkna med.

Tablå II visar antalet elever, som år 1951 nyinskrivits vid universiteten, de fria högskolorna och fackhögskolorna (inkl. Alnarps mejerieringenjörskurs). Av siffrorna i sista kolumnen framgår, hur många av de inskrivna som avlagt studentexamen vid allmänt läroverk.

Utländska studerande är inte medräknade, inte heller sådana, som tidigare varit inskrivna vid annan akademisk läroanstalt. Universitets- och högskolestuderande, som tillhör mer än en fakultet, har hänförts till den fakultet, där de först inskrivits.

Siffrorna bygger på uppgifter, som erhållits dels från ifrågavarande utbildningsanstalter direkt, dels från statistiska centralbyråns "universitetsstatistik". De, som har ansvaret för den

TABLÅ II

Studiebanan	Antalet i eg. mening nyinskrivna elever under år 1951			Därav med svensk stud.ex.
	Manl.	Kvinnl.	Summa	
Teol. fakultet	(32)	(1)	(33)	} ca 2.300 (2.333)
Juridisk fakultet	342	63	405	
Medicinsk fakultet	174	41	215	
Humanistisk sektion	718	761	1.479	
Naturvetensk. sektion	250	76	326	} 138
Tandläkarhögskola	114	24	138	
Teknisk högskola	550	11	561	413
Farmaceut. inst. A+B	37	64	101	101
Lantbrukshögskola	48	2	50	42
Veterinärhögskola	29	4	33	33
Skogshögskola	26	—	26	23
Mejeriingenjörsutb.	8	—	8	5
Handelshögskola	193	9	202	181
	2.489	1.055	3.544	3.236
	(2.521)	(1.056)	(3.577)	(3.269)

sistnämnda, hävdar, att risken för dubbelräkning inte är stor, tack vare systemet med alfabetiskt ordnade individualkort ("studiekort").

Enligt dessa siffror skulle alltså de akademiska studiebanornas nyrekrytering år 1951 ha uppgått till 2.489 manliga och 1.055 kvinnliga eller sammanlagt 3.544 elever (exkl. teologerna, som tidigare varit inskrivna i filosofisk fakultet).

Av tablåns sista kolumn framgår, att ett flertal av studiebanorna ifråga exklusivt rekryterats med studenter men att andra i viss utsträckning också tagit emot elever med annan utbildningsgrund — t. ex. examen från försvarets läroverk, Vilans specialgymnasium, tekniskt gymnasium, handelsgymnasium. Vissa av dessa siffror är något osäkra, men sammanlagt bör man kunna räkna med att den årliga rekryteringen till de akademiska studiebanorna f. n. omfattar ca 3.200 studenter och ca 300 personer med annan förutbildning.

Vid sidan om universitet, högskolor och fackhögskolor finns det emellertid som bekant ett flertal utbildningsvägar, som likaledes har studentexamen som

normalt inträdeskrav och som alltså även kräver sin andel av den årliga studentproduktionen. Tablå III visar, hur rekryteringen på dessa andra "studentbanor" tedde sig år 1951. Utbildningsvägarna ifråga faller utanför universitetsstatistikens område (med undantag för GCI), och siffrorna baserar sig därför företrädesvis på uppgifter, som erhållits direkt från utbildningsanstalterna.

Enligt dessa siffror skulle alltså de icke-akademiska "studentbanorna" år 1951 ha tagit emot 923 manliga och 532 kvinnliga eller sammanlagt 1.455 elever, av vilka ett 100-tal gått annan utbildningsväg än via studentexamen.

Risken för dubbelräkning är emellertid inte utesluten, och det kan därför vara skäl att räkna med något lägre siffror, t. ex. med totalsiffran 1.300 studenter.

Man kan sedan summera rekryteringssiffrorna i de båda tablåerna II och III för att få en uppfattning om hur stor rekryteringen till "studentbanorna" f. n. är och hur många studenter som årligen absorberas av dessa banor.

TABLA III

Studiebana	Antalet i eg. mening nyinskrivna elever under år 1951			Därav med svensk stud.ex.
	Manl.	Kvinnl.	Summa	
GCI	28	64	92	75
Landsfiskalsutb.	15	—	15	12
Officersutb.	191	—	191	129
2-årigt folkskolesem.	298	334	632	632
1-årig fackkurs vid handelsgymn.	199	98	297	297
Postassistentkurs	27	3	30	30
Telegrafassistentkurs	28	2	30	25
Kammarskrivarkurs	44	9	53	47
Trafikelevkurs (SJ)	54	—	54	49
Graf. inst. 2-årskurs	17	2	19	16
Riksbanken	9	—	9	6
Brandchefskurs	11	—	11	6
Biblioteksutb. vid KB och Stockholms stadsbibl.	2	20	22	22
	923	532	1.455	1.347

De siffror man får vid denna sammanräkning måste emellertid reduceras något med hänsyn till den risk för dubbelräkning, som summeringen medför. En som är eller har varit inskriven på någon av de banor, som rymms inom tablå III, kan i somliga fall också vara inskriven på någon akademisk studiebanan och vice versa. Framförallt måste man räkna med att åtskilliga studenter, som avlagt folkskolläroexamen, går vidare till akademiska studier och att somliga akademiker går över till folkskollärobanan. För att inte tala om de studenter, som först genomgår 1-årig fackkurs vid handelsgymnasium och sedan handelshögskola.

För säkerhets skull bör man i varje fall reducera totalsiffran ifråga om antalet nyinskrivna studenter med något hundratal. Man kommer då fram till följande rekryteringssiffror: ca 3.000 manliga och ca 1.400 kvinnliga eller sammanlagt ca 4.400 elever, som avlagt studentexamen vid allmänt gymnasium, samt ca 400 elever med annan skolunderbyggnad.

Detta skulle med andra ord innebära, att det antal studenter, som årligen ab-

sorberas av de s. k. studentbanorna, ungefär motsvarar storleken av en hel årskull studenter, nota ben om man jämför med studentexamen under de båda senaste åren (ca 4.400 pr år).

Rekryteringen under ett visst år bygger naturligtvis inte enbart på just det årets studentproduktion. Tvärtom är det relativt vanligt, framförallt bland de manliga studenterna, att det dröjer ett och annat år efter studentexamen, innan man blir inskriven som elev på någon av de här nämnda banorna. Man vill kanske först klara av den första militärtjänstgöringen, man behöver kanske komplettera sitt betyg i ett och annat ämne, man är kanske tveksam inför valet av yrkes- och utbildningsväg, man föredrar kanske tillsvidare en anställning på någon yrkesbanan, som inte kräver studentexamen, etc.

Under förutsättning att de angivna rekryteringssiffrorna är något så när riktiga, måste vi i själva verket förutsätta, att rekryteringen till "studentbanorna" år 1951 i relativt stor utsträckning byggt på tillskott från tidigare studentårgångar, i synnerhet vad det gäller den manliga sidan.

Håller vi oss enbart till den manliga sidan av rekryteringen, finner vi, att de nämnda studentbanorna under år 1951 absorberade ca 3.000 manliga studenter, dvs. fler, än vad exempelvis de senaste fem årens studentkullar i genomsnitt kunnat erbjuda. Genomsnittssiffran för den manliga studentexamenationen under åren 1947—1951 är nämligen endast 2.603 (totalt 4.256).

Den nuvarande studentproduktionens otillräcklighet framträder ännu tydligare, om vi samtidigt tänker på att det mellan "studentbanornas" rekryterings-siffra och genomsnittssiffran för de senaste årens studentproduktion också måste finnas utrymme för de studenter, som valt andra yrkes- och utbildningsvägar än "studentbanorna". Åtskilliga studenter går exempelvis vägen via socialinstitutet — ca hälften av eleverna där har studentexamen. Somliga skaffar sig utbildning vid något seminarium eller någon annan fackutbildningsanstalt, som egentligen bygger på realexamensnivån men som också lockar studenter. Andra åter söker sig mera direkt ut på arbetsmarknaden — utan något större mått av fackutbildning.

För att kunna bedöma, hur stor denna grupp är, måste man följa en och annan studentkull upp genom åren och se, hur studenterna ifråga efterhand fördelar sig på olika utbildnings- och yrkesvägar. De senaste fördelningssiffror av detta slag, som framlagts, gäller 1943 års studenter och erhöles i samband med *Mobergs* och *Quensels* ovan omtalade undersökning.¹ Enligt dem skulle 30 % av 1943 års studenter (32 % av de manliga, 27 % av de kvinnliga) ha gått till universitet och fria högskolor, medan fackhögskolorna absorberat 26 % (34 % av de manliga,

10 % av de kvinnliga). Folkskoleseminariernas och handelsgymnasiernas studentlinjer samt post, tull, telegraf och järnväg hade tillsammans tagit emot 15 % (15 % av de manliga och 16 % av de kvinnliga).

Sammanlagt skulle alltså de s. k. studentbanorna ha absorberat 81 % av de manliga och 53 % av de kvinnliga studenterna.

Restsiffrorna, 19 resp. 47 %, får emellertid inte fattas som ett storleksmått för den rekryteringsreserv, som kan tänkas stå de akademiska studiebanorna till buds inom ramen för den årliga studentproduktionen.

För det första är det tänkbart, att Moberg och Quensel till restgruppen hänfört vissa utbildningslinjer, som vi i tabellerna II och III räknat som "studentbanor" — mejeriingenjörs-, landsfiskals- och meteorologutbildningen, grafiska institutets 2-åriga kurs, riksbankens utbildningslinje för studenter, branchefskursen samt biblioteksutbildningen vid KB och vid Stockholms stadsbibliotek.

För det andra har till restgruppen också hänförts sådana, som man inte kunnat identifiera eller få tillräckliga uppgifter om. I denna grupp kan naturligtvis också dölja sig somliga, som i själva verket ägnar sig åt en "studentbana" av ett eller annat slag.

För det tredje — och detta är den väsentligaste invändningen — kunde man vid den grundläggande undersökningen inte följa årskullen ifråga längre fram än till år 1946.² Det kan mycket väl tänkas, att åtskilliga inom restgruppen sedermera blivit inskrivna

¹ Op.cit.

² Moberg (op.cit.) har sedermera sökt komplettera materialet på vissa punkter genom att undersöka, hur många av 1943 års studenter som efter 1946 inskrivits vid universitet och fria högskolor.

som elever på någon av "studentbanorna". Många blev till en början säkert bortskrämda från de akademiska studiebanorna. Just omkring år 1943 talades det vitt och brett om "överproduktionen" på studenter och den alltför stora tillströmningen till de akademiska studiebanorna. Kom därtill militärtjänsten under beredskapstiden och de relativt goda möjligheter till anställning även utan högre utbildning, som både näringslivet och krisförvaltningen vid denna tid erbjöd, så var det ganska naturligt, att man till en början avstod från tanken på akademiska studier o. likn. När det sedan visade sig, att det blev ökad elevintagning på flera av de spärrade akademiska banorna och samtidigt gynnsammare utsikter på t. ex. lärarbanan, var det lika naturligt, att åtskilliga inom "restgruppen" (likasom också på de icke-akademiska "studentbanorna") beslöt ägna sig åt högre studier.

I varje fall bör man inte förutsätta, att det som gällde för 1943 års studenter också gäller för senare årgångar. Förhållandena har ju ändrats högst avsevärt. De spärrade studentbanorna tar, totalt sett, emot fler elever än tidigare, vissa studiebanor inom de fria fakulteterna lockar med relativt goda framtidsutsikter, och — vad som för många studenter inte är minst väsentligt — tack vare de statliga studielånen är möjligheterna att finansiera högre studier större än tidigare.

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera, att *det visserligen inom varje studentårgång finns en grupp, som hamnar på andra yrkes- och utbildningsvägar än de typiska studentbanorna, men att denna grupp är relativt liten, i varje fall på den manliga sidan — sannolikt betydligt mindre än den "restgrupp", som framträdde i Mo-*

bergs och Quensels fördelningssiffror för 1943 års studenter (19, resp. 47 %).

Därtill kommer, att *den verkliga restgruppen sannolikt till relativt stor del — och framförallt på den manliga sidan — utgöres av studenter, vilkas håg och fallenhet pekar i annan riktning än mot de akademiska studiebanorna.* Det framgår bl. a. av studentbetygssiffrorna för den grupp av 1943 års studenter, som hamnat på andra yrkes- och utbildningsvägar än sådana, som bygger på studentexamensnivån. På den manliga sidan hade inom denna grupp (de "helt oidentifierade" frånräknade) 76 % lägre studentmedelbetyg än Ba. Endast 5 % låg på AB-nivån eller däröver.

Kort sagt: någon större rekryteringsreserv, lämpad för de akademiska studiebanorna, är knappast att finna på detta håll.

Något bättre ligger det säkerligen till *på den kvinnliga sidan.* Studentskorna tycks ju i större utsträckning än sina manliga kamrater söka sig till yrkes- och utbildningsvägar utanför de egentliga studentyrkenas ram. Ännu är det väl så, att åtskilliga flickor även bland den studerande ungdomen på relativt tidigt stadium är inriktade på giftermål och därmed följande arbetsuppgifter. De anser sig av den anledningen inte böra satsa tid och pengar på en längre fackutbildning. Andra har praktiska intressen, som kommer dem att föredra mindre "lärdä" arbetsformer. Behovet att "göra karriär" har ju hittills inte heller varit lika framträdande bland flickorna som bland pojkarna. Det är tänkbart, att utvecklingen kommer att medföra en radikal ändring av studentkornas inställning i dessa avseenden. I och med det skulle man alltså ha rätt att vänta sig ett något starkare kvinnligt tillskott till de akademiska studiebanorna, i all synnerhet

om det efterhand kommer att produceras lika många kvinnliga som manliga studenter.

Den rekryteringsreserv, som man alltså här i viss mån skulle kunna räkna med, kommer emellertid att få direkt betydelse endast för vissa av de akademiska studiebanorna.

Proportionen manligt:kvinnligt inom en årskull studenter är f. n. 3:2. Denna proportion återfinns man ingalunda i rekryteringssiffrorna — inte på en enda av de akademiska studiebanorna. Bland de år 1951 nyinskrivna humanisterna är proportionen ungefär fifty:fifty, bland farmaceuterna 9:16, och på övriga studiebanor möter man en manlig majoritet, som är betydligt större än vad den är i proportionen 3:2. Exklusivt manlig är skogshögskolan och mejeriingenjörskursen, och ganska nära minimum är det kvinnliga inslaget både inom de teologiska fakulteterna, vid de tekniska högskolorna, vid handels-högskolorna, vid lantbrukshögskolan och vid veterinärhögskolan.

Att studentskorna på detta sätt mer eller mindre helt lyser med sin frånvaro på ett flertal akademiska studiebanor, beror säkerligen inte enbart på traditionella rekryteringsprinciper utan också på den kvinnliga ungdomens egen inställning, som även den är ganska traditionsbunden. I varje fall har studentskorna i allmänhet hittills inte visat något nämnvärt intresse för de mera tekniskt, matematiskt eller naturvetenskapligt betonade studievägarna (bortsett från de medicinska och kemiska).

Återstår frågan, om och i vad mån de akademiska studiebanorna kan tänkas få något tillskott från den relativt stora grupp inom varje studentårgång, som söker sig till "studentbanor" av

annat slag än de akademiska (se tablå III). Enligt Mobergs och Quensels fördelningssiffror skulle denna grupp dock utgöra 15 % av de manliga och 16 % av de kvinnliga studenterna, dvs. i årgång 1943. Enligt siffrorna i tablå III bör denna grupp numera vara ännu större. Dessutom tycks den ligga på en ganska god studentbetygsnivå, genomsnittligt sett, och ser man t. ex. på dem, som gått via de statliga verkens utbildningskurser eller 2-årigt folkskoleseminarium, finner man en ganska stor procent (ca 68, resp. 66 %) med Ba—AB och däröver i studentmedelbetyg.

Det skulle med andra ord kunna diskuteras, om inte vissa av de icke-akademiska "studentbanorna" i större utsträckning, än vad f. n. sker, borde kunna rekrytera från andra utbildningskategorier än studentgruppen.

Emellertid tycks man på ifrågavarande områden inte gärna se en utveckling i den riktningen. Det gäller t. ex. både de statliga verkens utbildningsanstalter och folkskolläroverutbildningen. Vad speciellt den sistnämnda beträffar, tycks utvecklingen f. ö. gå i motsatt riktning: från organisationernas sida strävar man efter att efterhand få utbildningen baserad på studentexamensnivån, och speciellt tycks detta krav bli aktuellt i samband med den planerade lärarhögskolan.

I detta sammanhang kan det också vara skäl uppmärksamma, att omläggningen av underbefälskarriären bl. a. innebär, att den s. k. långa vägen till officersutbildning vid armén i framtiden praktiskt taget kommer att vara stängd.

Därtill kommer, att valet av studie- och yrkesbana givetvis alltid måste vara fritt. Bland de studenter, som med avseende på begåvningen kan anses ha

goda förutsättningar för studier av akademiskt slag, har somliga helt säkert intressen, som kommer dem att söka sig till andra yrken och utbildningsvägar än de akademiska. Samhället har därvidlag endast att konstatera faktum — har varken anledning eller möjlighet att genomföra ett rekryteringssystem, som speciellt gynnar de akademiska studiebanorna. Även många andra utbildningsvägar kan behöva ett tillskott av s. k. teoretisk begåvning, och den enskilde bör som sagt ha rätt att fritt välja yrke och utbildningsväg.

Slutsatsen måste därför bli: *De studentkullar, som vi för närvarande och under de närmaste åren har att räkna med, har på den manliga sidan inte någon nämnvärd rekryteringsreserv att erbjuda de akademiska studiebanorna. På den kvinnliga sidan finns onekligen en viss sådan rekryteringsreserv, men denna blir antagligen av direkt betydelse endast för vissa av de akademiska studiebanorna.*

Vilken rekryteringsreserv har andra utbildningskategorier att erbjuda?

Under år 1951 blev sammanlagt ca 300 personer¹, som inte avlagt studentexamen vid allmänt läroverk, inskrivna som studerande vid akademiska läroanstalter av ett eller annat slag.

En relativt stor grupp utgjorde de, som med kvalificerad examen från tekniskt gymnasium, handelsgymnasium eller Vilans specialgymnasium lyckats komma in på någon av de studiebanor, där fackgymnasial utbildning av ifrågasvarande slag gäller som formell inträdesgrund (i bredd med studentexamen). Flertalet av de övriga hade fått tillträde till de akademiska studierna på dispens eller med stöd av någon undantagsparagraf, men även de hade som regel en kvalificerad skolunder-

byggnad att visa på — t.ex. examen från fackgymnasium, partiell studentexamen, socialinstitututbildning etc.

Man kan alltså säga, att även andra utbildningskategorier än studenterna får vara med om att rekrytera de akademiska studiebanorna.

Siffran 300 är emellertid ganska blygsam i detta sammanhang, och ännu blygsammare ter den sig, om man samtidigt observerar, att de tekniska högskolorna och handelshögskolorna tillsammans lagt beslag på mer än hälften av gruppen ifråga och att tillskottet icke-studenter är minimalt på ett flertal akademiska utbildningsvägar.

Man måste ovillkorligen fråga sig: Skulle man inte kunna tänka sig ett något större tillskott från gruppen icke-studenter? Inom denna stora grupp måste det väl ändå finnas ganska många, som såväl ifråga om bildningsnivå och förkunskaper som med avseende på håg och fallenhet för högre studier är lika väl utrustade som genomsnittsstudenten?

Vad kraven ifråga om bildningsnivå och förkunskaper beträffar, skall vi i detta sammanhang endast erinra om att det vid sidan om det allmänna gymnasiet numera finns en mångfald skolformer, som bygger sin rekrytering och undervisning på realexamensnivån och ger en teoretisk skolning, som åtminstone i åtskilliga avseenden är väl jämförbar med vad det allmänna gymnasiet ger. Detta gäller naturligtvis i första hand de 4-åriga seminarielinjerna, försvarets läroverk och fackgymnasierna men också t.ex. socialinstituten och vissa andra fakultetsbildningsanstalter. Därtill kommer de möjligheter, som numera finns, att genom korrespondenskurser, självstudier, utlandsresor o. dyl. på olika punkter komplettera,

¹ Exkl. utläningar.

vad som brister ifråga om allmänbildning, språkkunskaper och fackligt vetande.

Examinationssiffrorna vid de ovan nämnda utbildningsanstalterna har under senare år stigit högst avsevärt, och totalt kan man säkerligen räkna med ytterligare ökning.

Man kan sålunda förutsätta, att ett relativt stort antal icke-studenter har en bildningsnivå och ett kunskapsförråd, som — i varje fall efter komplettering på speciella punkter — kan anses tillfyllest även som grund för högre studier av akademiskt slag.

Frågan är emellertid, hur många av dessa som också uppfyller de akademiska studiebanornas krav i vad det gäller "håg och fallenhet för högre studier".

I detta sammanhang skall vi endast behandla sistnämnda frågeställning, och det gäller därvid närmast att undersöka, *hur pass stor grupp av icke-studenterna som kan anses ha en studiebegåvning i nivå med de akademiska studiebanornas fordringar.*

Att det måste finnas åtskilliga studiebegåvningar inom den stora gruppen icke-studenter, kan man sluta sig till redan av det sätt, på vilket rekryteringen till de allmänna gymnasierna hittills skett.

Vid ett flertal olika undersökningar av gymnasiernas och studenternas sociala härkomst har man kunnat konstatera, att fördelningen på olika socialgrupper är synnerligen disproportionerlig. Undersökningsresultaten ifråga är visserligen inte helt jämförbara med varandra. Man har tillämpat något olika principer vid socialgruppsklassificeringen, och siffrorna gäller olika årgångar. Men resultaten pekar entydigt i samma riktning: *av studenterna*

är det bara en relativt liten procent, som kommer från de "lägre" socialgrupperna, och antalet studenter är i lägre socialgrupper procentuellt sett mycket litet i förhållande till den studentprocent, som de högre socialgrupperna kan uppvisa.

Studentsociala utredningen¹, som tillämpade samma klassificeringsprinciper som valstatistiken, konstaterade, att hälften av abiturienterna (50,6 %) kom från socialgrupp I, 42,0 % från socialgrupp II och blott 7,4 % från den lägsta socialgruppen.

Den av *Moberg* och *Quensel* åt 1945 års universitetsberedning verkställda utredningen² laborerar med två alternativa socialgrupperingar. När man använder "alternativ B", som mest motsvarar valstatistikens klassificering, kommer man för de manliga studenternas vidkommande fram till fördelningssiffrorna 32 % studenter från socialgrupp I, 56 % från socialgrupp II och blott 10 % från den lägsta socialgruppen. (För de kvinnliga studenterna var motsvarande siffror 33, 56 och 8 %.)

Siffran högst 10 % från "hantverkar- och kroppsarbetargruppen" (liksom studentsociala utredningens 7,4 %) överensstämmer väl med *Wahlunds* tidigare gjorda iakttagelse, att endast omkring 10 % av studenterna kommer från arbetarhem eller hem på motsvarande nivå.³ Detta är ganska förvånansvärt med tanke på att *Wahlunds* konstaterande grundar sig på uppgifter, hämtade från 1930 års folkräkning. Skulle det alltså inte ha skett någon

1 Betänkande och förslag angående studentsociala stödåtgärder, avgivet av 1946 års utredning om den högre utbildningens demokratisering — studentsociala utredningen. S.O.U. 1948:42.

² Op. cit.

³ *Wahlund*, S.: Demokrati och utbildning. I Social årsbok 1942.

förskjutning till den tredje socialgrupps förmån under hela tiden från 1930 till 1948?

Quensel har i annat sammanhang¹ vänt på perspektivet och försökt bedöma, hur stor procent av den manliga arbetarungdomen (socialgrupp III) som för närvarande tar studentexamen. Han anger siffran 2—3 %. Husén har försökt precisera denna siffra ytterligare och konstaterar "i runt tal 2 %".²

Som jämförelse kan nämnas, att inom vissa yrkesgrupper tillhörande socialgrupp I ungefär 3/4 av sönerna tar studenten.

En av Neymark utförd samplingundersökning (se sid. 232) ger följande procentuella socialgruppsfördelning för de manliga studenterna inom den årskull, som föddes 1928 (klassificering efter faderns yrke på åtta huvudkategorier enligt det system, som införts av Wicksell och Larsson³:

TABLA IV

	%
A. Lantbrukare, lantbruksbefäl, trädgårdsmästare m. fl.	10,5
B. Folkskollärare, övningslärare m. fl.	9,5
C. Präst, läroverkslärare, läkare, veterinär, apotekare, tandläkare, officer, ingenjör och ämbetsmän med högskoleutbildning	20
D. Direktör, disponent, grosshandlare m. fl.	11
E. Handlande, köpman, byggmästare m. fl.	11
F. Högre tjänstemän (utan akademisk utbildning)	14,5
G. Lägre tjänstemän	10
H. Hantverkare, arbetare (inkl. statl. och komm. anställda) ..	13,5

Som synes har de tre socialgrupperna A, G och H, som sammanlagda re-

presenterar mer än 4/5 av den yrkesverksamma manliga befolkningen, tillsammans inte producerat mer än ca tredjedelen av studenterna.

Neymark kunde vidare konstatera, att knappt 2 % av den manliga arbetarungdomen i 20-årsåldern gått vägen via studentexamen — dvs. samma siffra, som Quensel och Husén kunde fastställa (se ovan).

De anförda siffrorna avser i samtliga fall den totala studentpopulationen. Vill man få disproportionerna att framträda ännu mer markant, kan man separat undersöka socialgruppsfördelningen bland de studenter, som under gymnasietiden inte haft sin hemort i eller i närheten av någon gymnasiestad. Antalet ungdomar, som går till gymnasium, blir överhuvudtaget avsevärt mindre på orter med enbart realskola — och ännu mindre, om även realskola saknas. Men för den högsta socialgruppen spelar detta handikap inte samma roll som för grupperna II och III. De sistnämnda kommer därför att bli ännu mera underrepresenterade, om man håller sig till enbart den del av materialet, som omfattar studenter från orter utan gymnasium. Det visade sig dock vid Neymarks undersökning, att det procentuella antalet studenter bland manliga arbetarungdomar var i det närmaste lika lågt i gymnasiestäderna som totalt sett.

Eftersom studentexamen är den ordinarie förutsättningen för tillträde till studier av akademiskt slag, måste den disproportion, som kommer till uttryck i ovan anförda fördelningssiffror, göra sig gällande även vid rekryteringen till de

¹ Quensel, C.-E.: Studenternas sociala rekrytering. Statsvetenskaplig tidskrift 52, 1949.

² Husén, T.: Testresultatens prognosvärde. 1950.

³ Wicksell, S. och Larsson, T.: Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden. S.O.U. 1936: 34.

akademiska studiebanorna. Ja, det finns anledning förmoda, att disproportionen här kommer att framträda ännu mer markant. Åtskilliga av de studenter, vilkas föräldrar är "hantverkare och kroppsarbetare", är alltför handikappade av sin sociala och ekonomiska situation för att kunna fortsätta sin utbildning i akademisk riktning. I varje fall föredrar de att söka sin utbildning och utkomst på vägar, som snabbare och billigare leder till en tryggad framtid — via t. ex. 2-årigt folkskoleseminarium, 1-årigt handelsgymnasium, de statliga verkens utbildningsanstalter etc.

Detta framgår även av gjorda undersökningar.

Av 1943 års manliga läroverksstudenter fortsatte, enligt Moberg och Quensel (op. cit.: klassificeringen är i detta sammanhang gjord efter "alternativ A"), 58 % sin utbildning vid akademiska läroanstalter. Men procentsiffran var olika hög för olika socialgrupper: för I 66 %, för II 57 %, för III 50 %.

Bland de kvinnliga läroverksstudenterna framträdde disproportionen mellan ifrågasvarande fördelningssiffror ännu mer markant: för I 45 %, för II 35 %, för III 20 %.

Man kan vända på perspektivet och undersöka, hur de akademiskt studerande fördelar sig på olika socialgrupper. En sådan undersökning har gjorts i samband med 1945 års akademikerutredning av statistiska centralbyrån (S.O.U. 1947: 25). Vid fördelningen använde man ovannämnda, av Wicksell och Larsson införda system med klassificering efter faderns yrke på åtta yrkeskategorier. Resultattablan visar bl. a., att av dem, som 1935 och 1940 inskrevs vid fakulteter och fackhögskolor, kom endast 6 % från hantverkar- och arbetarhem, 9 % från socialgruppen "lägre tjänstemän m. fl." och 10 % från gruppen "lantbrukare".

Då och då får man fortfarande höra den uppfattningen, att denna disproportionerliga fördelning huvudsakligen sammanhänger med en motsvarande fördelning av "intelligensen" och studiebegåvningen. Den biologiska och sociala urvals- och skiktningssprocess, som pågått tiderna igenom, skulle ha medfört, att intelligensen huvudsakligen kommit att samlas hos de högre samhällsgrupperna, medan de lägre blivit tämligen utarmade på intelligens. De som förfäktar denna åsikt, medger

kanske, att siffran 10 % studenter från socialgrupp III ter sig något väl liten. Men att det skulle finnas något större antal studiebegåvningar på det hållet, vägrar de att tro.

Frågan har tagits upp till behandling i en mångfald statistisk-psykologiska undersökningar, verkställda i olika länder med hjälp av bl. a. olika intelligens-tests. Sådana undersökningar är förknippade med stora svårigheter och felkällor. Bl. a. är det svårt att konstruera tests, som fungerar på ett neutralt sätt — utan att favorisera de grupper, som från barndomen haft förmånen av verbal och numerisk träning. Vidare kan det vara svårt att få en fullt representativ försökspopulation.

Mest belysande i detta sammanhang är de undersökningsresultat, som visar förhållandet mellan testresultat och socialgruppstillhörighet på tidigare ålders- och skolstadier, då årskullen alltså ännu inte differentierats på olika studievägar. Dessa undersökningsresultat ger otvivelaktigt vid handen, att barn tillhörande socialgrupp I i genomsnitt uppvisar bättre testresultat (och bättre skolbetyg) än barn tillhörande socialgrupp II och att skillnaden är ännu större mellan socialgrupperna II och III.

Detta har även kunnat konstateras vid undersökningar verkställda i svenska skolor. Här må speciellt nämnas *Hallgrens* läsåret 1937—38 verkställda undersökning, omfattande samtliga tredjeklasselever i Malmö folkskolor och privata skolor¹, och *Boalts* år 1947 publicerade undersökningar av frågan, hur olika sociala faktorer inverkat på stockholmsungdomens skolgång och skolprestationer².

¹ Hallgren, S.: Intelligens och social miljö. I Studier i människokunskap, tillägnade John Landquist, 1946.

² Boalt, G.: Skolutbildning och skolresultat för barn ur olika samhällsgrupper i Stockholm, 1947.

Hallgren undersökte också, hur antalet "begåvade" (över medelmåttan) och "svaga" (under medelmåttan) fördelade sig på olika socialgrupper. Det visade sig, att de "begåvade" var nästan 3 ggr så vanliga i grupp I som i grupp IV och de "svaga" mer än 3 ggr så vanliga i grupp IV som i grupp I.¹

I vad mån dessa skillnader sammanhänger med differentierande sociala miljöfaktorer, som efterhand borde kunna motverkas genom fortskridande socialt och pedagogiskt reformarbete, är en fråga, som inte skall diskuteras i detta sammanhang. Det väsentliga här är, att man tydligen tills vidare har att räkna med dessa skillnader som en realitet redan i den ålder och på det skolstadium, då frågan om en ev. övergång till högre skolor börjar bli aktuell.

Men betydelsen av dessa skillnader får inte överdrivas. Skillnaden i IK-medelvärde mellan olika socialgrupper är visserligen signifikant men inte särskilt stor. Av vida större betydelse är de individuella differenser, som man möter inom varje grupp, och det "overlap", som gör sig gällande mellan grupperna. Av Hallgrens socialgrupp IV uppnådde ungefär fjärdedelen testresultat, som låg i nivå med eller över medeltalet för grupp I.

Att sambandet mellan social nivå och begåvningsnivå inte kan vara av fastare slag, framgår även av de siffror, som utvunnits vid direkta korrelationsundersökningar kring detta problem. Vare sig man använder testresultat, skolbetyg eller läraromdömen som mått på begåvningsnivån, uppnår man sällan högre korrelationskoefficient än ungefär + 0,40.² Boalts stockholmsmaterial gav korrelationen + 0,30 mellan folk-skolebetyg (i fjärde klassen) och socialgrupp.³

När det gäller att bilda sig en upp-

fattning om antalet studiebegåvningar i olika socialgrupper, bör man dessutom komma ihåg, att den lägsta socialgruppen är åtminstone 10 ggr så stor som den högsta. Må vara, att antalet "begåvade" procentuellt sett är betydligt lägre i grupp III än i grupp I — *tack vare sin numerära överlägsenhet kommer ändå den lägsta gruppen att uppvisa dubbelt och kanske tredubbelt så många begåvningar som den högsta.*

Detta framgår även av Hallgrens fördelningssiffror. Antalet "begåvade" i den socialgrupp, som man får, om man slår samman Hallgrens grupper III och IV, utgör visserligen bara 12,7 % av gruppen mot 31,8 % i grupp I. Men gruppen III + IV är (dvs. i ett samhälle av Malmös struktur) ca 5 ggr så stor som den högsta socialgruppen och kommer i de absoluta siffrorna att uppvisa nästan dubbelt så många "begåvade" som sistnämnda grupp.

Hallgrens undersökningsmaterial insamlades läsåret 1937—38. Tio år senare hade ifrågavarande elever hunnit upp i värnpliktsåldern. Det stora flertalet av dem blev i samband med militärinskrivningen på nytt föremål för testning. Härvid utvunna IK-värden jämte övriga vid inskrivningen inhämtade personuppgifter utnyttjades av *Husén* för en intressant "follow-up"-undersökning.⁴ Till sitt förfogande hade han även Hallgrens kartotek över de år 1938 undersökta eleverna, och det hela kompletterades med vissa and-

¹ Hallgren använde ett klassificeringssystem med fyra socialgrupper, av vilka III och IV tillsammans ungefär motsvarar valstatistikens grupp III.

² Enligt bl. a. Anastasi, A. och Foley, J. P.: *Differential Psychology*, 1949.

³ Boalt, G.: *Op. cit.*

⁴ Husén, T.: *Testresultatens prognosvärde*, 1950.

ra data, som kunde inhämtas om personerna i fråga. Husén ville bl. a. se, hur testningsresultaten från 10-årsåldern stämde med omtestningsresultaten från 20-årsåldern och vilket inflytande olikheter i fråga om skolutbildning o. dyl. haft på den intellektuella utvecklingen. Men därvid blev det även tillfälle att se, hur skolgången gestaltat sig för den ene och den andre och i vad mån "de begåvade" från olika socialgrupper fått tillfälle att utveckla sin begåvning i högre skolor. Det är den sistnämnda frågeställningen, som framförallt bör vara av intresse i detta sammanhang.

Tablån nedan visar, hur stor procent som fått vidareutbildning inom de olika socialgrupperna.

Socialgrupp	Vidareutbildade %	Realskola %	Gymnasium %
I	85	24	61
II	40	30	10
III	22	13	9
IV	12	9	3

Som synes är det inte bara de båda lägsta socialgrupperna, som uppvisar en låg procent gymnasieutbildade, utan även grupp II. Endast 10 % hade gått vidare till gymnasium (30 % hade nöjt sig med realskolan). Jämför man denna siffra med siffran 61 % gymnasieutbildade i socialgrupp I, förstår man, att *just övergången till gymnasium är i hög grad beroende av sociala faktorer.*

Vänder man på perspektivet och ser, hur de gymnasieutbildade fördelade sig på olika socialgrupper, finner man, att gott och väl hälften av alla gymnasieutbildade kommit från den högsta socialgruppen. Procentuellt var fördelningen 51,9, 17,7, 22,8, 7,6.

Denna fördelning kan jämföras med

Hallgrens siffror rörande fördelningen av antalet "begåvade" på olika socialgrupper: 25,1, 27,3, 28,2, 19,3.¹

Husén fixerade IK = 106 som minimikrav för vidareutbildning i högre skolor och fann, att ungefär hälften av socialgrupp I och 1/3 av övriga grupper uppfyllde detta krav.

Ungefär samma resultat fick han, när han i stället för testresultaten använde läraromdömena som underlag för begåvningsbedömningen. Man kan, konstaterar Husén, räkna med att på sin höjd endast hälften av dem ur lägre socialgrupp (socialgrupp III enligt valstatistiken), som enligt lärarbedömning och testresultat skulle ha förutsättningar att tillgodogöra sig högre utbildning, fått tillfälle erhålla sådan utbildning. Och detta gällde dock en stad som Malmö, där man kunde räkna med bättre möjligheter än på de flesta andra håll i landet!

Av Hallgrens och Huséns material framgår, att av de elever, som lärarna år 1938 bedömt som övergenomsnittligt begåvade, hade inom socialgrupp I 78 % men inom grupperna II—IV endast 15 % fortsatt med gymnasiestudier. Med hänsyn till dessa siffror gör Husén följande tankeexperiment: "Om man räknar med att ytterligare ca 50 % av de enligt samma kriterium övergenomsnittliga i de tre lägre socialgrupperna har möjligheter fortsätta, innebär detta en 'begåvningsreserv' (av det totala antalet i dessa grupper) på 15 %. Denna siffra ligger i närheten av den uppskattning, som tidigare gjorts av de studentexamenskapablas antal. Motsvarande beräkning kan göras med ledning av 1938 års testresultat."²

1 Op. cit.

2 Op. cit.

Men varför just 50 %? frågar Ekman i en utredning¹, där han tagit fasta på detta Huséns uppslag och vidareutvecklat det på ett synnerligen konsekvent och metodiskt sätt. I socialgrupp I hade dock 78 % av de övergenomsnittligt begåvade fortsatt med gymnasiestudier. Om de begåvade inom socialgrupperna II—IV haft samma ekonomiska och sociala möjligheter till fortsatt studiegång, borde väl också inom dessa grupper 78 % ha kunnat fortsätta? Och inte nog med det: även bland dem, som av lärarna bedömts som genomsnittligt eller sämre begåvade, hade åtskilliga sedan visat sig lämpliga för fortsatt studiegång. Varför då inte, menar Ekman, helt enkelt göra på följande sätt: "Materialet granskas för olika nivåer i någon med studielämpligheten korrelerad variabel, t. ex. skolbetyg, testresultat eller lärarbedömning. Den bråkdel av eleverna på en viss nivå i denna variabel, som i socialgrupp I visat lämplighet för vidare studier, anger lämplighetsfrekvensen på denna nivå även i andra socialgrupper. Om t. ex. 60 % av eleverna i socialgrupp I på en viss intelligensnivå visat sig lämpliga för realskolestudier, så anses 60 % av de andra socialgruppernas elever på *samma* nivå också lämpliga, varken fler eller färre."²

I enlighet med detta resonemang har Ekman granskat det av Hallgren och Husén framlagda malmömaterialet och beräknat, hur många inom socialgrupperna II—IV som skulle vara lämpliga för studier fram till och med realexamen vid samma krav, som tillämpats för socialgrupp I. För säkerhets skull har han gjort två av varandra oberoende beräkningar. Vid den ena nivå-differentierades materialet med ledning av läraromdömena, vid den andra fick testresultaten ligga till grund för grup-

peringen. Resultaten kan sägas bestyrka varandra på ett frapperande sätt. Enligt den ena beräkningen skulle det sökta värdet för "realexamensreserven" ligga någonstans mellan 59 och 72 %, enligt den andra mellan 57 och 68 %. I varje fall har man, menar Ekman, att räkna med en betydligt större realexamensreserv, än vad man tidigare i diskussionen kalkylerat med.

På ett synnerligen kritiskt sätt prövar Ekman sina beräkningsgrunder och slutsatser men kan inte upptäcka några fel av sådan betydelse, att de kan tänkas mera avsevärt påverka de erhållna siffrorna. Man bör därför på goda grunder kunna acceptera hans sammanfattande slutsats: "Om förmåga att avlägga realexamen, då man åtnjuter den övre socialgruppens förmåner, accepteras som kriterium på lämplighet för studier fram till denna examen, då måste vi räkna med en 'realexamensreserv' inom folkskolegruppen, vilken är av storleksordningen 60—65 %."

Naturligtvis gäller denna slutsats endast ifrågavarande undersökningsmaterial och inte för folkskoleungdomen i stort. Men med hänsyn till att antalet elever, som från folkskolan går över till högre skolor, vid ifrågavarande tidpunkt var större i Malmö än på de flesta andra håll i landet, finns det knappast anledning förmoda, att "realexamensreserven" skall vara större i Malmö än inom den totala folkskolepopulationen.

Malmömaterialet var inte tillräckligt stort för att tillåta någon analog beräkning av "studentexamensreserven". Att denna måste vara mindre än ca 57 %, är tydligt. Med tanke på att avgången i gymnasiet inte är synnerligen stor,

¹ Ekman, G.: Skolformer och begåvningsfördelning. I *Pedagogisk tidskrift* 87, häfte 1—2, 1950.

² Sid. 27, op. cit.

vågar Ekman gissningen, att denna reserv "vid en exakt beräkning åtminstone inte skulle understiga 40 %".¹

Vad Husén och Ekman genom ovan antydda undersökning sökt bestämma, är vad Ekman kallar "en potentiell begåvningsreserv i vid bemärkelse" — "den reserv av skolbegåvningar, som vid en viss tidigare tidpunkt kunde anses föreligga".² Denna typ av begåvningsreserv är naturligtvis den, som man framförallt bör ta sikte på, när det gäller demokratiserande reformer av det grundläggande skolväsendet. Inte minst i samband med försöksverksamheten på enhetsskolans område bör man få anledning att sysselsätta sig med frågan om "den potentiella begåvningsreserven" och möjligheterna att tillvarata densamma på ett för såväl individen som samhället tillfredsställande sätt. Under förutsättning att man i den nya skolan verkligen lyckas bereda eleverna från de lägre socialgrupperna samma utbildningsmöjligheter som eleverna från socialgrupp I och under förutsättning att man även lyckas utjämna de skillnader, som för närvarande kan konstateras i fråga om de olika socialgruppernas inställning till utbildning och studier — under dessa förutsättningar bör man i samband med försöksverksamheten på enhetsskolans område få tillfälle att praktiskt bedöma "den potentiella begåvningsreservens" storlek och realiseringsmöjligheter.

Problemet blir delvis ett annat, när det t. ex. gäller att bedöma, hur många studiebegåvade det finns inom det åldersskikt av befolkningen (20—30-årsåldern), som för "Utredningen om vidgat tillträde till högre studier" bör vara av största intresse.

Det är visserligen sant, att den in-

tellektuella utvecklingen i många fall kan fortsätta långt efter 20-årsåldern, nota bene om individen får tillfälle till intellektuell träning och stimulans. Detta gäller inte minst dem, som kännetecknas av en relativt långsam utvecklingsrytm eller som först relativt sent får sin intressehållning och sin personlighet stabiliserade. Det är också tänkbart, att personer, som under ungdomsåren haft jämförelsevis små utbildningsmöjligheter och till följd därav en tid varit hämmade i utvecklingen, är i stånd att på senare åldersstadium hämta in åtskilligt av det förlorade, om de då får tillfälle att berika sina kunskaper och odla sitt intellekt. Kort sagt: även för åldersskiktet 20—30 år kan det vara anledning att tala om "en potentiell begåvningsreserv" av liknande typ som den, vilken Ekman sökt fastställa för 10-åringarna.

Men i 20—30-årsåldern kan dock människan i allmänhet sägas ha hunnit så pass långt i sin intellektuella utveckling, att det knappast kan bli fråga om en mera markant nivåhöjning av intellektet. Och så länge man inte vet mer om den intellektuella utvecklingen efter 20-årsåldern, än vad man för närvarande vet, är det säkrast att inte räkna alltför optimistiskt därvidlag. Dessutom: de icke-studenter, som skall kunna släppas fram till högre studier, måste för det första ha dokumenterat en intellektuell begåvning vida över genomsnittsnivån. Begåvningar av dylikt slag gör sig säkerligen gällande, även om de inte fått de mest gynnsamma utvecklingsbetingelser, dvs. i form av skolutbildning o. dyl. För övrigt kommer det väl sällan eller aldrig att bli fråga om att till högre studier släppa fram sådana, som har enbart folk-

¹ Sid. 31, op. cit.

² Sid. 19, op. cit.

skola. Kravet på tillfredsställande förkunskaper måste upprätthållas. Och frågan blir väl knappast aktuell för andra än sådana, som hunnit ett gott stycke på väg med avseende på allmänbildning och teoretisk skolning, låt vara, att denna måste kompletteras på vissa punkter.

Under sådana förhållanden behöver "Utredningen om vidgat tillträde till högre studier" inte bekymra sig så mycket om "den potentiella begåvningsreserven" utan kan företrädesvis hålla sig till vad Ekman kallar "den aktuella begåvningsreserven".

Frågan blir alltså närmast: *Hur många av icke-studenterna i åldern 20—30 år kan tänkas ha en intellektuell begåvning i nivå med den, som fordras för akademiska studier?*

Tyvärre finns det för närvarande inte något undersökningsmaterial, som kan ge ett mera direkt svar på denna fråga. Vi får nöja oss med en mycket grov uppskattning med ledning av testfördelningarna inom de årsklasser (manliga 20-åringar), som testats i samband med militärinskrivningen.

Husén har grupperat materialet efter olika skolutbildningskategorier och jämfört dessa inbördes med hänsyn till testresultaten. Han har även försökt fastställa, vilken begåvningsnivå som fordras för avläggande av real-, resp. studentexamen. Därvid har han låtit det lägsta decilvärdet för ifrågasvarande skolkategori gälla som minimikrav. Han har sedan bl. a. sett efter, hur stor procent av varje åldersklass som vid testningen visat sig ligga över lägsta decilvärdet för studentexamensgruppen. Resultaten har publicerats för åldersklasserna 1945—1948.¹ Överensstämmelsen är stor mellan de olika årens procent-siffror: 14, 13, 12, 13.

Denna Huséns uppgift, att 12—14 % av varje åldersklass vid testningen visat högre intellektuell prestationsförmåga än de tio sämsta procenten av studenterna, bör kunna hjälpa till att besvara även frågan om "den aktuella studentexamensreservens" storlek.

År 1947 utgjorde de manliga studenterna ung. 6 % av samtliga ynglingar i 20-årsåldern. Av åldersklassen 1947 låg, enligt Huséns uppgift, 12 % högre än lägsta decilvärdet för studentexamensgruppen. Ytterligare 6 % borde följaktligen, om man får tro testresultaten, ha intellektuella förutsättningar för studentexamen. Eller med andra ord: *den aktuella manliga studentexamensreserven inom åldersklassen 1947 var ungefär lika stor som 1947 års manliga studentkull!*

Samma år utgjorde de kvinnliga studenterna 3,4 % av samtliga kvinnliga 20-åringar. Under förutsättning att det även inom den kvinnliga hälften av ifrågasvarande årskull fanns 12 % med testresultat över lägsta decilvärdet för studentexamen, var *den aktuella kvinnliga studentexamensreserven nästan 9 %. Dvs. 2½—3 ggr så stor som 1947 års kvinnliga studentkull!*

Den av Husén tillämpade principen att låta det lägsta decilvärdet för en viss skolutbildningskategori gälla som gränsvärde och kriterium vid begåvningsuppskattningar av detta slag kan naturligtvis diskuteras. Det är ju ett godtyckligt valt gränsvärde. Hade man t. ex. dragit gränsen inte vid 10 utan vid 20 %, hade "studentexamensreserven" blivit avsevärt mindre, medan den tydligen blivit mycket stor, om man vid gränsdragningen tagit med t. ex. ytterligare 5 % av studenterna. För att

¹ Husén, T.: Testresultatens prognosvärde, 1950.

inte tala om vad som blivit följden, om man låtit det lägsta testvärdet inom studentgruppen gälla som gränsvärde!

Quensel¹ och Ekman² har påpekat, "att reliabilitetsbrister och en viss inkonstans i testresultaten ökar de båda gruppernas spridning med en viss felvariation" och därmed också "de båda fördelningarnas grad av overlap, så att uppskattningen kommer att bli en större eller mindre överskattning".³

Redan med hänsyn till invändningar av detta slag måste uppgiften, att det inom varje årskull skulle finnas 12—14 % med tillräcklig begåvning för att kunna ta studentexamen, betecknas som ganska osäker. Därtill kommer, att de decilvärden, som siffrorna i fråga grundar sig på, bestämts på grupper, vilka inte är fullt representativa för studenterna inom de årskullar, som det här gäller. Detta förhållande har Husén själv påpekat. Man har anledning förmoda, att det lägsta decilvärdet för studenterna ligger något lägre än det av Husén fixerade.

Därpå tyder även de fördelningssiffror, som *Neymark* utvunnit vid den tidigare omnämnda undersökningen av åldersklassen 1948.

Undersökningen grundar sig på ett material, som insamlats och sammanställt för arbetsmarknadsstyrelsens räkning i avsikt att klarlägga den manliga ungdomens yrkesinriktning, yrkesutbildning, arbetsanpassning och framtidsplaner.

Ur centrala värnpliktsbyråns register över dem, som år 1948 inskrivits som värnpliktiga (inkl. de frikallade och uppskovsbeviljade), hämtades IK-värdet och vissa andra uppgifter för var 10:e man (samtliga med registernummer slutande på 5). Från truppregistreringsmyndigheter och inskrivningsnämnder erhöles vissa kompletterande

uppgifter, bl. a. namn och adress på varje individ, som ingick i samplingen. Till personerna i fråga skickades ett frågeformulär, som de ombads ifylla och som gav var och en tillfälle att redogöra för sina yrkes- och utbildningssträvanden, sin inställning till arbetet och sina framtidsplaner. Över hälften hörsammade första anmaningen. Efter påstötningar — skriftliga eller med hjälp av arbetsförmedlingstjänstemän och militära personalvårdsassistenter — uppnåddes ca 95 % svar, vilket får anses vara synnerligen tillfredsställande.

De sålunda erhållna personalupplysningarna har i de flesta fall varit tillräckliga för att även möjliggöra en noggrannare gruppering efter vars och ens skolutbildningsnivå, med hänsyn tagen inte endast till den grundläggande skolbildningen utan också till kompletterande sådan och till teoretisk skolning i samband med yrkesutbildning.

Samplingen omfattar 4.315 personer. Vid den tidpunkt, då enkäten gjordes (febr. 1950), hade 185 avlagt studentexamen. För 183 av dessa förelåg såväl enkätsvar som IK-värdet. Denna grupp är visserligen inte fullt representativ för totalgruppen studenter födda 1928. För det första kommer ytterligare några att småningom avlägga studentexamen. För det andra saknas de, som militärinskrivits före år 1948. Å andra sidan är gruppen mera representativ än Huséns motsvarande grupp, eftersom den även omfattar dem, som tagit sin examen 1948 och 1949, och dem av de

¹ Quensel, C.-E.: Begåvningsreservens storlek. Sydsv. Dagbl. 7/10, 1948.

² Ekman, G.: Om uppskattningen av begåvningsreservens storlek. Pedagogisk tidskrift, 1949.

Ekman, G.: Skolformer och begåvningsfördelning. Pedagogisk tidskrift, 1951.

³ De citerade satserna är Ekmans, i sistnämnda uppsats.

år 1948 inskrivna, som efter en relativt tidigt avlagd studentexamen ägnat sig åt högre studier.

Medelvärdet i fråga om testpoäng var för Huséns studentgrupp (bland 1948 års värnpliktiga) 129,4, det lägsta decilvärdet 114.¹ För Neymarks studentgrupp utgjorde motsvarande värden 125,9 och 109.

Det av Neymark fixerade decilvärdet ligger sålunda 5 testpoäng eller 2 IK-enheter lägre än det av Husén fixerade. Använder man det förra värdet i stället för det senare som gränsvärde och kriterium vid fastställandet av antalet "studentexamensbegåvade", blir detta antal betydligt större än Huséns ovan angivna siffra (13 % av åldersklassen 1948).

Emellertid behöver vi i detta sammanhang inte bekymra oss så mycket om frågan, var nämnda minimigräns lämpligen bör dragas och hur många 20-åringar som faller ovanför denna gräns. För "Utredningen om vidgat tillträde till högre studier" gäller det ju närmast att bedöma, *hur många icke-studenter som kan anses ha intellektuella förutsättningar för studier av akademiskt slag.*

Att man kan klara gymnasiestudier och studentexamen, är i och för sig ingen garanti för att man också har tillräckliga förutsättningar för fortsatta teoretiska studier. På vissa akademiska studiebanor, där studentexamen gäller som tillträdesvillkor och ingen egentlig elevgallring förekommer vid intagningen, är rekryteringen, som tidigare framhållits, allt annat än tillfredsställande från kvalitativ synpunkt. Därpå tyder bl. a. den höga avbrottsprocenten. Och vid de spärrade studiebanorna har man i själva verket inte nöjt sig med att kräva studentexamen — åtminstone i

praktiken och ofta även formellt ford-
ras kvalificerade betyg.

Frågan, vilken begåvningsnivå som kräves för högre studier, kan emellertid inte besvaras generellt. Kraven är sannolikt något olika på olika studiebanor. Man måste även räkna med att speciella begåvningsfaktorer (teknisk begåvning, språklig begåvning, matematisk begåvning etc.) måste tillmätas större betydelse på vissa studielinjer än på andra.

För övrigt saknas det för närvarande undersökningsresultat, som kan erbjuda en tillförlitlig grund, när det gäller att fastställa, vilken begåvningsnivå som bör anges som minimiförutsättning för studier på den ena och den andra akademiska banan. Vid gallringen av de sökande till spärrade högre studievägar utnyttjar man som bekant huvudsakligen studentbetyget som gallringsinstrument med ett poängberäkningssystem, som ofta ter sig ganska invecklat och nyanserat. Men vilken poängnivå som ska gälla som minimivillkor för tillträde, är delvis beroende av konkurrensen. De år, då tillströmningen av någon anledning är större, kan man höja minimigränsen, medan man är tvungen att sänka den, när antalet sökande är relativt litet.

Vissa hållpunkter för bedömningen av frågan, hur många icke-studenter som har intellektuella förutsättningar för högre studier, bör man emellertid kunna få, om man ser efter, hur icke-studenternas testresultat fördelar sig i förhållande till studenternas.

Neymark har fullföljt sin undersökning även i denna riktning och har därvid bl. a. kunnat konstatera, att ett jämförelsevis stort antal icke-studenter uppnår eller överträffar IK-medelnivån

¹ Husén, T.: Testresultatens prognosvärde, 1950. Sid. 107.

TABLA V

Utbildningskategori	Antal icke-studenter med minst lika hög IK som "medelstudenten"	Procentuell fördelning
I Folkskola utan någon nämnvärd påbyggnad i teoretiskt avseende	28	14
II Folkskola med någon påbyggnad (allmänbildande kurser, folkhögskola, realskolestudier utan examen eller/och yrkesutbildning av teoretiskt slag)	52	26
III Realexamen utan någon nämnvärd teoretisk påbyggnad	32	16
IV Realexamen med någon påbyggnad (allmänbildande kurser, folkhögskola, avbrutna gymnasie-studier eller/och teoretisk yrkesutbildning av annat slag än seminarium och fackgymnasium)	32	16
V Studier (pågående eller fullföljda) för examen delvis jämförbar med studentexamen (seminarium och fackgymnasium)	45	22,5
VI Studier (pågående) för studentexamen	11	5,5
Totalt	200	

för studentgruppen. Sistnämnda nivå kan, enligt Neymark, lämpligen angivas med gränsvärdena IK 120 och IK 130, vilket ungefär motsvarar $M \pm 0,5 \sigma^1$. Över 120 men under 130 låg 43 % och över denna medelnivå 29 % av studentgruppen. Av de 3.777 personer utan studentexamen, för vilka såväl enkätsvar som IK-värden fanns att tillgå, låg 160 eller ca 4 % på nivån 120 $>$ $<$ 130, medan 40 eller ca 1 % hade 130 eller däröver.

Enligt dessa siffror skulle man alltså kunna räkna med att ca 1 % av alla manliga icke-studenter (eller 400—500 i varje årskull) i intellektuellt avseende överträffar "medelstudenten" och att ytterligare 4 % åtminstone är jämförbara med "medelstudenten". Sammanlagt skulle alltså ungefär 5 % (eller 2.000—2.500 per årskull) av samtliga manliga 20-åringar utan studentexamen kunna sägas ligga i nivå med eller högre

än medelstudenten i intellektuellt avseende.

Det bör vara av intresse att se, vilka utbildningskategorier som ifrågavarande personer representerar. Fördelningen framgår av tabla V.

Av de icke-studenter, som vid testningen visade sig ligga i nivå med eller högre än "medelstudenten", hade inte mindre än 86 % någon form av teoretisk skolning över folkskolenivån. 60 % hade realexamen eller mer, och 44 % hade skaffat sig en skolutbildning, som antingen redan var direkt jämförbar med studentexamen eller som skulle kunna bli det efter komplettering i vissa ämnen.

¹ M (medelvärde) = 125,2.

σ (måttet på spridningen kring medelvärde) = 8,2.

ε (M), medelfelet för M = 0,61 T.

ε (σ), medelfelet för σ = 0,43.

Det kan naturligtvis diskuteras, om den för studentgruppen fixerade medelnivån utan vidare bör användas som norm vid bedömningen av personer, som inte haft tillfälle att få en skolning jämförlig med studenternas. Läroverksstudier och motsvarande synes nämligen i och för sig påverka IK-värdena i positiv riktning. Detta har bl. a. *Husén* konstaterat. När han jämförde de individuella IK-värdena från 1938 med motsvarande värden från 1948, fann han, att "utbildning till realexamensnivån eller däröver höjer IK med 5—7 enheter".¹ Höjningen var störst (7—10 enheter) för dem, som fortsatt mot studentexamen. Bland dem, som endast fått folkskoleutbildning, uppvisade de intellektuellt bästa ungefär status quo i fråga om IK, medan de övriga fallit tillbaka något — de sämst begåvade mest.

Detta gäller alltså ungdomar, som under tioårsperioden i fråga befunnit sig mitt uppe i den normala utvecklingsåldern. Det finns för närvarande inga motsvarande siffror, som visar, att man normalt kan räkna med samma utvecklingsmöjligheter och en liknande höjning av IK-värdena i de fall, då personer först vid mogen ålder får tillfälle att odla sitt intellekt genom studier för t. ex. real- eller studentexamen. Men olika erfarenheter tyder på att man även i åtskilliga sådana fall kan räkna med en viss effekt av ovannämnt slag — i synnerhet när det gäller den sida av intellektet, som kan bedömas vid vanlig grupptestning (verbalt och numeriskt betonade tests).

Det är troligt, att denna effekt genomsnittligt sett inte kan bli lika stor på senare åldersstadier som under utvecklingsperioden 10—20 år. Men man kan mycket väl tänka sig, att åtminstone de bäst begåvade icke-studenterna

har relativt stora utvecklingsmöjligheter även efter 20-årsåldern och att tillfälle till högre skolutbildning för deras vidkommande kan komma att medföra en lika stor höjning av IK-värdena, som genomsnittligt kunde konstateras i *Huséns* malmömaterial. Om det förhåller sig på det sättet, borde man givetvis vid bedömningen av icke-studenternas intellektuella förutsättningar i varje särskilt fall ta hänsyn till det mått av teoretisk skolning, som vederbörande fått. Är detta mått mindre, än vad studentexamen innebär, bör man kanske vid bedömningen av ifrågavarande persons eller grupps intellektuella begåvning använda ett IK-normvärde, som ligger något lägre än det, som man använder vid bedömningen av studenter och motsvarande utbildningskategorier. Låt oss fullfölja detta tankeexperiment och se, vad det får för konsekvenser.

Tablå V anger, hur många icke-studenter av olika utbildningskategorier som kan anses ligga lika högt som eller högre än "studentmedelnivån". Som gränsvärden för denna medelnivå gällde IK 120 och IK 130 (motsvarande $M \pm 0,5 \sigma$).

Ovan förda resonemang innebär, att dessa gränsvärden bör justeras nedåt, innan de utnyttjas som normer vid bedömningen av icke-studenterna. Vid justeringen skulle man eventuellt kunna gå efter *Huséns* uppgift, att IK-värdena höjes med i medeltal 3 enheter vid realskole- och 7 enheter vid gymnasieutbildning. Man kan exempelvis, när det gäller att jämföra icke-studenterna med "medelstudenten", reducera gränsvärdena IK 120 och IK 130 med

¹ *Husén, T.: Testresultatens prognosvärde. 1950.*

TABLA VI

Utbildningskategori	Antal icke-studenter med minst lika hög IK som "medelstudenten"	Procentuell fördelning
I Folkskola utan någon nämnvärd påbyggnad ..	136	33,4
II Folkskola med någon påbyggnad	115	28,3
III Realexamen utan någon nämnvärd påbyggnad .	45	11,1
IV Realexamen med någon påbyggnad	42	10,3
V Studier för examen delvis jämförbar med studentexamen	54	13,3
VI Studier för studentexamen	15	3,7
Totalt	407	

- 7 enheter för grupp I (enbart folkskola)
- 5 enheter för grupp II (någon påbyggnad)
- 4 enheter för grupp III (realexamen utan påbyggnad)
- 3 enheter för grupp IV (realexamen med någon påbyggnad)
- 2 enheter för grupp V (studier för examen, delvis jämförbar med studentexamen)
- 1 enhet för grupp VI (studier för studentexamen).

Om man genomför bedömningen i enlighet med detta system, får man de fördelningssiffror, som finns angivna i tablå VI.

Som man ser, kommer redan en så pass måttlig justering av normalvärdena som den här företagna att få stor effekt: antalet manliga icke-studenter, som faller på "medelstudentens" begåvningsnivå eller däröver, stiger till nästan det dubbla — från ca 5 % av årskullen till ca 10 %.

Detta får emellertid inte betraktas som annat än ett tankeexperiment. Premisserna — att högre skolning har så och så stor stegrande effekt på IK-värdena, även när det gäller personer i

20-årsåldern och däröver — är som sagt mycket osäkra.

I praktiken kommer för övrigt hela frågan om "den potentiella begåvningsreserv", som kan finnas inom de lägsta utbildningskategorierna, att spela relativt liten roll, dvs. när det gäller att bevilja personer utan studentexamen tillträde till studier av akademiskt slag. De personer tillhörande de lägsta utbildningskategorierna, som skall kunna stå sig i den konkurrens, som det här blir fråga om, måste ifråga om studiebegåvning ligga mycket högt. Men den sortens begåvningar får säkerligen också mycket höga IK-värden — höga även i förhållande till "medelstudenten" och även utan justering av bedömningsnormen.

Man gör därför kanske klokast i att tillsvidare endast räkna med den lägre siffran, dvs. 5 %. Den siffran innebär ju dock, att det inom varje årskull i 20-årsåldern f. n. finns minst 2.000 manliga och förmodligen ännu fler kvinnliga icke-studenter, som ifråga om teoretisk begåvning ligger i nivå med eller högre än "medelstudenten". Det bör räcka ett gott stycke som rekryteringsreserv åt högskolorna.

Å andra sidan får man naturligtvis

inte heller förutsätta, att hela den grupp, som här betecknats som "rekryteringsreserv", lämpar sig för akademiska studier. Vi får inte glömma, att begåvningsbedömningen enbart grundar sig på resultat, erhållna vid en relativt snabb grupptestning (i samband med militärinskrivningen). Även om testresultaten för denna grupp i och för sig är tämligen tillförlitliga, får man dock inte låta testvärdena och därpå grundade IK-värden bli ensamt avgörande vid begåvningsbedömningen. Även om det i och för sig kan vara "sanna", säger de dock inte hela sanningen. De tests, som använts, är ganska verbalt och numeriskt präglade. Förmåga att på ett intelligent sätt handskas med språkliga och numeriska begrepp och symboler är visserligen en väsentlig förutsättning för allt vad högre studier heter — men även andra begåvningskomponenter kan givetvis bli av betydelse i det sammanhanget. Därtill kommer, att framgången i högre studier i relativt hög grad även är beroende av sådana egenskaper som ambition, kunskapsintresse, förmåga att anpassa sig till själva studiearbetet och studiemiljön etc. — egenskaper, om vilka testresultaten naturligtvis inte säger någonting.

Man kan t. ex. inte ens utgå ifrån den förutsättningen, att alla personer med mycket höga IK-värden (högre än exempelvis "medelstudentens") också har intresse för teoretiska studier. En mångfald exempel (bl. a. i Neymarks undersökningsmaterial) visar, att studieintresset kan vara skäligen minimalt även på högre begåvningsnivåer. Den intellektuella förmågan har kanske på ett relativt tidigt stadium blivit intresseförankrad i mera praktisk riktning — t. ex. i organisatoriskt eller tekniskt arbete, kontaktarbete, affärsverksamhet eller konstnärligt skapande — och man har kanske inte något direkt intresse av att skaffa sig högre utbildning.

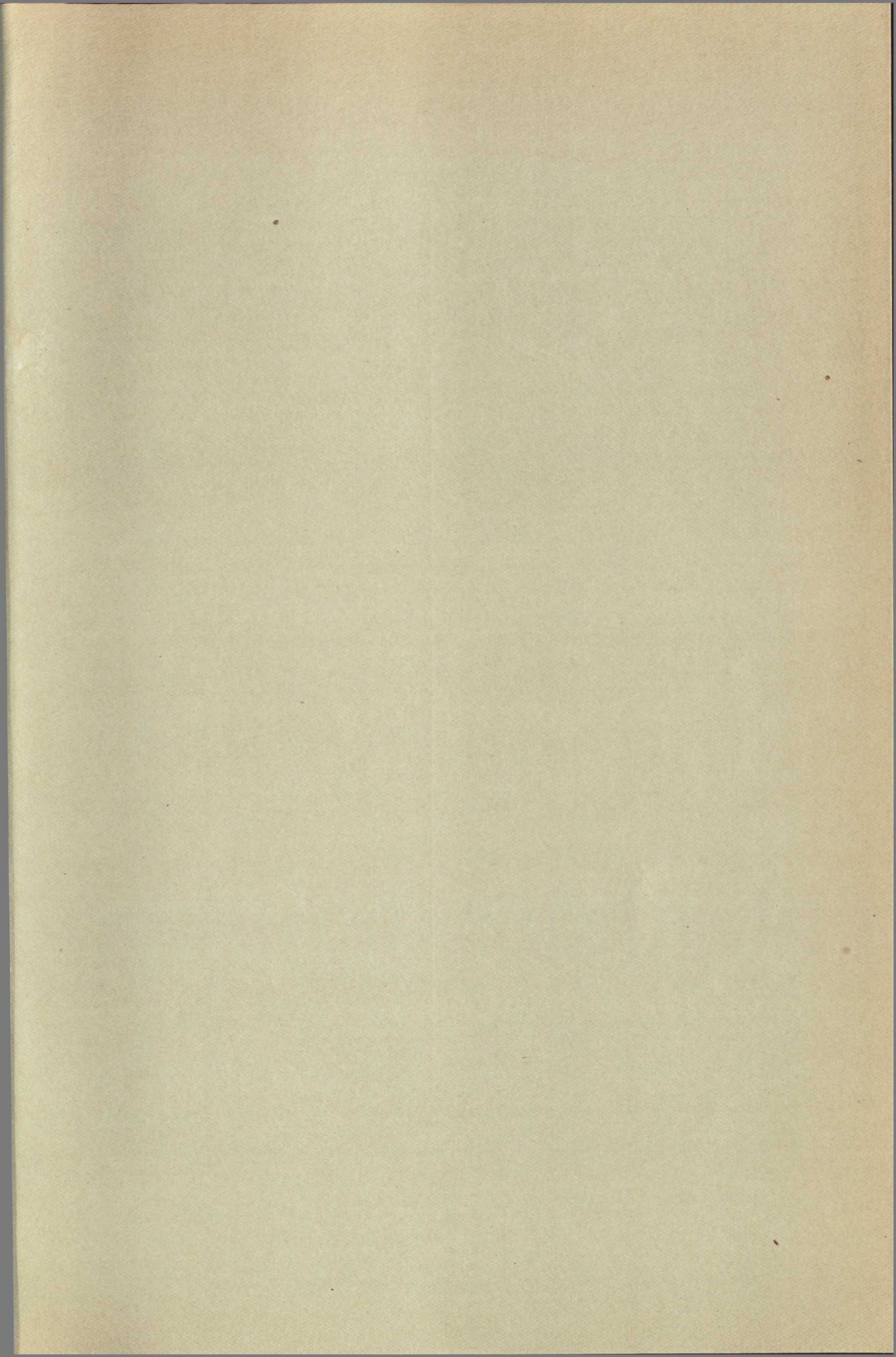
Med hänsyn till allt detta måste siffran "5 % av varje årskull" reduceras åtskilligt, när det gäller att besvara frågan, hur många icke-studenter som kan tänkas vara både lämpade och intresserade för högre studier av akademiskt slag.

Även om man räknar med en avsevärt lägre siffra, t. ex. med bara en av de fem procenten, kommer gruppen i fråga ändå att framstå som *en betydelsefull rekryteringsreserv — av betydelse också i kvalitativt avseende.*

Faint, illegible text in the left column, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text in the right column, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Statens offentliga utredningar 1952

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvärd.

Det yngsta fångårdsklientelet. [5]
Råjongsplan för fångvården. [21]
Betänkande med förslag till allmän förfogandelag och allmän ransoneringslag. [24]
Zonexpropriationsutredningen. Betänkande med förslag till vissa ändringar i byggnadslagstiftningen [25]
Lagberedningens förslag till ny lagstiftning om tomträtt m. m. [28]

Statsförättning. Allmän statsförvaltning.

Löneplan eller kollektivavtal. [3]
Betänkande med förslag till allmänt resereglemente m. m. [6]
Allmän folkomröstning. 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. [7] Bilaga 1. Folkomröstningsinstitutet i Schweiz. [8] Bilaga 2. Folkomröstningsinstitutet i Förenta staterna. [9] Bilaga 3. Folkomröstningsinstitutet utanför Schweiz och Förenta staterna. [18]

Kommunalförvaltning.

Förslag till kommunallag m. m. Kommunallagskommitténs betänkande. 3. [14]

Statens och kommunernas finansväsen.

1949 års uppberörssakkunniga. 2. Betänkande med förslag till vissa ändringar i uppberördsförfarandet. [1]

Politi.

1944 års nykterhetskommitté. 3. Undervisning, folkkupplysning och forskning på alkoholfrågans område. [12]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Sjömännens sjutförsäkring. [10]
Yttrande m. m. över 1950 års långtidsutrednings betänkande. Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. [11]
Semester åt husmödrar, lantbrukare m. fl. [19]

Hälsa- och sjukvård.

Betänkande angående hälso- och sjukvården vid krig och andra utomordentliga förhållanden. [22]

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Betänkande angående vissa fiskerättsliga förhållanden inom lappmarkerna samt tillgodogörandet av fisket i kronovattnen därstädes och i Jämtlands län m. m. [13]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Barrekestillgångarna och skogsindustriens råvaruförsörjning. [15]

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Busslinjeutredningen. 1. Betänkande med förslag till beräknande av tilläggsvärde (goodwill) för bussföretag m. m. [20]
Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser rörande vägföreningar m. m. [26]
Betänkande med förslag till förbättrade kommunikationer i Härjedalen och nordvästra Hälsingland. [27]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Förslag till lag om bankrörelse m. m. [2]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Bokutredningen. [23]
Vidgat tillträde till högre studier. [29]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Nordisk passfrihet. Betänkande nr 1. [4]
Tull- och valutalättnader i resandetraffiken mellan de nordiska länderna. Betänkanden nr 2 och 3. [16—17]